

KKH_000021516

JUMALAN KANSAN JUHLA

**Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen
vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean
välimietintö**

**Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon
Sarja A 1992:1**

JUMALAN KANSAN JUHLA

**Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen
vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean
välimietintö**

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon
Sarja A 1992:1

SISÄLLYS

Kirkolliskokoukselle	3
1 Johdanto	5
2 Liturgisen uudistuksen historiallinen ja ekumeeninen tausta	7
2.1. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsikirjat ja niiden uudistus	
2.1.1. Luterilainen jumalanpalvelus ja kirkkokäsikirjan muotoutuminen	
2.1.2. Kirkolliskokous kirkkokäsikirjan uudistajana	8
2.1.3. Käsikirjan uudistustyötä vuodesta 1968	10
2.1.4. Käsikirjauudistuksen valmistelu	12
2.1.5. Jumalanpalveluskäytännön kehityslinjoja	13
2.2. Eri kirkkojen käsikirjauudistus vuoden 1964 jälkeen	14
2.2.1. Vatikaanin 2. konsiili liturgisen uudistuksen käynnistäjänä	
2.2.2. Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirjauudistus	15
2.2.3. Saksan evankelisten kirkkojen käsikirjauudistus	16
2.2.4. Pohjoismaiden luterilaisten kirkkojen käsikirjauudistus	17
2.2.5. Jumalanpalveluksen asema ekumeenisessa liikkeessä	21
Liite: Pohjoismaiden kirkkojen jumalanpalvelusjärjestykset	24
3 Nykyinen jumalanpalveluskäytäntö ja siihen kohdistuvat uudistusodotukset	26
3.1. Jumalanpalvelukseen osallistuminen	
3.2. Jumalanpalveluskokemukset ja jumalanpalveluksen toteuttaminen	28
3.3. Työntekijöiden asenteet ja uudistusodotukset	29
4 Jumalanpalveluksen teologia	34
4.1. Jumalanpalveluksen teologiset perusteet	
4.2. Saarna jumalanpalveluksessa	38
4.3. Luterilainen ehtoollisteologia ja sen liturgiset seuraukset	41
4.3.1. Luterilainen ehtoollisteologia	
4.3.2. Ehtoollisteologian liturgiset seuraukset	44
4.4. Kaste ja jumalanpalvelus	44
4.5. Jumalanpalvelus rukouksena	49
4.6. Näkökohtia jumalanpalveluksen kontekstuaalisuudesta	55
4.7. Palveleminen jumalanpalveluksessa	60
5 Kirkkovuosi ja evankeliumikirja	64
5.1. Kirkkovuoden rakenne	
5.2. Evankeliumikirjan uudistaminen	71
Liite: Esimerkkejä kirkkovuoden eräiden sunnuntaiden ja pyhien aineistoksi	75
6 Seurakunnan jumalanpalveluselämä	99
6.1. Ehtoollisjumalanpalvelus eli messu	
6.1.1. Messu jumalanpalveluselämän keskuksena	
6.1.2. Messun rakenne	100

6.1.3.	Messu erityistilanteissa	114
6.2.	Jumalanpalvelus ilman ehtoollista	114
6.2.1.	Sanajumalanpalvelus	
6.2.2.	Kirkkovuoden juhla-aikojen ja erityistilanteiden jumalanpalvelukset	118
6.3.	Hetkirukoukset	119
6.4.	Kirkon rukouskirja	122
6.5.	Kirkolliset toimitukset	123
Liite:	Esimerkkejä eräistä liturgisista teksteistä	126
7	Kieli ja ilmaisu jumalanpalveluselämässä	130
7.1.	Miksi ja mihin suuntaan liturgista kieltä uudistetaan?	
7.2.	Liturginen kieli ja kirkkokäsikirjan kieliasu	134
7.3.	Symbolit ja liturgia	144
8	Jumalanpalveluksen musiikki	148
8.1.	Jumalanpalveluksen musiikin raamatullisia ja teologisia lähtökohtia	
8.2.	Messusävelmistömmme vaiheita	150
8.3.	Jumalanpalvelusmusiikin uudistus eräissä muissa kirkoissa	154
8.4.	Messun musiikillisen uudistuksen periaatteita	156
Liite:	Esimerkkejä eräistä liturgisista sävelmistä	161
9	Kirkkokäsikirjan uudistussuunnitelma	195
9.1.	Uudistusorganisaatio	
9.2.	Suomenkielisen ja ruotsinkielisen uudistuksen suhde	196
9.3.	Tutkimustoiminta	196
9.4.	Kokeilutoiminta	197
9.5.	Käsikirjauudistuksen aikataulu	199
9.6.	Taloussuunnitelma	200
Liite:	Käsikirjauudistuksen aikataulukuvaus	203
	Kirjallisuutta	204
	Sanastoa	208

KIRKOLLISKOKOUKSELLE

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous asetti istunnossaan 7.11.1988 käsikirjakomitean, jonka tehtävänä on laatia uusi suomen- ja ruotsinkielinen kirkkokäsikirja sekä messusävelmistö. Komitean tuli edustaa mahdollisimman hyvää teologista, liturgista, musiikillista ja kielellistä asiantuntemusta. Jäseniksi valittiin professori *Fredric Cleve*, diplomiurkuri, musiikinjohtaja *Kaj-Erik Gustafsson*, diplomiurkuri *Juhani Haapasalo*, kirkkoherra *Jukka Lehtinen*, kirjailija, FM *Rakel Liehu*, dosentti *Aila Mielikäinen*, kirkkoherra *Henrik Perret*, piispa *Yrjö Sariola* ja diplomiurkuri, pastori *Osmo Vatanen*. Komitean kokoonkutsujaksi määrättiin Yrjö Sariola.

Kirkolliskokous päätti, että komitean on esitettävä välimietintö viimeistään toukokuussa 1991. Käsikirjakomitean esitettyä 22.10.1990 kirkolliskokoukselle välimietinnön jättämisaajan muuttamista kirkolliskokous päätti määrätä komitean esittämään välimietinnön viimeistään 31.12.1991.

Käsikirjakomitea järjestäytyi ensimmäisessä kokouksessaan 8.12.1988. Se valitsi *puheenjohtajaksi Yrjö Sariolan* ja *varapuheenjohtajaksi Fredric Cleven*. Komitea otti nimekseen **Käsikirjakomitea – Handbokskommittén**. Vuoden 1989 lopulla pitämässään kokouksessa käsikirjakomitea kutsui asiantuntijajäseniksi KJMK:n puheenjohtajan, rovasti *Reijo Mattilan* sekä dosentti *Seppo Suokunnaan*.

Käsikirjakomitean sivutoimiseksi sihteeriksi vuodeksi 1989 valittiin Seppo Suokunnas. Hänet valittiin myös päätoimiseksi sihteeriksi vuoden 1990 alusta lukien. Hänen tultua valituksi toiseen tehtävään komitea kutsui 7.12.1989 päätoimiseksi sihteeriksi KJMK:n pääsihteerin, pastori *Kai Vahtolan*.

Kirkolliskokouksen päätöksen mukaisesti käsikirjakomitea jättää välimietintönsä kirkolliskokoukselle ja esittää, että kirkolliskokous

- 1 hyväksyisi mietinnössä esitetyt käsikirjauudistuksen periaatteet;
- 2 hyväksyisi mietinnössä esitetyn käsikirjauudistuksen kokonaissuunnitelman;
- 3 hyväksyisi mietinnössä esitetyn käsikirjauudistuksen henkilöstö- ja taloussuunnitelman sekä
- 4 päättäisi, että kirkon keskusrahaston talousarvioon varataan määräraha käsikirjauudistusta varten.

Helsingissä tammikuun 18 päivänä 1992

Yrjö Sariola

Fredric Cleve

Kaj-Erik Gustafsson

Juhani Haapasalo

Jukka Lehtinen

Rakel Liehu

Aila Mielikäinen

Henrik Perret

Osmo Vatanen

Kai Vahtola

1 JOHDANTO

Käsikirjakomitean työskentely

Käsikirjakomitean työskentelyn alkuaika on painottunut uudistustyön periaatteiden selvittämiseen, jotka komitean on määrä esittää kirkolliskokouksen toimeksiannosta laadittavassa välimietinnössä. Tätä varten komitean oli jo varhaisessa vaiheessa päätettävä organisaatiostaan sekä asetettava välttämättömät jaostot. Samalla komitea päätti ensimmäisen vaiheen asiantuntijaselvitysten hankkimisesta. Näitä olivat professori Timo Veijolan selvitys evankeliumikirjamme Vanhan testamentin tekstiperikoopeista ja niiden uudistamistarpeesta, dosentti Pentti Lempiäisen selvitys kirkkovuoden ja evankeliumikirjan uudistustarpeista sekä teol. maisteri Pirjo Työrinon selvitys, joka on otsikoitu *Ekumeenisuus ja BEM:n ehtoollisartiklat*.

Vuoden 1991 loppuun mennessä käsikirjakomitea on asettanut seuraavat jaostot:

Työjaosto

Henrik Perret (puheenjohtaja), Seppo Suokunnas, Osmo Vatanen ja Kai Vahtola (sihteeri)

Ruotsinkielinen jaosto

Fredric Cleve (puheenjohtaja), Kaj-Erik Gustafsson ja Henrik Perret

Evankeliumikirjajaosto

Pentti Lempiäinen (puheenjohtaja), professori Anneli Aejmelaeus, kirkkoherra Sampa Asunta, Henrik Perret, professori Jukka Thurén ja Kai Vahtola (sihteeri)

Liturgiajaosto

Seppo Suokunnas (puheenjohtaja), kirkkoherra Antero Honkkila, kirkkoherra Olav Johansson, kirkkoherra Raimo Karvonen, maisteri Taru Kolehmainen, Aila Mielikäinen, Osmo Vatanen ja Kai Vahtola (sihteeri)

Musiikkijaosto

Osmo Vatanen (puheenjohtaja), Kaj-Erik Gustafsson, Juhani Haapasalo, diplomilaulaja Tuomo Nikkola, diplomipianisti, pastori Hannu Vapaavuori ja Kai Vahtola (sihteeri)

Työn kuluessa komitea tulee asettamaan vielä ainakin rukouskirjajaoston ja kirkollisten toimitusten kirjan jaoston. Lisäksi jouduttaneen kokeilutoiminnan aikana laajentamaan ruotsinkielistä jaostoa. Jaostot ovat valmistelleet oman alueensa uudistussuunnitelmat komitean yleiskeskustelun pohjalta välimietintöä varten. Komitean jäsenet ovat lisäksi laatineet pohjatekstejä eri lukuja varten.

Tutkimustyö

Käsikirjakomitea asetti yhdessä KJMK:n kanssa **tutkimustyöryhmän**, johon kuuluvat dosentti Tapio Lampinen (puheenjohtaja), dosentti Harri Heino (varajäsen dosentti Juha Kauppinen), Jukka Lehtinen, vt. professori Jarkko Seppälä, Hannu Vapaavuori (1.9.1991 lähtien kirkkoherra Timo Komulainen) ja Kai Vahtola (sihteeri).

Tutkimustyöryhmä on suorittanut ns. **välimietintötutkimuksen**, jossa kysyttiin 100 seurakunnan eräiden työntekijöiden (papit ja lehtorit, kanttorit, diakoniatyöntekijät, nuorisotyön ohjaajat ja kir-

konpalvelijat) mielipidettä käsikirjauudistuksesta sekä jumalanpalveluksen uudistamisesta yleensä. Kysely suoritettiin talvella 1990, ja sen tuloksia käsitellään mietinnön 3. luvussa.

Harri Heino julkaisi tutkimustyöryhmän pyynnöstä tutkimuksen *Kirkossakäynti ja kirkossakävijät Suomessa* (Kirkon tutkimuskeskus, Sarja B Nro 69. 1991), jossa selvitetään suomalaisten osallistumista jumalanpalvelukseen ja siihen vaikuttavia tekijöitä lähinnä jo olemassa olevan tutkimusaineiston analyysin avulla.

Mietinnön rakenne

Tässä mietinnössä esitellään kirkolliskokouksen päätöstä varten käsikirjakomitean uudistussuunnitelman teologiset ja liturgiset periaatteet sekä käytännön toimet. Mietinnön 2. luvussa selvitetään kirkkomme käsikirjojen syntyvaiheita ja keskeisiä painotuksia. Lisäksi siinä esitetään yleiskatsaus eräiden läntisten kirkkojen jumalanpalvelusuudistuksesta sekä hahmotetaan jumalanpalveluksen asemaa ekumeenisessa keskustelussa ja tutkimuksessa. Luvussa 3 kuvataan kirkkomme nykyistä jumalanpalveluskäytäntöä eri tutkimusten sekä erityisesti komitean teettämän välimietintötutkimuksen tulosten valossa. Luvun pohjatekstin on kirjoittanut Tapio Lampinen.

Luvussa 4 selvitetään jumalanpalvelusuudistuksen teologisia lähtökohtia. Pohjatekstejä ovat kirjoittaneet Fredric Cleve (4.1, 4.3 ja 4.4), Yrjö Sariola (4.2), Raimo Karvonen (4.5 ja 4.7) sekä rovasti Mikael Lehtonen (4.6). Luterilainen teologia luo pohjan jumalanpalvelusuudistukselle. Teologisten peruselementtien selvittely antaa suunnan liturgiselle uudistukselle yleensä ja erityisesti messua koskeville yksittäisille uudistusratkaisuille. Siksi tässä luvussa käsitellään varsin monia teologisesti keskeisiä kysymyksiä.

Kahdessa seuraavassa luvussa selvitetään kirkkokäsikirjan eri osien liturgisen uudistuksen pääperiaatteet jaostojen valmistelun pohjalta. Luvussa 5 kuvataan kirkkovuoden rakenne ja sen uudistusperiaatteet sekä evankeliumikirjan uudistusta. Luvussa 6 selvitetään seurakunnan jokasunnunlaisen jumalanpalveluksen uudistusperiaatteet, luonnehditaan jumalanpalvelustoiminnan kokonaisuutta sekä esitellään hetkiroukusten, kirkon rukouskirjan ja kirkollisten toimitusten uudistusta.

Käsikirjauudistuksen kielellisiä uudistusajatuksia esitetään 7. luvussa. Tämän luvun ovat komitean käsittelyä varten valmistelleet Rakel Liehu (7.1), Aila Mielikäinen (7.2) ja Seppo Suokunnas (7.3). Luvussa 8 selvitetään jumalanpalveluksen musiikin raamatullisia ja teologisia perusteita, luodaan katsaus kirkkomme messusävelmistön vaiheisiin, kuvataan eräiden muiden kirkkojen jumalanpalvelusmusiikin uudistusta sekä esitetään musiikillisen uudistuksen periaatteet. Luvun pohjatekstin ovat kirjoittaneet Osmo Vatanen (8.1, 8.3 ja 8.4) sekä Hannu Vapaavuori (8.2).

Viimeisessä luvussa 9 selvitetään uudistustyön organisaatiota sekä kokeilu- ja tutkimustoimintaa. Lisäksi käsikirjakomitea esittää henkilöstö- ja taloussuunnitelman.

Käsikirjakomitean mietintö on varsin laaja. Tämä on komitean mielestä kuitenkin perusteltua siksi, että mietintö on tarkoitettu myös sekä jumalanpalveluskoulutuksen että jumalanpalveluksen merkityksestä ja tehtävästä käytävän keskustelun aineistoksi.

2 LITURGISEN UUDISTUKSEN HISTORIALLINEN JA EKUMEENINEN TAUSTA

2.1. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon käsikirjat ja niiden uudistus

2.1.1. Luterilainen jumalanpalvelus ja kirkkokäsikirjan muotoutuminen

Suomea eli Turun keskiaikaista hiippakuntaa varten painettiin ennen uskonpuhdistusta vain kaksi kirjaa. Toinen oli Lyypekissä 1488 Bartholomeus Ghotan toimeksiannosta painettu dominikaaninen *Missale Aboense*. Missalen liturgiset juuret ovat 1200-luvulla kiteytyneessä yleisessä dominikaanilurgiassa, johon on liitetty myöhempää kirkon pyhien muistopäivien aineistoa (sanctorale) dominikaanisessa hengessä. Sen ajallisesti lähin esikuva on ollut Venetsiassa 1484 Nicolaus de Francfordian toimeksiannosta painettu pienikokoinen dominikaanissale.

Toinen Suomea varten painettu kirja ilmestyi aivan uskonpuhdistuksen kynnyksellä nimellä *Manuale seu exequiale secundum ritum ac consuetudinem alme ecclesie Aboensis*. Teos painettiin Saksassa 1522. Keskiajalla Manuale oli eräiden kirkollisten toimitusten kirjan nimi ja tarkoitti siis papin käsikirjaa. Tavallisesti se sisälsi liturgiset kaavat kastetoimitusta, avioliittoon vihkimistä, sairaan ehtoollista, viimeistä voittoa ja hautausta sekä eräitä siunaustoimituksia ja sakramentaalioita varten.

Uskonpuhdistuksen ulottuttua Suomeen muuttui myös kirkon jumalanpalveluselämä. Luterilaisen Ruotsin ensimmäisen kirkkokäsikirjan *Then Swenska Messan epter som hon nu hålles i Stockholm* laati Ruotsin uskonpuhdistaja Olavus Petri vuonna 1531. Hänen esikuvinaan olivat Lutherin latinankielinen *Formula Missae* vuodelta 1523 sekä Andreas Döberin *Nürnbergin messu* vuodelta 1525.

Suomen uskonpuhdistaja Mikael Agricola julkaisi ensimmäisen jumalanpalveluskaavan *Messu eli Herran Ehtolinen* vuonna 1549. Jo sitä ennen oli latinalaista messukaavaa käännetty suomeksi Agricolan Rukouskirjassa. Agricolan messua edeltäneistä käsikirjoitetuista liturgisista teksteistä merkittävin oli ns. *Westhin Codex* vuodelta 1546. Agricolan käsikirja perustui Olavus Petrin ruotsalaisen messun uusimpaan painokseen vuodelta 1548.

Paavali Juusten toimitti 1575 seuraavan käsikirjan nimellä *Se Pyhä Messu*. Tämäkin seurasi varsin pitkälle Olavus Petrin ruotsalaista messua. Juustenin messu oli edelläkävijä Ruotsin reformaatiokirkossa siinä mielessä, että siinä oli ensi kerran samassa niteessä sekä itse messu että kirkolliseen kalenteriin liittyvien vaihtuvien tekstien kokoelma, joka sisälsi kollehtarukoukset, epistolat ja evankeliumit (evankeliumikirja). Kokonaisuutena Juustenin messu on tyypillinen Ruotsin reformaatiokirkon liturgiseen yhtenäisyyteen pyrkivä jumalanpalvelusjärjestys. Sitä käytettiin suomenkielisenä luterilaisena jumalanpalvelusjärjestyksenä vuoden 1614 käsikirjauudistukseen saakka.

Liturgianhistoriallisesti Juustenin messu päättää uskonpuhdistuksen aiheuttaman murroskauden, jolloin perinteen pohjalta koottiin kansankielinen, pelkistetty messu vaihtuvine osineen. Muutos ei ole yksin uskonpuhdistuksen aiheuttama, vaan se kuvastaa 1500-luvun kulttuurimurrosta, jonka uusi aika toi mukanaan. Juustenin messu tekstiperikoopeineen on pohjana Suomen evankelis-luterilaisen kirkon liturgiselle perinteelle, jonka liittyminen Ruotsin kirkon käytäntöön on ilmeinen.

Ruotsin ja Suomen kirkkokäsikirjoja täydensi vuoden 1571 kirkkojärjestys, jossa oli lukuisia jumalanpalveluskäytäntöä koskevia ohjeita.

Ruotsin käsikirja *Handbok* 1614 merkitsi uutta vaihetta kirkkomme jumalanpalveluksessa. Piispa Erik Sorolainen käänsi tämän vielä samana vuonna suomeksi nimellä *Käsikirja* 1614. Siinä

saatettiin uskonpuhdistuksen ajan liturgisen käytännön kehittäminen Suomen oloihin loppuun. Saman vuosisadan lopulla ilmestyi suomeksi vuonna 1693 julkaistu ruotsalainen käsikirja. Vaikka Ruotsissa julkaistiin vuonna 1811 valistusajan vaikutteiden mukainen käsikirja, säilyi vuoden 1694 käsikirja Suomessa virallisena aina vuoteen 1886 saakka.

2.1.2. Kirkolliskokous kirkkokäsikirjan uudistajana

Arkkipiispa Edvard Bergenheim teki vuonna 1854 esityksen uuden kirkkokäsikirjan aikaansaamisesta. Tämä johti vuonna 1859 ehdotukseen, jota käytettiin väliaikaisesti vuoden 1694 käsikirjan rinnalla. Ensimmäisessä, vuoden 1876 kirkolliskokouksessa ehdotusta käsiteltiin ja asetettiin komitea tekemään uusi esitys kirkkokäsikirjaksi. Tämän esityksen mukainen ehdotus julkaistiin vuonna 1884 (kirkkokäsikirja) ja 1885 (evankeliumi- ja rukouskirja).

Vuoden 1886 kirkolliskokouksessa tehtiin eräitä merkittäviä muutoksia komitean ehdotukseen. Liturgisen laulun aseman kaventumisesta kertoo se, että useassa kohdassa mainittu toteutusohje »lukee tai weisaa» muutettiin sanaksi »lukee». Uutta ainesta käsikirjassa oli runsaasti, mm. ensimmäisen kerran yhteisen ripin kaava. Jumalanpalveluksen rakenteessa Herra armahda -laulu oli siirretty synnintunnustuksen jälkeen, kun se vielä 1694 oli synninpäästön jäljessä. Kunnian lauloi pappi yksin. Kiitosvirsi laudamus voitiin korvata pienellä kunnialla (gloria Patri). Laudauksen vaihtoehtona voitiin laulaa Te Deum tai jokin kolminaisuusvirsi.

Samassa kirkolliskokouksessa hyväksyttiin myös uusi evankeliumikirja ja rukouskirja. Evankeliumikirjaan otettiin ensimmäisen kerran kolme vuosikertaa jumalanpalveluksen raamatuntekstejä. Kirkolliskokous jätti kuitenkin avoimeksi sen, luetaanko myös toisen ja kolmannen vuosikerran tekstit alttarilta. Tähän asiaan palattiin vuoden 1893 kirkolliskokouksessa ilman tulosta.

Vuoden 1903 kirkolliskokouksessa keskusteltiin jälleen kirkkokäsikirjan uudistamisesta. Valiokunnan katsauksen mukaan Suomessa käytettiin varsin yleisesti vuoden 1811 ruotsalaista käsikirjaa ja myös Venäjän luterilaisen kirkon suomenkielistä käsikirjaa vuodelta 1835. Epäselvä tilanne sekä tyytymättömyys vuoden 1886 päätöksiin vaati valiokunnan mukaan käsikirjan tarkistamista. Uudistustarvetta luovana mainittiin myös suomalaisten seurakuntien Venäjällä käyttämä käsikirja *Kirkko-Käsikirja Wenäjän Keisarikunnan Evankelis-Luterilaisille Seurakunnille* vuodelta 1900. Käsikirjakomitean lisäksi asetettiin oma komiteansa uudistamaan evankeliumi- ja rukouskirjaa.

Komiteat antoivat vuonna 1911 valmistuneet esityksensä uudeksi kirkkokäsikirjaksi ja evankeliumikirjaksi **vuoden 1913 kirkolliskokoukselle**. Tässä ehdotuksessa käytettiin ensimmäisen kerran sunnuntain jumalanpalveluksesta nimitystä päiväjumalanpalvelus. Ehdotuksessa oli jumalanpalveluksen johdantolausemaa varten kolme vaihtoehtoa. Herra armahda -laulu oli osa synnintunnustusta. Kiitosvirren vaihtoehdoista pieni kunnia (gloria Patri) jäi pois, mutta se säilyi ehdoteuissa virsissä. Raamatuntekstien osalta päätettiin, että alttarilta luetaan vuorossa olevan vuosikerran tekstit. Yhteinen esirukous esitettiin luettavaksi alttarilta. Tämän valiokunta muutti siten, että varsinaisen kaavan rukous luettaisiin saarnatuolista, mutta vaihtoehtoisen kaavan mukainen alttarilta. Rukouksen jälkeen tuli rukousvirsi (ehdotuksessa uhrivirsi), jonka aikana kerättiin kolehti ja valmisteltiin alttari ehtoollista varten. Ehtoollisosassa prefaattiorukous johtaa pyhä-hymniin. Jumalan Karitsa -hymni laulettiin ehtoollisen jaon aikana. Tämän sijasta voitiin laulaa myös vastaava virsi. Mikäli ehtoollista ei vietetty, jatkui jumalanpalvelus saarnatuolista luetun yhteisen esirukouksen jälkeen Isä meidän -rukouksella.

Ehdotuksen käsittelyn yhteydessä yksinkertaistettiin useiden kohtien liturgista toteutusta (mm. maininta rukousten laulamisesta poistettiin). Yleensä pyrittiin toteutuksessa ohjaamaan yksinkertaiseen, juhlalliseen sekä yhdenmuotoiseen tapaan. Vuoden 1913 kirkolliskokous hyväksyi uuden käsikirjan. Evankeliumikirjaan hyväksyttiin mm. yksi vuosikerta Vanhan testamentin tekstejä saarnateksteiksi.

Vuoden 1933 kirkolliskokouksessa tehtiin eräitä päiväjumalanpalveluksen yhtenäistämiseen tähtäviä muutoksia. Jumalanpalveluksen alussa sallittiin rippisaarnan yhdistäminen jumalanpalvelukseen siten, että synnintunnustuksen edellä pidettiin vain lyhyt rippipuhe tai rippisanat. Näin yleinen rippi erillisenä toimituksena vähitellen hävisi jumalanpalveluksen alusta. Lisäksi hyväksyttiin kaava koululais- ja nuorisojumalanpalveluksia sekä kirkossa pidettäviä puolustusvoimien jumalanpalveluksia ja kenttäjumalanpalveluksia varten.

Vuoden 1943 kirkolliskokouksessa asetettiin komitea uudistamaan evankeliumi- ja rukouskirjaa sekä kirkkokäsikirjaa. Kirkolliskokoukselle jätetyissä aloitteissa todettiin, että perikooppijärjestelmä kaipaa uudistamista. Rukouskirjaa tulisi uudistaa siten, että se ohjaisi jokapäiväiseen hartauden viettoon raamatunlukuviitteineen, virsisuosituksineen ja rukouksineen. Rukouskirjan tulisi virsikirjaan liitettynä palvella mahdollisimman laajasti jokapäiväistä hartautta. Käsikirjaan ehdotettiin mm. liturgista iltajumalanpalvelusta sekä kirkon uudelleen vihkimisen kaavaa.

Käsikirjakomitea antoi ehdotuksensa uudeksi kirkkokäsikirjaksi ja evankeliumikirjaksi **vuoden 1958 kirkolliskokoukselle**. Käsikirjaehdotus sisälsi eräitä varsin merkittäviä uudistuksia. Tällaisia olivat mm. valmistavan osan palauttaminen jumalanpalveluksen alkuun sakaristossa pidettäväksi. Komitean ehdotuksessa jumalanpalvelus oli jaoteltu viiteen osaan, jotka olivat valmistelu, johdanto, sanoma, Herran ehtoollinen ja päätös. Jumalanpalvelus tulisi komitean mukaan aloittaa ainakin juhlapäivinä johdantovuorolaululla tai -lauseella. Jos introitusta ei laulettu kokonaan, pappi luki antifonin ja seurakunta lauloi pienen kunnian. Herra armahda -laulu esitettiin laulettavaksi synnintunnustuksen jälkeen. Alttariteksteinä tulisi käyttää vanhoja ensimmäisen vuosikerran tekstejä ja saman vuosikerran kollehtarukousta. Kuorolaulu ehdotettiin sijoitettavaksi epistolan jälkeen ennen graduaalivirttä. Evankeliumin jälkeen esitettiin palautettavaksi perinteinen vastaus kuultuun Raamatun sanaan muodossa *Kiitos Jumalalle hyvästä sanomasta*. Ainakin juhlapäivinä tulisi lukea Nikean uskontunnustus. Ehtoollisosa alkoi ehdotuksen mukaan rukousvirrellä, vaikka valmistelu ehtoollista varten oli tehty jo kolehtivirren aikana. Prefaation rukoukseen ehdotettiin lisättäväksi kirkkovuoden mukaan vaihtuva osa. Samoin epikleesirukous voisi vapaaehtoisena olla asetussanojen edellä. Jos yleinen rippi haluttiin yhdistää jumalanpalvelukseen, voitiin synnintunnustuskehotus laajentaa rippipuheeksi. Jumalanpalveluksen toisessa vaihtoehdossa yleinen rippi oli itsenäisenä sijoitettu jumalanpalveluksen alkuun ennen introitusta.

Päiväjumalanpalveluksen lisäksi komitea oli valmistanut lähinnä kokeilua varten kolme aamulla ja illalla vietettävää jumalanpalvelusta tai rukoushetkeä.

Käsikirjavalioikunta esitti eräissä kohdin komitean ehdotuksesta poikkeavia ratkaisuja. Jumalanpalveluksen alussa oli mahdollista lukea antifonin sijasta pyhäpäivän johdantolausekanta, johon seurakunta vastasi laulamalla pienen kunnian. Valioikunta lisäsi uuden kehotuksen synnintunnustukseen ja palautti eräitä synnintunnustus- ja synninpäästövaihtoehtoja. Kolminaisuusvirren nimi muutettiin kiitosvirreksi. Alttarilta tulisi lukea vain yksi teksti. Alaviitteessä annettiin ohje, miten alttarilta voidaan lukea kaksi tekstiä. Rukousvirsi tehtiin vapaaehtoiseksi. Epikleesirukous jätettiin pois ja Herran rauhasta poistettiin seurakunnan vastaus.

Kirkolliskokouksessa hyväksyttiin käyttöön uusi evankeliumikirja. Sen sijaan jumalanpalvelusjärjestys sekä siihen liittyvät vaihtoehtoiset osat hyväksyttiin väliaikaisesti vaihtoehtoiseen käyttöön ensimmäisestä adventtisunnuntaista 1959 lukien. Samalla kirkolliskokous asetti uuden komitean valmistelemaan jumalanpalveluskaavaa.

Vuoden 1958 käsikirjakomitea antoi esityksensä jumalanpalvelusten kirjaksi **vuoden 1968 kirkolliskokoukselle**. Lisäksi komitea oli laatinut uuden rukouskirjan, joka sisälsi tarkistetun laitoksen Pienestä rukouskirjasta vuodelta 1952 sekä eräitä uusia rukouksia. Komitea oli valmistanut myös yhden vuosikerran kollehtarukouksia ja evankeliumirukouksia. Ns. juhlarukoukset se ehdotti pois-tettavaksi.

Jumalanpalvelusten kirjan uudistamisessa komitea oli pyrkinyt yhtenäiseen ja luterilaisen kirkon periaatteita noudattelevaan jumalanpalvelusjärjestykseen. Jumalanpalveluksen alkuun se oli laatinut kaksi rukousta. Komitean mielestä voitiin käyttää myös vapaata rukousta. Johdannon toteutuksessa oli kolme vaihtoehtoa. Saarnan alussa aiemmin pidetty rukous sekä juhlavirsi oli jätetty pois. Alttaritekstin voi lukea muikin kuin pappi. Komitea oli korjannut yhteisiä esirukouksia. Sen mie-

lestä voitaisiin käyttää myös muita eri tilanteisiin sopivia rukouksia. Rukousvirsi oli jätetty pois. Pyhä-hymni oli palautettu Raamatun mukaiseen kieliasuun, ja komitean mielestä liturgisissa teksteissä tuli muutenkin mahdollisuuksien mukaan käyttää Raamatun sanamuotoa. Asetussanojen edelle oli laadittu erillinen epikleesirukous, ja seurakunnan vastaus oli palautettu Herran rauha -vuorolauluun, Jumalan Karitsa -hymni voitiin laulaa ennen ehtoollisen jakamista. Vuoroylistykseen oli palautettu papin halleluja. Komitealla ei ollut oikeutta muuttaa jumalanpalveluksen rakennetta, mutta se kiinnitti huomiota Herra, armahda -laulun ja synninpäästön keskinäiseen järjestykseen ja esitti Kyrien sijoittamista synninpäästön jälkeen.

Komitean laatima toinen kaava (ehtoollisjumalanpalvelus) oli yleisen ripin sisältävä jumalanpalvelus. Erityistilanteissa voitiin ripin jälkeen siirtyä suoraan ehtoollisosaan.

Komitea oli laatinut lisäksi kaavat aamurukousta (matutina ja laudes) sekä iltarukousta (vesper) ja myöhäistä iltarukousta (completorium) varten.

Kirkolliskokouksen käsittelyn yhteydessä muun muassa Kyrien ja synninpäästön paikkoja vaihdettiin keskenään ja evankeliumin lukeminen palautettiin alttarille. Rukouksen lukeminen saarnan edellä tehtiin vapaaehtoiseksi samoin kuin juhlavirren laulaminen saarnan jälkeen. Päiväjumalanpalveluksen kaavassa epikleesirukous oli vapaaehtoinen, kun taas ehtoollisjumalanpalveluksen kaavaan se päätettiin liittää pysyväksi osaksi.

Vuoden 1968 kirkkokäsikirja oli huolellisen teologisen ja liturgisen työn tulos. Uudistuksen merkittävistä yksityiskohdista voidaan mainita muun muassa introituksen saaminen jokapyhäisenä mahdollisuutena jumalanpalveluksen johdantoon, Herra, armahda -laulun palauttaminen perinteiselle paikalleen sekä ripin ja ehtoollisjumalanpalveluksen perinteisen yhteyden palauttaminen (ehtoollisjumalanpalveluksen kaava). Kirkkokäsikirjaan otettiin myös hetkirukoukset. Lisäksi kirkolliskokous hyväksyi restauroidun ruotsinkielisen messusävelmistön. Suomenkielinen liturginen musiikki säilyi ennallaan. Uutena osana hyväksyttiin kirkon rukouskirja. Ruotsinkielinen rukouskirja hyväksyttiin vuonna 1971.

Vuonna 1968 loppuun saatetun käsikirjauudistuksen jälkeen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja sisältää neljä osaa, evankeliumikirjan, jumalanpalvelusten kirjan, kirkollisten toimitusten kirjan ja rukouskirjan. Evankeliumikirja oli hyväksytty 1958, jumalanpalvelusten kirja 1968, kirkollisten toimitusten kirja 1963 ja rukouskirja vuonna 1968. Messusävelmistö hyväksyttiin myös vuonna 1968.

2.1.3. Käsikirjan uudistustyötä vuodesta 1968

Jumalanpalveluselämän uudistustyö jatkui pian vuoden 1968 jälkeen. Kirkolliskokous teki 1971 esityksen ns. arkipyhien muuttamisesta. Tämä aiheutti korjauksia evankeliumikirjaan. Uudistus sai alusta lähtien osakseen arvostelua, ja varsin pian alkoikin toiminta päätöksien purkamiseksi. Vuonna 1982 kirkolliskokous teki esityksen, että loppiainen ja helatorstai palautettaisiin entisille paikoilleen ja helluntain valmistuspäivästä luovuttaisiin. Asian käsittely tapahtui valtion elimissä vuonna 1985, ja tasavallan presidentti allekirjoitti kirkkolain muutoksen tammikuussa 1986 määrätten sen tulevan voimaan 1.1.1992.

Uskontunnustusten kääntäminen uudelleen aloitettiin 1968. Vuonna 1976 kirkolliskokous hyväksyi apostolisen ja Nikean uskontunnustuksen uudet suomennokset.

Ekumeenisen toiminnan lisääntymisen johdosta teki professori Martti Parvio 1973 esityksen Isä meidän -rukouksen sanamuodon muuttamisesta siten, kuin se oli hyväksytty Suomen ekumeenisessa neuvostossa. Kirkolliskokous antoi asian jatkotoimet piispaainkokoukselle. Uuden aloitteen johdosta kirkolliskokous lähetti 1990 asian käsikirjakomitealle.

Vuonna 1975 kirkolliskokous hyväksyi kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoimikunnan ehdotuksen *Päivän rukoushetkien sävelmät*, josta osa liitettiin vuonna 1986 hyväksytyyn virsikirjan

liiteosaan. Samalla kirkolliskokous pani vireille uudentyypisten rukoushetkien ja niiden musiikin aikaansaamisen.

Lasten ehtoollista koskeva periaateratkaisu tehtiin kirkolliskokouksessa vuonna 1973. Päätös ei aiheuttanut muutoksia kirkkokäsikirjaan, mutta vaikutti merkittävästi vuonna 1977 hyväksytyyn kirkkolain muutoksen jälkeen seurakuntien ehtoolliskäytäntöön. Piispainkokous päätti 1977, että yleisesti käytetystä kirkkoviinistä siirrytään miedompaan ehtoollisviiniin. Asiaa koskevat ohjeet piispainkokous antoi 1978. Päätöksestä seurasi, että ehtoollisviinikäytäntö ei ole enää niin yhdenmukainen kuin ennen. Kirkolliskokous käsitteli vuonna 1978 aloitetta, jonka mukaan maallikko voisi avustaa ehtoollisen jaossa. Asia siirtyi piispainkokoukselle, joka teki helmikuussa 1982 myönteisen päätöksen. Luvan myöntää hiippakunnan piispa kirkkoherran esityksestä korkeintaan viideksi vuodeksi.

Kirkolliskokous antoi vuonna 1977 kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen tehtäväksi »laatia ehdotus kirkkokäsikirjan täydentämisestä rukouksella piispan ja seurakunnan nimikkolähetin puolesta». Valmisteluvaiheessa keskus teki esirukouksiin eräitä muitakin muutoksia. Tärkeimpiä niistä oli paikan osoittaminen hiljaiselle rukoukselle sekä mahdollisuus laatia käsikirjassa olevien ohjeiden mukaisesti yhteinen esirukous seurakunnassa.

Vuonna 1980 kirkolliskokous käsitteli ehdotusta lasten jumalanpalveluksen tekstivuosikerraksi. Hyväksyessään sen väliaikaisesti kokeilukäyttöön se antoi samalla piispainkokouksen tehtäväksi laatia ohjeet lasten jumalanpalveluksen tekstivuosikerran käyttämisestä. Tekstivuosikertaa käytettiin vuoden 1981 adventista kolmen kirkkovuoden ajan. Tuloksien kokoaminen ja asian edelleen valmistelu jäi odottamaan kirkkokäsikirjan kokonaisuudistusta.

Hetkirukousten kaavat oli jo kirkkokäsikirjan uudistamisen yhteydessä otettu uuteen kirkkokäsikirjaan. Tätä aineistoa tukemaan ilmestyi vuonna 1978 Matti Aalosen toimittama Ruotsin kirkon esikuvan mukainen ja läntistä perinnettä noudattava kirja *Rukoileva kirkko*. Se sisältää aineistoa viikonpäivien, kirkkovuoden juhla-aikojen ja erityispäivien rukoushetkiin.

Vuonna 1983 kirkolliskokous hyväksyi uuden perhejumalanpalveluksen kaavan väliaikaiseen käyttöön. Myöhemmin piispainkokous antoi suosituksen ja ohjeet perhejumalanpalveluksen II kaavan käyttämisestä.

Laajennettu piispainkokous oli vuonna 1971 hyväksynyt kirkon jumalanpalvelustoimikunnan laatiman *Päiväjumalanpalveluksen oppaan*. Sen uudistaminen tuli tarpeelliseksi vuosikymmenen lopulla. Piispainkokous hyväksyi vuonna 1983 uuden *Jumalanpalveluksen oppaan*. Se on kirkkokäsikirjan päiväjumalanpalveluksen ja ehtoollisjumalanpalveluksen kaavojen kommentaari. Suosituksissa on aiempaa enemmän otettu huomioon seurakunnan jumalanpalveluksen kehitysnäkymät. Uutta on aikaisempaa laajempi musiikin periaatteellinen ja käytännöllinen käsittely.

Syksyllä 1984 kirkolliskokous sai valmiiksi yli kymmenen vuotta aikaisemmin vireille pannun kirkollisten toimitusten kirjan uudistamistyön. Uusi kirkollisten toimitusten kirja otettiin käyttöön adventtina 1985. Piispainkokouksen päätöksen mukaan kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus on valmistanut kirkollisten toimitusten oppaan, jonka piispainkokous hyväksyi vuonna 1989. Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus on valmistanut toimitusten tarvitsemää musiikkia.

Vuonna 1986 kirkolliskokous hyväksyi uuden suomenkielisen ja ruotsinkielisen virsikirjan. Uusiin virsikirjoihin lisättiin jumalanpalveluselämän kannalta tarpeelliset liturgiset liitteet. Virsikirjojen uudistustyö oli aloitettu vuonna 1973. Uudet virsikirjat otettiin käyttöön adventtina 1987.

Virsikirjojen uudistustyön rinnalla toinen merkittävä kirkollisten kirjojen uudistustyö on ollut raamatunkäännöstyö. Raamatunkäännöskomitea julkaisi 1989 ehdotuksensa Uudeksi testamentiksi. Ehdotus Vanhaksi testamentiksi oli valmis vuoden 1990 lopulla. Kirkolliskokous hyväksyi uuden raamatunkäännöksen 11.1.1992 ja se otetaan käyttöön ensimmäisenä adventtisunnuntaina 1992.

2.1.4. Käsikirjauudistuksen valmistelu

Kirkolliskokous antoi 1981 kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskukselle tehtäväksi koota käsikirjauudistusta koskevia aloitteita. KJMK ryhtyi valmistelemaan käsikirjauudistusta laajemminkin. Se järjesti muun muassa asiantuntijaseminaarin sekä asetti 1985 työryhmän laatimaan uudistuksen toimintasuunnitelmaa. Työryhmän mietintö *Jumalanpalvelus 2000* valmistui 1987.

Mietinnössä selvitetään jumalanpalvelusuudistuksen tarvetta kirkossamme ja kuvataan vuoden 1968 jälkeen tehtyjä osauudistuksia. Katsauksessa muiden kirkkojen jumalanpalvelusuudistukseen selvitetään katolisen kirkon liturgiauudistuksen lisäksi toimia eräissä luterilaisissa kirkoissa. Lopuksi mietinnössä hahmotetaan jumalanpalvelusuudistuksen painopisteitä sekä toimintasuunnitelmaa. KJMK:n johtokunta päätti lähettää mietinnön piispainkokoukselle ja esitti, että se tekisi kirkolliskokoukselle esityksen kirkkokäsikirjakomitean asettamisesta.

Piispainkokous esitti 1988 kirkolliskokoukselle, että se ryhtyisi toimiin uuden kirkkokäsikirjan aikaansaamiseksi. Esityksessään piispainkokous selvitti kirkkokäsikirjan kokonaisuudistusta KJMK:n mietinnön pohjalta. Se totesi, että käyttöön otettu uusi virsikirja sekä valmistuva raamatunkäännös aiheuttavat kirkkokäsikirjamme kaikkiin osiin muutoksia, joita ei voida pitää vain toimituksellisina ja teknisinä. Esimerkiksi rukousten kieli kaipasi varsinkin monissa kollektarukouksissa selkeyttämistä. Piispainkokous totesi, että jumalanpalveluksen perinteinen rakenne oli syytä säilyttää, mutta että rukouksen, ylistyksen, keskinäisen yhteyden ja osallistumisen merkitystä tulee korostaa. Osallistujista itsestään lähtevän spontaanin ilmaisuuden mahdollisuuksia oli lisättävä. Uuden käsikirjan ei tulisi sitoa seurakuntia ja seurakuntalaisia jäykkään yhdenmukaisuuteen, vaan tarjota kirkon perinteestä nouseva turvallinen malli kussakin tilanteessa toteutuvaan jumalanpalvelukseen. Erityistä huomiota oli sen mukaan kinnitettävä nykyistä monipuolisempaan musiikin käyttöön.

Piispainkokouksen käsityksen mukaan uudistustyön on tukeuduttava perusteelliseen ja monipuoliseen tutkimustyöhön. Uudistustyö on toteutettava tiiviissä vuorovaikutuksessa kokeiluseurakuntiin ja palauteryhmiin kirkon eri tasoilla. Musiikillisen uudistuksen on tapahduttava samanaikaisesti ja kiinteässä yhteistyössä muun toiminnan kanssa.

Kirkolliskokouksen käsikirjavalioikunnan mietinnössä (1/1988) kuvattiin käsikirjauudistuksen tarvetta ja sen johtavia periaatteita. Valiokunta hahmotteli uudistuksen teologisia periaatteita suurelta osin uudemman luterilaisen jumalanpalvelusteologian pohjalta korostamalla Jumalan ilmoituksen ja jumalanpalveluksen yhteyttä, painottamalla seurakunnan asemaa jumalanpalveluksessa sekä liittämällä jumalanpalveluksen yhteen arjen toiminnan kanssa. Valiokunta totesi, että ns. päiväjumalanpalveluksen uudistaminen on käsikirjauudistuksen keskeisin tehtävä. Ehtoollinen tulisi saada jumalanpalveluselämän keskuksiksi. Valiokunta kiinnitti huomiota myös jumalanpalveluksen useisiin yksityiskohtiin, kuten rikkiin, Raamatun käyttöön jumalanpalveluksessa, rukousten kieleen sekä musiikillisen toteutuksen monipuolistamiseen. Käsikirjavalioikunnan mukaan uudistustyön on pohjaututtava perusteelliseen ja syvälliseen tutkimustyöhön. Koko uudistustyötä on kehitettävä avoimeen ja keskustelevaan suuntaan. Komitean ehdotuksista on järjestettävä kokeilutoimintaa, ja palautteen hankkimisen yhteydessä tulee antaa mahdollisuus seurakuntien omien aikaisempien kokemusten välittämiseen. Käsikirjakomitean on oltava yhteistyössä kirkon eri keskuksien, hiippakuntien sekä muiden asiantuntijatahojen kanssa. Suomenkielinen ja ruotsinkielinen uudistus on tehtävä samanaikaisesti.

Kirkolliskokous hyväksyi käsikirjavalioikunnan mietinnön, asetti yhdeksänjäsenisen käsikirjakomitean sekä määräsi komitean esittämään välimietinnön 31.12.1991 mennessä.

2.1.5. Jumalanpalveluskäytännön kehityslinjoja

Uudella virsikirjalla ja raamatunkäännöksellä on merkittävä vaikutus käsikirjan uudistustyöhön. Myös monet muut tekijät ovat 1970-luvulta lähtien muokanneet seurakuntien jumalanpalveluselämää, kuten jumalanpalveluselämästä käyty keskustelu, liturgisesti painottuneen seurakuntanäkemysten antamat virikkeet, seurakuntien musiikkielämän monipuolistuminen, jumalanpalveluskoulutuksen laajentuminen ja monipuolistuminen sekä erilaiset jumalanpalveluskokeilut.

Jumalanpalveluskeskustelun virikkeitä ovat olleet yhtäältä kansainväliset kokemukset, toisaalta huoli jumalanpalveluksen pysymisestä teologisesti kirkon elämän ja toiminnan keskuksena. Laajentuneet yhteydet sekä teologinen keskustelu ovat ravistelleet perinteistä, jäykkää kuvaa jumalanpalveluksesta ja sen asemasta seurakuntatoiminnan kokonaisuudessa. Myös jumalanpalveluksen sosiologisen rakenteen ja jumalanpalveluksen viestintäprosessin tutkiminen on antanut virikkeitä uudistustyölle.

Liturgisesti painottuneen seurakuntanäkemysten antamat virikkeet ovat omalta osaltaan muokanneet maaperää uudistukselle. Toiminta on keskittynyt käsikirjan suomien mahdollisuuksien monipuoliseen käyttämiseen ja kehittämiseen. On laadittu kirkkovooteen pohjautuvia kausisuunnitelmia ja etsitty liturgisesti ja musiikillisesti entistä rikkaampia toteutustapoja. Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen tuottama aineisto on elävöittänyt etenkin keskeisten juhla-aikojen jumalanpalveluselämää.

Seurakuntien musiikkitoiminta on monipuolistunut 1980-luvun aikana merkittävästi. Liturginen musiikki on saanut uutta ilmettä. Kuorojen, lauluryhmien, soittimien ja soitinryhmien käyttö on lisääntynyt jumalanpalveluksissa. Virren laulamiseksi on etsitty virren olemuksesta ja tehtävästä nousevia toteutustapoja. Liturginen musiikki pyritään liittämään elimellisesti jumalanpalveluksen kulkuun.

Jumalanpalveluskoulutus on lisääntynyt. Koulutuksessa on syvennyt jumalanpalveluksen sisältöön ja siitä avautuviin toteutustapoihin. Ensi sijassa koulutus on suunnattu papistolle ja kantoreille, mutta entistä enemmän sitä on annettu myös seurakunnan muille työntekijöille. Rohkaisevia tuloksia on saatu sekä pappien ja kanttorien syventävästä jumalanpalveluskoulutuksesta että eri työntekijäryhmien yhteistoimintakoulutuksesta. Laajasti kirkkokansaa kokoavilla juhlilla kuten kirkkomusiikkijuhlilla ja kirkkopäivillä jumalanpalveluselämä on ollut näkyvästi esillä.

Koulutus on lisännyt selvästi työntekijöiden tiedollisia ja taidollisia valmiuksia, mutta vielä merkittävämpi on ollut asenteissa tapahtunut muutos. Sen johdosta jumalanpalveluselämä on vahvistanut asemaansa seurakunnan toiminnan kokonaisuudessa.

Jumalanpalveluksen ja spiritualiteetin välinen yhteys on noussut esille *Seurakunta 2000* -projektissa. Käsikirjakomitean ja kyseisen projektiryhmän kokoontumisissa on voitu keskustella yhteisistä tavoitteista ja tiedottaa kummankin alueen toimintasuunnitelmista.

Jumalanpalveluskokeilut ovat kuuluneet kirkkomme jumalanpalveluselämän kuvaan 1960-luvun lopusta lähtien. Valtaosaltaan ne ovat liittyneet seurakuntien nuorisotyöhön. Eräät kokeilu- ja erityisjumalanpalvelukset ovat tulleet hyvin suosituiksi. Monien kokeilujen joukosta on erikseen mainittava Tuomas-messu, jonka suunnittelussa ja toteutuksessa on rohkeasti etsitty jumalanpalvelukselle myös uusia rakenteellisia muotoja. Kokeilujen välityksellä saadaan arvokasta tietoa eri rakenneratkaisujen sekä ilmaisumuotojen soveltuvuudesta jumalanpalvelukseen. Komitea on yhdessä KJMK:n kanssa järjestänyt *Uudistuva jumalanpalvelus* -seminaarin.

2.2. Eri kirkkojen käsikirjauudistus vuoden 1964 jälkeen

2.2.1. Vatikaanin 2. konsiili liturgisen uudistuksen käynnistäjänä

Vatikaanin 2. konsiilin uudistuksista huomattavin ja kirkon jäsenten elämässä tuntuvin on ollut liturgiauudistus. Kun paavi Paavali VI:n hyväksymä uusi *Missale Romanum* vuonna 1970 ilmestyi, se syrjäytti Pius V:n Missalen vuodelta 1570.

Vuoden 1570 Missalen muotoutumiseen vaikutti olennaisesti tuon ajan liturginen tietämys ja käsitys jumalanpalveluksesta. Liturgiaa ei juuri tunnettu 10. ja 11. vuosisataa varhaisemmilta ajoilta. Jumalanpalvelus ymmärrettiin yksin papiston ja heidän kouluttamiensa avustajien toiminnaksi. Messun perusmuotona pidettiin papin lukemaa hiljaista messua. Juhlallinen messu oli vain sen kehittymä. Messu pidettiin latinan kielellä.

Roomalaiskatolisessa kirkossa 1800-luvulla virinnyt liturginen tutkimus ja liturgiset liikkeet alkoivat vähitellen muuttaa tilannetta ja synnyttää odotuksia messun uudistamiseksi. Roomalaisen messun uudistus voidaankin nähdä liturgisen perustutkimuksen ja liturgisten liikkeiden työn hedelmänä. Konstituutio *Pyhästä liturgiasta (De sacra liturgia)* oli ensimmäinen Vatikaanin 2. konsiilissa vahvistettu asiakirja. Se hyväksyttiin 4.12.1963.

Vatikaanin 2. konsiili oli ottanut tehtäväkseen kirkon pastoraalisen toiminnan kehittämisen nykyajan tarpeita vastaavaksi sekä ekumenian edistämisen. Myös liturgiakonstituutiota sävyttää näkemys pastoraalisesta vastuusta, ekumeniasta ja lähetystyöstä. Messun uudistamisen lähtökohtana on käsitys kirkosta liturgisen toiminnan subjektina. Enää ei ole kysymys yhden henkilön toimittamasta uhripalvelusta vaan järjestäytyneen yhteisön jumalanpalveluksesta. Avainsanana on toistuvasti seurakunnan osallistuminen. Konstituution mukaan liturgisessa tapahtumassa varsinainen toimiva osa on koko kristittyjen yhteisö. Maallikkojen tietoinen ja aktiivinen osallistuminen tehtiin mahdolliseksi ottamalla kansankieli käyttöön latinan ohella. Koulutukseen ja papiston liturgiaopetukseen kiinnitetään erityistä huomiota.

Konstituutiossa suositellaan saarnan palauttamista osaksi liturgiaa. Saarnaa ei nähdä pelkästään ehtoolliseen johdattavana, vaan julistustapahtumana ja pelastushistoriaa esillä pitävänä elementtinä. Yhteinen esirukous otetaan käyttöön evankeliumin ja saarnan jälkeen. Ehtoollisen vietossa seurakunnalle jaetaan sekä ehtoollisleipä että viini. Messu kokonaisuudessaan ymmärretään sanan liturgian ja ehtoollisen muodostamaksi elimelliseksi kokonaisuudeksi.

Pääsiäisen salaisuus on koko liturgisen elämän ydin. Liturginen vuosi uudistettiin tämän näkemyksen pohjalta. Liturgisen vuoden juhlilla on myös etusija ennen pyhimysten juhlia.

Kirkkomusiikkia pyritään edistämään monin tavoin. Gregoriaanisen laulun rinnalla suositaan muitakin kirkkomusiikin tyylejä. Kulttuurisidonnaista musiikkia rohkaistaan käyttämään. Musiikki liittyy olennaisena osana seurakunnan vastauksen ilmentämiseen sekä vahvistaa liturgian eskatologista luonnetta. Myös seurakuntavirsi saa nyt ensimmäisen kerran virallisen liturgisen tehtävän.

Missale Romanumin jälkeen ilmestyneissä eri kansalliskirkkojen messukirjoissa on nähtävissä Vatikaanin 2. konsiilin liturgiauudistuksen todellinen merkitys. Näissä messun perusmuodoksi ei ole otettu hiljaista messua eikä liioin piispallista messua vaan tavallinen laulettu messu, jossa korostetaan seurakunnan aktiivista osallistumista. Messun rakenne on selkeä: alkumenot, sanan liturgia, eukaristian liturgia sekä loppumenot.

Johdanto-osaa (Alkumenot) on huomattavasti yksinkertaistettu. Uutta on alkuvirren jälkeen tuleva tervehdys ja siunaus, joka on vaikuttanut siten, että kollehtarukoukseen ei enää liity vuorotervehdystä. Papin ja messupalvelijoiden synnintunnustuksen (*confiteor*) sijalle on kaavaan tullut seurakunnan synnintunnustus. Yhdessä synnintunnustuksen

vaihtoehdossa on mukana seurakunnan Herra, armahda -rukous. Mikäli tätä vaihtoehtoa käytetään, ei Herra, armahda -rukousta lauleta uudelleen ennen kunniaa.

Sanaosassa (Sanan liturgia) luetaan kolme raamatuntekstiä. Uutta on mahdollisuus Vanhan testamentin tekstin lukemiseen sekä sen jälkeinen kertosäkeinen psalmi. Evankeliumia edeltää halleluja-laulu tai muu laulu. Evankeliumi ja saarna liittyvät kiinteästi yhteen. Uskontunnustus luetaan saarnan jälkeen. Esirukouksessa seurakunta yhtyy rukouskehotuksiin sanoilla *Kuule meitä, laupias Herra Jumala*.

Ehtoollisosaan (Eukaristian liturgia) sisältyvät lahjojen esiinkanto (offertorium), ehtoollisrukous (eukaristinen rukous) sekä varsinainen ehtoollisen jako. Offertoriumia on huomattavasti yksinkertaistettu vanhasta Missalesta. Rukouksien luonne on muuttunut yhteisölliseksi, mikä ilmentää sitä, että koko seurakunta on toimittamassa ehtoollista.

Prefaatorukoukset on uudistettu. Niissä on vahvistettu anamneettista ainesta. Prefaatioiden lukumäärä on kasvanut kuudestoista viiteenkymmeneenkolmeen. Lisäksi vuonna 1974 hyväksyttiin viisi uutta prefaatiota, joista kolme on lasten prefaatiota.

Vanhan eukaristisen rukouksen (roomalainen kaanon) rinnalle on luotu uusia vaihtoehtoja. Ne ovat perinteistä kaanonia lyhyempiä, mutta liturgisesti rikkaampia. Niissä on vanhojen eukarististen rukousten tapaan kiitollinen, ylistävä anamneesi luomisesta täytymykseen asti sekä selvä epikleettinen osa. Asetussanat ovat kaikissa rukouksissa samat. Pääliturgin sanoihin *Tämä on uskon salaisuus* seurakunta vastaa: *Me julistamme sinun kuolemaasi, Herra ja vietämme sinun ylösnousemustasi siihen saakka, kun tulet kunniaassa*.

Ehtoollisen jakaminen alkaa yhteisesti luettavalla Herran rukouksella. Tätä seuraa rauhan rukous, jonka jälkeen seurakuntalaisia kehoitetaan toivottamaan toisilleen Kristuksen rauhaa. Leivän murtamisen aikana seurakunta laulaa Jumalan Karitsa -hymnin. Hiljaisen rukouksen jälkeen pappi esittää kutsun ehtoollispöytäin. Seuraa ehtoollisvirsi ja ehtoollisen nauttiminen. Lopuksi on maljan huuhtelu ja päätösrukous.

Messun loppumenot muodostuvat vuorotervehdyksestä, siunauksesta ja lähettämisestä.

Messussa katolinen kirkko ilmentää selvästi uutta näkemystään liturgiasta. Sen mukaan sekä uskovien pappeus että palveluviran pappeus ovat läheisessä suhteessa toisiinsa. Kumpikin on omalla erityisellä tavalla osallinen Kristuksen pappeudesta. Eräiltä osin messu-uudistus otti huomioon jo uskonpuhdistuksen aikana esitetyn kritiikin. Erityisen merkittävää on seurakunnan aktiivisen osallistumisen lisääntyminen, saarnan palauttaminen sekä koko seurakunnan yhteisen rukouselämän vahvistuminen.

2.2.2. Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirjauudistus

Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirjauudistus huipentui vuonna 1978 valmistuneeseen käsikirjaan *Lutheran Book of Worship*. Uuden käsikirjan valmistamisen voidaan katsoa alkaneen vuonna 1966, jolloin kokoontui Inter-Lutheran Commission on Worship, joka asetti neljä pysyvää komiteaa käsittelemään liturgisia tekstejä ja musiikkia sekä virsitekstejä ja -musiikkia. Työn teologisia ja liturgisia painopisteitä esiteltiin muun muassa Luterilaisen maailmanliiton asiakirjassa *A Lutheran Agenda for Worship* (1979) sekä useissa muissa selvityksissä. Nämä vaikuttivat uuden käsikirjan *Lutheran Book of Worship* sekä Missouri-synodin käsikirjan *Lutheran Worship* (1982) syntyyn.

Uuden käsikirjan perusajatuksena on pyrkimys palata reformaatioajan liturgisiin ja sakramentiteologisiin painotuksiin sekä yhdistää näihin ekumeenisen kehityksen tuomat näkökohdat. Näiden tavoitteiden mukaisesti ehtoollinen nähdään jumalanpalveluksen huippuna. Konkreettisesti jumalanpalveluksessa korostuu liturgisen toiminnan ja symboliikan merkitys. Kaste asetetaan jumalan-

palveluksen perustaksi ja kristillisen elämän lähtökohdaksi. Kirkon jäsenyyden merkitystä korostetaan.

Jumalanpalveluskaavojen eri kohdissa on runsaasti vaihtoehtoja. Niitä tukee monipuolinen musiikillinen toteutus. Yksittäisen jumalanpalveluksen rikkaus korostaa koko jumalanpalveluselämän näkemistä vaihtelevana tapahtumana. Liturginen ja pastoraalinen näkökulma pyritään yhdistämään.

Jumalanpalveluksen kielessä on irtauduttu 1600-luvun englannin kielestä ja luotu uusi liturginen kieli. Kirkollinen kalenteri ja tekstijärjestys ovat saaneet jumalanpalveluksia jäsentävän tehtävän. Kirkkovuodessa pääsiäinen muodostaa keskuksen ja sunnuntai nähdään viikon huippuna. Hiljaisen viikon jumalanpalveluselämä saa merkittävästi uutta ilmettä. Psalmien käyttöä jumalanpalveluksessa on lisätty, ja introitus- ja vastauspsalmit rikastuttavat pysyvästi jumalanpalvelusta. Jumalanpalveluksen perussävyssä pyritään ilon ja kiitoksen ilmaisemiseen.

Jumalanpalveluksen ehtoollisosassa on uusia ratkaisuja. Prefaatiolle on useita vaihtoehtoja. Mukana ehtoollisrukoukseksi on neljä vaihtoehtoa, joiden lisäksi on mahdollisuus lukea pelkät asetussanat. Eukaristinen rukous ammentaa vahvasti ekumeenisesta perinteestä, jolloin rukouksen keskeiset elementit (kiitos, anamneesi, epikleesi) ovat monipuolisesti esillä. Liturgisina lähteinä ja esikuvina ovat olleet mm. Hippolytoksen Apostolinen traditio ja Vatikaanin 2. konsiilin liturgiauudistus.

Kirkolliseen kalenteriin on otettu uudentyyppisiä pyhien ihmisten juhlia, kuten Martti Lutherin, Dietrich Bonhoefferin, Mikael Agricolan, J.S. Bachin ja Dag Hammarskjöldin muistopäivät. Käsikirjaan on luotu myös laaja kommentaari. Siinä selvitetään uudistuksen perusteita sekä annetaan ohjeita jumalanpalveluksen toteutuksesta.

2.2.3. Saksan evankelisten kirkkojen käsikirjauudistus

Saksan yhtyneen luterilaisen kirkon VELKD:n käsikirjat (agendat) on koottu neljäksi niteeksi. Agenda I vuodelta 1954 sisältää ehtoollisjumalanpalveluksen sekä saarnajumalanpalveluksen tekstit sekä suuren joukon rukouksia ja muuta jumalanpalveluksen pysyvää aineistoa. Lisäksi niteessä on kirkollinen kalenteri. Agenda II vuodelta 1960 sisältää rukousjumalanpalvelusten kaavat (Die Gebetsgottesdienste). Siihen on otettu hetkirukousten kaavat (Mette, Vesper, Complet), mutta myös muuntyyppistä liturgista aineistoa. Agenda III (Die Amtshandlungen) on papin varsinainen toimitusten kirja. Sen sisältö vaihtelee jonkin verran eri maakirkoissa. Perusaineistona on kasteen, kirkottamisen, konfirmaation, yksityisen ripin, avioliittoon vihkimisen, hautaan siunaamisen, sairaan ehtoollisen ja kirkkoon liittymisen kaavat. Agenda IV vuodelta 1964 (Ordinations-, Einsegnungs-, Einführungs- und Einweihungshandlungen) on keskiaikaisen piispan käsikirjan vastine eli kirkollisten vihkimysten kirja. Osa sisältää kaikki henkilövihkimykset ja virkaan asetamiset sekä esinevihkimykset.

Saksan evankelisten kirkkojen keskuudessa on parhaillaan käynnissä käsikirjojen uudistustyö. Se aloitettiin kirkollisten toimitusten kirjasta, josta on ilmestynyt tärkeimpien toimitusten kaavat. Lisäksi vuonna 1985 otettiin käyttöön uusi evankeliumikirja. Uudistustyötä on johtanut Lutherische Liturgische Konferenz (LLK). Vuoden 1987 alussa esiteltiin pohjaehdotus uudeksi jumalanpalvelusjärjestykseksi (*Erneuerte Agenda*), joka pohjautuu vuonna 1974 ilmestyneen asiakirjan *Versammelte Gemeinde* periaatteisiin.

Asiakirjan perusajatuksena on pyrkimys nähdä jäykän ja yhdenmukaisen jumalanpalveluksen sijasta selkeästi jumalanpalveluksen perusrakenne sekä siitä lähtevät toteutustavat. Toteutuksessa otetaan huomioon seurakunnan voimavarat ja kokonaistilanne. Asiakirjan mukaan on tarkoitus, että huolellisessa etukäteisvalmistelussa kunkin osan elementeistä valitaan joitakin toteutettavaksi. Vuonna 1980 ilmestyi LLK:n toimesta kirja *Gottesdienst als Gestaltungsaufgabe*, joka sisältää mainitun asiakirjan ja sen periaatteiden mukaisia toteutusmalleja. Vuonna 1981 julkaistu Baijerin maakirkon ehdotus uudeksi jumalanpalvelusjärjestykseksi ottaa jo huomioon asiakirjan ajatukset.

VELKD järjestää jatkuvasti koulutusta jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteutukseen. Koulutuksessa lähdetään liikkeelle jumalanpalvelusuudistusta jäsentävistä periaatteista. Seurakuntia rohkaistaan tilanteenmukaiseen uudelleenajatteluun. Jumalanpalvelusta varten tarvitaan erilaisia apuneuvoja, kirjallista aineistoa sekä monenlaisia toteutusmalleja. Käsikirjaa ei pidetä kirjaimellisesti sitovana. On pikemminkin pyrittävä välttämään toteutusta jäykistävää jumalanpalvelustoimintaa. Käsikirjan tehtävänä on auttaa seurakuntia suunnittelemaan ja viettämään omia jumalanpalveluksiaan. Täydelliselle vapaudelle asetetaan myös rajat. On pyrittävä säilyttämään jumalanpalveluksen perusrakenne sellaisena, kuin kaikkialla kristillisessä jumalanpalveluselämässä on totuttu.

Vuonna 1991 ilmestyi Saksan luterilaisten kirkkojen uusi käsikirjaehdotus (*Erneuerte Agende, Vorentwurf*). Tähän on koottu jumalanpalvelusten aineiston lisäksi evankeliumikirja sekä ehdotus liturgiseksi musiikiksi.

Erneuerte Agende jakautuu neljään osaan. Ensimmäisessä esitetään jumalanpalveluskaavojen perusrakenne (Grundformen) ja kahden kaavan toteutus (Liturgie I ja II) sekä perusrakenteen variaatiot (Varianten). Toinen osa sisältää kirkkovuoden ja teemojen mukaan vaihtuvat osat (Proprium). Kolmas osa käsittelee kirkkovuoden tekstiä ja rukoukset. Neljännessä osassa on liturginen musiikki.

Jumalanpalveluksen osat ovat johdanto, sanaosa, ehtoollinen ja päätös. Kunkin osan toteutusta varten esitetään useita vaihtoehtoja.

Jumalanpalveluksen johdanto-osassa on neljä vaihtoehtoa. Niiden mukaisesti on mahdollista painottaa katumusta ja synnintunnustusta, Herra, armahda -rukousta, johdantopalmia tai kiitosta ja ylistystä.

Sanaosassa on kaksi vaihtoehtoa: laajempi, jossa on mahdollisuus lukea kolme tekstiä, ja suppeampi.

Ehtoollisosassa on myös kaksi vaihtoehtoa. Yksinkertaisemman, Lutherin Saksalaiseen messuun liittyvän mallin rinnalla esitetään rikkaampi vaihtoehto, jossa on muun muassa laaja ehtoollisrukous.

Päätösvaihtoehtoja on kaksi. Niissä on mahdollista painottaa esirukouksen tai ylistyksen elementtejä.

Erneuerte Agende sisältää suuren määrän liturgista ohjeaineistoa, jonka tarkoituksena on varmistaa käsikirjauudistuksen periaatteiden toteutuminen. Ehdotus vaatii selkeän koulutus suunnitelman. Tällä hetkellä Saksan eri maakirkoissa onkin aloitettu mittava jumalanpalveluskoulutus, jossa ehdotuksen periaatteita tehdään tunnetuksi.

2.2.4. Pohjoismaiden luterilaisten kirkkojen käsikirjauudistus

Ruotsi

Ruotsin kirkon käsikirjauudistus alkoi vuonna 1968, jolloin työtä varten asetettiin käsikirjakomitea. Se julkaisi vuonna 1974 ehdotuksen uusiksi jumalanpalveluskaavoiksi. Samana vuonna ilmestyi komitean laaja taustaselvitys *Gudstjänst i dag. Liturgiska utvecklingslinjer*.

Vuonna 1981 käsikirjakomitea julkaisi ehdotuksensa kirkollisten toimitusten kirjaksi sekä laajat liturgiset taustaselvitykset. Samana vuonna ilmestyi myös uutta virsikirjaa esittelevä laaja aineisto.

Vuonna 1985 käsikirjakomitea julkaisi lopulliset ehdotukset sekä uudeksi käsikirjaksi että virsikirjaksi. Kummankin käsittely tapahtui kirkolliskokouksessa syksyllä vuonna 1986. Uudet liturgiset

kirjat otettiin käyttöön virallisesti adventtina 1986. Käytännön syistä seurakunnat siirtyivät uusien kirjojen käyttöön vasta pääsiäisenä 1987. Tällöin Ruotsin kirkossa vietettiin näkyvästi jumalanpalveluksen juhlaa. Käsikirjan II osa (Vihkimykset) hyväksyttiin syksyllä 1987. Ruotsin kirkon uusi evankeliumikirja hyväksyttiin vuonna 1983 ja otettiin käyttöön saman vuoden adventtina.

Melko pian uusien käsikirjojen käyttöönoton jälkeen ryhdyttiin Suomen kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen ja Ruotsin kirkon suomenkielisen työn yhteistoimintana kääntämään Ruotsin kirkon uutta käsikirjaa suomeksi. Käännöstyö liittyi päätökseen siirtyä suomenkielissä jumalanpalveluksissa käyttämään Ruotsin kirkon virallisia käsikirjoja. Käsikirjan käännösehdotus valmistui alkuvuodesta 1989 ja syksyllä 1990 valmistui messusävelmiston käännös. Evankeliumikirjan kääntäminen on kesken.

Ruotsin uudessa käsikirjassa on sunnuntain jumalanpalvelukseksi kuusi vaihtoehtoa, joista kolme on ehtoollisjumalanpalvelusta ja kolme sanajumalanpalvelusta. Lisäksi on erityisjumalanpalvelukset pitkäperjantain ja jouluaamun jumalanpalvelusta varten. Seurakunta voi valita annetuista vaihtoehdoista omat jumalanpalvelusjärjestyksensä, joissa on lukuisia toteutusvaihtoehtoja. Tavoitteena on antaa seurakunnalle mahdollisuus valita itse jumalanpalveluksensa kielellinen, liturginen, seremoniallinen tms. muoto. Eri herätysliikkeiden ja liturgisten suuntauksien korostukset on otettu huomioon.

Vaihtoehdoissa korostuu ehtoollisen asema. Ehtoollisjumalanpalveluksen (messun) viettämisessä on olemassa viisi eri kaavaa, joissa tulevat esille ehtoollisen eri motiivit. Perinteisen sovitusmotiivin rinnalla ovat myös kiitos, luominen, yhteys, vastuu maailmasta yms. Ehtoollisjumalanpalveluksien nimityksissä on pyritty yhdenmukaisuuteen. Nimitys *Högmässa* tarkoittaa aina ehtoollisjumalanpalvelusta. Myös lyhyempää nimitystä *mässa* suositellaan.

Jumalanpalveluksen kaavoissa pyritään löytämään ratkaisu luterilaisen jumalanpalveluksen perinteisiin ongelmakohtiin. Niinpä esim. jumalanpalveluksen rakenteessa on ripin asema pyritty selkeyttämään. Uusissa kaavoissa on päädytty siihen, että jumalanpalvelus voi alkaa myös kiitoslaululla tai johdannolla. Tällöin rippi sijoitetaan yhteisen esirukouksen edelle. Herra, armahda -laulu on mahdollista laajentaa Kyrie-rukoukseksi, joka voidaan lukea tai laulaa.

Rukousten kielelliseen uudistamiseen on kiinnitetty suurta huomiota. Peruslähtökohtana on ollut se, että rukous kuulostaa luettuna luontevalta. Kielen lisäksi on kiinnitetty huomiota rukousten sisältöön. Tämän päivän asioita on pyritty ilmaisemaan tuoreella tavalla. Valmiiksi kirjoitettujen rukousten ohella on myös mahdollisuus luoda niitä vapaasti. Tämä koskee sekä yhteistä esirukousta että muita jumalanpalveluksen tai kirkollisten toimitusten rukouksia.

Jumalanpalveluksen rakenteessa pyritään sanaosan ja ehtoollisosan väliseen yhteyteen. Tämä on johtanut saarnaa koskeviin uusiin ratkaisuihin. Saarna alkaa graduaalivirren jälkeen. Evankeliumi voidaan lukea saarnatuolista, heti saarnan jälkeen voi tulla uskontunnustus ja ilmoitusten jälkeen voidaan siirtyä yhteiseen esirukoukseen ilman saarnan päätösvirttä. Käsikirja antaa mahdollisuuden myös aikaisemman käytännön mukaiseen saarnan toteutukseen. Sanaosan ja ehtoollisosan välinen raja on selkeytynyt. Ehtoollisosa alkaa uhrivirrellä, jonka aikana voidaan kantaa kolehti ja liturgi valmistele alttarin ehtoollista varten.

Jumalanpalveluksien toteutuksessa suositaan kirkkotilan monipuolista käyttöä. Alttarin ja saarnatuolin lisäksi voidaan käyttää muun muassa kuoria ja lukupulpettia. Ainoastaan ehtoollinen ja päätösosa johdetaan alttarilta. Kulkueita voidaan käyttää jumalanpalveluksen eri kohdissa. Kun kaste liitetään jumalanpalvelukseen, tämä voidaan johtaa kastemaljan äärestä. Seurakuntalaisten mahdollisuus toimia jumalanpalveluksessa on lisääntynyt merkittävästi. Seurakuntalaiset voivat lausua myös esim. synninpäästön jälkeisen kiitosrukouksen ja vastata tekstinluvun jälkeisessä versikkelissä ja leivänmurtamisrukouksessa. Varsinaisen jumalanpalveluksen lisäksi seurakuntalaiset voivat olla mukana muun muassa valmistelemassa jumalanpalvelusta ja sen rukouksia ja valitsemassa eri osien toteutustapoja. Luottamushenkilöt ja neuvoston jäsenet ovat mukana jumalanpalvelusten suunnittelussa päättämällä siitä, mitä kaavoja seurakunnassa käytetään. Tästä syystä luottamushenkilöiden on tutustuttava koko käsikirjaan. Tämä edistää omalta osaltaan jumalanpalveluksen mieltämistä kaiken seurakuntatoiminnan keskeiseksi.

Päämessu jakautuu neljään jaksoon, jotka jäsentävät jumalanpalveluksen kokonaisuutta myös käsikirjaan merkittynä jaotteluna. Nämä ovat johdanto, sana, kiitosateria ja päätös. Johdanto alkaa virrellä, jota seuraa laajempi osa, valmistautuminen. Se vastaa varsin pitkälle perinteistä rippiä. Valmistautuminen voidaan sijoittaa myös kirkon esirukouksen edelle. Tällöin jumalanpalvelus aloitetaan johdantolauseella. Ripin jälkeen voidaan laulaa introitus, jonka toteutuksessa on useita vaihtoehtoja. Herra, armahda -laulu on rakenteeltaan selkeästi Kyrie-ektenia. Johdannon päättää ylistyslaulu, joka sisältää sekä kunnian että laudamuksen. Tämä osa voi kokonaan jäädä pois paastonaikana.

Jumalanpalveluksen sanaosa alkaa päivän rukouksella, jota voi edeltää vuorotervehdys. Jumalanpalveluksessa luetaan kolme raamatuntekstiä, Vanhan testamentin, epistola- ja evankeliumiteksti. Vanhan testamentin ja epistolatekstin välissä voidaan laulaa virsi, psalmilaulu tai kuorolaulu. Epistolan ja evankeliumin välissä on päivän virsi. Evankeliumin lukemisen jälkeen voi tulla siihen liittyvä kuorolaulu tai virsi. Lukukappaleisiin voi liittyä lukijan ja seurakunnan vuorolukuna tai -lauluna versikkeli. Saarnan jälkeen seuraa uskontunnustus. Se voidaan lukea vaihtoehtoisesti evankeliumin jälkeen. Saarnan jälkeinen virsi voi jäädä pois, jolloin ilmoitusten jälkeen seuraa kirkon esirukous.

Kiitosateria alkaa valmistelulla. Uhrivirren aikana voidaan kerätä kolehti, ellei sitä ole kerätty saarnan päätösvirren aikana. Kolehti viedään alttarille ja samalla voidaan rukoilla sen puolesta. Virren aikana pappi valmistaa alttarin ehtoollista varten. Ylistäminen sisältää ehtoollisvuorolaulun, prefaation ja pyhä-hymnin. Ehtoollisrukouksen jälkeen seuraa Herran rukous ja leivän murtaminen. Herran rauha sisältää vain papin kehotuksen, mihin seurakuntalaiset voivat vastata toivottamalla toisilleen Herran rauhaa. Tämän jälkeen seuraa Jumalan Karitsa ja ehtoollisen jakaminen. Ehtoollisosa päättyy kiitosrukoukseen.

Jumalanpalveluksen päätösjakson toteutuksessa on kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäisen mukaan jumalanpalveluksen päätöksen muodostavat ylistys, siunaus, päätösvirsi, päätössoitto ja lähettäminen. Toinen vaihtoehto sisältää ylistysvirren, siunauksen, päätössoiton ja lähettämisen. Kummassakin tapauksessa lähettäminen voi jäädä pois. Eriksien annetaan ohjeet ristikulkuksen käytöstä.

Ruotsin kirkon käsikirja I sisältää jumalanpalvelusjärjestysten lisäksi jumalanpalveluksen vaihtuvat osat, kehotussanat, synnintunnustus- ja anteeksipyyntörukoukset, ylistyslaulut, uskontunnustusvirret, kirkon esirukoukset, ylistysrukoukset eli prefaatiot, ehtoollisrukoukset sekä kiitosrukoukset ehtoollisesta. Kehotussanalle eli rippipuheen paikalla pidettävälle johdantopuheelle on kolme vaihtoehtoa. Synnintunnustus- ja anteeksipyyntörukouksia on kuusi, joista yksi on tarkoitettu käytettäväksi perhemessussa. Ylistyslaululle eli laudamukselle ja sen virsivaihtoehdolle on kaikkiaan kuusi vaihtoehtoa. Laudamuksen ordinarium-luonne korostuu, koska vapaasti valittua kiitosvirttä ei voi sijoittaa laudamuksen paikalle.

Kirkon esirukoukselle on käsikirjassa ohjeet sekä kymmenen vaihtoehtoa. Nämä ovat kahta lukuun ottamatta vuororukouksia. Rukouksen voi johtaa pappi tai maallikko. Prefaatorukoukselle on 13 kirkkovuoden ajankohdan mukaan määräytyvää vaihtoehtoa. Kolminaisuusaikaa varten on kaksi vaihtoehtoa. Vihkimessua ja hautausmessua varten on myös prefaatorukoukset.

Ehtoollisrukoukselle on kahdeksan vaihtoehtoa. Kirkon esirukous sisältyy yhteen vaihtoehtoon. Ehtoollisrukouksen rakenne noudattaa pitkälti yleiskirkollista esikuvaa. Rukous alkaa kiitoksella luomisen lahjoista ja jatkuu epikleesillä, ehtoollisen asetussanoilla ja anamneesilla. Ehtoollisen kiitosrukoukselle on 14 kirkkovuoden ajankohdan mukaan määräytyvää vaihtoehtoa.

Kirkkokäsikirjaan sisältyy myös kirkollisten toimitusten kirja. Siinä on kaavat kastetta (kolme kaavaa), rippiä, konfirmaatiota ja avioliittoon vihkimistä varten. Hautaan siunaamisen liturginen aineisto on rikas. Siinä on kaksi hautausjumalanpalveluksen kaavaa, matkaansaattorukouksen ja hautaan laskemisen kaavat sekä toimituksiin kuuluva rukous- ja raamattuaineisto.

Norja, Tanska ja Islanti

Norjan, Tanskan ja Islannin luterilaisten kirkkojen keskuudessa on ollut laajaa jumalanpalveluksen uudistustyötä 1970-luvulta lähtien. Norjan kirkon uusi jumalanpalvelusjärjestys *Ny høymesselturgi* ilmestyi vuonna 1977 ja Islannin kirkon uusin käsikirja *Handbok islensku kirkjunnar* vuonna 1980. Tanskan kirkossa on vuonna 1991 otettu kokeilukäyttöön käsikirjaehdotus *Gudstjesteordning*, joka sisältää jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten kaavat sekä evankeliumikirjan.

Uusissa käsikirjoissa on jumalanpalvelus jakautunut perinteisten osien muodostamaksi kokonaisuudeksi. Osien sisäinen jäsentely on kuitenkin toisistaan poikkeava ja kuvaa näin ollen liturgisen ajattelun eroja.

Jumalanpalveluksen **johdanto-osan** rakenne eroaa eri maiden kirkoissa toisistaan. Norjan kirkon jumalanpalvelus alkaa preludilla ja alkuvirrellä, jota seuraa apostolinen tervehdys, synnintunnustus ilman synninpäästöä, Herra, armahda ja kiitosvirsi tai laudamus sekä kollehtarukous. Herra, armahda -laulu on kuusinkertainen ja muodoltaan trinitaarinen. Laudamus lauletaan vain juhlapäivinä. Siinä voi kuoro ja seurakunta vuorotella.

Myös Tanskan kirkon jumalanpalvelus alkaa preludilla. Sitten seuraa katumusaiheinen johdantorukous, alkuvirsi ja tervehdys. Alkuvirren tai vaihtoehtoisesti tervehdyksen jälkeen voidaan laulaa Herra, armahda ja kunnia sekä laudamus. Herra, armahda -laulu voidaan laulaa kuten Norjan kirkon jumalanpalveluksessa papin tai esilaulajan ja seurakunnan kuusinkertaisena vuorolauluna. Toisena vaihtoehtona on Ruotsin käsikirjan mukainen Herra, armahda -vuorolaulu (Kyrie-ektenia). Rippi voidaan viettää ennen ehtoollisjumalanpalvelusta. Se voi alkaa virrellä, minkä jälkeen seuraa apostolinen tervehdys, raamatunlukua ja mahdollinen rippipuhe, synnintunnustus, synninpäästö sekä kehoitus ja lopuksi mahdollisesti virsi. Synninpäästönä on todellinen absoluutio, johon liittyy kättenpäällepaneminen sekä henkilökohtainen kehoitusana. Rippi voidaan viettää myös jumalanpalveluksen sanaosan lopuksi saarnan jälkeen.

Islannin kirkon jumalanpalvelus alkaa johdantorukouksella, jota seuraa alkuvirsi tai psalmi ja introitus, Herra, armahda -laulu ja kunnia, kiitosvirsi sekä kollehtarukous. Johdantorukous alkaa trinitaarisella tervehdyksellä. Psalmi ja introitus voidaan valita kirkkovuoden juhla-aikojen mukaan. Herra, armahda -laulu voi olla kuusinkertainen tai kolminkertainen.

Jumalanpalvelusten **sanaosassa** on eroja muun muassa raamatuntekstien lukumäärässä. Norjan jumalanpalveluksissa luetaan kaksi raamatuntekstiä, Islannin ja Tanskan kirkon jumalanpalveluksissa kolme. Tanskan kirkon käsikirjaehdotuksen mukaan uskontunnustus luetaan epistolan jälkeen ja evankeliumi saarnaa ennen saarnatuolista. Yhteinen esirukous voidaan pitää saarnatuolista tai alttarilta saarnan päätösvirren jälkeen. Islannin kirkon järjestys seuraa monissa ratkaisussa perinteistä länsimaista sanaosan rakennetta kertosaepsalmeineen ja halleluja-lauluineen. Norjan kirkon jaotuksessa seurakunnan esirukous on omana osanaan, Tanskassa ja Islannissa se kuuluu sanaosaan.

Ehtoollisosa alkaa Norjan kirkon jumalanpalveluksessa virrellä. Sen jälkeen seuraa ehtoollisvuorolaulut, prefaatio, pyhä, ehtoollisrukous, Herran rukous, asetussanat, Jumalan Karitsa, ehtoollisen jakaminen ja kiitosrukous. Prefaatioon tarjotaan viisi vaihtoehtoa kirkkovuoden eri aikoja varten. Yhteyden aterian motiivi on ehtoollisrukouksissa voimakkaimpana esillä. Asetussanojen lausumisen aikana seurakunta voi nousta seisomaan. Tämä korostaa asetussanojen julistusluonnetta. Erityisessä ehtoollisjumalanpalveluksessa voidaan asetussanojen ja Jumalan Karitsan välissä lukea rukous, mikä muistuttaa varsinkin paljon varsinaista ehtoollisrukousta, kun taas Herran rukouksen edellä luettava ehtoollisrukous on luonteeltaan kiitosrukous.

Tanskan kirkon jumalanpalveluksen ehtoollisosa voi alkaa kolmella eri tavalla. Ensimmäisen mukaan ehtoolliskehoitusta seuraa rukous, johon seurakunta vastaa aamenella. Toisessa vaihtoehdossa tulee ehtoollisvuorolaulun jälkeen vuorolauluna pyhä-hymni.

Tämän jälkeen seuraa Jumalan Karitsa -virsi sekä rukous. Kolmannessa vaihtoehdossa pappi lukee ehtoollisvuorotervehdyksen jälkeen prefaatorukouksen, johon seurakunta laulaa pyhä-hymnin. Pappi lukee ehtoollisrukouksen. Ehtoollisosa jatkuu Isä meidän -rukouksella ja asetussanoilla, minkä jälkeen seuraa ehtoollisen jakaminen. Asetussanojen lukemiseen sisältyy ohje elevaatiosta eli ehtoollisainesten kohottamisesta.

Islannin kirkon ehtoollisosan järjestys eroaa muiden kirkkojen järjestyksestä siinä, että se alkaa synnintunnustuksella ja -päästöllä. Sen jälkeen seuraa rauhan tervehdys, virsi, vuorotervehdys, prefaatio, pyhä, ehtoollisrukous, johon sisältyvät asetussanat, Herran rukous, Jumalan Karitsa, ehtoollisen vastaanottaminen ja kiitosrukous. Prefaatioon tarjotaan seitsemän vaihtoehtoa kirkkovuoden eri ajankohtien mukaan. Ehtoollisrukoukselle on viisi vaihtoehtoa. Niissä on näkyvissä perinteinen eukaristisen rukouksen rakenne (kiitos, anamneesi, uhri, epikleesi). Ehtoollisen jakamiseen liitetään leivän murttaminen ja rukous.

Päätösosa alkaa Norjan kirkon jumalanpalveluksessa virrellä. Sitä seuraa vuoroilytys, siunaus ja päätössoitto. Islannin kirkon päätösosa on samantapainen. Tanskan kirkon päätösosa alkaa rukouksella, jota seuraa vuorotervehdys, siunaus, päätösvirsi ja päätösrukous sekä loppusoitto. Päätösrukouksen lukee maallikko.

2.2.5. Jumalanpalveluksen asema ekumeenisessa liikkeessä

Kirkkojen maailmanneuvosto

Keskustelu jumalanpalveluksen merkityksestä ja sen uudistamisesta on ekumeenisen liikkeen piirissä ollut vilkasta 1970-luvulta lähtien. Kirkkojen maailmanneuvoston toiminnassa se on keskitynyt vuonna 1982 ilmestyneeseen Faith and Order -komission asiakirjaan *Baptism, Eucharist and Ministry* (ns. BEM, suom. *Kaste, ehtoollinen ja virka*, 1983) sekä eri kirkkojen siitä antamien lausuntojen käsittelyyn. BEM-asiakirjan valmistelun yhteydessä syntyi jumalanpalvelusjärjestys, ns. Lima-liturgia, jota ensimmäisen kerran käytettiin Kirkkojen maailmanneuvoston Faith and Order -komission kokouksessa Limassa 1982. Tämä jumalanpalvelusjärjestys oli pohjana, kun Vancouverin yleiskokouksen 1983 jumalanpalveluselämää suunniteltiin ja toteutettiin.

Lima-liturgiaa ei ole tarkoitettu minkään yksittäisen kirkon jumalanpalvelukseksi. Itse järjestys tulkitsee konkreettisesti BEM-asiakirjaa ja sen teologisia painotuksia. Näiden mukaan jumalanpalvelus tulisi viettää täydellisenä joka sunnuntai ja juhlapäivä. Eukaristinen juhla sisältää Jumalan sanan julistamisen ja ehtoollisjuhlan vieton. Liturgia jakautuu kolmeen osaan. Johdanto liittää Jumalan kansan yhteen tunnustuksessa, rukouksessa ja kiitoksessa. Sanaosa sisältää mm. kolme lukukappaletta, saarnan, meditaation, uskontunnustuksen ja yhteisen esirukouksen. Ehtoollinen sisältää mm. valmistelun, suuren eukaristisen rukouksen ja ehtoollisen vieton.

Lima-liturgiassa korostuu jumalanpalveluksen dialoginen olemus sekä seurakunnan Herran ja seurakunnan vuorovaikutuksena että liturgiasta palvelutehtävää suorittavien ja koko seurakunnan vuorotteluna. Varsinainen liturginen toiminta on jaettu useille henkilöille, jota johtava liturgi (presiding pastor) ohjaa. Musiikilla on merkittävä sijansa varsinkin seurakunnan vastauksen ilmentäjänä.

Lima-liturgia on ehtinyt vaikuttaa eräiden kirkkojen, mm. Ruotsin, käsikirjauudistukseen. Sillä on ollut tärkeä tehtävä varsinkin nuorten kirkkojen sekä Afrikan, Aasian ja Tyynenmeren alueen kirkkojen työssä omien jumalanpalvelusjärjestysten ja -tapojen luomiseksi. Tätä toimintaa on tukenut myös Kirkkojen maailmanneuvoston Worship-projekti.

Luterilainen maailmanliitto

Luterilaisen maailmanliiton kuudes yleiskokous Dar-es-Salaamissa käynnisti laajan jumalanpalvelusta käsittelevän ohjelman. Sen ensimmäisenä dokumenttina ilmestyi 1979 asiakirja *A Lutheran Agenda for Worship / Gottesdienst in lutherischen Kirchen heute und morgen*. Asiakirjan jatkoksi ilmestyi 1983 dokumentti *Worship among Lutherans / Gottesdienst in lutherischen Kirchen. A Lutheran Agenda for Worship* esittelee luterilaisen jumalanpalveluksen teologiset painopisteet sekä uudistuksen tavoitteet. Vuoden 1983 dokumentti täydentää ja tarkentaa näitä. Kummankin asiakirjan pohjalta keskusteltiin LML:n yleiskokouksessa Budapestissa 1984 jumalanpalveluksesta. Yleiskokous päätti suositella jäsenkirkkoille perehtymistä vuoden 1983 asiakirjaan sekä antoi liiton toimeenpanevalle komitealle tehtäväksi jatkaa asian valmistelua yleiskokouksessa hyväksytyjen 14 näkökohdan pohjalta.

Dokumenttien mukaan luterilaisen jumalanpalvelusuudistuksen teologisia painopisteitä ovat seuraavat:

Jumalanpalveluksen keskus

Kasteen sakramentin välityksellä kristityt ovat osallisia yhteisestä syntyperästä ja ottavat yhdessä vastaan Pyhän Hengen. Kirkko on Jumalan kansa, Pyhän Hengen temppeli ja Kristuksen ruumis. Sen todellinen olemus tulee näkyviin, kun se on osallinen Kristuksen eukaristisesta ruumiista. Kristillisessä jumalanpalveluksessa on keskeistä sen anammeettinen ulottuvuus (muistaminen), joka tulee ilmi evankeliumin julistuksessa ja ehtoollisen viettossa. Usko, rukous ja Kristuksen läsnäolo sanassa ja sakramentissa ovat Pyhän Hengen hedelmiä. Siksi ehtoolliselle on olennaista epikleettinen ulottuvuus (Pyhän Hengen avuksihuutaminen), joka ei rajoitu vain epikleettiseen rukoukseen.

Pyhä Henki kokoaa seurakunnan, jota Kristus itse palvelee. Koska Kristus yhdistää itsensä kansaansa, tämä jakaa myös hänen virkansa. Pappi palvelee seurakuntaa kuuliaisena Kristuksen kutsulle. Kristuksessa olevan elämän yhteisöllinen luonne tekee perustelluksi myös seurakuntalaisten mukanaolon jumalanpalveluksen suunnittelussa ja viettämisessä. Papiston tehtävänä on liturgian johtaminen. Jumalanpalveluksen perussävy on ilo.

Kristillisen jumalanpalveluksen julkisuusulottuvuus

Kastettujen muodostama yhteisö, seurakunta, on myös osa konkreettista, inhimillistä ja sosiaalista yhteisöä. Jumalanpalvelus on sidoksissa sitä viettävän seurakunnan yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen todellisuuteen. Jumalanpalveluksen toteutus- ja viettämis- (kieli, symbolit, osallistuminen) tulee olla vuorovaikutussuhteessa yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Jumalanpalvelusuudistuksen ja liturgian kehittämisen tulee siten olla julkista. Tämä auttaa jumalanpalveluksen katolisen luonteen esilläpitämistä. Julkisuusulottuvuuteen kuuluu myös jumalanpalveluksen missionaarisuus. Jumalanpalvelus on avoin, kutsuva tilaisuus. Jumalanpalvelus varustaa kristityt lähetystehtävään maailmassa.

Jumalanpalveluksen kulttuurisidonnaisuus (akkulturaatio)

Kulttuurisidonnaisuuden huomioon ottaminen on välttämätöntä, jotta jumalanpalvelus voisi täyttää tehtävänsä konkreettisesti historiallisessa tilanteessa. Kyseessä on myös jatkuva prosessi. Kulttuurinen ajankohtaisuus (relevanssi) ja jumalanpalveluksen aitous (autenttisuus) ovat siis vuorovaikutussuhteessa. Jokainen seurakunta viettää jumalanpalvelusta kaikkien Jumalan pyhien kanssa historiassa, nykyajassa ja tulevaisuudessa. Pyhän Hengen luova voima antaa mahdollisuuden paikan, ajan ja kulttuurin aidoille ilmenemiselle. Jokaisen sukupolven tulee siten ponnistella luodakseen uskolleen vaikuttavat ilmaisumuodot. Jumalanpalvelukseen kohdistuvan teologisen ja käytännöllisen kiinnostuksen on nivottava yhteen historialliset tekijät (traditio ja Uuden testamentin normatiivinen todistus) ja seurakunnan konkreettinen jumalanpalvelus. Tämä edellyttää sekä luovaa kokemusta että teologista selvittelyä. On tärkeää, että seurakunta valmistetaan oikeaan aikaan ja oikealla tavalla liturgisiin muutoksiin.

Luterilainen jumalanpalvelus on todellinen katolinen jumalanpalvelus. Sitä ei tule tarkastella kriittikittömästi 1500-luvulla syntyneiden kirkkojärjestysten ohjeiden valossa. Luterilainen jumalanpalvelus voi ottaa käyttöön monia yhteisen liturgisen perinnön elementtejä.

Liite: Pohjoismaiden kirkkojen jumalanpalvelusjärjestykset

Ruotsi**Norja****Tanska****Islanti****Johdanto**

Alkuvirsi	Alkusoitto	Trinitaarinen tervehdys	Alkusoitto
Valmistautuminen	Johdantorukous	Johdantorukous	Apostolinen tervehdys
–Kehotussanat	Alkuvirsi	Alkuvirsi	Synnintunnustus
–Synnintunnustus ja anteeksipyyntörukous	Vuorotervehdys (Herra, armahda) (Kunnia)	(Introitus) Herra, armahda Kunnia ja laudamus	Herra, armahda Kunnia ja kiitosvirsi tai laudamus
–Synninpäästö	Kollehtarukous	Vuorotervehdys	Kollehtarukous
Kiitosrukous (Introitus)		Kollehtarukous	
Herra, armahda			
Kiitoslaulu			

Sana

(Vuorotervehdys)	Vanhan testamentin teksti	Vanhan testamentin teksti	Vanhan testamentin teksti
Päivän rukous	Virsi	Virsi	Responsorinen psalmodia
Vanhan testamentin teksti	Kirjeteksti tai evankeliumi	Epistola	Epistola
Virsi tai psalmilaulu	Uskontunnustus	Uskontunnustus	Halleluja
Epistola	Virsi	Virsi	Evankeliumi
Päivän virsi	Saarna ja pieni kunnia	Evankeliumi	Uskontunnustus
Evankeliumi	Virsi	Virsi	Virsi
(Uskontunnustus)	Seurakunnan esirukous	Saarna	Saarna
Virsi	–Ilmoitukset	(Virsi)	Virsi
Saarna	–Esirukous	Yhteinen esirukous	Yhteinen esirukous
Uskontunnustus (Virsi)	–(kolehti)	Virsi	
Ilmoitukset			
Kirkon esirukous			

Ehtoollinen

Valmistelu	Virsi	Ehtoollisrukous	Rauhan rukous
–Uhrivirsi	Ylistäminen	<u>Vaihtoehto A</u>	–Kehotus
Ylistäminen	<u>Vaihtoehto A</u>	–(Ehtoolliskehotus) ja rukous	–Synnintunnustus
–Ehtoollisvuorolaulut	–Vuorotervehdys	<u>Vaihtoehto B</u>	–Synninpäästö
–Prefaatio	–Ehtoollisvuorolaulut	–Ehtoollisvuorolaulu ja pyhä	–Rauhan tervehdys
–Pyhä	–Prefaatio	–Ehtoollisvuorolaulu ja pyhä	Virsi tai kiitosrukous
Ehtoollisrukous	–Pyhä	–Jumalan Karitsa -virsi	Prefaatio
Herran rukous	–Ehtoollisrukous	–Epikleesirukous	–Vuorotervehdys
(Leivän murtaminen)	–Herran rukous	<u>Vaihtoehto C</u>	–Ehtoollisvuorolaulut
Herran rauha	–Asetussanat	–Ehtoollisvuorolaulu ja prefaatio	–Prefaatio
Jumalan Karitsa	–Jumalan Karitsa	–Pyhä	–Pyhä
Ehtoollisen jakaminen	<u>Vaihtoehto B</u>	–Epikleesirukous	Ehtoollisrukous
Kiitosrukous	–Ehtoollisrukous	Herran rukous	–Kiitosrukous
	–Herran rukous	Asetussanat	–Asetussanat
	–Asetussanat	Ehtoollisen jakaminen (Jumalan Karitsa)	–Anamneesi
	–Anamneesi ja ylistys		–Uhrirukous
	–Jumalan Karitsa		–Epikleesi
	Ehtoollisen jakaminen		Herran rukous
	Kiitosrukous		Jumalan Karitsa
			Ehtoollisen jakaminen
			Kiitosrukous

Ruotsi **Norja** **Tanska** **Islanti**

Päätös

Vaihtoehto A

- Ylistys
- Siunaus
- Päätösvirsi
- Päätössoitto
- (Lähtettäminen)

Vaihtoehto B

- Ylistösvirsi
- Siunaus
- Päätössoitto
- (Lähtettäminen)

Päätösvirsi

- Vuoroylistys
- Siunaus ja aamen
- Päätössoitto

(Vuorotervehdys)

- Päätöskollehta
- Siunaus
- (Vuorotervehdys)
- Päätösvirsi
- Päätösrukous
- Päätössoitto

Vuoroylistys

- Siunaus
- Virsi
- Päätösrukous
- Kellojen soitto

3. NYKYINEN JUMALANPALVELUSKÄYTÄNTÖ JA SIIHEN KOHDISTUVAT UUDISTUSODOTUKSET

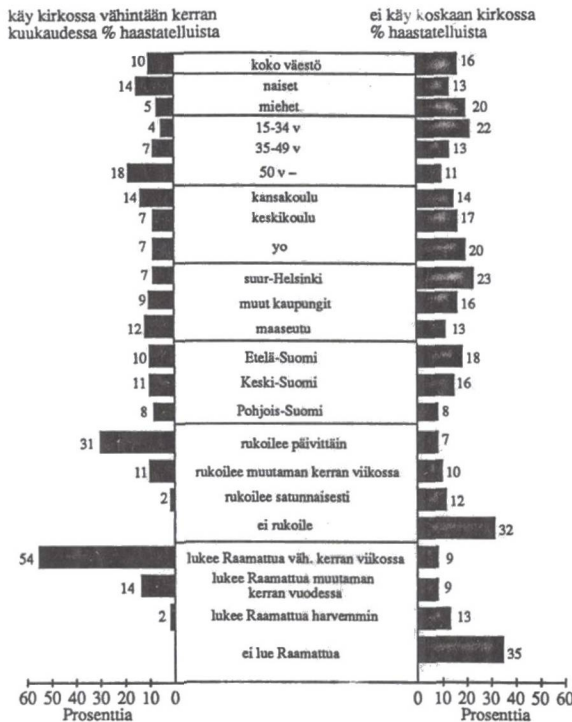
3.1. Jumalanpalvelukseen osallistuminen

Arvioitaessa suomalaista jumalanpalveluskäyttämistä todetaan yleensä ensimmäiseksi, että jumalanpalveluksissa käydään vähän. Useimmiten mainitaan 2–3 %:n osallistumismäärä. Tämä laskennallinen suure kertoo vuoden aikana jumalanpalveluksessa käyneiden määrän jaettuna sen vuoden jumalanpalveluspäivien luvulla. Tätä lukua (noin 100 000) verrataan kirkon koko jäsenmäärään. Yleensä prosenttilukua tulkitaan väärin väittämällä vain 2–3 %:n suomalaisista käyvän säännöllisesti jumalanpalveluksessa.

Varmaa tietoa siitä, kuinka moni kirkon jäsenistä osallistuu jumalanpalvelukseen, ei ole olemassa. Kyselyissä on vähintään 10 % suomalaisista ilmoittanut käyvänsä ainakin kerran kuukaudessa jumalanpalveluksessa. Tämä merkitsisi noin 500 000 säännöllistä kävijää. Luvun todenmukaisuuden puolesta kertoo osittain se, että radiojumalanpalveluksia kuuntelee keskimäärin 400 000 henkeä joka pyhä. Jumalanpalveluksessa säännöllisesti käyvät sekä television ja radion hartausohjelmia seuraavat ovat suurelta osin sama ryhmä. Suomessa aikaisemmin ollut ryhmä, joka seurasi radion uskonnollisia ohjelmia, mutta ei käynyt kirkossa, näyttää kadonneen.

Seuraavasta kuviosta ilmenevät ne väestöryhmät, jotka käyvät jumalanpalveluksessa vähintään kerran kuukaudessa ja jotka eivät käy koskaan jumalanpalveluksessa.

Taulukko: Niiden prosentuaalinen osuus, jotka käyvät kirkossa vähintään kerran kuukaudessa, ja niiden, jotka eivät käy koskaan kirkossa. *Gallup Ecclesiastica* 1991. N=957.

Säännöllinen osallistuminen jumalanpalvelukseen on tiettyjen sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden suhteen hyvin valikoivaa. Suuret kirkossakäyntiluvut osuvat toisaalta perinteisyyttä, toisaalta pohdintaa painottaviin ihmisryhmiin. Eniten jumalanpalveluksessa käyvät ne ihmiset, jotka arvostavat yhteisöllisyyttä ja vähiten taas yksilöllisyyttä arvostavat.

Kuitenkin monet sellaisetkin ihmiset, jotka itse eivät käy jumalanpalveluksessa, pitävät tärkeänä, että joka sunnuntai vietetään jumalanpalvelus.

Itse jumalanpalvelustapahtuman kannalta tärkeä tieto on se, että jokaisessa jumalanpalveluksessa on läsnä keskimäärin yli sata henkeä ja kirkon paikoista on käytössä noin kolmasosa. Tietyissä kirkkovouden juhlapyhien jumalanpalveluksissa sekä konfirmaatiojumalanpalveluksissa kirkot ovat yleensä täynnä. Tavallisena sunnuntaina osanottajamäärät jäävät huomattavasti keskiarvon alapuolelle. Vaikka eläkeikäiset käyvätkin kirkossa eniten suhteessa muihin ikäluokkiin, suurin ryhmä on kuitenkin työikäiset.

Suomalaisten uskonnollisuus on sosiologisesti arvioiden paradoksaalista. Vaikka Suomi on niitä Länsi-Euroopan maita, joissa käydään vähiten jumalanpalveluksessa, ovat kuitenkin kirkkoon kuuluminen, kirkollisiin toimituksiin osallistuminen ja rippikoulun käyminen runsasta. Tätä kuvaa täydentää se, että niitä, jotka eivät koskaan käy kirkossa, on vähän. Suomi on itse asiassa kolmantena (17 %) Euroopassa Irlannin tasavallan (4 %) ja Pohjois-Irlannin jälkeen (11 %). Tuloksen merkittävyyttä lisää vielä se, että yleensä protestanttisen perinteen maissa jumalanpalveluksessa käyminen on vähäisempää kuin katolisissa maissa.

Jumalanpalvelukseen osallistumisessa näyttää tapahtuneen toisen maailmansodan jälkeen eräitä muutoksia. Käyntien kokonaismäärä on ollut laskussa. Ei ole selvitetty sitä, johtuuko tämä jumalanpalvelukseen osallistuvien harventuneista käyntikerroista vai onko itse osallistuvien määrä pienentynyt. Kirkon tutkimuskeskuksen selvityksen (*Harri Heino: Kirkossakäynti ja kirkossakävijät Suomessa*, 1991) mukaan yhä suurempi osuus jumalanpalveluskäynneistä suuntautuu muihin kuin päiväjumalanpalveluksiin. Jumalanpalveluskäyntien muutos näkyy siinä, että joulunajan ja I adventtisunnuntain jumalanpalveluksiin osallistuminen on lisääntynyt runsaasti. Pääsiäisen ajassa painopiste on siirtynyt pääsiäispäivän suuntaan. Juhlapyhien jumalanpalvelusaktiivisuus sekä toisaalta jumalanpalveluksessa kokonaan käymättömien vähäinen osuus osoittavat, että juhla-aikojen ulkopuolellakin voitaisiin vahvistaa säännöllistä jumalanpalveluksessa käymisen tapaa.

Jumalanpalveluskeskustelussa on toisinaan annettu jumalanpalveluksessa tavan vuoksi käymiselle kielteinen sävy. Kuitenkin osallistuminen perustuu suurelta osin omaksuttuun tapaan. Esimerkiksi Helsingissä ilmoitti kutsujumalanpalveluksiin osallistuneista lähes puolet tullessa tapansa mukaan kirkkoon. Välimietintötutkimuksessa puolestaan seurakunnan työntekijät perustelivat useimmiten poissaoloaan jumalanpalveluksesta sillä, että eivät halua käydä siellä tavan vuoksi. Eräiden juhlapyhien ja erityisjumalanpalvelusten suuren suosion selityksenä saattaakin olla, että jumalanpalvelus kuuluu silloin sosiologisesti hyväksytyyn käyttäytymiseen. Tämän arvion oikeellisuutta tulisikin erikseen tutkia.

Ehtoolliselle osallistuminen on lisääntynyt huomattavasti. Kyselyistä käy ilmi, että edeltävänä vuotena oli lähes 40 % kansasta osallistunut ainakin kerran ehtoolliselle. Viisikymmenluvulla vastaava osuus oli 22 %. Ehtoollisella kävijöiden kasvuun on vaikuttanut ehtoollisellakäymisen mahdollisuuksien lisääntyminen. Nykyään ehtoollinen on lähes puolessa jumalanpalveluksista. Sitä on alettu viettää aikaisemmasta käytännöstä poiketen myös silloin, kun jumalanpalvelukseen on odotettavissa paljon ihmisiä.

Jumalanpalveluksessa käyntiin näyttää vaikuttavan kolme tekijää: (1) **muodostunut tapa**, (2) **kirkon antama opetus** sekä (3) yhteiskunnan valtakulttuuri ja eri ryhmien osakulttuurit sekä niihin liittyvä **elämäntapa**. Käsikirjauudistuksella voidaan vaikuttaa kaikkiin kolmeen tekijään. Erityisesti tulee tutkia elämäntavan vaikutusta jumalanpalveluksessa käymisen säännöllisyyteen.

3.2. Jumalanpalveluskokemukset ja jumalanpalveluksen toteuttaminen

Suomessa on käynnissä selvä muutos sekä jumalanpalveluskokemuksissa että jumalanpalveluskäytännöissä. Sen lähtökohdat näyttävät olevan kansainvälisessä liturgisessa liikkeessä. Keskeisiä painotuksia ovat jumalanpalveluksen keskeisyys kirkon elämässä, ehtoollisen korostaminen ja mahdollisuuksien antaminen aktiiviseen osallistumiseen. Jumalanpalveluksen suunnittelussa on ollut mukana joskus pappien ja kantoreiden lisäksi myös seurakuntalaisia noin 2/3:ssa seurakunnista.

Jumalanpalveluskäytännön nykyiselle vaiheelle näyttää olevan tyypillistä se, että seurakunnat eroavat painotuksissaan. Erot saattavat olla merkittäviä samankin seurakunnan sisällä riippuen siitä, kuka seurakunnan työntekijöistä on kulloinkin vastuussa jumalanpalveluksesta.

Välimietintötutkimuksen antamien tulosten pohjalta voidaan hahmottaa kaksi tapaa tarkastella jumalanpalvelusta yleensä sekä arvioida sen painopisteitä. Toisen suuntauksen (I) mukaan jumalanpalvelus toteutetaan yleensä ilman ehtoollista. Saarna ja virret ovat keskeisessä asemassa. Papilla, kanttorilla ja kirkonpalvelijalla on päävastuu jumalanpalveluksen toteutuksesta. Soittimena käytetään yleensä vain urkuja. Jos kuoro osallistuu, sillä ei ole merkittäviä liturgisia tehtäviä. Toisen (II) suuntauksen mukaan jumalanpalveluksessa on musiikilla suurempi merkitys, liturginen laulu on tärkeää. Jumalanpalveluksen valmisteluun osallistuvat myös muut työntekijät sekä seurakuntalaisia. Jumalanpalveluksessa voi olla esim. kulkueita. Ehtoollista vietetään lähes joka kerta.

Jumalanpalveluskokemukset jakautuvat samalla tavalla. Toisen (I) näkemyksen mukaan on saarna olennainen elementti. Jos sen anti ei tyydytä, silloin puhuttelevat virret. Toisen (II) suuntauksen mukaan puhuttelevia ovat jumalanpalveluksen eri osat. Ei voi sanoa, johtuuko kokemusten erilaisuus ärsykkeiden erosta vai onko kehittynyt kaksi tapaa mieltää jumalanpalveluksen puhuttelevuus. Jälkimmäistä selitystä voisi tukea se, että I tavalla kokevat ovat hieman vanhempia kuin muut. Välimietintötutkimuksen lisäksi helsinkiläisistä kutsujumalanpalveluksista ja Tuomas-messusta tehdyt selvitykset osoittavat musiikin kasvavaa merkitystä jumalanpalveluskokemuksessa. Se vaikuttaa varsinkin nuorilla osallistujilla. Vaikka osallistujista muikin jumalanpalvelus kuin saarna on muodostunut tärkeäksi jumalanpalveluskokemuksen kanavaksi, on yleisesti ottaen saarnan merkitys edelleen keskeinen. Se vaikuttaa erityisesti silloin, jos se koetaan kielteisesti.

Toisen (I) näkemyksen edustajat ovat keskimääräistä enemmän samaa mieltä seuraavien jumalanpalvelusväittämiensä kanssa:

- Saman jumalanpalveluksen tulee kelvata kaikille.
- Uudistus on rakennettava selkeästi nykyisen vanhaa luterilaista perinnettä edustavan jumalanpalveluksemme pohjalle.
- Nykyinen jumalanpalvelus tarjoaa periaatteessa kaikki edellytykset toimivalle jumalanpalvelukselle.
- Jumalanpalveluksen tulee palvella toistuvasti käyviä.
- Jumalanpalveluksen keskuksena tulee olla saarna.

Toisen (II) suuntauksen omaksuneet asettavat etusijalle edellisten vastakohdiksi asetettuja väitteitä:

- Eri seurakuntalaisten ryhmiä varten tulee olla omat juuri heitä puhuttelevat jumalanpalvelukset.
- Muiden kirkkojen käytännöstä on otettava rohkeasti oppia.
- Lähtökohdaksi on otettava nykyisestä selvästi poikkeava ratkaisu.
- Jumalanpalveluksen tulee olla satunnaiselle kävijälle merkittävä kokemus.
- Jumalanpalveluksen keskuksena tulee olla ehtoollinen.

Jumalanpalveluksessa kävijöiden odotukset niin Suomessa kuin Ruotsissakin näyttävät eroavan myös sen suhteen, missä määrin he odottavat jumalanpalvelukselta henkilökohtaisesti puhuttelevaa elämyksellisyyttä. Toiset odottavat jumalanpalvelukselta ainutkertaisia elämyksiä, kun taas toisille

se on elämään kuuluva ja sitä jäsentävä tapa. Nämä ryhmät eivät ole samat edellä kuvattujen ryhmien kanssa. Ristiriitaiset odotukset sekoittavat myös käsikirjauudistuksesta käytävää keskustelua.

Nykyinen jumalanpalvelus näyttää täyttävän hyvin ihmisten turvallisuudentarpeen. Sen sijaan vastausten pohjalta on kysyttävä, jääkö vapautuksen kokemus saavuttamatta. Jumalanpalveluskokeemukset ovat tärkeitä, koska ne vaikuttavat jumalanpalvelustavan syntyymiseen ja vahvistumiseen.

3.3. Työntekijöiden asenteet ja uudistusodotukset

Välimietintötutkimuksen mukaan suuri enemmistö kirkon työntekijöistä pitää jumalanpalvelus uudistusta tarpeellisena. Kyselyyn vastanneiden (322 henkilöä) mielipiteet uudistuksen tarpeellisuudesta jakaantuivat ammattiryhmittäin prosentteina seuraavasti:

	tarpeeton %	en osaa sanoa %	tarpeellinen %
kirkkoherrat	3	10	87
muut papit ja lehtorit	2	5	93
kanttorit	8	28	64
diakoniatyöntekijät	4	31	65
nuorisotyönohjaajat	—	22	78
kirkonpalvelijat	15	23	62

Jakautuma »en osaa sanoa» -vastausten kohdalla kuvaa sitä, miten vastaajat tuntevat käsikirjauudistusta. Mitä jäsentymättömämpi kuva uudistuksesta on, sitä suurempi on tämän vaihtoehdon osuus. Tarpeellisena uudistusta piti suurin osa työntekijöistä. Tarpeellisimpina sitä pitivät papit ja lehtorit (93 %) sekä kirkkoherrat (87 %). Tarpeettomana uudistusta pitivät eniten kirkonpalvelijat (15 %) ja kanttorit (8 %). Nuorisotyönohjaajista kukaan ei pitänyt uudistusta tarpeettomana.

Uudistusta piti tarpeettomana yhteensä vain 13 vastaajaa. He perustelivat kantaansa sillä, että nykyinen jumalanpalvelus on hyvä. Puolet ei muuttaisi mitään jumalanpalveluksessa. Tätä tukee myös se, että useimmat olivat täysin samaa mieltä väitteen »nykyinen jumalanpalvelus tarjoaa periaatteessa kaikki edellytykset toimivalle jumalanpalvelukselle» kanssa. Vain kolme heistä kannatti perustelua, jonka mukaan »kysymys on ennemminkin kirkon uskottavuudesta» tai »uudistus ei pysty tuomaan maallistuneita jumalanpalvelukseen». Muita syitä esitti neljä vastaajaa. Kukaan ei väittänyt uudistusta katolisen kirkon jäljittelemiseksi tai kirkon maallistumisen merkiksi.

Uudistusta tarpeettomana pitävät ovat hieman vanhempia kuin sen kannattajat. He ajattelevat, että saman jumalanpalveluksen tulee kelvata kaikille tai uudistus on rakennettava nykyisen jumalanpalveluksen pohjalta taikka uudistuksessa keskeisenä tulee olla päiväjumalanpalvelus eikä niinkään muu jumalanpalvelustoiminta. Puolet heistä ei myöskään usko, että uudistuksella saataisiin kirkossa käymättömät tulemaan jumalanpalvelukseen. Sama määrä ei myöskään odota uudistuksen lisäävän jumalanpalveluksessa jo käyvien aktiivisuutta. Yhtä suuri määrä ajatteli, että kirkko juoksee liikaa muotivirtausten perässä.

Tarpeettomana pitävien mielestä esimerkiksi Afrikkalainen gospelsmessu, Meidän messu tai Hyvä hetki -messu ei voi olla uudistuksessa suunnan näyttäjänä. Puolet heistä ei edes tunne Hiljaisuuden messua. Kaksi heistä katsoo, että uudistuksessa tulisi seurata Tuomas-messun antamaa esimerkkiä.

Uudistusta tarpeettomana pitävät kokevat jumalanpalveluksen hieman puhuttelevampana kuin muut. Heitä ovat puhutelleet erityisesti saarna ja seurakuntalaisten läsnäolo. Yhdeksälle heistä ehtoollinen on henkilökohtainen kokemus. He osallistuvat työnsä puolesta vähintään kerran viikossa jumalanpalvelukseen. Kaksi kolmasosaa heistä (9) ei halua rukousten tai jumalanpalveluksen

kielen uudistamista. Kaikista vastanneista tätä mieltä oli rukousten osalta 27 % ja kielen osalta 29 %. Vain yksi uudistusta tarpeettomana pitävä oli ruotsinkielisestä seurakunnasta.

Herätysliiketaustalla ei uudistuksen tarpeellisuuden suhteen näytä olevan suurtakaan merkitystä. Jonkin verran vähemmän uudistusta kannattivat lestadiolaisista Rauhanyhdistyksen jäsenet, mutta heistäkin asiaa piti tarpeellisena 58 %. Huomattavaa on, että Taizé-liikkeen kannattajista kaikki pitivät uudistusta tarpeellisena.

Välimietintötutkimuksessa pyrittiin mittaamaan työntekijöiden asennoitumista kirkkokäsikirjan kokonaisuudistusta koskevan kirkolliskokouksen päätöksen eräisiin kohtiin. Näiden osalta vastaukset jakautuivat seuraavasti:

Periaate	samaa mieltä	en osaa sanoa	eri mieltä
	%	%	%
On tärkeää, että käsikirjauudistuksessa rukoukset uudistetaan sisällöllisesti ja toteutustavoiltaan.	71	12	17
Nykyisen jumalanpalveluksen muodot eivät vastaa sitä viettävän seurakunnan sosiaalista ja kulttuurista tilannetta.	39	28	33
Seurakunnan koko toiminnan tulee nousta jumalanpalveluksesta.	75	4	21
On tärkeää, että luettavat raamatunkohdat ja niiden sijoittaminen jumalanpalvelukseen suunnitellaan käsikirjauudistuksessa kokonaan uudelleen.	28	33	39
Käsikirjauudistuksessa on tärkeää, että se toteutetaan avoimesti keskustellen.	94	4	2

Vastaaajilta kysyttiin myös, tulisiko käsikirjauudistuksessa keskittyä päiväjumalanpalveluksen vai muun jumalanpalveluselämän uudistamiseen. Vastaaajien prosenttijakauma oli seuraava:

Uudistuksessa tulee keskeisenä olla päiväjumalanpalvelus	En osaa sanoa	Uudistuksessa tulee keskeisenä olla muu jumalanpalveluselämä
% 59	% 19	% 22

Jumalanpalveluksen viettämisajan muuttamisesta on keskusteltu eri yhteyksissä. Työntekijät eivät kuitenkaan kannata kovin selvästi alkamisajankohdan muuttamista, sillä nykyistä viettämisajaa (sunnuntaina klo 10) piti hyvänä 62 %. Ajankohdan merkitystä yleensäkin jumalanpalveluksessa käymiseen piti epäolennaisena 18 %, ja vain viidennes olisi ollut halukas muuttamaan sitä. Lähes kaikki ajankohdan muuttamiseen halukkaat kannattivat kuitenkin sunnuntaita jumalanpalveluksen viettöpäiväksi. Perjantai mainittiin kerran ja lauantai kaksi kertaa. Sunnuntain klo 10:stä poikkeavista alkamisajoista saivat eniten kannatusta klo 11 ja 12 sekä vähemmän klo 18.

Työntekijöiltä kysyttiin myös, mitä he omassa työssään saamansa kokemuksen perusteella haluaisivat muuttaa jumalanpalveluksessa. Viidennes vastaajista ei löytänyt mitään muutettavaa. Eri työntekijäryhmissä heitä oli seuraavasti:

kirkonpalvelijat	46 %
diakoniatyöntekijät	30 %
kanttorit	20 %
kirkkoherrat	15 %
nuorisotyöntekijät	13 %
papit ja lehtorit	9 %

Muutosehdotukset koskivat noin kolmeakymmentä asiaa. Useimmiten muutoskohteina mainittiin jumalanpalveluksen rukoukset (1) sekä muiden työntekijöiden ja seurakuntalaisten ottaminen mukaan jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteutukseen (2). Seuraavaksi eniten huomiota saivat musiikki (3) ja saarna (4). Myös Tuomas-messua koskevat tutkimustulokset osoittavat samansuuntaisesti, että päiväjumalanpalveluksen muuten sisäistäneet ovat tyytymättömiä sen rukouksiin.

Edellä mainitut neljä useimmiten ilmaistua muutoskohdetta jakautuvat eri työntekijöiden kohdalla seuraavaan tärkeysjärjestykseen (1, tärkein; 4, vähiten tärkeä):

	Rukoukset	Yhteistyö	Musiikki	Saarna
kirkkoherrat	1	2	3	4
papit ja lehtorit	1	3	2	3
kanttorit	4	3	2	1
diakoniatyöntekijät	2	1	3	4
nuorisotyönohjaajat	4	1	3	1
kirkonpalvelijat	3	2	1	3

Rukouksien kieltä toivottiin uudistettavaksi. Rukousaiheiden tulisi olla ajankohtaisempia ja koskettavampia. Rukouksien valmistamiseen ja lukemiseen haluttiin mukaan seurakuntalaisia ja muitakin työntekijöitä kuin pappeja ja kanttoreita. Henkilökohtaisen esirukouksen tarve tuotiin myös esille. Rukoushiljaisuutta toivottiin käytettäväksi esityksessä synnintunnustuksessa ja yhteisessä esirukouksessa. Työntekijöiden vastauksista käy ilmi, ettei läheskään kaikissa seurakunnissa valmisteta yhteistä esirukousta eikä tätä mahdollisuutta edes tunneta.

Jumalanpalveluksen suunnittelussa ja toteutuksessa toivottiin muiden työntekijöiden ja seurakuntalaisten osuuden lisäämistä. Yleisenä toivomuksena mainittiin pappis- tai pappis- ja kanttorikeskisyydestä poispääseminen. Seurakuntalaisille tulee antaa todellista vastuuta. Jumalanpalveluksen halutaan heijastavan koko sitä viettävän yhteisön tunteja.

Saarnan uudistamiseksi esitettiin neljänlaisia toivomuksia. Seurakuntalaisilla tulisi olla mahdollisuus osallistua saarnan valmistamiseen ja toteutukseen. Saarnoja voitaisiin havainnollistaa mm. musiikin ja draaman avulla. Saarnoja toivottiin lyhyemmiksi. Saarnan pitäisi nykyistä selvemmin nousta sen pohjana olevasta Raamatun tekstistä.

Kysyttäessä erikseen jumalanpalveluksen musiikillisen ilmeen muuttamistarpeesta toivottiin eniten jumalanpalveluksen musiikillisen toteutuksen rikastuttamista ottamalla käyttöön muitakin soittimia kuin urut sekä erilaisia lauluyhtyeitä. Seuraavaksi eniten kiinnitettiin huomiota seurakuntalauluun, mutta seurakunnan ja liturgin vuorolaulua toivottiin myös lisättävän. Musiikin monipuolistamista esittivät eniten papit ja lehtorit, seuraavaksi nuorisotyönohjaajat, sitten kanttorit ja kirkkoherrat yhtä usein. Seurakuntalauluun liittyviä toivomuksia esittivät eniten nuorisotyönohjaajat, seuraavaksi papit, sitten kirkkoherrat ja lopuksi kanttorit ja diakoniatyöntekijät yhtä usein.

Jumalanpalveluksen musiikin yleisilmeen osalta annettiin arvioitavaksi kolme vaihtoehtoa. Vastausten keskiarvot asteikolla 1—5 olivat seuraavat:

(1, täysin eri mieltä; 2, eri mieltä; 3, en osaa sanoa; 4, samaa mieltä; 5, täysin samaa mieltä)

	Tarvitaan useita »messuja», joiden musiikkityylit eroavat selvästi toisistaan, mutta jotka kukin ovat musiikillisesti yhtenäisiä.	Tarvitaan uusia korkeatasoisia klassiseen perinteeseen pohjautuvia messusävelmiä.	Samassakin jumalanpalveluksessa olisi voitava käyttää hyvinkin erityyppistä musiikkia.
kirkkoherrat	3.4	2.9	2.8
papit ja lehtorit	3.4	3.1	2.7
kanttorit	3.1	3.0	2.5
diakoniatyöntekijät	3.4	2.7	2.9
nuorisotyönohjaajat	3.8	2.6	3.5
kirkonpalvelijat	3.2	2.7	2.9
kaikki	3.40	2.86	2.86

Prosentteina vastaajien mielipiteet jakautuivat seuraavasti:

Tarvitaan useita »messuja», joiden musiikkityylit eroavat selvästi toisistaan, mutta jotka kuitenkin ovat musiikillisesti yhtenäisiä.			
	samaa mieltä	en osaa sanoa	eri mieltä
kirkkoherrat	57	22	21
papit ja lehtorit	60	19	21
kanttorit	50	14	35
diakoniatyöntekijät	55	21	24
nuorisotyönohjaajat	64	24	12
kirkonpalvelijat	43	32	24

Tarvitaan uusia korkeatasoisia klassiseen perinteeseen pohjautuvia messusävelmiä.			
	samaa mieltä	en osaa sanoa	eri mieltä
kirkkoherrat	30	29	41
papit ja lehtorit	40	29	32
kanttorit	43	17	40
diakoniatyöntekijät	23	31	46
nuorisotyönohjaajat	19	40	40
kirkonpalvelijat	27	32	40

Samassakin jumalanpalveluksessa olisi voitava käyttää hyvinkin erityylistä musiikkia.			
	samaa mieltä	en osaa sanoa	eri mieltä
kirkkoherrat	41	11	49
papit ja lehtorit	31	16	53
kanttorit	29	7	64
diakoniatyöntekijät	37	15	47
nuorisotyönohjaajat	53	17	31
kirkonpalvelijat	30	32	37

Selvin tulos on, että seurakuntien työntekijät ovat omaksuneet ajatuksen, jonka mukaan jumalanpalveluselämään voi tai tulee kuulua erityyppisiä »messuja». Tämä vaihtoehto oli suosituin kaikissa työntekijäryhmissä. Klassiseen perinteeseen perustuvien uusien messujen tarpeen suhteen kanttorit jakaantuivat selvästi päinvastaista mieltä olevaan kahteen yhtä suureen ryhmään. Erityylisten musiikin käyttämistä samassa jumalanpalveluksessa kanttorit vierastavat. Kukaan heistä ei ollut esitetyn väitteen kanssa täysin samaa mieltä.

Kaikille yhteisesti esitettyjen kysymysten lisäksi ruotsinkielisten seurakuntien edustajilta kysyttiin heidän tyytyväisyyttään nykyisiin messusävelmiin. Lähes kaikki olivat niihin tyytyväisiä, mutta erityyppisen tyytyväisiä olivat papit.

Uudistuksen tässä vaiheessa ei ole mahdollista vielä tutkia sitä, miten työntekijät kokevat erityyppiset tavat toteuttaa päiväjumalanpalvelus. Tätä puutetta korvattiin sillä, että kysyttiin heidän mielipidettään eräistä ns. erityisjumalanpalveluksista eli »messuista», joita kirkossamme on toteutettu 1960-luvulta lähtien. Ensimmäinen kysymys koski sitä, oliko mainittu erityisjumalanpalvelus vastaajalle tuttu. Vastaukset jakaantuivat seuraavasti:

	Tuntee %
kirkolliskokouksen hyväksymä perhejumalanpalvelus I	90
Afrikkalainen gospelmessu	80
Meidän messu	68
piispainkokouksen hyväksymä perhejumalanpalvelus II	66
Hiljaisuuden messu	63
Tuomas-messu	58
Kansanmessu (israelilaisiin kansansävelmiin perustuva)	47
jokin suomalaisen kansanmusiikkiin perustuva messu	31
Päivästä päivään -messu	31
Hyvä hetki -messu	23

Seuraavaksi kysyttiin sitä, haluavatko he, että käsikirjauudistus merkitsisi jumalanpalveluksen kehittämistä heidän tuntemansa messun suuntaan. Tämän kysymyksen kohdalla erottui selvästi kolme eniten kannatusta saanutta, nimittäin perhejumalanpalvelus I, Hiljaisuuden messu ja Tuomas-messu, joiden kannatusosuudet olivat lähes yhtä suuret.

Kirkolliskokouksen tehtäväksiannossa esitettiin näkemys, jonka mukaan seurakunnille tulisi antaa vaihtoehtoja, joiden pohjalta ne voisivat päättää omasta jumalanpalveluskäytännöstään. Tämän näkökohdan merkittävyyttä tiedusteltiin esittämällä vaihtoehtoja käsikirjan jumalanpalveluskaavojen perusratkaisuiksi. Vastaajat torjuivat selvästi vaihtoehdon, jossa olisi vain yksi jumalanpalveluskaava. Suosituimmaksi vaihtoehdoksi osoittautui ajatus yhdestä jumalanpalveluskaavasta, jonka yhteydessä olisi useita toteutusvaihtoehtoja. Seuraavaksi parhaana pidettiin vaihtoehtoa, jossa olisi useita kaavoja yksityiskohtaisine toteutusohjeineen. Näiden vaihtoehtojen painoarvot perustuvat kuitenkin pappis- ja kanttorivastaajien suureen määrään. Muut työntekijät pitivät yhtä hyvänä sellaista vaihtoehtoa, että käytössä olisivat vain puiteohjeet ja toteutus vapaa.

Kokonaisarviona voidaan sanoa, että välimietintökyselyn vastausten pohjalta seurakuntien työntekijät odottavat käsikirjauudistukselta varsin pitkälle samansuuntaisia asioita, kuin kirkolliskokouksen antama tehtäväksiänto käsikirjakomitealle on.

4. JUMALANPALVELUKSEN TEOLOGIA

4.1. Jumalanpalveluksen teologiset perusteet

Pelastuksen salaisuus tulee läsnäolevaksi

Jumalanpalveluksen lähtökohta on Jeesuksen elämä, hänen sovituskuolemansa, ylösnousemuksensa ja korottamisensa Isän oikealle puolelle. Jumalanpalveluksessa pelastus Kristuksessa tulee läsnäolevaksi ja seurakunnan elämässä vaikuttavaksi. Jeesus Kristus jatkaa jumalanpalvelukseen kokoontuneen seurakunnan kanssa sitä yhteyttä, joka hänellä maan päällä ollessaan oli opetuslapsiinsa. Tämä yhteys välittyy uudella tavalla jumalanpalveluksessa, koska Kristus on nyt kirkon ylösnoussut ja korotettu Herra.

Jumala tahtoo, että kaikki ihmiset tulisivat tuntemaan totuuden ja pelastuisivat. Siksi kirkko viettää jumalanpalvelusta. Perustava osallisuus pelastukseen on annettu kasteessa. Siinä meidät haudattiin kuolemaan yhdessä Kristuksen kanssa, jotta alkaisimme elää uutta elämää, niin kuin Kristus Isän kirkkauten voimalla herätettiin kuolleista. Jeesus on myös käkenyt opetuslastensa opettaa ihmisiä noudattamaan kaikkea, mitä hän itse on heille opettanut. Kaste edellyttää jokapäiväistä parannusta, kuolemaa ja ylösnousemusta Kristuksen kanssa. Näin ihminen säilyttää yhteytensä Kristukseen ja kasvaa yhä enemmän hänen kaltaiseksi. Jumalanpalvelus kastettujen juhlena merkitsee tätä yhteyttä.

Jumalan ja seurakunnan kohtaaminen sanassa ja sakramenteissa

Jumala ja seurakunta kohtaavat toisensa jumalanpalveluksessa. Jumala puhuu seurakunnalle sanassa ja pyhässä ehtoollisessa. Seurakunta vastaa Jumalalle rukouksessa, tunnustuksessa, ylistyksessä ja palvonnassa. Kristillinen jumalakuva korostaa, että Jumala on toimiva, puhuva Jumala. Myös sakramentit ovat Jumalan näkyviä sanoja. Ne ovat Jumalan puhetta tekoina, Jumalan sanaa yhdistyneenä näkyviin merkkeihin. Jumalan sana on siis armonväline. Se vaikuttaa sen minkä lupaa. Synninpäästön sanoissa annetaan todella synnit anteeksi. Ehtoollisen asetussanat välittävät Kristuksen ruumiin ja veren leivässä ja viinissä. Herran siunaus tekee ihmisen osalliseksi Jumalan armosta ja rauhasta. Jumalan sana ei palaa tyhjänä. Se tekee sen, mikä on Jumalalle otollista, ja saa menestymään sen, jota varten Jumala on sen lähettänyt. Siksi on tärkeää, että Jumalan sana on liikkeellä ja saa vaikuttaa vapaasti. Se antaa monipuolisella tavalla leimansa jumalanpalvelukseen. Jumalanpalvelusta tulee viettää seurakunnan omalla kielellä, niin että seurakunta käsittää oikein Jumalan sanoman ja voi ottaa sen vastaan.

Koska jumalanpalvelus on Jumalan ja seurakunnan kohtaamispaikka, siitä tulee myös Jumalan läsnäolon paikka. Jumala puhuu seurakunnalle sanansa välityksellä. Jumala kohdataan myös sakramenteissa. Ristiinnaulittu ja ylösnoussut Jeesus Kristus on läsnä pyhässä ehtoollisessa ja antaa uhratun ruumiinsa ja verensä leivässä ja viinissä. Läsnä oleva Jumala ottaa vastaan seurakunnan rukouksen, tunnustuksen ja ylistyksen. Pyhä Kolminaisuus on läsnä jumalanpalveluksessa ja vaikuttaa siinä. Isä, Luoja, vaikuttaa maallisten aineiden, kultavien sanojen ja leivän ja viinin välityksellä. Pojan, Vapahtajan, sovitushuri on Jumalan anteeksiantavan armon ja rakkauden lähde. Sen hedelmät annetaan seurakunnalle sanassa ja ehtoollisessa. Pyhä Henki, Pyhittäjä, vaikuttaa sanassa ja sakramenteissa. Hän jakaa Kristuksen kuoleman ja ylösnousemuksen hedelmät seurakunnalle. Hän johtaa seurakunnan Kristuksen luo ja yhdistää sen Kristukseen. Hän herättää seurakunnan uskon ja rakkauden.

Jumalan sana on jumalanpalvelustapahtuman tärkein väline. Toisaalta ei saa unohtaa, että jumalanpalvelus koskee koko ihmistä. Ihmisellä on viisi aistia, ja nämä kaikki on otettava huomioon. Vaikka myös hiljaisuudella on tehtävänsä jumalanpalveluksessa, sana on kuitenkin hallitseva. Kaikki, mikä jumalanpalveluksessa kohdistuu muihin kuin kuuloaistiin, korostaa Sanan sanomaa. Se ei saa himmentää sanaa eikä se voi korvata sitä. Tämä käsitys perustuu jumalakuvaamme. Emme voi nähdä Jumalaa, mutta voimme kuulla hänen puhuvan. Jumala on puhuva Jumala. Hän vaikuttaa Sanallaan ja tekee pelastuksen salaisuuden läsnä olevaksi ja vaikuttavaksi seurakunnassa.

Jumalanpalvelus ja ensimmäinen käsky

Jumalanpalvelus nojaa läheisesti ensimmäiseen käskyyn, joka vaatii, että Jumala saa olla sellainen kuin hän itessään on. Jumala on pyhä. Hän on kaiken näkyvän ja näkymättömän Luoja. Hän on Herramme, joka vaatii meiltä kuuliaisuutta ja pyhyyttä. Emme voi käyttää häntä hyväksemme, vaan meidän on tyydyttävä siihen, minkä hän on asettanut ja määrännyt. Samalla Jumala on kuitenkin kaiken hyvän lähde. Ihminen odottaa häneltä hyvää ja turvautuu hädässään häneen. Jumala toimii ja antaa. Tämä koskee koko pyhää Kolminaisuutta. Luther korostaa voimakkaasti, että Jumala on antaja. *Isä antaa itsensä meille taivaan ja maan ja kaikkien luotujen kanssa, jotta ne palvelisivat meitä ja olisivat hyödyksi meille. Aadamin lankeemuksen takia tämä lahja on himmennyt ja tullut hyödyttömäksi. Siksi Poika on antanut itsensä ja kaikki tekonsa, kärsimyksensä, viisautensa ja vanhurskautensa meille ja sovittanut meidät Jumalan kanssa, jotta me jälleen tulisimme eläviksi ja vanhurskaiksi ja oppisimme tuntemaan ja omistamaan Isän ja kaikki hänen lahjansa. Tämä armo ei olisi kenellekään hyödyksi, jos se jäisi salaiseksi ja salatuksi eikä tulisi meille tunnetuksi. Sen takia Pyhä Henki tulee meidän luoksemme ja antaa itsensä kokonaan meille. Henki opettaa meitä tuntemaan Kristuksen meille tekemiä armotekoja ja auttaa meitä ottamaan vastaan ja säilyttämään ne, oikein käytämään, jakamaan ja lisäämään niitä* (Vom Abendmahl Christi, Bekenntnis 1528).

On tärkeää, että Jumalan annetaan olla jumalanpalveluksessa läsnä oleva ja antava Jumala. Hän ei ole kaukainen, vihastunut, kitsas Jumala, johon meidän tulee vaikuttaa, jotta hän katsoisi meidän puoleemme. Jumala saattaa tosin olla salattu meille, mutta hän on Kristuksessa paljastanut todellisen olemuksensa. Hän tahtoo, että kaikki ihmiset pelastuisivat. Hän on uhrautuvan rakkauden Jumala, joka antaa lahjansa meille, ennen kuin olemme ehtineet edes anoa.

Jumalakeskeinen jumalanpalvelus

Ensimmäisen käskyn taustaa vasten on tärkeää, että jumalanpalvelusnäkemys on jumalakeskeinen. Tärkeintä ei ole, mitä me toivomme jumalanpalveluksesta, vaan mitä Jumala sen välityksellä haluaa antaa meille. On pitäydyttävä siihen, mitä Jumala Jeesuksen kautta on käskennyt ja asettanut. Jeesus on sanonut opetuslapsilleen: *»Menkää kaikkialle maailmaan ja julistakaa evankeliumi kaikille luoduille»* (Mark. 16: 15). Hän on käskennyt heidän kastaa ja antaa synnit anteeksi. Hän on asettanut ehtoollisen ja kehottanut: *»Tehkää tämä minun muistokseni»* (Luuk. 22: 19). Nämä Jeesuksen käskyt toteutetaan jumalanpalveluksessa. Siellä evankeliumi julistetaan puhtaasti ja sakramentit jaetaan Kristuksen asetuksen mukaisesti. Evankeliumi julistetaan puhtaasti, kun sanoma Jumalan ansaitsemattomasta ja ehdottomasta armosta kuuluu selkeänä. Evankeliumiin ei saa sekoittaa lakia, eikä sitä saa rajoittaa ehdoilla ja vaatimuksilla, jotka asetetaan ihmisten täytettäväksi. Evankeliumin mukainen sakramenttien hoitaminen tarkoittaa, että sakramentit vietetään siten ja siinä tarkoituksessa, kuin Jeesus on määrännyt. Näin jumalanpalvelus aidolla ja monipuolisella tavalla ilmentää sitä, mitä Jumala tahtoo antaa seurakunnalleen.

Usko ja rakkaus jumalanpalveluksen tarkoituksena

Jumalanpalveluksen tarkoituksena on herättää uskoa ja rakkautta ja säilyttää ne. Tämä on mahdollista siksi, että jumalanpalvelus ja ensimmäinen käsky kuuluvat yhteen. Ensimmäinen käsky vaatii ensi sijassa uskoa, mutta myös rakkautta.

Usko tarkoittaa Lutherin mukaan kahta asiaa. Se merkitsee tietoisuutta siitä, että me Aadamin synnin vuoksi olemme kokonaan turmeltuneita, syntisiä ja kadotettuja. Samalla se ilmentää luottamusta siihen, että Jeesus Kristus on lunastanut meidät turmeluksesta, synnistä ja kadotuksesta. *Niin kuin siis yhden ainoan rikkomus tuotti kaikille ihmisille kadotustuomion, niin riittää yhden ainoan vanhurskas teko antamaan kaikille ihmisille vanhurskauden ja elämän. Niin kuin yhden ihmisen tottelemattomuus teki kaikista syntisiä, niin yhden kuuliaisuus tekee kaikista vanhurskaita* (Room. 5: 18–19). Lutherin mukaan synnintunto on uskon ilmaus. Ihmisen luonnolliset kokemukset eivät johda häntä riittävästi tuntemaan syntiään. Synnintunto ei myöskään ole ainoastaan lain saarnan seurausta. Ihminen tuntee syntinsä oikein vasta, kun hän on tullut osalliseksi pelastuksen salaisuudesta. Evankeliumi vaikuttaa syvimmältään synnintunnon. Tultuaan osalliseksi pelastuksesta kristitty tulee tietoiseksi synnin ylipersonallisesta voimasta ja samalla hän alkaa aavistaa pelastusihmeen syvyyttä.

Lutherin mukaan myös rakkaudella on kaksi puolta. Rakkaus ilmenee siinä, että me annamme Jumalan tahdon tapahtua elämässämme. Tyydymme siihen, vaikka se olisi ristiriidassa omien toivomuksiemme kanssa. Toisaalta rakkaus tarkoittaa jokaisen ihmisen palvelemista. Teemme hyvää jokaiselle samalla tavalla, kuin Kristus on tehnyt meille.

Uskon ja rakkauden herättyä pelastuksen salaisuus alkaa vaikuttaa seurakunnassa. Uskon ja rakkauden välityksellä jumalanpalvelus liittyy ihmisten maalliseen ja iankaikkiseen elämään. Ihmiset havaitsevat, että Jumala on kaikkien hyvien lahjojen antaja, ja he saavat mahdollisuuden käyttää Jumalan lahjoja oikein. Usko ja rakkaus yhdistävät jumalanpalvelukseen osallistujat seurakunnaksi. He tulevat osallisiksi Kristuksen elämästä ja muodostavat hänen ruumiinsa palvellen siinä rakkaudessa toisiaan.

Jumalanpalveluksen julkisuus ja avoimuus

Jumala tahtoo, että kaikki ihmiset pelastuisivat. Kaikilla tulee olla myös mahdollisuus päästä osalliseksi pelastuksesta. Siksi jumalanpalveluksen on oltava julkinen, avoin ja kaikkien ulottuvilla. Jokaisella paikkakunnalla on ihmisillä oltava tilaisuus kuulla säännöllisesti evankeliumia ja viettää ehtoollista Kristuksen asetuksen mukaisesti. Jokainen on tervetullut jumalanpalvelukseen, sillä se on julkinen kutsu uskoon ja rakkauteen. Samalla jumalanpalvelus on kastettujen juhla. Sana ja ehtoollinen ovat kastettujen hengellinen ravinto.

Jumalanpalveluksen avoimuus ja julkisuus ovat seurausta siitä, että pelastus on tullut toimivaksi rakkaudessa. Rakkaus antaa Jumalan tahdon tapahtua. Se haluaa toimia niin, että Jumalan tahto kaikkien ihmisten pelastuksesta toteutuu. Rakkaus ei vedä rajoja eikä pidätä itsekkäästi Jumalan lahjoja itsellään, vaan on olemassa kaikkia varten. Siksi jumalanpalvelus ei saa olla vain pienen, valitun ryhmän asia.

Seurakunnan tehtävä

Seurakunnalla on oma tehtävänsä jumalanpalveluksen vuoropuhelussa Jumalan kanssa. Jokaisen paikkakunnan kaikki kastetut on kutsuttu jumalanpalvelukseen rukoilemaan, tunnustamaan ja ylistämään Herraa. Näin he muodostavat seurakunnan, joka uskossa ja rakkaudessa täyttää ensimmäisen käskyn. Kuitenkin ainoastaan pieni osa kastetuista osallistuu säännöllisesti jumalanpal-

velukseen. Mutta myös tämä osa viettää jumalanpalveluksensa koko seurakunnan ja paikkakunnan puolesta.

Seurakunnan osallistuminen antaa jumalanpalvelukselle missionaarisen, diakonisen ja papillisen ulottuvuuden. Osallistuva, tunnustava, ylistävä ja veisaava seurakunta todistaa voimakkaasti uskostaan. Tämä ei voi olla vaikuttamatta muihin ihmisiin. Uskon ja rakkauden innoittama seurakunta on vapauttava yhteisö, johon ihmiset uskaltavat tulla ja jossa heistä huolehditaan. Muistaessaan papillisen tehtävänsä suhteessa ympäristöön ja koko luomakuntaan seurakunta käyttää myös arkielämässä Jumalan lahjoja vastuullisesti. Siten jumalanpalveluksesta tulee yhteisöllinen tapahtuma.

Seurakunnan rukousuhri

Jumalanpalvelus on seurakunnan suuri rukousuhri. Siinä seurakunta toteuttaa tärkeän osan kristittyjen yleisestä pappeudesta. Seurakunta tunnustaa, että Jumala on Luoja ja Herra. Se kiittää Jumalaa hänen antamistaan maallisista ja iankaikkisista lahjoista. Se tunnustaa, että kaikki luotu kuuluu Jumalalle ja on valmis käyttämään Jumalan omaa hänen tarkoittamallaan tavalla. Kaikki tämä kuuluu seurakunnan uhripalveluun. Seurakunta antaa Jumalalle sen, mikä on hänen omaansa. Se antaa uhrinsa Kristuksen kanssa. Hän on suuri Ylipappi, ja ne jotka uskossa ovat osalliset hänen sovitukseltaan, ovat pappeja hänen kanssaan. Voidaan myös sanoa, että Kristus esittää seurakunnan rukousuhriin Jumalalle ja että seurakunta osallistuu uhriin Kristuksen ruumiina. Jumala ottaa vastaan seurakunnan uhrin vain, jos se on osa Kristuksen uhria. Seurakunta voi sen tähden antaa uhrinsa vain uskoessaan Kristukseen. Käytännössä seurakunnan rukousuhri toteutuu synnintunnustuksessa ja uskontunnustuksessa, rukouksissa, ylistyksissä ja virsilaulussa.

Seurakunnan rukousuhri toteutuu aina tietyssä historiallisessa tilanteessa. Seurakunta kiittää Jumalaa saamistaan lahjoista ja pyytää Jumalalta apua omaan ja ympäristönsä hätään.

Pappi ja seurakunta jumalanpalveluksessa

Jumalanpalvelus on myös seurakunnan ja papin vuoropuhelua. Papilla on erityinen vastuu jumalanpalveluksen säännöllisestä ja asianmukaisesta viettämisestä. Hänen on julistettava Jumalan sanaa puhtaasti ja selkeästi ja hoidettava sakramentit Kristuksen säätämällä tavalla. Seurakunta ottaa vastaan evankeliumin ja ehtoollisen uskossa ja rakkaudessa ja vastaa Jumalalle rukouksessa, tunnustuksessa ja ylistyksessä. Toisaalta pappi ja seurakunta viettävät jumalanpalvelusta yhdessä. Pappi kuuluu seurakuntaan ja osallistuu jumalanpalvelukseen myös seurakuntalaisena.

Seurakunnalla on oma vastuunsa jumalanpalveluksen viettämisessä. Sen tulee valvoa, että pappi julistaa puhdasta evankeliumia ja noudattaa ehtoollisen vietossa Kristuksen asetusta. Seurakunta tukee papin julistusta virsilaululla ja muilla yhteisen osallistumisen muodoilla. Jumalanpalvelus edellyttää vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa papin ja seurakunnan välillä. Kummankin osapuolen panos on välttämätön, mutta heillä on myös vapautensa suhteessa toiseen. Seurakunta ei voi rajoittaa papin vapautta julistaa evankeliumia ja hoitaa sakramentteja, mutta pappi ei myöskään saa rajoittaa seurakunnan vapautta kuulla puhdasta evankeliumia ja osallistua Kristuksen säätämään ehtoolliseen. Syvimmältään on kyse evankeliumin ja sakramenttien vapaudesta. Jumalan sanan pitää saada kuulua vapaasti ja vaikuttaa Jumalan tahdon mukaisesti. Kaikkien on voitava pelastua.

Vapaus ja sidonnaisuus jumalanpalveluksessa

Jumalanpalveluksen rakenteessa ja sen toteutuksessa on tilaa vapaudelle. Jumalanpalvelus voidaan toteuttaa yksinkertaisesti. Se on aito ja rakentava, vaikka keskitytäänkin joihinkin tärkeisiin koh-

tiin. Se voidaan viettää myös juhlallisesti, jolloin se vaikuttaa vahvemmin kaikkiin aisteihin. Perinteeseen jumalanpalvelustapaan voidaan yhdistää luovasti uuden kokeilua.

Usko ja rakkaus luovat rajat vapaudelle. Uskon takia jumalanpalveluksen täytyy sisältää se, minkä Kristus on säättänyt. Siihen kuuluvat Raamatun lukeminen, saarna ja ehtoollisen vietto. Uskon on saatava tulla ilmi rukouksessa, tunnustuksessa ja ylistyksessä. Jumalanpalvelus ei saa sisältää mitään uskon vastaista eikä sellaista, mikä himmentää tai vaikeuttaa uskoa. Uskonpuhdistuksen perinteeseen kuuluu, että uskon laki (*lex credendi*) on rukouksen laki ja näin myös jumalanpalveluksen laki (*lex orandi*). Usko ilmenee rukouksessa, mutta sen sisältö määräytyy Jumalan sanasta eikä yksilön rukoukokemuksesta.

Rakkauden ja yhteyden takia on tärkeää, että seurakunnalla on jumalanpalvelusjärjestys, johon se pitäytyy. Uudistuksia ei saisi toteuttaa, ennen kuin pappi ja seurakunta sopivat niistä. Koko kirkon yhteyttä palvellaan parhaiten, jos sen jumalanpalvelusjärjestys on ainakin pääosiltaan yhteinen.

Jumalanpalveluksen eskatologinen ulottuvuus

Jumalanpalvelusta ei vietetä ainoastaan maan päällä. Jumalanpalveluksella on myös eskatologinen ulottuvuutensa. Se heijastaa taivaallisen Jerusalemin jumalanpalvelusta ja ennakoi sitä. Jo nyt seurakunta ylistää enkelien ja pyhien kanssa Jumalan oikealla puolella istuvaa Kristusta. Jumalanpalvelus muistuttaa seurakuntaa siitä, että se on Jumalan vaeltava kansa, jonka varsinainen kansalaisuus on taivaassa. Jumalanpalveluksessa seurakunta odottaa Kristuksen tulemistä ja hänen kirkkautensa ilmestymistä. Eskatologinen piirre antaa leimansa jumalanpalveluksen sisältöön. Siinä on sellaista, joka kerran on ominaista taivaalliselle jumalanpalvelukselle. Ilmestyskirjan jumalanpalveluskuvausten mukaan silloin on keskeistä ristiinnaulitulle ja ylösnousseelle Kristukselle annettu ylistys.

4.2. Saarna jumalanpalveluksessa

Käsikirjauudistus koskettaa voimakkaasti saarna. Muutenhan luterilainen kirkko ei olisi uskollinen omalle olemukselleen. Uudistuksessa on pyrittävä sellaisiin ratkaisuihin, jotka korostavat saarnan asemaa ja merkitystä jumalanpalveluksessa ja jotka samalla elävöittävät sananjulistusta.

Käsikirjauudistuksessa voidaan kuitenkin vain osittain vaikuttaa saarnaamiseen. Tästä syystä on selvitettävä ne avainkohdat, jotka vaikuttavat saaraan. Samalla hahmottuvat vaikutusmahdollisuuksien rajat. Teologiset virtaukset, saarnaajien koulutus, sananjulistuksen yleinen asema kirkossa ja monet muut seikat vaikuttavat käsikirjan ohella saarnan asemaan hengellisessä elämässä.

Saarnan armonvälineluonne

Sanan julistaminen, saarna, on pelastustapahtuma. *Julistus ja saarna* ovat keskeisimmät käsitteet, joita Uudessa testamentissa käytetään kuvaamaan sekä itse pelastuksen tosiasiaa että sen välittymistä seurakunnan nykyhetkeen. Saarna (*keerygma*) on siis yhtä aikaa sisältö ja tapahtuma. Saarnan ydin on kuolleista herätetty, ylösnoussut Kristus, joka on yhtä ristiinnaulitun Kristuksen kanssa. Saarnan alkuperä ja koko voima on Jumalasta. Saarnan päämäärä on ihmisen pelastuminen. Saarna odottaa ihmiseltä vastausta, joka ilmenee uskona, tunnustuksena, kiitoksena ja sitoutumisena..

Raamattu on oman todistuksensa mukaan Jumalan sanaa nimenomaan kuultuna. Jumalan sana välittyy vain ihmissanoina, inhimillisenä puheena ja kielenä. Sanassaan Jumala välittää ja jakaa it-

sensä ihmisille. Jumalan puhe, ilmoitus, on ihmisen puhetta. Häntä ei toisin sanoen pidä etsiä saarnatun ja kuullun sanan tai puheen takaa. Hän on ihmisen sanassa, mutta ilman Pyhän Hengen vaikutusta me kuulemme vain ihmisen sanan.

Luther oivalsi, että julistetulle sanalle on annettava absoluuttion välittäjänä samanlainen asema kuin ehtoolliselle. Saarna ei hänen mukaansa viittaa tai johdata armon vastaanottamiseen sakramentissa tai missään muuallakaan itsensä ulkopuolella. Siinä luodaan puheen välityksellä kuulijassa tapahtuma, jossa synnin sitoma omatunto vapautetaan ja armo tuodaan kuulijan sisimpään. Sanan voimalla taistellaan Saatanan valtaa vastaan. Näin saarna on Jumalan jatkuvan luomistyön paikka. Se on toisin sanoen armonväline.

Kun puhutaan sakramenteista, kasteesta ja ehtoollisesta, käytetään ilmaisua »reaalipreesens». Se tarkoittaa, että kaste ja ehtoollinen eivät viittaa vain itsensä ulkopuolelle Jeesukseen ja hänen työhönsä, vaan että Jeesuksen persoona ja työ ovat »todella ja reaalisesti» läsnä sakramenteissa. Sama koskee myös saarnaa. Kristuksen persoona ja työ ovat julistetussa sanassa läsnä todella ja reaalisesti. Sana on tässä mielessä sakramentaalista sanaa. Saarnaaminen on kuin sakramenttien jakamista. Sanat eivät vain kerro Jeesuksesta, vaan ne antavat Jeesuksen.

Saarnan luonne armonvälineenä on kirkossamme viime vuosikymmeninä heikentynyt ja osittain hämärtynyt. Saarnoista on tullut evankeliumin esittelytilaisuuksia, vaikka niiden itsessään tulisi olla evankeliumia. Jumalasta puhutaan saarnoissa ikään kuin poissa olevana, vaikka hän itse on läsnä julistetussa sanassa. Kristus puhuu saarnan välityksellä. Luterilaisen uskonkäsityksen mukaan evankeliumi on *viva vox, elävä ääni*, julistettu, ihmisten korvin kuultavaksi saatettu sana.

Julistaminen on siis tapahtuma, jossa julistuksen sisältö antautuu vuorovaikutukseen konkreettisen ja monivivahteisen elämän kanssa. Sana kohtaa aina nykytodellisuuden ja on siinä yhtä ainutlaatuisen kuin se oli omassa alkuperäisessä historiallisessa tilanteessaan. Mutta sanoma välittyy vain ihmisen sanoina. Lisäksi sen on oltava sanoja juuri niille ihmisille, joiden on määrä kuulla evankeliumi. Siksi julistajan on tunnettava seurakuntansa tilanne.

Saarna on siis monessa mielessä inkarnaatioon verrattava tapahtuma. Sana ei tullut Jeesuksenkaan aikana ihmisten keskelle ajattomana aatteena tai ideana. Sana ja evankeliumi on Jeesus Kristus itse keskellä elämää. Sana kuten myös saarna on pelastustapahtuma.

Saarnan näkeminen evankeliumina sisältää ajattelutavan merkittävän muutoksen. Jumalanpalvelusta ei nykyään mielletä »sanankuulon» paikaksi ja pappia »sananpalvelijaksi» yhtä selvästi kuin ennen. Käsikirjauudistuksen tulisi vaikuttaa siten, että saarnan merkitys armonvälineenä vahvistuu.

Saarnan liturgisuus

Saarna pidetään seurakunnan yhteisessä jumalanpalveluksessa. Se on osa jumalanpalvelusta ja luonteeltaan liturginen.

Saarnan liturgisuus on sen suuri mahdollisuus. Se on keskellä seurakunnan rukousta, tunnustusta, ylistystä ja yhteisen ehtoollisen viettämistä. Yksinään saarna muuttuisi pelkäksi puheeksi. Keskellä jumalanpalvelusta se on sen sijaan läsnä olevan Kristuksen puhetta, jonka Pyhä Henki kirkastaa kuulijoille. Seurakunta voi vastata tähän Jumalan puheeseen, tunnustaa uskonsa ja ylistää Jumalan nimeä. Vastaus ulottuu myös arjen jumalanpalvelukseen, johon yhteisesti vietetty Herran päivän kokoontuminen lähettää. Saarnan liturgisuus ei merkitse »liturgismia», jossa saarna häviää jonkin tärkeämpänä pidettävän alle. Liturgiaa koskevat muutokset eivät saa johtaa saarnan merkityksen näivettymiseen.

Ehtoollisen säännöllinen viettäminen jumalanpalveluksessa ei uhkaa saarnan asemaa. Päinvastoin jumalanpalveluksen näkeminen messuna tukee elävää julistusta. Tällöin molemmat armonvälineet, sana ja sakramentti, ovat käytössä. Herransa äänen saarnassa kuullut seurakunta ottaa vastaan Kristuksen ruumiin ja veren siunatussa leivässä ja viinissä. Tämä kokemus virittää halun kuulla uudelleen Kristuksen ääntä. Ehtoollinen siis tukee saarnan Kristus-keskeisyyttä ja estää sitä muut-

tumasta yleisuskonnolliseksi puheeksi. Kun seurakunta kokoontuu viettämään ylösnousseen Vapahtajan juhlaa, on katettu sekä sanan että sakramentin juhlapöytä.

Saarnan liturgisuudelle on tunnusomaista saarnan ja jumalanpalveluksen musiikin kiinteä keskinäinen yhteys. Puhuttu ja laulettu sana ovat luterilaisen uskonkäsityksen mukaan lähellä toisiaan. Kun laulusta siirrytään puheeseen tai puheesta lauluun, pysytään koko ajan sanallisen ilmaisun alueella. Kiinteät puheosuudet muuttuvat aivan itsestään musiikiksi, varsinkin kun kyseessä on uskon tunnustaminen tai Jumalan ylistäminen. Myös virsilaulu on julistusta, joka nousee enemmän tai vähemmän kiinteästi Raamatun tekstien pohjalta. On luonnollista, että tämä julistuksen muoto tukee saarnan julistusta.

Virsilaulun rukousluonne on merkittävä saarnalle. Saarna elää keskellä rukousta. Näin on jo saarna valmistettaessa, sitten itse saarna pidettäessä ja vielä saarnan jälkeenkin. Saarnan liturgisuus käy ilmeiseksi erityisesti siinä, että saarna on vastausta rukouksiin ja rukoukset taas vastausta saarnaan. Saarna elää kaiken jumalanpalvelukseen sisältyvän rukouksen keskellä.

Saarna ja uskontunnustus liittyvät läheisesti toisiinsa. Jo itse saarna on uskontunnustusta, se on saarnaajan julkinen uskontunnustus. Samalla saarnaaja kutsuu kuulijoita vastaamaan sanomaan uskon tunnustamisella. Tästä syystä on selvää, että saarnan ja uskontunnustuksen tulee olla lähellä toisiaan. Perinteisesti seurakunta on vastannut omalla uskontunnustuksellaan saarnassa kuultuun Kristus-sanomaan. Tällöin uskontunnustus on saanut erityisesti ylistyksen luonteen.

Saarna ja jumalanpalvelustekstit

Saarnan kannalta on tärkeää, missä vaiheessa jumalanpalvelusta saarnateksti luetaan. Vuoden 1968 käsikirjauudistuksessa hyväksyttiin muutos, jonka mukaan saarnan pohjana käytettävää raamatun tekstiä ei yleensä lueta juuri ennen saarnaamista vaan aikaisemmin alttarilta. Jos käytetään vanhakirkollista tekstijärjestystä, luetaan toisen ja kolmannen vuosikerran saarnateksti juuri saarnan edellä.

Saarnatekstin lukemisen paikalla saattaa olla vaikutusta saarnan tekstisidonnaisuuteen. Edellisen käsikirjan muutoksen voidaan katsoa ainakin osittain olleen syynä kehitykseen, jossa Raamatusta uhkaa tulla saarnaajalle vain eräänlainen virikekirja. Mitä löyhemmin saarna nousee Raamatusta, sen heikommaksi käy saarnan armovälinelunne. Käsikirjauudistuksessa on löydettävä sellaisia keinoja, jotka vahvistavat saarnan yhteyttä tekstiin.

Siksi saarnatekstin lukemisen ja saarnan tulisikin olla mahdollisimman lähellä toisiaan. Jos uskontunnustus siirretään saarnan jälkeen, teksti ja saarna lähentyvät jo toisiaan. Saarnateksti tulisi voida lukea myös juuri ennen saarnaamista. Käytettäessä vanhakirkollista tekstijärjestystä tämä on mahdollista toisen ja kolmannen vuosikerran kohdalla. Toinen mahdollisuus on, että alttarilta luetaan aina lukutekstit, joista ei saarnata. Siinä tapauksessa voitaisiin valita saarnatekstiksi kyseisen kirkkovuoden pyhän muu raamatun teksti. Tämä herättää myös kysymyksen vuosikertojen lukumäärästä. Kiinteiden lukutekstien ja vapaammin valittavan saarnatekstin mukaisia ratkaisuja on löydettävissä muiden luterilaisten kirkkojen evankeliumikirjoista. Käsikirjauudistuksen perustavoitteena tulee joka tapauksessa olla saarnatekstin ja saarnan sijoittaminen mahdollisimman lähelle toisiaan.

Saarnan liturgisen ominaisuuden kannalta on erityisen tärkeää, että Jumalan sana julistetaan kirkkovuoden kulun mukaisesti. Kirkkovuosi pelastushistoriallisena vuotena ohjaa saarnaajaa tulkitsemaan Raamatun sanomaa monipuolisesti ja tuomaan kirkon opin, uskon kolmiyhteiseen Jumalaan, selkeästi esille. Pitäytyminen kirkkovuoden mukaiseen tekstiin auttaa myös pysymään Kristus-keskeisessä saarnassa.

Nykyisessä evankeliumikirjassa Vanhan testamentin tekstejä on entistä enemmän. Niiden liturginen tehtävä jäi kuitenkin osin toteutumatta, kun jumalanpalveluskaavassa ei ole paikkaa Vanhan testamentin säännölliselle lukemiselle. Jos se saa sijansa messussa, se laajentaisi jumalanpalveluksen sanaosan julistuksellista sisältöä.

Saarna ja muut jumalanpalvelukset

Messun saarna on vain osa kirkon sananjulistusta. Sitä on monimuotoisesti myös muissa jumalanpalveluksissa. Messun saarna edistävät ratkaisut vaikuttavat elvyttävästi koko julistustoimintaan.

Edellisessä käsikirjauudistuksessa jumalanpalvelusten rinnalle otettiin kirkon perinteen mukaiset rukoushetket. Niihin ei välttämättä sisälly lainkaan saarnaa. Samalla kun pyritään edelleen kehittämään rukoushetkiä, olisi suunniteltava tähän jumalanpalvelustyyppiin soveltuva puhemuoto. Rukoushetkien puheiden tulee olla lyhyitä ja keskittyä vain yhteen asiaan. Lisäksi voidaan kehittää rukoushetkien tarpeisiin erilaisia meditaatiotapoja.

4.3. Luterilainen ehtoollisteologia ja sen liturgiset seuraukset

4.3.1. Luterilainen ehtoollisteologia

Asetussanat ehtoollisteologian perustana

Luterilaiselle ehtoollisteologialle on ominaista, että ehtoollistulkinnan perustana ovat Uuden testamentin ehtoolliskertomukset. Niiden takaa ei etsitä ensimmäisen ehtoollisen historiallista todellisuutta. Sen sijaan tukeudutaan Paavalin ja evankeliumin kirjoittajien todistuksiin. Tällaisen näkemys takana on ajatus, että Uuden testamentin ehtoolliskertomukset antavat oikean ja luotettavan kuvan ensimmäisestä ehtoollisesta. Tätäkin tärkeämpi vaikutin on se, että Raamattu on kirkon opin perusta.

Ehtoolliskertomukset puhuvat ehtoollisen asettamisesta. Kirkkomme opin mukaan sakramenttien on oltava evankeliumin Jeesuksen asettamat. Vietämme ehtoollista siksi, että Jeesus on käsenyt meidän viettää sitä hänen muistokseen. Se on Jeesuksen Kristuksen ruumis ja veri, joka annetaan meidän puolestamme. Vietämme ehtoollista siten, kuin Jeesus on meille opettanut. Koska hän viimeisellä ateriallaan antoi opetuslapsilleen leipää ja viiniä, mekin käytämme ehtoollisella leipää ja viiniä. Jeesus asetti ehtoollisen opetuslasten ateriaksi, joka tekee heidät osallisiksi hänen uhratusta ruumiistaan ja verestään sekä antaa heille synnit anteeksi ja lahjoittaa pelastavan yhteyden Jumalaan.

Herran ateria

Ehtoollinen on sakramentti, Kristuksen pelastava lahja seurakunnalle. Se ei ole Jumalalle annettava uhri eikä siunauksen tai hartauden väline ilman, että seurakunta osallistuisi ateriaan. Toisaalta luterilainen teologia ei lähde ehtoollistulkinnassaan ateriasymboliikasta, vaan keskittyy ehtoollisen lahjaan, joka on Kristuksen uhrattu ja kirkastettu ruumis ja veri.

Ehtoollinen on Herran ateria, jossa Jeesus Kristus itse on isäntä. Hän tekee sen pyhäksi ehtoolliseksi. Hän pyhittää, konsekroi, leivän ja viinin. Sanansa ja Pyhän Hengen välityksellä hän saa aikaan, että hänen ruumiinsa ja verensä ovat todellisesti läsnä ehtoollisen leivässä ja viinissä.

Kaikki kristityt ovat vakuuttuneita siitä, että Pyhä Henki tekee Kristuksen ruumiin ja veren läsnä oleviksi ehtoollisessa. Ehtoollisen salaisuus ymmärretään kuitenkin monin eri tavoin. Luterilaiselle ehtoolliskäsitykselle on ominaista, että Pyhä Henki vaikuttaa sanan välityksellä. Asetussanat ovat

vaikuttavia sanoja. Ne antavat sen, minkä ne sanovat antavansa, Kristuksen ruumiin ja veren. Me voimme vain olla kuuliaisia Kristuksen sanaa kohtaan. Siksi luterilaisella taholla on joskus suhtauduttu pidättyvästi ehtoolliselementtejä koskevaan epikleesirukoukseen. Ei ole tarpeellista rukoilla, että Pyhä Henki tekisi Kristuksen ruumiin ja veren läsnä oleviksi leivässä ja viinissä. Kristuksen ruumis ja veri ovat jo läsnä Kristuksen asetuksen ja lupauksen perusteella.

Luterilainen käsityksen mukaan Kristuksen ihmisuus on yhdistetty hänen ylösnousemuksensa ja taivaaseenastumisensa jälkeen erottamattomasti hänen jumaluuteensa. Kristuksen ruumis ja veri ovat kaikkialla läsnä samalla tavalla kuin Jumala on kaikkialla. Ehtoollisen tärkein merkitys on siinä, että Kristuksen ruumis ja veri annetaan meidän puolestamme syntien anteeksiantamiseksi.

Kun ehtoollinen on sidottu Jeesuksen asetussanoihin, niillä on tärkeä asema liturgiassa. Ne on sanottava ääneen. Papilla on virkansa puolesta tässä asiassa erityinen vastuu. Seurakunnan on valvottava, että pappi täyttää tehtävänsä. Sen on kuultava Kristuksen puhuvan papin suulla. Samalla pappi on koko seurakunnan edustaja, koska ehtoollisen vietto on koko seurakunnan asia. Seurakunta on papin rinnalla ja tukee uskollaan hänen toimintaansa.

Ehtoollinen Kristuksen testamenttina

Asetussanat luovat pohjan myös ehtoollisen merkityksen ymmärtämiselle. Lutherin mukaan ehtoollisen asetussanat ovat evankeliumin summa. Varhaisimmissa ehtoolliskirjoituksissaan hän kääntää lauseen *»tämä malja on uusi liitto, joka vahvistetaan minun verelläni»* (hoc est novum testamentum in sanguine meo) *»tämä on uusi testamentti minun veressäni»*. Luther tulkitsee ehtoollista sananmukaisesti Kristuksen testamentiksi. Hän toteaa, että elävä henkilö laatii ennen kuolemaansa testamenttinsa. Se tulee päteväksi laatijan kuoleman jälkeen. Testamentti nimittää perijät ja osoittaa perinnön.

Lutherin mukaan asetussanat sisältävät näin julistuksen Kristuksen ihmiseksi tulemisesta ja kuolemasta. Ne osoittavat perinnön, joka on syntien anteeksiantaminen. Siihen sisältyvät kaikki Jeesuksen kuoleman ja ylösnousemuksen hedelmät. Asetussanat nimittävät myös perijät. Jeesuksen veri on vuodatettu kaikkien puolesta. Perijöitä ovat kaikki, jotka luottavat siihen, että Jeesuksen testamentti tarkoittaa heitä.

Muistojatous korostuu, kun ehtoollinen tulkitaan Kristuksen testamentiksi. Ehtoollinen on aina sellaisenaan Kristuksen ihmiseksitulemisen, kuoleman ja ylösnousemisen muistamista. Tätä piirrettä voidaan painottaa liturgiassa ja saarnassa. Varsinkin saarna on luonteeltaan anamneettinen. Koska ehtoollisen asetussanat ovat evankeliumin summa, korostuu vaatimus, että ne on luettava ääneen.

Ehtoollinen ja syntien anteeksiantaminen

Evankeliumi on ehtoollisessa yhdistetty näkyvään merkkiin, Kristuksen ruumiiseen ja vereen leivässä ja viinissä. Tämä takaa sen, että asetussanat puhuvat totta ja niiden sanoma tarkoittaa meitä. Kristuksen ruumiin ja veren todellinen läsnäolo ehtoollisessa merkitsee, että me kohtaamme ylösnousseen ja korotetun Kristuksen ja tulemme osallisiksi hänen kirkastetusta ihmisyydestään. Kun ehtoollinen on syntien anteeksiantamisen, elämän ja autuuden takeena, siitä tulee näkyvä sana. Jotta ehtoollisen luonne näkyvänä sanana pääsisi selkeästi esille, on tärkeää, että asetussanat ja merkki tai ainakin ehtoollisen jakosanat ja merkki ovat lähellä toisiaan.

Ehtoollinen ja usko

Uskon näkökulma antaa ehtoolliseen hyvin henkilökohtaisen piirteen. Jokaisen oma usko ottaa vastaan ehtoollisen. Siinä kuullaan sanat: »*sinun edestäsi annettu*» ja »*sinun edestäsi vuodatettu*». Ehtoollinen otetaan vastaan Jumalan lahjana henkilökohtaisesti. Kristuksen ruumis ja veri annetaan vain yhdelle kerrallaan. Samalla ehtoollinen edellyttää yhteyttä. Emme itse anna ehtoollista itsellemme. Se annetaan meille seurakunnan yhteydessä.

Ehtoollinen otetaan oikein vastaan uskossa. Kun vastaanottaja luottaa siihen, että sanat »*sinun edestäsi annettu*» ja »*sinun edestäsi vuodatettu*» koskevat juuri häntä, hän ottaa vastaan ehtoollisen pelastukseksi, elämäksi ja autuudeksi. Se, joka ei ota vastaan ehtoollista uskossa, tulee tosin osalliseksi Kristuksen ruumiista ja verestä, mutta se ei tapahdu pelastukseksi, vaan tuomioksi. Hän on torjunut uhrin, jonka Kristus on antanut hänen puolestaan.

Usko on Pyhän Hengen työ. Pyhä Henki herättää uskon sanoilla »*sinun edestäsi annettu*» ja »*sinun edestäsi vuodatettu*». Pyhä Henki herättää luottamuksen näihin sanoihin. Tästä syystä on aiheellista, että ehtoollisliturgiaan sisältyy rukous (epikleesi) ehtoollisvieraiden puolesta. Siinä pyydetään, että Pyhä Henki herättäisi elävän uskon ehtoollisvieraisa, niin että he ottavat vastaan Kristuksen ruumiin ja veren pelastukseen.

Uskon näkökulmasta voidaan puhua ehtoollisen uhrimotiivista. Kristus on uhrannut itsensä ristillä ihmisten syntien takia. Hänen täydellinen uhrinsa on ikuisesti läsnä Isän edessä. Ehtoollisessa Kristus antaa uhrinsa hedelmät meille. Otamme vastaan Kristuksen uhrin uskossa. Tässä mielessä voimme sanoa, että uskomme uhraa Kristuksen, toisin sanoen Kristus antaa uhrinsa meidän puolestamme, ja me otamme sen vastaan uskossa. Tässäkin tapauksessa aloite pysyy Kristuksella.

Ehtoollinen ja rakkaus

Rakkauden näkökulmasta ehtoollinen tarkoittaa vaihtoa Kristuksen ja ehtoollisvieraan välillä. Kristus ottaa itselleen ehtoollisvieraan synnin ja kadotuksen ja antaa hänelle vanhurskautensa ja autuutensa. Kristus ja ehtoollisvieras yhdistyvät, Ehtoollisvieraasta tulee Kristuksen edustaja maailmassa. Hänen on oltava Kristus lähimmäiselleen. Kristuksen rakkaus elää ehtoollisvieraassa ja välittyy hänestä maailmaan. Siten ehtoollinen ei koskaan voi olla vain Kristuksen ja ehtoollisvieraan välinen asia. Ehtoollinen velvoittaa yhteyteen muiden kristittyjen ja kaikkien ihmisten kanssa. Samalla tavalla kuin Kristus on ottanut ehtoollisvieraan synnin ja hädän omakseen, ehtoollisvieraan tulee jakaa muiden ihmisten hätä. Myös tällöin voidaan puhua uhriaiheesta. Kristus uhraa ehtoollisvieraan, jotta hän olisi Kristuksen rakkauden kanava.

Ehtoollisen yhteysmotiivi on perustana sille luterilaiselle vaatimukselle, että ehtoollista on vietettävä julkisesti ja avoimesti. Ehtoollinen on seurakunnan yhteinen juhla. Se ei voi olla vain samanmielisten ryhmän suljettu tilaisuus. Yhteyden ja rakkauden vuoksi kuuluu vastuu ehtoollisen viestosta kirkon viran haltijalle. Hänen tehtävänä on valvoa, että ehtoollinen on avoinna kaikille seurakunnan jäsenille ja että sitä vietetään julkisena jumalanpalveluksena.

Ehtoollinen ja toivo

Toivon näkökulmasta on tärkeää, että Kristuksen kirkastettu ruumis annetaan meille ehtoollisessa. Ehtoollista voidaan tarkastella uuden, kasteessa syntyneen ihmisen hengellisenä ravintona. Luther korostaa, että ehtoollinen eroaa kaikesta muusta ravinnosta siinä, että meidät otetaan Kristuksen ruumiiseen ja meistä tulee Kristuksen ruumis.

Meidän henkemme ottaa vastaan uskolla Kristuksen testamentin, mutta myös ruumiimme tulee osalliseksi Kristuksen ruumiista ja verestä. Ehtoollinen vahvistaa näin toivoamme koko ihmisen

ylösnousemisesta. Tulemme kerran elämään kirkastetussa ruumiissa Kristuksen ja hänen enkelien-
sää ja kaikkien pyhien kanssa.

Ehtoollinen on kasteessa syntyneen uuden ihmisen ravinto. Hänet on luotu elämään ikuisesti Jumalan luona. Uusi ihminen ei kuitenkaan elä turvatussa ja suojatussa olotilassa. Hän taistelee koko ajan kolmea vaarallista ja pelottavaa vihollista vastaan. Ne ovat paholainen, jumalanvastainen maailma ja ihmisen oma itsekkyyys. Uusi ihminen tarvitsee usein ehtoollisen antamaa hengellistä ravintoa, jotta hän pääsisi ikuisen päämääräänsä.

4.3.2. Ehtoollisteologian liturgiset seuraukset

Ehtoollisosan rakenteen uudistus

Ehtoollisosa on luontevaa aloittaa uhrivirrellä. Prefaationrukouksen anammeettista piirrettä voidaan vahvistaa luomalla uusia rukouksia, jolloin ehtoollisen luonne muistoateriana korostuu. Epikleesi ehtoollisvieraiden puolesta liitetään kiinteästi ehtoollisliturgiaan ja sitä voidaan laajentaa. Ehtoollisaineisiin kohdistuvasta epikleesirukouksesta tulee käydä uudistuksen kokeiluajana teologista ja liturgista keskustelua sekä seurata muiden luterilaisten kirkkojen ehtoollisrukouksen kehittymistä. Selvitetään myös vanhakirkollisen ehtoollisrukouksen käyttömahdollisuudet.

Elevaatio eli ehtoollisaineiden kohottaminen voidaan ottaa vapaaehtoisesti käyttöön. Sen avulla korostetaan, että Kristuksen ruumis ja veri ovat todellisesti läsnä leivässä ja viinissä. Ehtoollisen kiitosrukouksille laaditaan uusia vaihtoehtoja. Niissä vahvistetaan ehtoollisen iäisyysmotiivia. Seurakunnan osallistumista lisätään antamalla mahdollisuus doksologian (ylystyks) ja ylystävän aamenen käyttöön vastauksena ehtoollisrukoukseen.

Eukaristisen rukouksen uudistus

Viime vuosikymmeninä monet kirkot ovat pyrkineet uudistamaan ja lisäämään ehtoollisen asetussanoja ympäröiviä rukouksia. Vanhan kirkon esikuvan mukaisesti on yritetty liittää nämä rukoukset yhdeksi kokonaisuudeksi, jolloin ehtoollisen asetussanat muodostavat sen ytimen. Eukaristinen rukous koostuu pyhän Kolminaisuuden pelastustekojen muistamisesta (anamneesi), asetussanoista ja Pyhän Hengen avuksi pyytämisestä (epikleesi). Näiden avulla korostetaan, että ehtoollinen on pyhän Kolminaisuuden teko. Halutaan myös vahvistaa ehtoollisen eskatologista luonnetta ja viettää ehtoollista taivaan valtakunnan aterian ennakkointina.

Eukaristisen rukouksen uudistuspyrkimykset ovat saaneet voimakasta kannatusta ekumeenisissa liikkeessä. Tämä näkyy varsinkin BEM-asiakirjassa, jonka pohjalta laaditussa Lima-liturgiassa käytetään perinteistä eukaristista rukousta.

Monet kirkot, niiden joukossa myös oma kirkkomme, ovat ottaneet kantaa BEM-asiakirjaan. Lausunnot ovat olleet yleensä myönteisiä. Niiden mukaan vallitsee laaja yksimielisyys siitä, että ehtoollinen on koko pyhän Kolminaisuuden teko. Se on luonteeltaan ylystyksiä. Sillä on diakonisia ja sosiaaleettisia ulottuvuuksia ja se on Jumalan valtakunnan aterian ennakkointia. Tämän ohella luterilaiset kirkot ovat vastauksissaan painottaneet Kristuksen todellisen läsnäolon merkitystä. Nämä kirkot haluavat pitää esillä myös ehtoollisen luonnetta Jumalan lahjana, sanan ja ehtoollisen yhteenkuuluvuutta sekä syntisen vanhurskauttamista.

Monet eukaristisen rukouksen uudistamiseksi asetetut tavoitteet ovat jo toteutuneet luterilaisten kirkkojen liturgioissa ja myös oman kirkkomme jumalanpalvelusjärjestyksessä. Ehtoollinen näh-

dään koko pyhän Kolminaisuuden tekona, ja sillä on myös eskatologinen ulottuvuus. Liturgiasamme on anamneettisia, epikleettisiä ja uhriajatukseen liittyviä piirteitä.

Uhri, anamneesi ja epikleesi eukaristisessa rukouksessa

Eukaristisen rukouksen uudistus on teologisesti tärkeä luterilaiselle kirkolle. Perusongelmana on, että uhria, anamneesiä ja epikleesiä voidaan tulkita kirkkomme opin kannalta täysin hyväksyttävällä tavalla, mutta myös kirkkomme perusnäkemysten kanssa ristiriitainen tulkinta on mahdollinen. Luther tekee selkeän eron sakramentin ja uhrin välillä. Sakramentti tulee Jumalalta papin palvelun välityksellä. Näin se on yksinomaan Jumalan teko. Uhri nousee Jumalan luo. Se on meidän tekomme. Uhri edellyttää uskoa, koska Jumala ottaa uhrin vastaan vain, jos me viemme sen hänelle Kristuksen kanssa yhdistyneinä häneen uskossa. Sakramentin ja uhrin ero ilmenee muun muassa siinä, että sakramentti liittyy kirkolliseen virkaan, joka on evankeliumin saarnan ja sakramenttien hoitamisen virka, kun taas uhri kuuluu yleiseen papputeen. Sakramentin ja uhrin välinen ero on sidoksissa myös jumalakuvaan ja Jumalan ja ihmisen väliseen suhteeseen. Sakramentti tähdentää, että Jumala on antava Jumala. Ihminen ottaa vastaan Jumalan lahjat. Hän ei voi vaikuttaa niihin. Uhri on ihmisen vastaus Jumalan lahjoihin, Kristuksen uhriin, joka on jaettu hänelle sakramentissa. Perimmältään on kyse periaatteesta *yksin armosta – yksin uskon kautta*.

Luterilaisen käsityksen mukaan usko, ylistys ja rakkaus ovat uhria. Uskoa voidaan pitää uhrina, koska siinä ihminen luopuu korostamasta itseään Jumalan edessä. Hän ei käytä Jumalaa omien tarkoitusperiensä ajamiseen. Ylistys on ihmisen vastaus Jumalan lahjoihin ja rakkauteen. Rakkauksessa ihminen antaa Jumalan lahjat edelleen lähimmäisilleen. Uhri on aina vastausta Jumalan tekoihin.

Ylistysuhrilla on paikkansa ehtoollisliturgiamme hymneissä ja ehtoollisen jälkeisessä rukouksessa. Rakkauten uhri toteutuu, kun kolehti ja ehtoollinen liitetään yhteen. Uskon uhri ilmenee myös ehtoollisvirissä ja ehtoollisen nauttimisessa. Ehtoollisen uhrimotiivia voidaan vielä laajentaa, jos otetaan käyttöön valmistusrukous (offertorium) ennen prefaatiota. Siinä kiitetään Jumalaa, että hän käyttää luomisen lahjoja ja ihmisen työtä pitäessään yllä maallista elämää ja antaessaan ravintoa ikuista elämää varten. Uskon ja rakkauten uhri ei rajoitu ainoastaan ehtoollisen viettoon, vaan se toteutuu kristityn jokapäiväisessä elämässä.

Jumalan pelastustekojen muistaminen, anamneesi, leimaa vahvasti koko jumalanpalvelustamme. Se ei rajoitu pelkästään ehtoollisliturgiaan. Kiitosvirsi, uskontunnustus, raamatuntekstit ja saarna ovat anamneesiä. Ehtoollisliturgiassa voidaan prefaatorukousta ja asetussanoja pitää anamneesina. Asetussanojen jälkeen voidaan vielä liittää itsenäinen anamneettinen rukous.

Anamneesin tarkoitus on muistuttaa kristittyjä Jumalan pelastusteosta ja näin vahvistaa heidän uskoaan, rakkauttaan ja kiitollisuuttaan. Anamneesi voidaan ymmärtää myös Jumalalle osoitetuksi pyynnöksi. Siinä tapauksessa Jumalaa muistutetaan Kristuksen pelastustyöstä, jotta hän toimisi seurakunnan hyväksi. Tällainen anamneesin tulkinta on kirkollemme vieras.

Epikleesi voi esiintyä kahdessa muodossa. Se voidaan kohdistaa rukouksena joko ehtoollisvieraisiin tai ehtoollisleipään ja -viiniin. Edellisessä tapauksessa rukoillaan, että Pyhä Henki herättäisi elävän uskon ehtoollisvieraisissa, niin että he ottaisivat oikein vastaan Kristuksen ruumiin ja veren. Tällaista epikleesiä voidaan nytkin käyttää kirkkomme ehtoollisliturgiassa.

Epikleesin kohdistaminen ehtoollisaineisiin on ongelmallisempaa, koska siinä pyydetään, että Pyhä Henki tekisi leivän ja viinin Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Kirkkomme uskon mukaan leipä ja viini ehtoollisessa ovat Kristuksen ruumis ja veri Jeesuksen lupauksen perusteella. Pyhä Henki vaikuttaa asetussanoissa ja tekee Kristuksen ruumiin ja veren läsnä oleviksi. Tämä läsnäolo ei perustu meidän toimintaamme tai rukoukseemme, vaan on kokonaan Jumalan tekoa. Kun Kristuksen läsnäolo on riippumaton ihmisen toiminnasta, voimme olla varmoja siitä. Tätä varmuutta ei tule eukaristisessa rukouksessa heikentää. Eräänä mahdollisuutena on muotoilla epikleesi

kiitosrukoukseksi siitä, että Pyhä Henki Kristuksen lupauksen perusteella on tehnyt Kristuksen ruumiin ja veren läsnä olevaksi.

Eukaristinen rukous ja asetussanat

Koska luterilainen ehtoollisteologia perimmältään on ehtoollisen asetussanojen tulkintaa, on luonnollista, että asetussanat ovat saaneet korostetun aseman liturgiassa. Ne eivät saa jäädä muiden liturgisten osien varjoon. Myöskään asetussanojen ja ehtoollisaterian etäisyys ei saisi muodostua liian pitkäksi. Jumalanpalveluksen ehtoollisosaa ei pidä siksi kuormittaa sellaisillakaan aineksilla, jotka sinänsä saattavat olla arvokkaita. Sen sijaan koko jumalanpalvelus voidaan nähdä kiitosjuhlanä. Pyhän Kolminaisuuden ja Kristuksen pelastustekoja muistetaan saarnassa, virsissä ja tunnustuksissa. Myös seurakunnan kiitos ja ylistys ilmenevät koko jumalanpalveluksen ajan.

Ehtoollisen asetussanat sisältävät luterilaisen käsityksen mukaan koko evankeliumin summan. Ne osoitetaan ensi sijassa seurakunnalle eikä leivälle ja viinille. Asetussanat julistavat seurakunnalle, että ehtoollisen leipä ja viini ovat Kristuksen ruumis ja veri. Se on annettu ja vuodatettu seurakunnan ja ehtoollisvieraiden edestä, jotta he saisivat syntien anteeksiantamuksen, elämän ja autuuden. Samalla asetussanojen sanoma leivästä ja viinistä tulee todeksi. On tärkeää, että asetussanojen luonne julistuksena kävisi myös ehtoollisliturgian toteutuksessa selvästi ilmi. Näin tapahtuikin, kun jumalanpalvelus johdetaan alttarin takaa, kasvot seurakuntaan päin.

Luterilaiselle ehtoollisliturgialle on ominaista voimakas sakramentaalinen realismi. Itse sakramentti ja Jumalan siinä antamat lahjat ovat etusijalla. Ehtoollisateria ja siihen liittyvät vertauskuvat ovat sitä vastoin taka-alalla. Luterilaisen tulkinnan mukaan ehtoollinen antaa Kristuksen koko perinnön, hänen elämänsä, kuolemansa ja ylösnousemuksensa hedelmät. Ehtoollisen liturgisen toteutuksen on ilmentettävä näitä asioita.

4.4. Kaste ja jumalanpalvelus

Kaste on kristillisen elämän perustava ja pysyvä armonväline. *Joka sen uskoo ja saa kasteen, on pelastuva. Joka ei usko, se tuomitaan kadotukseen* (Mark. 16:16). Luther lausuu tähän liittyen: *Kasteen voima, vaikutus, hyöty, hedelmä ja päämäärä on siinä, että se pelastaa.* – *Eihän ketään sitä varten kasteta, että hänestä tulisi ruhtinas, vaan niin kuin sana kuuluu, että hän pelastuisi. Pelastuminen taas, kuten hyvin tiedämme, ei ole mitään muuta kuin vapautusta synnin, kuoleman ja Perkeleen vallasta, pääsy Kristuksen valtakuntaan ja iankaikkinen elämä hänen kanssaan.*

Kaste antaa voiton pahalaisesta ja kuolemasta. Se vaikuttaa syntien anteeksiantamisen, Jumalan armon sekä antaa Kristuksen ja Pyhän Hengen lahjoineen. Koko Kolminaisuus kohtaa ihmisen kasteessa. Pelastus on kätkeyty kasteeseen, ja se tarjotaan kasteessa ihmiselle. Uskon ja kasteen liittyminen yhteen pelastuksen saavuttamiseksi painottaa sitä, että kaste saavuttaa täyttymyksensä vasta ikuisuudessa.

Kasteen merkitystä luterilaisuudessa on perusteltu myös seuraavalla raamatunkohdalla: *Mutta kun Jumalan, meidän pelastajamme, hyvyys ja rakkaus ihmisiä kohtaan tuli näkyviin, hän pelasti meidät, ei meidän hurskaiden tekojemme tähden, vaan pelkästä armosta. Hän pelasti meidät pesemällä meidät puhtaiksi, niin että synnyimme uudesti ja Pyhä Henki uudisti meidät* (Tit. 3: 4–5). Kasteessa vanha ihminen kuolee ja uusi ihminen nousee ylös. Vanha ihminen on itsekäs minämme, jonka olemme perineet Aadamilta. Se on täynnä epäuskoa, vihaa, kateutta ja ylpeyttä, se ei tunne jumalanpelkoa eikä luota Jumalaan.

Uusi ihminen on muotoiltu Kristuksen kuvan mukaan. Hän on Jumalan lapsi ja Kristuksen veli tai sisar. Hän tottelee Jumalaa, luottaa Jumalaan ja rakastaa häntä ja lähimmäisiään. Vanha ihminen pysyy kastetussa niin kauan kuin ihminen elää tässä maailmassa. Kaste aiheuttaa elämänikäisen taistelun kastetun sisällä uuden ja vanhan ihmisen välille. *Kaste merkitsee, että meissä oleva vanha ihminen on jokapäiväisessä katumuksessa ja parannuksessa upotettava ja surmattava kaikkine synteineen ja pahoine himoineen, ja sen tilalle pitää joka päivä tulla esiin ja nousta ylös uusi ihminen, joka iankaikkisesti elää Jumalalle vanhurskaana ja puhtaana* (Vähä katekismus).

Kastetuista on tullut Jumalan lapsia ja Kristuksen sisaria ja veljiä. He ovat *valittu suku, kuninkaallinen papisto, pyhä heimo, Jumalan oma kansa* (1 Piet. 2: 9). Kasteessa vihitään yleiseen papputeen, jolloin kastettu tulee osalliseksi Kristuksen pappudesta. Hänestä tulee pappi Kristuksen kanssa. Tämä merkitsee, että hänen on uhrattava itsensä kuuliaisuudessa Jumalalle ja rakkauden palveluksessa lähimmäisten hyväksi. Pappuus ja uhri kuuluvat yhteen.

Kasteen vaikutus

Kaste on sakramentti. Sen tähden sillä on eskatologinen ulottuvuutensa. Luther korostaa, että kaste sisältää lupauksen koko ihmisen, ruumiin ja sielun, ylösnousemuksesta. *Juuri sen vuoksi kasteessa tehdään nämä kaksi: ruumis vaellaan, koska se ei voi ottaa vastaan muuta kuin veden, ja samalla lausutaan sana, jotta myös sielu saisi, mihin tarttua. Mutta koska vesi ja sana yhdessä ovat yksi kaste, niin täytyy myös ruumiin ja sielun yhdessä pelastua ja elää iankaikkisesti. Sielu pelastuu sanan tähden, johon se uskoo, ruumis taas siksi, että se on yhdistynyt sieluun ja ottaa kasteen vastaan sillä tavoin kuin ruumiille on mahdollista.*

Kasteen vaikutus ulottuu näin kristityn koko elämään ja saa täyttymyksensä ihmisen kuolemassa ja ylösnousemuksessa. Ylösnousemuksen jälkeen ainoastaan uusi ihminen on jäljellä ja voi elää ilman vanhan ihmisen asettamia esteitä. Kaste ei siis ole ainoastaan alkusakramentti, initiaatio. Luther korostaa, että kristillinen elämä ei ole muuta kuin jokapäiväistä kastetta, joka on kerran alkanut ja jatkuu yhä. Kasteessa ihminen otetaan Kristuksen valtakuntaan, ja sen voimalla hän pysyy siinä. Luther torjuu ajatuksen, että kastetta voitaisiin verrata laivaan, joka joutuu haaksirikoon kun kastettu tietoisesti tekee syntiä. Siinä tapauksessa tarvittaisiin jonkinlaista pelastuslauttaa, jotta kastettu ei hukkuisi. *On väärin ilmaista asia tuolla tavalla, eihän laiva voi hajota, koska se on Jumalan säädös eikä meidän tekomme. Niin kyllä voi käydä, että me liukastumme ja putoamme laivasta. Mutta jos joku putoaa, varautukoon uimaan laivan luo ja tarrautumaan siihen kiinni, kunnes pääsee sinne takaisin. Siinä hän voi sitten jatkaa aiemmin aloitettua matkaa.*

Kaste ja seurakunnan jäsenyys

Kasteen merkityksestä voidaan löytää jumalanpalveluskäsitykseen useita yhteyslinjoja. Kasteessa seurakunnan jäsenet ovat tulleet osallisiksi yhteisestä pappudesta. Heidän tehtävänsä on ennen kaikkea antaa uhreja Jumalalle. Kristuksen kuvan mukaisesti heidän on uhrattava itsensä ja Jeesuksen lailla annettava Jumalan tahdon tapahtua. He antavat uhrinsa Kristuksen kanssa yhtyneinä häneen uskossa. Rakkauden välityksellä he ovat toistensa palvelijoita. Yhteinen pappuus on perustana sille, että seurakunnan kaikki kastetut jäsenet ovat vastuussa jumalanpalveluksessa tapahtuvasta kiitosuhrista. Tunnustus, kiitos, ylistys ja rukous ovat koko seurakunnan asia.

Jumalanpalvelus on osa kasteeseen kuuluvaa jokapäiväistä parannusta. Seurakunta ja sen yksittäiset jäsenet luopuvat synnintunnustuksessa paholaisesta ja vanhasta ihmisestä. Synninpäästössä heidät puetaan Kristuksen vanhurskauteen. Seurakunta viettää jumalanpalvelusta vanhurskautettujen syntisten yhteisönä. Uskontunnustuksessa ja ylistyksissä seurakuntalaiset muistavat pelastuksen lahjaa ja ottavat sen uudestaan vastaan. He tunnustavat, että Jeesus Kristus on heidän Herransa

ja he kuuluvat hänen valtakuntaansa. Arjen palvelutyö on osa yleiseen pappouteen kuuluvasta uhrista. Parannuksessa luovutaan itsekkyydestä ja yrityksestä kelvata sellaisenaan Jumalalle. Sen sijaan annetaan Jumalan tahdon tapahtua.

Luterilaisesta näkökulmasta parannus ei ole ihmisen omaa aktiivisuutta, vaan passiivista parannusta (*poenitentia passiva*). Ihminen on parannuksen kohde. Pyhä Henki vaikuttaa parannuksen Jumalan sanan julistuksen, lain ja evankeliumin, välityksellä. Laki ja evankeliumi vaikuttavat katumuksen, ja evankeliumi herättää uskon syntien anteeksiantamukseen. Laki ja evankeliumi surmaavat vanhan ihmisen, evankeliumi nostaa ja uudistaa uuden ihmisen.

Kasteen ilmeneminen jumalanpalveluksessa

Kirkko on aina yhdistänyt kasteen jumalanpalvelukseen. Tämä käy ilmi jo siitä, että jumalanpalvelus vanhastaan jaettiin katekumeenien eli kasteoppilaiden messuun ja uskovien eli kastettujen messuun. Jumalanpalveluksen johdanto ja sanaosa olivat valmistamista kasteeseen, kun taas ehtoollisosa uskontunnuksesta alkaen oli tarkoitettu uskovia varten.

Kasteen ja jumalanpalveluksen keskinäinen yhteys painottaa jumalanpalveluksen johdannon ja sanaosan asemaa. Nämä eivät ainoastaan valmista seurakuntaa ehtoollisen viettoon eivätkä ole vain kasteoppilaita tai katumuksentekijöitä varten, vaan niillä on itsenäinen tehtävä jumalanpalveluksessa pitäessään esillä kastetta. Luterilaisen käsityksen mukaan kaikki kastetut ovat katumuksentekijöitä: *Kun Herramme ja Opettajamme Jeesus Kristus sanoi: »Tehkää parannus», hän tahtoi, että uskovien koko elämä olisi parannusta* (Luther, 95 teesiä).

Jumalanpalveluksen johdannossa ja sanaosassa ei kastetta korosteta kuitenkaan ehtoollisen kustannuksella. Kasteen ja jumalanpalveluksen yhteys painottaa myös ehtoollisen merkitystä. Ehtoollinen on hengellinen ravinto, joka annetaan kasteessa syntyneelle uudelle ihmiselle. Uusi ihminen tarvitsee tätä elääkseen ja kestääkseen taistelussa vanhaa ihmistä ja muita kristillistä elämää uhkaavia voimia vastaan. Jos kastettu laiminlyö ehtoollisen, hänen kristillinen elämänsä heikkenee ja saattaa lopulta kokonaan kuolla. Tärkeää on myös, että ehtoollista vietetään seurakunnan yhteydessä. Ehtoollinen on itsessään yhteyttä, *communio*. Se muistuttaa kastettuja siitä, että he kuuluvat kasteen välityksellä Kristuksen valtakuntaan, se voimistaa ja uudistaa heidän yhteenkuuluvuuttaan ja antaa heille osan yhteisestä vastuusta.

Kasteen ja ehtoollisen liittämistä toisiinsa myös niiden asema sakramenteina. Ehtoollisessa annetaan kasteen tavoin kaikki pelastuksen lahjat ja se on myös lupaus koko ihmisen ylösnousemuksesta. Leivällä ja viinillä on tällöin sama tehtävä ehtoollisessa kuin vedellä on kasteessa.

Kaste luo pohjaa jumalanpalveluksen avoimuudelle ja kulttuurisidonnaisuudelle (kontekstuaalisuus). Kaste otetaan tosin vastaan uskossa, mutta ainoastaan Jumala näkee sen rajan, joka erottaa kasteen arnessa elävät ihmiset kaikista kastetuista. Jumalanpalveluksen on oltava kaikkien kastettujen juhla. Kaikki ovat tervetulleita jumalanpalvelukseen, mutta samalla jumalanpalveluksen on muistutettava kasteeseen kuuluvasta parannuksesta ja herätettävä uskoa niissä, jotka eivät usko. Jumalanpalvelus voi olla evankelioiva, mutta on otettava huomioon, että se kohdistuu kastettuihin ihmisiin. Kontekstuaalisuus taas merkitsee, että kastetut elävät tietystä ympäristössä, kulttuurissa ja historiallisessa tilanteessa. He toteuttavat kastettaan arkielämässä omassa ympäristössään. Jokapäiväinen parannus merkitsee sitä, että kastettu elää uutena ihmisenä ja pitää Kristusta Herranaan ja Pyhää Henkeä johdattajanaan. Heidän tuellaan hän palvelee lähimmäisiään. Siksi jumalanpalveluksessa on annettava tilaa kysymyksille, jotka nousevat seurakuntalaisten arkielämästä.

Kaste voidaan toimittaa jumalanpalveluksessa. Tällöin korostuu kastettavan liittäminen Kristuksen valtakuntaan. Koko seurakunta on vanhempien ja kummien rinnalla ja kantaa kastettavan uskossa ja rukouksessa Jumalan eteen. Kasteen viettäminen jumalanpalveluksessa ilmentää sitä, että kastettu voisi elää omaa kastettaan todeksi jatkuvasti jumalanpalveluksessa ja kristittyjen yhteydessä. Kastejumalanpalveluksessa voidaan korostaa kasteen eri merkityssisältöjä. Silloinkin, kun kastetta ei vietetä, voidaan saarnassa ja rukouksissa viitata kasteeseen

Kasteen ja jumalanpalveluksen välinen yhteys ilmenee selvimmin jumalanpalveluksen rakenteessa ja painotuksissa. Kastemaljan sijainti kirkon kuorissa ilmentää jo kirkon sisustuksessa tätä yhteyttä. Lisäksi voidaan rippi johtaa kastemaljan äärestä. Erityistilanteissa, esim. pääsiäisyönä, kastemalja voi olla vieläkin korostetummin esillä. Merkitseehän kaste juuri kuolemaa ja ylösnousemusta Kristuksen kanssa.

Kaste on ekumeeninen sakramentti. Siinä ihminen ei tule vain paikallisen kirkon jäseneksi, vaan hänet otetaan koko Kristuksen kirkon yhteyteen. Tämän on tultava näkyviin myös jumalanpalveluksessa. Ekumeenisuus merkitsee sitä, että jumalanpalveluksen rakenteessa on tunnistettava koko kristillisen kirkon jumalanpalveluksen elementit ja perintö. Kasteen ekumeenisuus velvoittaa uudistamaan jumalanpalvelusta siten, että sen luonne koko kirkon yhteisenä juhlena korostuu.

4.5. Jumalanpalvelus rukouksena

Jumalanpalveluselämän vaalimisessa on rukouksella aivan keskeinen merkitys. Jumalanpalvelukseen kokoontuu rukoileva kirkko. Myös yksityisen rukouselämän hoitamista ja kotien rukouselämän elvyttämistä tarvitaan. Tämä heijastuu koko jumalanpalveluskokemukseen, siten että jumalanpalveluksen rukousluonne avautuu ja muuttuu näin yksityistä rukoilijaa kantavaksi voimaksi. Jumalanpalvelusta voidaankin tarkastella niin vahvasti rukouksen näkökulmasta, että on vaikea erottaa niitä toisistaan. Jumalanpalvelus toimitetaan kokonaan rukouksen hengessä, me »rukoilemme messua». Vielä selvempää tämä on vuorokauden kulun pyhittämissä hetkirukouksissa (laudes, vesper jne).

Jumalanpalveluksen rukous eroaa yksityisestä rukouksesta siinä, että se on aina julkista rukousta. Se on yleisön ulottuvilla ja jokaisen kuultavissa olevaa sekä rukoilijoiden joukon muodossa näkyvää ja jumalanpalveluksen osana säännöllisesti toteutuvaa rukousta. Se myös koskee kuulijoita ja on heihin suuntautunutta. Jumalanpalveluksen rukous on näin ollen Jeesuksen nimeen kokoontuneen seurakunnan laulamaa, kuultavissa olevaa tai hiljaisuudessa esiin tuotua tai liturgin seurakunnan puolesta lausumaa rukousta (Manfred Seitz).

Kirkon julkiseen rukoukseen liittyy olennaisesti seurakunnan *aamen* (totisesti, olkoon niin). Sillä seurakunta vahvistaa rukouksen omakseen ja sinetöi sen. Aamen on myös uskon tunnustamista. Kristus on viime kädessä meidän aamenemme Isän edessä, ja hänessä meillä on luottamus Jumalaan. Jumalanpalveluksen rukouksen perusnäky onkin: ristillä uhrattu Kristus on läsnä jumalanpalveluksessa ikuisena ylimmäisenä pappinamme, joka astuu omiensa kanssa Jumalan eteen.

Messun dialoginen perusrakenne

Rukoukseen kuuluu aina kaksi osapuolta, Jumala ja ihminen. Nämä eivät kristillisessä rukouksessa kuitenkaan ole tasa-arvoisia keskustelukumppaneita. Jumalanpalvelus sekä kokonaisuutena että kaikissa osissaan on toisaalta Jumalan tekojen muistamista ja esillä pitämistä, toisaalta seurakunnan vastausta Jumalalle. Sana *jumalanpalvelus* on kuvaavasti monimerkityksinen. Kuka oikeastaan palvelee ja ketä palvellaan?

Kristillinen jumalanpalvelus on Jumalan tekojen ja lupausten muistamista. Tässä muistamisessa on Jumala itse läsnä. Hän itse pelastaa, kun hänen pelastustekojaan muistetaan ja julistetaan. Näin Jumala palvelee seurakuntaa sanalla ja ehtoollisella. Hän tekee molempien välityksellä Kristuksen ristin voiton ja kunniaa paluun läsnäoleviksi ja kätkee meidät yhä uudelleen pelastustyöhönsä, joka tapahtuu Pyhän Hengen välityksellä. Jumalan pelastavan ja läsnä olevan toiminnan näkökulmasta jumalanpalvelus ei ole ihmisen suorittamaa palvelua, vaan Jumala palvelee siinä ihmistä.

Seurakunnan oma palvelus on siinä, että se vastaanottaa tämän Jumalan suorittaman palvelun sen arvon mukaisesti. Oikea Herran ja hänen lahjojensa vastaanottaminen on ehjää antautumista hänelle. Tämä tapahtuu kahdensuuntaisesti. Käännyimme pois itsestämme, kadumme syntejämme ja kieltäydymme itsevalituilta teiltämme. Samalla käännyimme Jumalan puoleen, turvaudumme hänen anteeksiantamukseensa ja riennämme Uuden liiton aterialle. Tässä on kysymys uskosta. Se ei voi jäädä mykäksi. Jumala on luonut ihmisen kuvakseen, omaksi »sinäkseen», joka vastaa hänen puhutteluunsa.

Seurakunta palvelee tunnustamalla syntinsä ja myös kiittäessään Jumalaa hänen armostaan. Se kiittää Jumalaa hänen pelastusteostaan itse jumalanpalveluksessa. Seurakunta palvelee myös rukoilemalla Jeesuksen nimeen kirkon ja maailman puolesta. Seurakunta ilmaisee vastauksessaan, että se elää yksin Jumalan armosta. Seurakunta ei jää kuitenkaan passiiviseksi Jumalan lahjojen vastaanottajaksi, vaan vastaa Jumalan hyvyyteen ja rakkauteen.

Jumalan seurakunnan palvelun suorittaa ihminen. Jumala puhuu ja toimii ihmisen puheen ja toiminnan, julistuksen ja ehtoolaisen, välityksellä. Toisaalta seurakunnan kiitos, palvonta ja tunnustus ovat samalla Jumalan teko. Se on kiitosuhri, jonka Jumala itse on valmistanut itselleen Pyhän Hengen kautta. Näin Jumalan seurakuntaan kohdistuva palvelu ja seurakunnan palvelu kuuluvat yhteen ja läpäisevät toisensa.

Jumalan omaa ja seurakunnan palvelua ei voi selvästi erottaa toisistaan myöskään jumalanpalveluksessa. Niiden toisistaan erottaminen sekä niiden keskinäinen järjestys koskee koko jumalanpalveluksen syvintä perusstruktuuria: sekä pelastushistoriallisesti että itse uskon syntymistä ajatellen on Jumalan oma pelastusteko aina ensimmäinen. Se on kaiken perusta ja lähde.

Jumalanpalveluksen ainutlaatuisuus avautuu näin ymmärretystä beneficiumin (jumalanpalvelus sakramenttina, Jumalan lahjana meille) ja sacrificiumin (meidän kiitosuhrimme) välisestä suhteesta. *Suuri sakramentaalinen salaisuus perustuu juuri siihen, että tämän kiitosuhrin kautta Jumala lahjoittaa meille itsensä Kristuksessa* (Eugene L. Brand).

Kristillinen rukous ei ole ihmisen omavoimaista toimintaa ja yritystä lähestyä Jumalaa. Rukous on sakramentaalista toimintaa, koska historiassa työtään tekevä Jumala on läsnä ja toimii seurakunnan kokoontuessa.

Rukous tekona ja uhrina (Luther)

Vaikka kirkkomme tunnustuskirjoissa ei rukousta pidetäkään sakramenttina, niissä tarkastellaan rukouksen sakramentaalisuutta toisesta näkökulmasta. *Loppujen lopuksi, jos sakramenttien joukkoon pitäisi lukea kaikki se, mikä perustuu Jumalan käskyyn ja mihin liittyy lupauksia, miksi emme lisäisi siihen vielä rukoustakin, jota jos mitä voitaisiin sanoa sakramentiksi. Perustuuhan se Jumalan käskyyn, ja siihen liittyy monen monta lupausta. Sen korottaminen sakramenttien joukkoon lisäisi sen arvostusta ja kehottaisi ihmisiä rukoilemaan* (Apol. XIII, 16).

Luther liittyy sakramentin ja rukouksen yhteen uskon kanssa ja ottaa esille tässä yhteydessä myös kysymyksen kelvollisesta ja kelvottomasta papista. Kirkon yleisen opin mukaisesti hän painottaa sitä, että sakramenttien pätevyys ei riipu niiden toimittajien uskosta ja kelvollisuudesta. Uskoa sen sijaan vaaditaan sakramentin vastaanottajalta, jotta hän voisi nauttia sen siunauksekseen. Rukoilijan tilanne on toinen. Hänen täytyy uskoa, jotta rukous tulee kuulluksi. Messu »laskeutuu» Jumalalta alas lahjana meille, ja sitä ei kelvottominkaan toimittaja voi tarvella - jos hän vain toimittaa sen Kristuksen asetuksen mukaisesti. Sen sijaan rukous »nousee» meidän sydämeistämme ja suustamme Jumalan luo. Sen tähden sellainen rukous, jonka Jumala kuulee, voi nousta vain uskosta. Sen voi välittää Lutherin mukaan vain »arvokas ja hurskas» pappi, »koska Jumala ei kuule syntisiä». »Messu tulee meidän luoksemme Jumalalta papin viran välityksellä ja vaatii uskoa», kun taas rukous »lähtee meidän uskostamme Jumalan luo papin kautta ja vaatii kuulluksi

tulemista». Messu on sakramentti ja testamentti »ylhäältä alas», rukous on teko ja uhri »alhaalta ylös».

Luther ei tarkoita uskolla psykologisessa mielessä vahvaa uskoa, koska jo uskon puutteen havaitseminen ja sen valittaminen Jumalalle »heikolla uskon kipinällä» on riittävä rukouksen edellytys. Perusesimerkkinä uskon heikkoudesta ovat apostolit, erityisesti Pietari. Rukouksen harjoittaminen myös herättää ja kasvattaa uskoa. Uskolla ja rukouksella on siis vastavuoroinen, toinen toistaan ruokkiva suhde.

Koska rukous on kristityn ja kirkon teko, siinä vallitsee Jumalan ja ihmisen yhteistyö (*synergia*). Kirjassaan *Puhe hyvistä teoista* Luther perustelee Jumalan ja ihmisen yhteistyötä rukouksessa Jumalan ehdottoman ja välillisen vallan erottamisella. Jumala voi kyllä tehdä kaiken ilman meidän apuamme, mutta hän tahtoo meidän pääsevän hänen kunniastaan osallisiksi siten, että me toimimme hänen tahtonsa välikappaleina. Rukouksessa Jumala vaikuttaa meidän kanssamme ja meidän kauttamme.

Luther korostaa ajattelussaan rukouksen yhteisöllistä puolta ja etenkin yhteistä esirukousta. Tämän eräänä taustana on se, että lännen kirkon messusta katosi esirukous lähes kokonaan. *Mutta se rukous, joka varsinaisesti kuuluu tähän (so. kolmanteen) käskyyn ja jota kutsutaan pyhäpäivän teoksi, on paljon parempi ja suurempi. Sen tulee koota koko kristikunta kaikkien ihmisten hädän johdosta, vihollisten ja ystävien, mutta erittäinkin yksittäisen seurakunnan tai hiippakunnan hädän johdosta.* Tämä rukous ei ole vain »arvokas ja kaikkein vaikuttavin», vaan se on kristillisen kirkon suurin voima kaikkea sitä vastaan, mikä sitä voi kohdata. Juuri esirukousta varten kristityt kokoontuvat yhteiseen jumalanpalvelukseen, ja ellei sitä pidetä lainkaan messun yhteydessä, olisi Lutherin mukaan parempi jättää koko messu pitämättä. Yhteisessä esirukouksessa tulee jokaisen rukoilla koko seurakunnan puolesta, sillä jos ihminen rukoilee – yksin tai yhdessä – vain omasta puolestaan, välittämättä toisista ja heidän hädästään, rukous vääristyy oman edun ja voiton tavoitteluksi. Vain todellinen yhteinen esirukous voi säilyttää myös yksityisen pyyntörukouksen oikeana.

Esirukous on myös suoja Jumalan vihaa ja rangaistusta vastaan. Tämä ajatus esiintyy samassa kirjassa Lutherin kuvatessa kristikunnan syvintä alennustilaa. Kun Jumalan viha on voimakkaimmillaan ja kristikunnan hätä suurin, silloin ei löydy esirukoilijoita eikä puolestapuhujia Jumalaa vastaan. Profeetta Jesajaan ja Hesekieliin vedoten Luther väittää Jumalan tahtovan, että meidän tulee vastustaa häntä ja suojella toinen toistamme hänen vihaltaan. Sama ajatus toistuu myös Lutherin myöhemmässä teologiassa. Genesis-luennossaan hän puhuu kirkon pyhistä »tosi Atlaksina», jotka rukouksillaan kannattavat taivasta romahtamasta syntisen maailman päälle.

Messun esirukous on myös kultaisen säännön soveltamista rukouksessa: *Ota tämä yksi ainoa messun teko suorittaaksesi, katso lähimmäisesi syntiä ja lankeemusta, sääli häntä, anna sen käydä sydämellesi, valita sitä Jumalalle ja rukoile sen puolesta.* Juuri esirukouksessa kristitty asettuu lähimmäisen paikalle, ottaa hänen hätänsä ja syntinsä kantaakseen ja vie ne Jumalan eteen.

Rukouksen trinitaarinen perusrakenne

Jumalanpalveluksen rukous pitää esillä selkeästi Jumalan olemusta pyhänä Kolminaisuutena. Rukoukset ja etenkin ylistys voidaan osoittaa yhtä aikaa Isälle, Pojalle ja Pyhälle Hengelle. Rukous osoitetaan perusrakenteensa mukaan pääasiassa selvästi Isälle Pojan kautta Pyhässä Hengessä. Tämä oli vanhan kirkon aikana vallitseva käytäntö: Isää lähestytään Pojan kautta Pyhässä Hengessä. Liturgisen rukouksen historia osoittaa selvästi, kuinka läheisessä vuorovaikutuksessa ovat keskenään rukouksen laki (*lex orandi*) ja uskon laki (*lex credendi*). Kirkon usko on ilmaistu Raamatussa ja sitä tulkitsevassa kirkon opissa. Tämä usko saa liturgisen ilmauksen jumalanpalveluksessa. Luterilainen Raamattu-periaate merkitsee sitä, että jumalanpalveluksen rakenteen ja tekstien tulee ilmaista aitoa raamatullista uskoa. Toisaalta on havaittavissa, että uskon liturginen

kieli voi puolestaan vaikuttaa opillisten määritelmien muotoiluihin. Kirkko ilmaisee siis uskoaan sekä opillisissa määritelmissään että liturgisissa rukouksissa.

Ignatios Antiokialaisen kirjeissä noin vuodelta 110 on Kristuksen kunniaksi hymnejä, joissa hänestä puhutaan kolmannessa persoonassa. Tämä noudattaa Uuden testamentin käytäntöä. Toisella ja kolmannella vuosisadalla lisääntyi tapa osoittaa hymnejä suoraan Kristukselle toisessa persoonassa. Nikealaisen ortodoksian voiton jälkeen yleistyivät kirkon julkisessa liturgiassa sellaiset rukoukset, jotka osoitetaan suoraan Pojalle. Homoousian (Poika on samaa olemusta kuin Isä) voiton jälkeen oli mahdollista, että jumalanpalveluksen selebrantti (liturgiaa johtava pappi) lausui rukouksen Pojalle.

Läpi keskiajan jatkui Kristuksen palveleminen tällä tavalla, vaikka messun rukoukset perinteisen rakenteen mukaisesti osoitettiin Jumalalle Kristuksen kautta. J. A. Jungmann on osoittanut, kuinka antiarianaiset vaikutteet siirsivät lopulta korostuksen inhimillisestä Kristuksesta tai lihaksi tulleesta Pojasta hänen jatkuvaan välitystehtäväänsä, Poikaan pyhän kolminaisuuden toisena persoonana ja sen tähden häneen itseensä rukouksen vastaanottajana. Sama kehitys on nähtävissä myös pyhän Kolminaisuuden kolmannen persoonan kohdalla. Pyhä Henki ei ole Uudessa testamentissa vielä rukousten kohteena. Normaalisti Isää ylistettiin Pojan kautta Pyhässä Hengessä. Henki on kirkon ykseyden perusta ja tekee jumalanpalveluksemme mahdolliseksi. Myöhemmin Pyhä Henki tulee rukousten loppudoksologioissa vastaanottajan asemaati yhdessä Isän ja Pojan kanssa. Palvonta tai rukous osoitetaan Pyhälle Hengelle yhdessä pyhän Kolminaisuuden muiden persoonien kanssa tai niistä erillään. Suoranaiset rukoukset Pyhälle Hengelle ovat myöhempiä eivätkä ne koskaan ole tulleet yleisiksi. Niiden yleisin paikka on hymneissä.

Kiitokset ja murheet Isälle

Kirkon liturgisen rukouksen trinitaarinen perusrakenne on siis tällainen: Isälle Pojan kautta Pyhässä Hengessä. Mitä tämä lähemmin merkitsee? Alkuseurakunnassa rukous osoitettiin aina Jumalalle, Isälle. Se oli häntä kiittävää ja hänen tekojaan muistavaa rukousta. Varhainen kristillinen rukous jatkoi juutalaisen kiitosrukouksen (*berakah*) perinnettä. Tämä vaikutti kaikkien elämäntilanteiden rukouksiin niin seurakunnassa, kotihartaudessa kuin henkilökohtaisessakin rukouksessa. Jumalaa kiitettiin ja ylistettiin lakkaamatta hänen hyvydestään. Tällaisen rukouksen välityksellä koko elämä liitettiin johonkin Jumalan tekoon tai ominaisuuteen. Perinteinen kristillinen kollehtarukous jatkoi tätä Jumalan ylistämisen ja kiittämisen perinnettä, kun siinä aina ennen pyyntörukousta muistetaan Jumalaa ja hänen hyviä tekojaan. Tältä vanhalta kiitosrukouksen pohjalta hahmotuivat myös ensimmäiset kristilliset ehtoollisrukoukset. Niissä ei voitu ajatellaakaan tyytyä pelkkiin ehtoollisen asetussanoihin. Ne olivat osa suurta kiitosrukousta. Näin itse Herrakin toimi asettaessaan ehtoollisen.

Vanhassa rukousperinteessä nivotaan yhteen rukous ja Jumalan sana. Rukous muistelee jotakin Raamatun tapahtumaa tai henkilöä nähden siinä joko varoituksen tai Jumalan lupauksen ja liittää siihen rukoilijan senhetkisen tarpeen. Tästä on hyvä esimerkki meillä synnintunnustuksena käytetty rukous: *Oi sinä kaikkein armollisin —— katsahda puoleeni laupeutesi silmillä, niin kuin sinä katsoit Pietariin —— ja niin kuin sinä katsoit syntiseen naiseen fariseuksen huoneessa ja ryöväriin ristinpuussa, ja anna minulle pyhä armosi, että minä niin kuin Pietari itkisin syntejäni ——.*

Psalmit rikastuttavat sekä jumalanpalveluksen musiikkia että etenkin kaikkea rukousta. Eräät psalmit (esim. 8, 104, 148, 150) ilmaisevat, että kaikkeen luotuun on kätkeyty Jumalan ylistäminen. Se vain odottaa ihmisen ilmestymistä luomakunnan kiitoksen sanoittajaksi ja sen kuoron johtajaksi. Luterilaisen puhdasoppisuuden ajan jumalanpalveluselämässä luomakunnan ääntä edusti erityisesti soitinmusiikki. *Hyvä on Jumalaamme sävelin kiittää, ihanaa on virittää ylistyslaulu* (Ps. 147: 1)!

Kiitos ja ylistys on spontaani vastaus Jumalalta saatuun hyvään. Se vaatii samalla rakkautta, halua kiitollisesti myöntyä ja taipua kaikkeen elämässä koettuun. Toisaalta juuri ylistäessään ihminen oppii rakastamaan; rakkaus kaikkea luotua kohtaan täyttää elämämme.

Vaikuttavan ilmauksen tämä on saanut Franciscus Assisilaisen opetuksessa ja elämässä. Hänen mukaansa saavuttavat luomakunta ja koko historia päämääränsä ja täyttymyksensä ylistämisessä. Siinä tapahtuu maailman kotiinpaluu. Jumala loi kaiken, jotta se ylistäisi häntä. Luomakunnan keskelle hän asetti ihmisen papiksi, so. kiittämään ja rukoilemaan. Ihmisen elämässä on siis papillinen, kultillinen ja doksologinen perusluonne jo luomisen perusteella (vrt 1. käsky).

Psalmit opettavat kiittämisen lisäksi myös katumaan ja osoittavat jopa valittamisen ajan ja tarkoituksen. Elämässä koettu kärsimys johtaa valitukseen. Psalminrukoilija tuo valituksessaan esille - ei niinkään kärsimyksen oireita - vaan ennemminkin häiriintyneen suhteen Jumalaan, lähimmäisiin, itseensä ja elämään. Kärsimyksen kokemus tuodaan Jumalan eteen. Siinä ilmaistaan se, mistä rukoilija eniten kärsii: usko Jumalaan ja elämän koettelemukset eivät tahdo mitenkään sopia yhteen. Valitus purkautuu usein kysymyksiksi: voi miksi, mihin asti, kuinka kauan, mitä varten? Mutta valittaessaankin rukoilija on Jumalan edessä, pyrkimässä hänen luokseen ja uuden toivon kynnyksellä: pian kohtalo kääntyy.

Rukoukseen kuuluu myös kärsivällinen odottaminen ja hiljaisuus. *Minä odotan sinua, Herra, odotan sinua koko sielustani ja panen toivoni sinun sanaasi. Minä odotan Herraa kuin vartijat aamua, hartaammin kuin vartijat aamua* (Ps. 130: 5–6). Hiljaisuus on Jumalan odotushuone. Kaikki muu suljetaan pois mielestä ja katsotaan odottaen Jumalan puoleen. Rukouksessa odotetaan hänen sanaansa. Hiljaisuudessa ollaan odotuksen ja lupauksen, luottamuksen ja kärsivällisyyden koulussa.

Rukous Jeesuksen nimeen

Jumalaa lähestytään Kristuksen kautta. Jeesuksen elämää ympäröi ja läpäisi rukous. Se oli lähde, jonka varassa Jeesus eli, toimi, kärsi ja kuoli. Hän kääntyi Jumalan puoleen puhuttelemalla häntä mitä läheisimmällä ja luottamuksellisimmalla sanalla *Abba*. Tällainen lapsenomainen puhuttelutapa merkitsee täydellistä luottamusta ja läheisyyttä, mutta samalla kunnioitusta ja ehdotonta jättäytymistä Jumalan käsiinsä. Ehyt rukouksen ja elämän yhteys muodostavat Jeesuksen persoonan, hänen elämänsä ja lähettämisen salaisuuden. Samalla tavalla hän opetti omiaan rukoilemaan Isää. Tämä rukouksen henki ilmenee Lutherin Isä meidän -rukouksen selityksessä: — — *niin että voisimme häntä pelottomasti ja täysin luottavaisesti rukoilla niin kuin rakkaat lapset rakasta isäänsä.*

Jeesus opetti, että rukous on sekä Jumalan käsky että lapsen oikeus. Opetuksen keskuksena on Jumalan isällinen hahmo. Rukoilijan tulee anoa hänen läsnäoloaan ja läheisyyttään enemmän kuin hänen lahjojaan. Ihminen vieraantuu yhä uudelleen Jumalasta, kokee olevansa suljettujen ovien takana oman erillisyytensä vankilassa. Jeesus puhuu nimenomaan etsimisen tärkeydestä. Hän kehottaa etsimään ja kolkuttamaan, rynnkyttämään ovelle suorastaan itsepintaisesti (esim. Luuk. 11: 5–8). Ei tule säikähtää omaa vierauden ja eristyneisyyden kokemustaan. Juuri silloin on ryhdyttävä kolkuttamaan. Tätä rukousta kantaa lopulta tietoisuus siitä, että Jeesus on ovi, jonka kautta avautuu tie Isän luo. Siksi kristitty rukoilee aina Jeesuksen nimeen.

Jeesus opettaa myös suoranaista pyyntörukousta. »*Pyytäkää, niin teille annetaan*» (Matt. 7: 7). »*Mitä tahansa te uskossa rukoillen pyydätte, sen te saatte*» (Matt. 21: 22). Jeesus itse pyysi kaiken Isältään, otti vastaan häneltä tehtävänsä ja elämänsä jokaisen hetken. Tämän anomisen ulkopuolella ei ollut mitään 'autonomista' aluetta, joka olisi ollut hänen itsenäisessä käytössään. »*Minun ruokani on se, että täytän lähettäjäni tahdon ja vien hänen työnsä päätökseen*» (Joh. 4: 34). Jeesuksen esimerkin mukainen anominen pitää avoimna Jumalan suuruudelle ja Isän läheisyydelle. Rukouksessa ihminen löytää sekä itsensä että Jumalan. Tuskin missään ihminen on niin suuresti oma itsensä kuin rukoillessaan ja ylistäessään Jumalaa.

Pyyntörukousta suojelee itsekokeskeisyydeltä juuri Jumalan tahdon kyseleminen. »*Etsikää ennen kaikkea Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskasta tahtoaan, niin te saatte kaiken tämänkin*» (Matt. 6: 33). Jumala antaa rukoilijalle kaiken sen, mikä on tarpeen, jotta Jumalan tahto voisi toteutua hänen elämässään.

Jeesuksen rukouskäytäntöön ja -opetukseen sisältyi kehoitus lakkaamattomaan rukoukseen: *»aina tulee rukoilla, koskaan lannistumatta»* (Luuk. 18: 1). Tämä kehoitus toistuu Uudessa testamentissa eri muodoissa. Se vastaa Jeesuksen elämänsäntettä, koska hän tiesi olevansa aina Isänsä kasvojen edessä. Jatkuva rukous yhdistetään usein valvomiseen ja Herran tulon odotukseen. Tämän tukemiseksi kirkossa kehittyi jo varhain osin juutalaiselta pohjalta koko vuorokauden pyhitävä rukoushetkien järjestelmä (officium).

Rukous Pyhässä Hengessä

»Tulee aika - ja se on jo nyt - jolloin kaikki oikeat rukoilijat rukoilevat Isää Hengessä ja totuudessa» (Joh. 4: 23). Rukouksen päärooli ei ole rukoilijalla itsellään, vaan Hengellä, joka rukoilee hänessä, läpäisee hänet ja muuttaa häntä. Pyhä Henki on meidän edellä- ja esirukoilijamme. Lutherille oli hyvin merkittävä rukouksen teologian lähtökohta seuraava: *Myös Henki auttaa meitä, jotka olemme heikkoja. Emmehän tiedä, miten meidän tulisi rukoilla, että rukoilimme oikein. Henki itse kuitenkin puhuu meidän puolestamme sanattomin huokauksin. Jä hän, joka tutkii sydämet, tietää mitä Henki tarkoittaa, sillä Henki puhuu Jumalan tahdon mukaisesti pyhien puolesta* (Room. 8: 26, 27). Henki itse rukoilee meissä ja meidän puolestamme herättäen meissä oman rukouksemme hengen. Henki on meidän puolellamme Jumalan kanssa käytävässä keskustelussa.

Pyhä Henki tekee siis mahdolliseksi jumalanpalveluksessa rukoilla Hengessä ja Hengen avulla. Rukouksen Henki puhuttelee Jumalaa Abba-nimellä. *Olette saaneet Hengen, joka antaa meille lapsen oikeuden, ja niin me huudamme: »Abba! Isä!»* (Room. 8: 15). Pyhässä Hengessä rukoilija omistaa itselleen Jeesuksen käyttämän abba-rukouksen ja saa lähestyä Pojan tavoin lapsen oikeudella Isäänsä. Emme ole saaneet orjuuden ja pelon henkeä, vaan voimme rohkeasti astua Isän eteen. Avomielisyys, suoruus ja rohkeus ovat Jumalan lasten tuntomerkki.

Rukous pyhän Kolminaisuuden ylistyksenä

Kristillisenä perusrukouksena voidaan pitää pienen kunnian alkuosaa: *Kunnia olkoon Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen*. Ylistyksessä Jumalalle annetaan se kunnia, joka hänelle kuuluu. Doksologia on täysin pyyteetöntä, se ei tavoittele mitään. Se on ilmausta vapaudesta ja kiitollisuudesta, turvallista lepäämistä Jumalan käsissä ja ihastuksen täyttämää palvontaa. Vaikka doksologia osoitetaan kaikkien lahjojen antajalle, siinä ylistetään häntä itseään. Palvonta ja kiitos kohdistuvat pyhän Kolminaisuuden omaan olemukseen. Vain näin ihminen voi vastata Jumalan kirkkauden ja kunnian kokemiseen.

Jumalan kunnia heijastuu koko luomakuntaan, joka on hänen kirkkautensa teko. Ehtoollisosan Pyhä-hymni tunnustaa juuri tätä: *Täydet ovat taivaat ja maa sinun herrauttasi* (tai: *Kaikki maa on täynnä hänen kunniaansa*). Jumala ilmaisee kirkkautensa kuitenkin varsinaisesti Jeesuksessa Kristuksessa. *Poika on Jumalan sädehtivä kirkkaus, hänen olemuksensa kuva* (Hepr. 1: 3). Johanneksen evankeliumissa kuvataan, kuinka Jeesuksen tehtävänä oli Isän nimen kirkastaminen. Sen hetki oli Jeesuksen kuolema ja ylösnousemus. Tämä ilmaistaan niissä Johanneksen evankeliumin sanoissa, joilla voidaan messun jälkeisessä sakastirukouksessa tulkita juuri koettua: *Sana tuli lihaksi ja asui meidän keskellämme. Me saimme katsella hänen kirkkauttaan, kirkkautta, jonka Isä ainoalle Pojalle antaa. Hän oli täynnä armoa ja totuutta* (Joh. 1: 14). Jumalan kirkkauden ilmestymisessä on kristillisen rukouksen alku ja todellinen lähde. Rukous uskossa ottaa vastaan Isän kirkkauden Pojan kautta Hengessä ja antaa kunnian takaisin Jumalalle. Doksologia viittaa eteenpäin kaiken rukouksen päättymiseen ja kohoamiseen taivaalliseen jumalanpalvelukseen. Se on lakkaamatonta palvontaa Jumalan valtaistuimen edessä.

Jotakin tästä kirkkaudesta tulisi ennakoiden heijastua jokaiseen jo tässä ajassa vietettyyn jumalanpalvelukseen. Ylistäminen merkitsee osallistumista kaikkien aikojen ja kaikkien sielujen iankaikkiseen palvelukseen.

4.6. Näkökohtia jumalanpalveluksen kontekstuaalisuudesta

Alkukirkossa oli luonnollista, että se kulttuuri, jonka keskelle kristillinen sanoma tuli, tarjosi ilmaismuodon sille. Evankeliumin vastaanottajat ilmaisivat uskonsa ja elämänsä konkreettisen ympäristönsä tarjoamin keinoin. Evankeliumin levitessä saivat uskonelämä ja kirkon julistus erilaisia muotoja ja korostuksia, joiden kehkeytymistä voidaan ilmaista yleiskäsitteen kontekstuaalisuus avulla. Tällä laajasisällöisellä käsitteellä kuvataan erilaisia korostuksia yhdestä ja samasta ilmiöstä, kulttuuriin ja kristillisen uskon suhteesta. Edellyttäen että kirkon elävän tradition eteenpäin siirtämä usko säilyy sisällöllisesti samana, on jokaisella ajalla ja kulttuurilla oikeus vastaanottaa ja ilmaista sitä oman kulttuurinsa tarjoamin keinoin, oman kielensä, taiteensa, musiikkinsa, arkkitehtuurinsa, eettisen normistonsa ja tapakulttuurinsa pohjalta.

Teksti ja konteksti

Kontekstuaalinen lähestymistapa tarkoittaa sitä teologian aluetta, joka tahtoo ilmaista uskon sisällön vuoropuhelussa uskontojen ja maailmankatsomusten, filosofioiden ja kulttuurien, poliittisten ja yhteiskunnallisten järjestelmien kanssa.

Niin kauan kuin kirkon elämää ympäröivä sosiokulttuurinen todellisuus oli selvästi kristinuskon vaikutuspiirissä, olivat *teksti* ja *konteksti* siinä määrin yhteen nivoutuneita, ettei niiden suhde vaatinut erityistä pohdintaa. Vasta niiden eriytyminen johti tämän suhteen selvittämiseen.

Vuosisatamme alusta lähtien ovat kontekstuaalisuuden ongelmat tulleet esiin lähetystyössä. Lähetystyön ja ympäröivän todellisuuden suhdetta on missiologiassa määritelty eri tavoin. Liberaali-teologisesti suuntautuneen käsityksen mukaan lähetystyössä painottuu evankeliumin olennaisena liitännäisenä länsimainen kulttuuriperinne, johon sopeutuminen on edellytys tai ainakin ilmaus evankeliumin vastaanottamisesta. Sen selkeänä vastakohtana on ollut missiologinen Kirkon kasvu-koulukunta (Church Growth, McGavran), joka hyväksyy ympäröivän kulttuurin eikä vaadi suuria muutoksia kristinuskoon kääntymisen ehtona. Kolmantena lähetysnäkemys on ollut perinteinen länsimainen individualismi, joka irrottaa yksilön hänen sosiaalisesta kontekstistaan.

Kontekstuaalisuuteen sisältyvä *mukautuminen* (adaptaatio ja akkommodaatio) perustuu Jumalan sanan reaalisien jatkuvuuteen ajassa ja paikassa, Kristuksen läsnäoloon kirkossa. *Mutta kun aika oli täyttynyt, Jumala lähetti tänne Poikansa. Naisesta hän syntyi, ja tuli lain alaiseksi lunnastaakseen lain alaisina elävät vapaiksi, että me pääsisimme lapsen asemaan* (Gal. 4: 4–5). Inkarnaation kertakaikkisuus on samalla avain kirkon tehtävälle maailmassa. Mukautumisprosessilla on vastaavuutensa Sanan inkarnaatiossa. Kuten Sana tuli lihaksi Jeesuksessa Kristuksessa, samoin on sanoman Kristuksesta »inkarnoiduttava» l. saatava aina uusi muoto, hahmo, kulloisessakin kulttuurissa. Kirkossa ja sen kautta korotettu Kristus on jatkuvasti läsnä eri rotujen ja kulttuurien keskellä elävässä seurakunnassa. Näin kontekstuaalisuuteen sisältyvää mukautumista ei tule pitää sanoman väärentämisenä vaan inkarnaation jatkumisena uusiin kulttuureihin. Todellinen kulttuurinen moniarvoisuus ei uhkaa kirkon universaalisuutta, pikemminkin se tarjoaa kosketuspinnan evankeliumin leviämislle.

Käsite kontekstuaalisuus on tullut teologiaan varsin myöhään ja on sisällöltään eriytymätön. Vietäessä evankeliumi ei-kristilliseen kulttuuriin joudutaan tekemisiin *tekstin* ja *kontekstin* välisen jännitteen kanssa. Kun lähdetään siitä, että julistus on aina ollut sidoksissa ympäröivään kulttuuriin, joudutaan kahdensuuntaisen sopeuttamisongelman eteen. Yhtäältä on huolehdittava siitä, että se

mikä on julistuksen ja toiminnan sisältö, nousee aidosti evankeliumista ja viestittyy eteenpäin. Toisaalta on selvitettävä kyseisessä kulttuurissa vaikuttavat voimat ja evankeliumiin kohdistuvat muutosvaatimukset, jotka saattavat muuttaa julistuksen sisältöä. Kontekstuaalisen lähestymistavan johdonmukaisena seurauksena on ollut paikallisten erityisteologioiden esiin nouseminen. Näissä (esim. latinalaisamerikkalaiset vapautuksen teologiat, afrikkalaiset ja aasialaiset teologiat) on lähes poikkeuksetta korostunut kulloinkin kulttuurikonteksti ja kansan merkitys teologian subjektina kirkon universaalisuuden kustannuksella. Tämä on puolestaan johtanut kontekstuaalisuuden ja evankeliumin universaalisuuden uuden tasapainon etsimiseen.

Kirkon ja kulttuurin vuorovaikutus

Kun tarkastellaan kirkkojen suhdetta kulttuurien monikerroksisuuteen ja muuttuvuuteen, voidaan luonnehtia roomalaiskatolisen ja luterilaisen lähestymistavan painotuseroja seuraavasti. Roomalaiskatolinen teologia korostaa voimakkaammin sitä, että ihminen Jumalan kuvana huolimatta synnin todellisuudesta kykenee vuoropuheluun Jumalan kanssa, kun taas protestanttisen lähetysteologian piirissä nähdään korostetummin synnin kaikkea todellisuutta tuhoava vaikutus.

Kontekstuaalisuuteen kuuluvalla *akkulturaatiolla* ymmärretään tapahtumasarjaa, jossa liturgian alkuperäiset symbolit korvataan kristilliseen käyttöön soveltuvilla ei-kristillisillä aineksilla. Kun kirkko levisi kreikkalais-roomalaisessa maailmassa, sen tarpeisiin valittiin myös vallitsevan kulttuurin ilmaisumuotoja. Tämä valinta ja soveltaminen ulottuivat kaikkeen liturgiseen toimintaan, mm. kieleen ja arkkitehtuuriin. Esimerkiksi kielellisten ilmaisujen valinnassa kirkko joutui tilanteeseen, jossa sen oli yleiskielen avulla ilmaistava todellisuutta ja asioita, joita kieli ei ennestään tuntenut.

Kirkko ratkaisi pulman siten, että aluksi se kieltäytyi käyttämästä pakanallisen kultin sanastoa kristillisen uskon sisällön tulkkinä. Sen sijaan se otti käyttöönsä ei-uskonnollisen kielen sanastoa ja antoi sille uuden sisällön (esim. servator -> Salvator, surrectio -> resurrectio, oratio- ja sermo- substantiivien uudet sisällöt jne.). Samalla se lainasi terminologiaa kreikasta ja hepreasta (esim. baptisma, eucharistia, evangelium, amen, halleluja jne.).

Enkulturaatiota voidaan kuvata tapahtumasarjaksi, jossa ei-kristillinen riitti saa kristillisen merkityksen. Riitin alkuperäistä rakennetta ja toteutusta ei ratkaisevasti muuteta, ainoastaan sen merkitys muuttuu ilmaisemaan uutta todellisuutta. Ei-kristilliset rituaalit ja eleet täytettiin kristillisellä sisällöllä, ja siten esim. öljyllävoitelu, kynttilät ja valkoisten vaatteiden käyttö saivat palvella symboleina kristillisessä kultissa. Hippolytoksen apostolinen traditio kertoo, miten kääntynyt ja kastettu sai ensimmäisellä ehtoollisellaan ennen leipää ja viiniä maito- ja hunajajuomaa. Se kuvasi Jordanin ylitystä ja saapumista luvattuun maahan, joka vuotaa maitoa ja mettä ja jonka siunauksista hän nyt kirkossa oli tullut osalliseksi. Sittenkin tämä symboli menetti merkityksensä uudessa kontekstissa. Enkulturaation ensimmäisenä ilmenemismuotona on pidetty kastetta ja ehtoollista, joille Jeesus antoi uuden sisällön. Kirkollisen kalenterin kehittyminen lienee tyypiesimerkki enkulturaatiosta. Ei-kristilliset juhlat »kristillistettiin». Vielä niinkin myöhään kuin 1.5.1955 tehtiin tällainen muutos, kun paavi Pius XII julisti vapunpäivän Pyhän Joosefin päiväksi.

Sekularisaatio oman aikamme kontekstina

Kirkkomme tämänhetkisistä konteksteista voimakkain on maallistumisen ilmiö. Se kertoo yleisesti jotakin kristinuskon (myös laajemmin uskontojen) ja modernin yhteiskunnan suhteen kehityksestä ja nykyisestä tilasta. Käsitettä maallistuminen on tulkittu monin tavoin, onpa sen katsottu sisältävän lähes kaikki yhteiskunnan muutosten vaikutukset kirkkoon ja uskontoon. Maallistumiseen johtavina tekijöinä on yleensä pidetty kaupungistumista, teollistumista, yhteiskunnan rakenteen historiallisia muutoksia ja niiden heijastumista elämänkatsomukseen ja uskontoon. Kun käytämme käsitettä maallistuminen, on tärkeää erottaa toisistaan itse ilmiö ja sen tulkinta.

Uuden ajan murroksen ja valistusajan taustaa vasten maallistuminen, sekularisaatio, voidaan ymmärtää kulttuuri- ja yhteiskuntahistoriallisena ilmiönä, jossa inhimillinen järki avaa uuden näkökulman ihmisenä olemiselle. Tämä on saatettu tulkita niin, että ihminen on vapautunut kirkon holhouksesta.

Tutkijat ovat kritisoineet maallistumisen käsitteen väärinkäyttöä ja vaatineet sen tarkentamista. Voidaan sanoa, että maallistumisella tarkoitetaan aatehistorialliseen murrokseen perustuvaa prosessia. Tuossa murroksessa ihmisen suhde maailmaan ja yhteiskuntaan muuttui ratkaisevasti. Ilmiö on epäsuorasti tekemisissä uskonnon kanssa sikäli, että siinä se tapa, miten ihminen kokee uskonnon merkityksen, muuttuu uuden hahmotuksen myötä.

Uskonnon aseman muutos on siis osa sekularisaatioprosessia. Tätä prosessia ei voi näin ollen kuvata ainoastaan yhdestä rajoitetusta näkökulmasta eli uskonnon ja kirkon aseman muutoksesta (tai vähenemisestä).

Sekularisaatiotulkinnat ja uskanskirkollisuus

Sekularisaatioteorioilla on nykyään usein myös vahvasti ideologinen merkitys. Kukin ajanjakso yrittää sen avulla tulla itsestään tietoiseksi ja irtautua entisestä tavasta hahmottaa yhteiskunnallinen todellisuus ja tulkita uutta tilannetta. Sodan jälkeinen aika miellettiin henkisen ja moraalisen rappion ajaksi, mutta jälleenrakennuksen myötä se arvioitiin uudella tavalla. Asenteita leimasi nyt kaiho menneeseen »hyvään aikaan» (myös kirkollisesti). Toisaalta tulevaisuudelta odotettiin henkisen itsenäistymisen ja jatkuvan kehityksen myötä lisääntyvää hyvinvointia. Tulevaisuus käsitettiin joka tapauksessa sen jatkumiseksi, minkä perusta oli laskettu menneisyydessä, olipa se sitten rappion tai kehkeytyvän kasvun odotusta.

Olennaista tilanteen, kontekstin, tulkinnassa on kirkon kannalta se, miten uskonnon käsite määritellään. Kun maallistumisen yhteydessä puhutaan kirkollisuuden murenemisesta, »kansankirkon eroosiosta», samastetaan uskonto selvästi laitostuneeseen uskonnollisuuteen. Varsin usein on unohdettu, että uskonnon laitostuneet muodot eivät kata aikamme ihmisen koko uskonnollisuuden kenttää. Umpikujasta pääsemiseksi on pyritty laajentamaan uskonnon merkitys sisältämään lähes kaikki inhimillinen elämä. Uskonto voidaan ymmärtää ihmisen haluksi rakentaa oma mielekkyysien maailmansa. Silloin – äärimmilleen vietyä – maallistuminen ei itse asiassa uhkaa enää kirkon vaikutusvaltaa, sillä koska ihminen ja yhteiskunta eivät voi elää ilman mielekästä ja tavoitteellista sisältöä, ilmiössä on kyse ainoastaan uskonnon funktion muutoksista.

Yleisen tulkinnan mukaan sekularisaatioprosessi on merkinnyt symbolisten elementtien (esim. ateorioiminen, kokoontuminen, muisteleminen) väistyminen tai osin jopa häviämistä ihmiselämän perustekijöinä. Kirkkoa on muistutettu siitä, että nykyihminen etsii näille symboleille uutta sisältöä ja uusia toteutusmahdollisuuksia. Tämä tarjoaa kirkon rukous- ja jumalanpalveluselämälle uuden kaikupohjan.

Sekularisaatiokeskustelussa on kiinnitetty huomiota myös siihen, että uskonto ei enää siinä määrin kuin ennen säätele sosiaalista ja moraalista järjestystä. Elämän sisältöä ei etsitä ensi kädessä kirkon julistuksesta ja osallisuudesta, vaan vapaiden kulutusmarkkinoiden tarjonnasta. Uskonnosta ja kirkon kultista on tullut valintatuote, henkinen kulutusartikkeli.

Tällaisen muutoksen merkitystä jumalanpalveluselämän uudistamiseen ei tule vähätellä. Kirkon tutkimuskeskuksen toimittamat gallup-kyselyt ovat osoittaneet, että jäsentensä enemmistölle kirkko ei ole merkittävää todellisuutta. Tulokset ilmaisevat edelleen, että yhä suurempi osa vastaajista uskoo eri tavoin kuin kirkko opettaa.

Yleisen uskonnollisuuden ja tietoisien kirkkoon sitoutumisen jatkuvasti eriytyessä vieraannutaan kirkon elämän muodoista, jumalanpalveluksesta ja henkilökohtaisesta uskonelämästä. Ne eivät enää anna merkitystä elämälle, vaan ne voidaan kokea jopa sille vieraina. Uskontososiologit puhuvatkin vain osittaisesta samastumisesta kirkkoon. Tämä merkitsee, että läheskään kaikki kirkon kastetut jäsenet eivät voi hyväksyä kaikkea, mitä kirkko opettaa ja mihin se jumalanpalveluselä-

mässään pyrkii. Tilannetta on nimitetty jopa *erillisyyden pakoksi*. Uusi tapa elää kirkon ulkopuolella ei siis koske suinkaan ainoastaan kirkon uskosta luopuneita vaan suurta joukkoa, jolla on varsin ohut kosketuskohta seurakuntaelämään.

Tämän ajan toisaalta ihmissuhteita ja etiikkaa, toisaalta yksilökeskeisyyttä painottava elämäntapa ilmenee kirkkoon ja sen jumalanpalveluselämään kohdistuvissa odotuksissa. Yksityinen ihminen saattaa pitää kirkkoa kohteena, objektina, ja käsittää itsensä irralliseksi yhteisöstä, johon hänet on kastettu. Itsenäisenä subjektina hän pyrkii antamaan odotuksilleen uuden sisällön. Jumalanpalveluksen keskeiset osat, kuten raamatunluku, julistus, sakramenttien vietto, rukous ja ylistys, musiikki ja arkkitehtoninen tila saattavat tällöin joutua palvelemaan vieraita tavoitteita. Liturgian ensisijaiseksi tehtäväksi voi tällöin nousta esim. tunne-elämän syventäminen tai toiminnan aktivointi ja tehostaminen. Jumalanpalveluksen elementtien merkitystä ja tehoa voidaan arvioida kapeasti vain tästä näkökulmasta. Silloin kirkon toimintaa ei ohjaakaan enää sen julistus ja sakramentit ja niiden välittämä pelastus, vaan aktiivisuus ja vaivannäkö yhteiskunnan kulloinkin määrittämien tavoitteiden saavuttamiseksi.

Uudessa tilanteessa kirkko etsii sanomalleen uusia muotoja. Se voi myös muuttaa isiltä perittyä ja jättää pois sellaista, mikä ei täytä tehtäväänsä.

Kulttuurikonteksti ja jumalanpalvelusuudistus

Kontekstuaalisuutta käsitellään luterilaisten kirkkojen jumalanpalvelusuudistusta koskevissa asiakirjoissa *A Lutheran Agenda for Worship* (1979) ja *Worship among Lutherans* (1983). Niissä pohditaan kontekstuaalisuuden problematiikkaa sekä länsimaisten kirkkojen että lähetystyön tuloksena syntyneiden kirkkojen näkökulmasta. Jälkimmäisen dokumentin laatineessa seminaarissa olivat kolmannen maailman luterilaisten kirkkojen teologit ja kirkkomuusikot enemmistönä.

On selvää, että sekularisoituneissa maissa kirkon elämän sosiokulttuurinen konteksti on toisenlainen kuin lähetystyön tuloksena syntyneiden kirkkojen keskuudessa. Siten myös siihen sisältyvät haasteet ovat toisenlaisia. Esimerkiksi Suomessa kontekstuaalisuudella ei voi olla samoja päämääriä eikä myöskään ongelmia kuin ns. kolmannen maailman kirkoissa. Sekularisoituneissa maissa on kirkon kiinnitettävä huomio pikemminkin tämänpuoleisuutta korostaviin katsomuksiin ja kansankirkon murenemiseen kuin paikalliseen kulttuuriin mukautumiseen (*indigenisaatio*). Uudistuksen myötä kirkon oma profiili selkenisi ja vuorovaikutus sosiokulttuurisen kontekstin kanssa johtaisi sisällöllisten kriteerien etsintään.

Vuoden 1979 asiakirja viittaa Peter Brunnerin tekemään selvitykseen. Brunner pohtii jumalanpalveluksen vapautta ja sidonnaisuutta. Jumalanpalvelus saa muodon siinä liikkumatilassa, joka jää näiden vastakohtien väliin. Jumalanpalveluksen tehtävänä on toteuttaa sitä, mikä on käsketty (»tehkää») ja olla toteuttamatta sitä, mikä on tämän tehtävän vastaista.

Brunnerin mukaan jumalanpalvelusta ei pidä arvioida pelkästään kulttuurikontekstista vaan itse tehtäväksiannosta. Tätä arviointiperustaa Brunner kutsuu *pneumaattiseksi asianmukaisuudeksi*, joka aina ja kaikkialla antaa toteutumisen mahdollisuudet käskylle: »Tehkää se minun muistokseni.»

Pneumaattinen asianmukaisuus merkitsee samalla kriittisen etäisyyden säilyttämistä kulloiseenkin kulttuuriin. Kirkon vaarana on alusta asti ollut ongelmaton mukautuminen »tämän maailman menoon» (Room. 12: 2). Kuten evankeliumiin niin jumalanpalvelukseenkin sisältyy se uusi, vieras ja vastakkainen, jota ristin pahennus ilmentää ja josta kirkko ei saa luopua. Kirkon tehtävää maailmassa yhtä vähän kuin Pojan lähettämistä maailmaan ei voida johtaa ihmisistä, heidän odotuksistaan tai toiveistaan. Brunner korostaa, että siinä, miten kirkko pitää kiinni historiallisesta hahmon symboliluonne kuuluu erottamattomasti kirkon historiallisuuteen. Symboli on vajaa, kunnes se muuttuu »kasvoista kasvoin katsomiseksi».

Jokaisessa symbolissa voidaan erottaa ulkoinen muoto sen sisällöstä. Ajateltaessa liturgiaa on tarpeen muistaa, että sen ulkoinen muoto on kulttuurin säätelemä ja vaikuttama, kun taas sisältö on itse Kristuksen (sakramentit) tai kirkon oman tradition määräämä. Sisällön ja muodon suhde on jäsennettävä siten, että valittu muoto mahdollistaa sen todellisuuden ilmentämisen, jonka Kristus on sakramenteissa asettanut. Liturgisessa riitissä on erotettava riitin itsensä kannalta luovuttamaton siitä, mikä on kulttuuriympäristön vaikuttamaa eikä siten itse aktin kannalta välttämätöntä.

Vatikaanin II konsiilin liturgiakonstituutiosta todetaan: »Liturgia sisältää sekä muuttumattoman, Jumalan säätämän osan että muutettavissa olevia osia, joita voidaan ja joita pitääkin aikojen kuluessa vaihdella. Näin on varsinkin, jos liturgiaan on tunkeutunut aineksia, jotka eivät vastaa sen omaa sisäistä olemusta tai jotka ovat vähitellen tulleet vähemmän sopiviksi kuin ennen». Sellaiset symbolit, jotka eivät enää viestitä liturgian sanomaa, ovat siis tarpeettomia ja muutettavia.

Hieman eri näkökulmista on asiaa tarkasteltu kirkkomme tunnustuskirjoissa. *Kirkon todelliseen ykseyteen riittää yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta. Sen sijaan ei ole välttämätöntä, että perityt inhimilliset traditiot, jumalanpalvelusmenot tai seremoniat, jotka ovat ihmisten säätämiä, ovat kaikkialla samanlaiset (CA VII). Kirkon tosi ykseyttä ei meidän mielestämme myöskään riko ihmisten laatimien jumalanpalvelusmenojen erilaisuus. Yhtä kaikki me katsomme oikeaksi, että yleiskirkolliset jumalanpalvelustavat säilytetään rauhan vuoksi (Apol. VII ja VIII, 33).* Uskonpuhdistuksessa sekä tunnettiin että hyväksyttiin liturginen moniarvoisuus kirkon ykseyden sisällä.

Worship among Lutherans -asiakirja lähestyy Brunnerin avaamaa problematiikkaa kahden käsitteen valossa. Jumalanpalveluksen tulee olla uskollinen lähtökohdalleen. Tämä uskollisuus sisältää jatkuvuuden, joka varjelee kirkon yleismaailmallisuutta. Samalla jumalanpalveluksen tulee käyttää aikaan ja paikkaan sidottuja ilmaisekeinoja.

Jumalanpalveluselämän uudistuksessa voidaan nähdä vielä kaksi toisiaan täydentävää linjaa, joilla on keskeinen merkitys jumalanpalveluksen kontekstuaalisuutta tarkasteltaessa.

Ensimmäinen on jumalanpalvelukseen kuuluva *inkarnaation* periaate. Se on keskeinen kristillisen ja teologisen ajattelun lähtökohta: Jumala on tullut ihmiseksi, astunut alas. Tuonpuoleinen on tullut tämänpuoleiseen siihen kuitenkin tyhjentyttä. Inkarnaatiossa kohdataan Jumala luodun todellisuuden keskellä ja välityksellä. Tästä seuraa ihmisyyteen kuuluvan, luodun ja maailmassa olevan ymmärtäminen Jumalan toiminnan kanavaksi. Tämänpuoleisuuden todesta ottaminen ei ole ristiriidassa jumalanpalveluksen sisimmän olemuksen kanssa, sillä liturgiassa kaikki luotu löytää varsinaisen paikkansa ja merkityksensä.

Toinen on jumalanpalvelukseen erottamattomasti liittyvä eskatologinen näkökulma. Inkarnaation rinnalle tulee ristin pääsiäisen todellisuus. Eläessään jumalanpalveluksessa todeksi käsillä olevaa kirkko suuntautuu aina samalla sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen päin. Kontekstuaalisuus saa uuden ulottuvuuden menneestä, joka on reaalisesti läsnä nyt. Kontekstuaalisuutta sävyttää myös tulevaisuus, sillä jumalanpalvelus on samalla jo nyt paikka, jossa ennakoidaan tulevaa täyttymystä kuolleista herätetyn Kristuksen kanssa ja eletään toivossa todeksi se, minkä »uskon silmä» lupaukseen nojautuen näkee.

Nämä kaksi toisiaan täydentävää näkökulmaa estävät kirkkoa yhtäältä kääntymästä sisäänpäin ja tulevaisuuteen, niin että se kadottaa näkökulman maailmaan, jossa ja jota varten se on olemassa. Toisaalta ne varjelevat kirkkoa samastumasta sillä tavalla käsillä olevaan, että se unohtaa varsinaisen lähtökohtansa ja olemuksensa. Ilman Kristuksen ristin ja ylösnousemuksen keskeisyyttä kirkko ja sen jumalanpalvelus ei voi uudistua aidosti.

4.7. Palveleminen jumalanpalveluksessa

Jumalanpalveluksessa koko seurakunta on subjekti. Jumalan kansa on kokoontunut eri virkoineen, tehtävineen ja armolahjoineen toimittamaan sitä. Seurakunta ei ainoastaan osallistu jumalanpalvelukseen, vaan se viettää jumalanpalveluksen juhlaa. Jumalanpalvelusyhteisön kullakin jäsenellä on oma tehtävänsä. Jumalanpalvelusta johtava pappi on osa tätä kokonaisuutta.

Yleinen pappuus

Kun seurakunta nähdään *Jumalan kansana* (1. Piet 2: 9,10) ja jumalanpalvelus ymmärretään koko seurakunnan asiaksi, tämä vaikuttaa myös jumalanpalveluksen konkreettiseen hahmoon. Liturgisten tehtävien jakamisessa ja etenkin seurakuntalaisten tehtävissä tulee ilmi, että seurakunta on kokonaisuudessaan juhlan toimittaja.

Seurakunnan työntekijöiden ja seurakuntalaisten tulee ottaa yhteinen vastuu jumalanpalveluselämän vaalimisesta, suunnittelemisesta ja toteuttamisesta. Tämä edellyttää koulutusta, asiaan motivoimista ja mahdollisuuksien antamista. Olennaista tämän onnistumiseksi on selkeä näkemys seurakunnasta Jumalan kansana, viran asemasta ja tehtävistä sekä seurakunnan jäsenten uudesta arvostuksesta. On vältettävä toisaalta jumalanpalveluksen muuttumista viranhaltijasta riippuvaiseksi, toisaalta viran vähättelyä.

Tämä jumalanpalvelusnäkemys heijastuu koko jumalanpalveluksen ilmapiiriin ja auttaa samalla aikamme ihmistä löytämään elämälleen uuden yhteisöllisen kasvupohjan. Jumalanpalvelus ei ole palkattujen viranhaltijoiden valmistama hengellinen kulutusjuhla, jonne yksityinen seurakuntalainen silloin tällöin tulee ajankohtaisten tarpeittensa pohjalta. Messu on koko seurakunnan kiitosjuhla, jossa kullakin jäsenellä on oma paikkansa ja vastuunsa Kristuksen ruumiin rakentamisessa. Sen tähden jo yksin kirkkomatka on tärkeä. Kuluttamisen näkökulma vaihtuu yhteiseksi rakentamiseksi, ja yksilökeskeisyydestä kasvetaan kohti yhteisöllisyyttä. Jumalanpalvelus ei eristy myöskään muusta elämästä, kun seurakuntalaiset voivat tuoda sinne elämänsä ja kokemuksensa, uskonsa ja epäilynsä, ajankohtaisen hätänsä ja kiittellisuuden aiheet.

Yleisen pappuuden tehtävät

Jumalanpalveluksen toimittamisesta kannetaan yleisessä pappudessa vastuuta hyvin monimuotoisesti. Seurakuntalaiset toteuttavat etenkin kuorolaisina ja soittajina tärkeää tehtävää jumalanpalveluksen musiikillisessa ilmaisussa. Virsien, hymnien ja liturgian vuorolaulujen ohella on kiinnitettävä erityistä huomiota aamenen tärkeyteen. Se kuuluu seurakunnalle, jonka on voitava yhtyä rukouksiin, synninpäästöön ja siunaukseen aamenellaan ja sinetöidä ne näin omikseen. Seurakuntalaiset voivat osallistua yhteisen esirukouksen valmistukseen ja toteutukseen. Heille kuuluu myös psalmien, Vanhan testamentin tekstin ja epistolatekstin lukeminen tai laulaminen. Tämä ei ole pappien tehtävien jakamista, vaan seurakunnan jäsenet toteuttavat kasteessa saatua yleistä pappouttaan. He eivät siis avusta pappia, vaan palvelevat koko seurakuntaa.

Seurakuntalaiset voivat toimia myös jumalanpalveluksen käytännöllisissä tehtävissä (esim. ristikulkueessa, leivän ja viinin kantamisessa, kolehdin keräämisessä, piispan luvalla ehtoollisen jakamisessa sekä lasten, vanhusten ja sairaiden avustamisessa). Seurakunta osallistuu jumalanpalvelukseen ja ilmaisee sitoutumisensa myös symbolikielellä (esim. polvistumalla, seisomalla, tekemällä ristinmerkin, antamalla rauhan merkin toinen toiselleen, kantamalla ristiä ja kynttilöitä ristikulkueessa).

Nykyisen käsikirjamme mukaan seurakunta seisoo Jumalan sanan lukemisen aikana ja messun ylistysluonteisissa osissa. Olisi harkittava, voidaanko omaksua jotakin myös toisten kirkkojen

käytännöstä. Tällöin esimerkiksi evankeliumin lukemista Kristuksen tulona seurakuntansa keskuuteen ilmaistaan seisomalla, kun taas muiden lukukappaleiden aikana istutaan. Sama koskee rukoukikäytäntöä. Alkuperäinen rukousasento on ollut seisominen. Tämä vastaa rukouksen omaa olemusta ja ottaa huomioon ihmisen psykofyysisenä kokonaisuutena: koko ihminen rukoilee. Polvistuminen kuvaa puolestaan katumusta. Se kuuluu paastonaikaan. Tästä syystä esimerkiksi pääsiäisaikana ei ole ollut tapana polvistua.

Seurakunnalle tulee opettaa, että liturgiseen käyttäytymiseen kuuluu myös vapaus ja tarkoituksenmukaisuus.

Messun johtaminen

Pappi on sanan ja sakramenttien virkaan vihittyä vastuussa messun johtamisesta. Jumalanpalvelusta johtava pappi, selebrantti, avaa ja päättää messun. Hän lukee seurakunnan nimissä kollehtarukouksen ja ehtoollisrukouksen. Näissä rukouksissa hän puhuttelee Jumalaa koko seurakunnan nimissä. Hän myös yleensä saarnaa, vaikka voi antaa tehtävän myös avustavalle papille. Selebrantti jakaa ehtoollisessa leivän. Perinteinen jako liturgi – saarnaaja ei vastaa nykyisen jumalanpalvelusteologian mukaista näkemystä.

Tehtävien jakaminen

Johtavalla papilla (selebrantilla) voi olla apunaan toisia pappeja. Erityinen tehtävä tässä voi olla myös liturgisella diakonaatilla.

Piispainkokouksen toimeksiannosta tehdyssä tutkimuksessa (*Risto Ahonen: Diakonaatin uudistus*. 1991) esitetään viran vanhakirkollisen kolmisäikeisen mallin ottamista huomioon diakonaatin uudistuksessa. Diakonaatti ymmärrettäisiin varsin laaja-alaisesti, jolloin siihen kuuluisivat nykyisten diakoniavirran haltijoiden lisäksi myös muun muassa lehtorit, kanttorit ja nuorisotyönohjaajat. Siten seurakunnassa hengellisellä viralla olisi läheinen yhteys sekä jumalanpalvelukseen että siitä päävastuun kantavaan sanan ja sakramenttien virkaan.

Perinteisen roomalaiskatolisen käytännön mukaan diakoni on palvellut lukemalla evankeliumin, johtamalla rukouksiin esirukouksessa, jakamalla viinin ehtoollisessa, kehottamalla rauhan merkin antamiseen ja lausumalla lopussa lähettämisen. Hän voi antaa tarpeellisia ohjeita (sanoin ja elein) jumalanpalveluksen kulun asialliseksi hoitamiseksi eli vastata tietyllä tavalla jumalanpalveluksen yleisestä järjestyksestä. Hän auttaa jumalanpalveluksen johtajaa ottamalla kolehdin vastaan ja valmistamalla alttarin ehtoollista varten. Näin hän auttaa pappia keskittymään sanan julistukseen ja olemaan seurakunnan suuna sen puhutellessa Jumalaa. Diakoni opastaa ja auttaa seurakunnan jäseniä kehotuksillaan ja rukouksillaan. Hän ei pyri kenenkään sijaan vaan auttamaan niin pappeja kuin seurakuntalaisia.

Mielenkiintoisen näkökulman diakonaatin asemaan messun kokonaisuudessa avaa uudempi roomalaiskatolinen ajattelu. Diakoni lausuu kehotuksen rauhan merkin antamiseen. Hän ottaa sen itse ensin vastaan Herran rauhan toivotuksessa, mutta sitten kehottaa jakamaan sitä. Hän on tässä rauhanliikkeen alullepanija. Hän pyytää muitakin jakamaan tätä samaa rauhaa kristillisen yhteisön keskellä ja tässä maailmassa.

Diakoni on lausunut lopussa lähettämisen. Hän osoittaa seurakunnalle tien palvelemiseen. »Lähtekää rauhassa ja palvelkaa Herraa iloitin». Mutta sitä ennen hän on pannut myös sanan liikkeelle lukemalla pyhän evankeliumin. Sitten diakoni on valmistanut alttarin ehtoollista varten ja tuonut sille leivän ja viinin, maan ja ihmisten työn hedelmän. Palvelu alkaa siten alttarilta. Ylösnousut Herra suurena Diakonina vie omansa maailmaan. »Missä minä olen, siellä on oleva myös palvelijani (diakonos).»

Perinteisen toteutustavan mukaan vastuu messun eri osien toimittamisesta voi jakautua alla kuvatulla tavalla. Selebrantti (S) johtaa messua, häntä voi avustaa pappi tai pappeja (A) ja diakoni/diakoneja (D). Seurakuntalaiset (maallikot) (M) ottavat oman vastuunsa tehtävistä.

	S	A	D	M
Rippi		x		
Herra, armahda –rukous			x	
Kunnia				x
Kollehtarukous	x			
I lukukappale				x
Vastauspsalmi				x
II lukukappale				x
Evankeliumi			x	
Saarna	1	2	(3)	
Uskontunnustus	x			
Yhteinen esirukous			1	2
Esirukousaiheiden ilmoittaminen			x	
Alttarin valmistaminen			x	
(Offertorium-rukous)		x		
Ehtoollisrukous	x			
»Uskon salaisuus»			x	
Isä meidän	x			
Herran rauha	x			
Kehotus rauhanmerkin antamiseen			x	
Leivän jakaminen	x			
Viinin jakaminen			x	(x)
Kiitosrukous		x		
Kehotus ylistykseen		x		
Siunaus	x			
Lähtettäminen			x	

Numeroista 1 tarkoittaa osan ensisijaista toteuttajaa. Jos käytetään useampia avustavia pappeja tai diakoneja, he voivat jakaa omia tehtäviään keskenään. Oheisen kaavion pohjalta perussääntönä on myös ollut, että tehtäviä ei enää jaeta tästä mallista »alaspäin» vaan tarvittaessa »ylöspäin».

Riippumatta siitä, mihin diakonaattikeskustelussa päädytään, voidaan jo nyt lisätä seurakunnan työntekijöiden ja seurakuntalaisten palvelumahdollisuuksia jumalanpalveluksessa. Liturgista diakonaattia ei välttämättä tarvitse sitoa tiettyyn virkaan, vaan se voidaan ymmärtää myös liturgiseksi tehtäväksi, johon seurakuntalaisetkin voivat osallistua.

Diakonaatin uudistus liturgisesta näkökulmasta auttaa seurakuntaa kasvamaan diakoniseksi, niin että jokainen löytää kastettuna sekä yleisen pappeuden että yhteisen palvelutehtävän. Seurakunta on maailmassa sanan ja sakramenttien luoma ja ylläpitämä yhteys (koinonia), jonka elämällä on olennaisesti diakoninen ulottuvuus.

Myös luterilaisessa kirkossa voidaan liturgian toteuttamisessa jakaa tehtäviä eri tavoin. Komitean tehtävänä on jatkokyöskentelyn ja kokeilun aikana selvittää, millä tavalla vastuuta jumalanpalveluksen osien konkreettisessa toteuttamisessa voidaan jakaa, millä tavalla uudistuva diakonian virka ja maallikkous saavat siinä hahmon ja miten luterilainen opinkäsitys säilyy liturgiassa.

* * *

Jumalanpalvelusauudistuksen teologisia periaatteita

- 1 Käsikirjauudistus rakentuu kirkkomme luterilaiselle liturgiselle perinteelle ja ottaa huomioon ekumeenisen liturgisen kehityksen.
- 2 Luterilaisen jumalanpalveluksen perusta ja kriteerit ovat yksin Kristus, yksin Raamattu, yksin armosta, yksin uskosta.

- 3 Jumalanpalveluksen tehtävä on toteuttaa sitä, minkä Jeesus on käskenyt ja olla toteuttamatta sitä, mikä on tämän tehtävän vastaista.
- 4 Jumalanpalvelus on Jumalan ja seurakunnan välinen dialogi. Se on toisaalta Jumalan tekojen muistamista (anamneesi) ja välittämistä, toisaalta seurakunnan vastausta Jumalalle. Sekä pelastushistoriallisesti että itse uskon syntymistä ajatellen Jumalan pelastusteko on aina ensimmäinen. Se on kaiken perusta ja lähde.
- 5 Kolmiyhteinen Jumala on läsnä jumalanpalveluksessa itsensä antavana ja puhuvana Jumalana.
- 6 Messu on koko seurakunnan kiitosjuhla, jossa kullakin jäsenellä on oma paikkansa ja vastuunsa Kristuksen ruumiin rakentamisessa.
- 7 Messussa on kaksi kohokohtaa: evankeliumin julistus ja ehtoollinen.
- 8 Saarna on pelastustapahtuma. Käsikirjauudistuksen tulee vaikuttaa siten, että saarnan merkitys armonvälineenä vahvistuu.
- 9 Saarna on osa jumalanpalvelusta ja luonteeltaan liturginen. Se on keskellä seurakunnan rukousta, tunnustusta, ylistystä ja yhteisen ehtoollisen viettämistä.
- 10 Pyhässä ehtoollisessa Jeesus Kristus antaa uhratun ja kirkastetun ruumiinsa ja verensä leivässä ja viinissä ja tekee uskovat osallisiksi sovitustyönsä kaikista hedelmistä.
- 11 Eukaristisen rukouksen asemaa on vahvistettava luterilaisen jumalanpalveluksen perusolemuksen pohjalta.
- 12 Kasteen ja jumalanpalveluksen välistä yhteyttä on korostettava.
- 13 Jumalanpalveluksen on aidosti ilmennettävä sitä todellisuutta, jonka Kristus on asettanut. Samalla sen tulee olla relevantti omassa kontekstissaan käyttämällä aikaa ja paikkaan sidottuja ilmaisukeinoja. Tällöin on kyse kielestä, taiteesta, musiikista, arkkitehtuurista, eettisestä normistosta ja tapakulttuurista.

5. KIRKKOVUOSI JA EVANKELIUMIKIRJA

5.1. Kirkkovuoden rakenne

Kirkon jumalanpalveluselämää säätelee kirkkovuosi. Sen tarkoituksena on palauttaa seurakunnan mieliin toistuvasti Jumalan pelastusteot ja tehdä ne eläväksi todellisuudeksi.

Kirkkovuoden ja jumalanpalveluselämän yhteys nojaa kahteen periaatteeseen, *raamattu- ja rukousperiaatteeseen*. Nämä muodostavat toiminnallisen kokonaisuuden. Raamattu todistaa Jumalan teoista, ja sen sanalla Jumala hoitaa seurakuntaa. Rukous on seurakunnan ja yksityisen kristityn vastaus siihen, mitä Jumala on tehnyt ja tekee.

Raamattua on aina käytetty liturgiassa monipuolisesti. Martti Luther painotti raamattuperiaatetta yhtenä reformaation perusprinsiippinä. Raamatun sanoma ajankohtaistuu jokaisessa jumalanpalveluksessa sen päivän teksteissä. Kristus on sanassaan läsnä seurakunnan juuri senhetkessä tilanteessa. Kerran tapahtunut on seurakunnan jumalanpalveluksessa todellisuutta tässä ja nyt.

Sunnuntai

Sunnuntai, Kristuksen ylösnousemuksen päivä, on kirkon tärkein päivä. Kristittyjen varhaisimmissa kirjallisissa lähteissä mainitaan seurakunnan kokoontuneen »viikon ensimmäisenä päivänä» (Apt. 20: 7). Sunnuntain teologinen merkitys kytkettiin ehtooliseen. Ylösnoussut on läsnä kirkossa, ja siitä todisteena on Kristuksen ruumis ja veri.

Sunnuntaista käytetään myös nimitystä Herran päivä (kyriake hemera, Ilm. 1:10). Nimen latinankieliseksi käännökseksi vakiintui dies dominica. Sunnuntain liturgisesta vietosta ja merkityksestä kertoo Justinus marttyyri (k. 165).

Kirkkoisä Tertullianus käytti 200-luvun alussa ensimmäisen kerran nimeä (Herran) ylösnousemuksen päivä (dies resurrectionis). Näin sunnuntai on kautta vuoden viikoittain toistuva pääsiäisjuhla, jolla ei ole paaston ja katumuksen luonnetta.

Vuonna 321 sunnuntai määrättiin yhteiskunnalliseksi vapaapäiväksi. Siihen asti sapatti ja sunnuntai olivat kilpaileet keskenään vapaapäivän asemasta.

Sunnuntaita on vanhastaan kutsuttu myös kahdeksanneksi päiväksi, koska sapatti on seitsemäs päivä. Luku kahdeksan symboloi uutta luomista ja uuden aioonin täyttymystä: kärsimyksen ja kuoleman kautta kuljetaan ylösnousemukseen.

Kristillisessä jumalanpalvelusperinteessä sunnuntain eri merkitykset ilmentävät siis uskomme trinitaarista perusluonnetta. Jumalan luomistyö ja uusi luominen kohoavat esiin jokaisena sunnuntaina. Kristuksen ylösnousemus antaa päivälle kristologisen leiman. Jokainen sunnuntai on myös Pyhän Hengen juhla.

Sunnuntain kehittyessä Jumalan pelastustekojen muistamisen päiväksi lauantai joutui valmistuspäivän asemaan. Kuitenkin sen luonne valmistautumispäivänä sekä vanha periaate sunnuntain alkamisesta lauantaina kello 18 antavat aiheen myös lauantain liturgiseen kehittämiseen.

Sunnuntaina esillä ollutta kirkkovuoden aihetta käsitellään myös alkavalla viikolla. Seurakunta elää erilaisissa jumalanpalveluksissa, hetkirukouksissa ja käytännön toiminnassa todeksi uskon trinitaarista perusluonnetta ja pelastushistorian tapahtumia.

Kirkon vuosi

Kirkollinen kalenteri on eri aikoina vaihdellut, mutta keskeisissä kohdissaan se on jo pitkään ollut sama. Kirkon vuosi on perinteisesti saanut aineksensa kahdesta lähteestä: 1. pelastushistoriasta (kirkkovuosi) ja 2. kirkon historiasta (pyhien vuosi, sanctorale). Pelastushistoriallisten tapahtumien muistaminen muodostaa kirkkovuoden keskeisen sisällön. Kirkon historiasta nousevaan vuoteen kuuluu koko taivaallinen juhla joukko: apostolit, marttyyrit, tunnustajat, kirkon opettajat ja kaikki perille päässeet uskovat.

Pelastushistoriallinen kirkkovuosi tekee Kristuksen pelastustyön läsnä olevaksi. Kerran tapahtunut tulee nykyisyydeksi. Historian Jeesus on sama kuin korotettu Kristus ja seurakunnan Herra. Siksi kirkkovuosi ei voi olla vain Jeesuksen maallisen elämän yksittäisten tapahtumien muistelemista, vaan se on *pelastushistoriallista muistamista eli anamneesia*, Kristus-juhlan viettämistä. Kirkko ei elä vain menneisyydessä, vaan tässä hetkessä yhdessä Kristuksen kanssa.

Kirkkovuoden keskus on pääsiäinen, Herramme kuolema ja ylösnousemus. Sama aihe kertaantuu jokaisena sunnuntaina. Jatkuva pääsiäisjuhla synnyttää toivon Herramme paluusta.

Pelastushistoriallisen juhlakalenterin rakenne

Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa pelastushistoriallinen juhlakalenteri seuraa läntistä traditiota, jota luterilaisten kirkkojen lisäksi noudattavat roomalaiskatolinen ja anglikaaninen kirkko. Läntisten kirkkojen nykyinen käytäntö ei ole täysin yhtenäinen. Katolisen kirkon kalenterin uudistus 1960-luvun lopulla toi joukon meidän kirkkomme käytännöstä poikkeavia ratkaisuja. Anglikaaninen kirkkovuosi on joitakin yksityiskohtia lukuun ottamatta samanlainen kuin luterilainen.

Oman kirkkomme kalenterin rakennetta joudutaan vielä pohtimaan siitä syystä, ettei kaikissa luterilaisissa kirkoissa kirkkovuosi ole täysin samanlainen. Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirja *Lutheran Book of Worship* (1978) sisältää monia uusia ratkaisuja, joissa on pyritty ottamaan huomioon liturgiikan tutkimuksen kehitys. Samoin Saksan luterilaisten kirkkojen evankeliumikirja (1983) sisältää uudemman tutkimuksen mukanaan tuomia muutoksia.

Pohjoismaiden kirkkojen osalta Ruotsin kirkon uudessa evankeliumikirjassa (1984) pelastushistoriallinen juhlakalenteri on pääosin samanlainen kuin omassa nykyisessä evankeliumikirjassamme. Norjan kirkon liturginen uudistustyö on alkanut uudelleen vuonna 1977 hyväksytyyn käsikirjan pohjalta ja saataneen evankeliumikirjan osalta päätökseen lähitulevaisuudessa. Sen tulokset voidaan tarpeen mukaan ottaa huomioon oman kirkkomme ratkaisuihin.

Kirkkovuoden juhla-ajat

Koko kirkkovuosi rakentuu *pääsiäisjuhlan* ympärille. Kullakin kirkkovuoden ajalla ja pyhällä on erityispainotuksensa. Se voi ilmetä eri tavoin seurakunnan valmistautumisessa ja juhlan viेतossa.

Pääsiäisjakson alkuosa, paaston aika, alkaa tuhkakeskiviikosta. Paastonajan sunnuntaiden viेतossa tutkitaan, mitä eri mahdollisuuksia olisi noudattaa kirkon vanhaa liturgista käytäntöä ja jättää sunnuntait paastonajan ulkopuolelle tai ilmentää paastonajan sanomaa muulla tavoin. Paastonajan alkuosan jumalanpalvelustekstien keskeisenä sisältönä on ollut taistelu pimeyden valtoja vastaan.

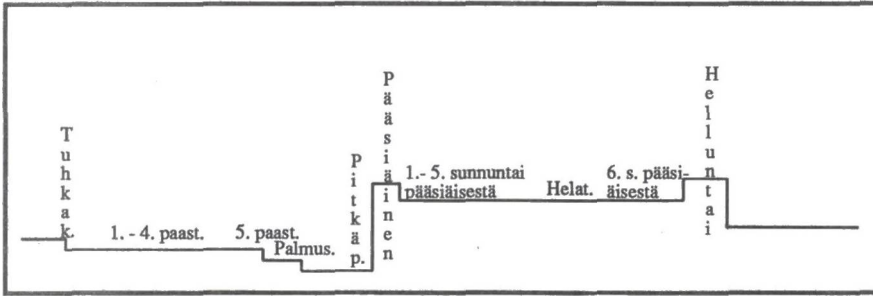
Paastonajan kaksi viimeistä viikkoa muodostavat ns. kärsimysajan. Näistä jälkimmäinen on hiljainen eli suuri viikko, joka alkaa palmusunnuntaista. Hiljaista viikkoa varten on luotava aineisto, jonka pohjalta seurakunnissa voidaan suunnitella ja toteuttaa viikon aiheen mukaisia tilaisuuksia. Viikon raamatuntekstit tarkistetaan ja samalla selvitetään, voidaanko nykyisten tekstien rinnalle ottaa muita vaihtoehtoja.

Pääsiäisyö ja -aamu vaativat oman jumalanpalvelusaineiston. Myös pääsiäisviikolle valitaan tekstiaineistoa. Pääsiäisaika jatkuu helluntaihin asti. Kirkkovuoden pääsiäisjakso edellyttää seurakunnilta pitkäjännitteistä suunnittelua, jotta eteneminen kohti hiljaista viikkoa toteutuisi ja itse pääsiäisaika säilyttäisi ylösnousemuksen juhlan luonteensa loppuun saakka. Suunnittelun tueksi komitea harmitsee liturgisen aineiston valintaa myös paastonajan arkipäiviä varten.

Esipaaston yleisluonne kirkkovuodessa selvitetään, ja samalla päätetään sen sunnuntaiden vierasperäiset (esim. septuagesima) nimet. Lisäksi tarkistetaan pääsiäisjakson sunnuntaiden latinankieliset otsikot ja niiden käyttö.

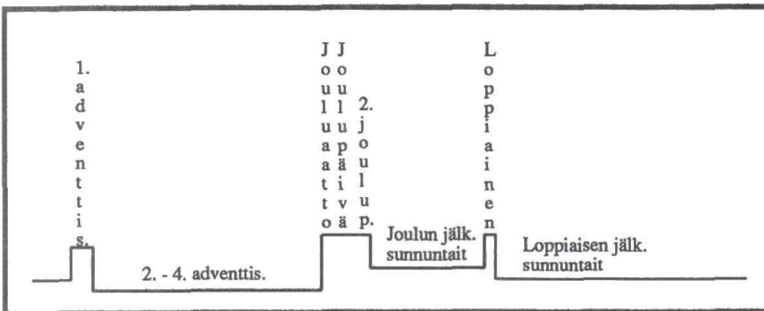
Pääsiäisen ja helluntain väliset sunnuntait nimetään pääsiäisajan sunnuntaiksi. Pääsiäisjakso päättyy helluntaihin. Helluntaipäivän muututtua yksipäiväiseksi juhlaaksi joudutaan selvittämään tämän ratkaisun vaikutuksia tekstivalintoihin. Helluntaipäivän lisäksi valitaan aineisto helluntaiaattoa ja helluntaiviikon jumalanpalveluksia varten.

Kaavio: Pääsiäisjakson jäsentyminen

Kirkkovuoden toinen juhla-aika ryhmittyy joulun ympärille. Adventiaika on jouluun valmistautumista. Kullekin adventtisunnuntaille on luotava sitä tukeva jumalanpalvelusaineisto, joka kuitenkin samalla ilmaisee kyseisen pyhän itsenäisen luonteen. Varsinainen joulun vietto, joka kestää loppiaiseen asti, alkaa meillä jo jouluaattona. Jouluajan jumalanpalvelusaineiston laatimisessa pyritään ottamaan huomioon juhla-ajan kokonaisuus. Jouluaamun jumalanpalveluksen rinnalle valmistetaan aineisto jouluyötä varten.

Kaavio: Joulujakson jäsentyminen

Helluntain ja adventin välinen aika

Merkittävä kirkkovuoden jälkipuoliskon teologinen ratkaisu koskee pyhäpäivien nimeämisperiaatetta. Eri kirkkojen jumalanpalvelusuudistuksissa on päädytty kahdenlaiseen käytäntöön. Samoin kuin kirkkomme nykyisessä evankeliumi- ja jumalanpalvelusten kirjassa on, laskevat eräät kirkot kirkkovuoden loppupuolen pyhät kolminaisuudenpäivästä lähtien. Kolminaisuudenpäivä on kirkkovuoden uudempaa ainesta. Lännen kirkossa se määrättiin pakolliseksi vasta 1334, mutta se ei ole koskaan kohonnut kirkkovuoden pääjuhlien vertaiseksi.

Toinen ja vanhempi perinne on pyhien nimeäminen helluntaista lähtien. Ranskassa se tunnetaan jo 700-luvulta. Sitä puoltavat myös ekumeeniset perustelut. Ortodoksisessa kirkossa ei erillistä kolminaisuudenpäivää vietetä, vaan 1. helluntaipäivä on samalla Kolminaisuuden juhla. Seuraavat pyhäpäivät nimetään helluntain jälkeisiksi ja ne saavat järjestysnumerosa sen mukaan. Samoin katolinen kirkko nimeää kalenterissaan kirkkovuoden jälkipuolen pyhät helluntaista lähtien. Anglikaanisen kirkon käsikirja *The Alternative Service Book* (1980) on niin ikään siirtynyt laskemaan kirkkovuoden jälkipuolen pyhät helluntaista.

Monien luterilaisten kirkkojen liturgisessa uudistuksessa on myös keskusteltu kirkkovuoden jälkipuolen pyhien nimeämisestä helluntaista lähtien. Tähän ratkaisuun on päädytty muun muassa Amerikan luterilaisten kirkkojen ja Norjan kirkon evankeliumikirjoissa.

Helluntaista lähtevällä laskutavalla korostetaan kirkkovuoden pääsiäiseskeisyyttä ja Kristuksen ylösnousemusta uskomme keskuksena. Lisäksi näin korostuu se, että aika ensimmäisestä helluntaista viimeiseen tuomioon on Pyhän Hengen aikakautta. Ratkaisu vahvistaa myös itse helluntain asemaa.

Käsikirjakomitea esittää kirkkovuoden jälkipuoliskon pyhien nimeämistä helluntaista lähtien, jolloin ensimmäinen sunnuntai helluntaista on pyhän Kolminaisuuden päivä.

Kirkkovuoden viimeisen sunnuntain nimi vaihtelee eri kirkoissa. Meillä nykyisin käytettävä nimitys tuomiosunnuntai otettiin evankeliumikirjaan 1958. Nimen säilyttäminen tai muuttaminen ratkaistaan muiden kirkkovuoden loppupuolen päätösten yhteydessä.

Kirkkovuoden erityispyhiä

Kirkkovuoden erityispyhistä on kiinnitetty huomiota varsinkin kirkastussunnuntain asemaan. Ruotsissa ja Suomessa Kristuksen kirkastumisesta puhuvat tekstit on sijoitettu seitsemänteen kolminaisuudenpäivän jälkeiseen sunnuntaihin. Tämän mukaan pyhän nimeksi on tullut kirkastussunnuntai.

Menettely poikkeaa muiden luterilaisten kirkkojen käytännöstä. Muualla kirkastussunnuntai sijoituu lähelle paastonajan alkua, koska Kristus lähti kirkastusvuorelta Jerusalemiin kärsimään. Saksassa Kristuksen kirkastumisesta saarnataan viikkoa ennen septuagesimaa eli esipaaston alkua. Luterilaisen Maailmanliiton perikooppikonferenssi esitti 1974 kirkastussunnuntain sijoittamista joko laskiaissunnuntaihin tai viikkoa sen edelle. Amerikan luterilaisten kirkkojen evankeliumikirjassa *The Transfiguration of Lord* on laskiaissunnuntain paikalla, Norjan evankeliumikirjassa *Kristi forklarelse* viikkoa ennen laskiaista. Tanskassa Kristuksen kirkastuminen on aiheena 2. paastonajan sunnuntaina. Ruotsissa on *Kristi förklarings dag* säilytetty 7. kolminaisuudenpäivän jälkeisenä sunnuntaina.

Ortodoksisessa ja katolisessa kirkossa Kristuksen kirkastumisen päivä on 6. elokuuta, samoin anglikaanisen kirkon käsikirjassa *The Alternative Service Book*.

Koska kirkastussunnuntain sijoituksessa on kristikunnassa erilaista käytäntöä, joudutaan valitsemaan lähinnä kolmen vaihtoehdon välillä:

1. Juhla sijoitetaan lähelle sen perinteistä ajankohtaa, esim. elokuun ensimmäiseen sunnuntaihin. Tällöin se tulee sijainniltaan nykyistä kiinteämmäksi.
2. Pysytään nykyisessä käytännössä.
3. Siirrytään useimpien luterilaisten kirkkojen edustamaan, teologisesti ja raamatullisesti perusteltuun käytäntöön ja sijoitetaan kirkastussunnuntai lähelle paastonajan alkua.

Kirkkovuoteen kuuluu myös lukuisia juhlapäiviä, jotka eivät ole yhteiskunnan kalenterissa vapaapäiviä. Eräät näistä on kirkkolaisissa määrätty lähinnä olevaan sunnuntaihin (kynttilänpäivä, marianpäivä, mikkelinpäivä) tai lauantaihin (juhannus, pyhäinpäivä) ja niitä varten on oma jumalanpalvelusaineistonsa.

Poikkeuksen arkipäiviin sijoittuviin jumalanpalveluspäiviin tekee hiljainen viikko, jonka jokaisella päivällä on omat tekstinsä ja rukouksensa. Muita vastaavia päiviä ovat joului- ja uudenvuodenaatto. Evankeliumikirjan alaviitteessä mainitaan lisäksi 3. ja 4. joulupäivä sekä 3. ja 4. pääsiäispäivä. Sellaisille kirkkovuoden juhlille, jotka eivät osu sunnuntaille, laaditaan käsikirjaan tarpeellinen jumalanpalvelusaineisto.

Viikolle sijoittuvien juhlien iltajumalanpalveluksista ei kirkossamme ole paljon kokemusta. Evankeliumikirjan kokeilun aikana tulee harkita kirkkovuoden mukaisen jumalanpalveluselämän laajentamista arkipäiviin.

Joka tapauksessa on jo tähänastisen kehityksen vuoksi valmistettava jumalanpalvelusaineisto vainajien muistojuhlaa (esim pyhäinpäivän iltana) ja tuhkakeskiviikkoa varten. Eräiden juhlapäivien painotusta tulee myös muuttaa kohti niiden alkuperäistä sanomaa. Näin esim. mikkelinpäivän jumalanpalvelusaineiston ja mahdollisesti päivän nimenkin tulee ilmentää enkelien muistamista.

Pyhäpäivien otsikot

Vuoden 1958 evankeliumikirjassa on Ruotsista saadun esikuvan mukaisesti kunkin pyhäpäivän nimen alapuolella päivän sisältöä ilmaiseva otsikko. Ne laadittiin pääasiassa sunnuntain tai juhlapäivän 1. vuosikerran evankeliumitekstin pohjalta. Toisen tai kolmannen vuosikerran raamatunteksteihin ne sopivat usein huonosti tai johtavat ajatukset aivan muuhun suuntaan. Ratkaisu on osoittautunut muutenkin ongelmalliseksi. Monesti sunnuntain jumalanpalveluksen lähtökohtana on ollut yksinomaan annettu »aihe» eikä Raamatun sana ja kirkkovuoden ajankohta.

Mikäli otsikoita ei kokonaan poisteta, ne on ainakin huolellisesti uudistettava. Kirkkovuoden sanoman välittymiseksi nykyistä syvemmin komitea luonnehtii kutakin sunnuntai- ja pyhäpäivää laajemmin. Tämä tukee jumalanpalveluksen valmistelua seurakunnassa.

Raamatun ja kirkon historian henkilöiden sekä kirkollisten merkkitapahtumien muistopäivät

Pelastushistoriallisen kirkkovuoden rinnalla kulkee kirkon vuosikierrossa niin sanottu pyhien ihmisten vuosi (sanctorale). Sen rungon muodostavat Raamatun ja kirkon historian henkilöiden sekä kirkollisten merkkitapahtumien, esim. kirkon vihkimisen muistopäivät. Tämä näkyy edelleen almanakkamme nimistössä ja nimipäivien sijoituksessa.

Pyhien ihmisten vuosi on syntynyt kirkon jumalanpalveluselämään halusta muistaa niitä Raamatun ja kirkon historian pyhiä, jotka uskontodistuksellaan ja elämänsä esimerkillä ovat rohkaisseet aikanaan muita kristittyjä. Kirkko vaeltavana Jumalan kansana, jossa pyhät ovat mukana, näkyy

sanctorale-juhliissa. Pyhien ihmisten muistaminen vahvistaa uskon yhteisöluonnetta. Juhlilla on myös ekumeeninen merkitys, kun ne ilmentävät kirkkojen yhteistä todistusta.

Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen on eri puolilla luterilaista kristikuntaa herännyt uusi kiinnostus sanctorale-perinteen elvyttämiseen. Tämä on johtanut »evangelisten nimikalentereiden» syntyyn. Joillakin niistä on kirkoissa virallinen tai puolivirallinen asema. Amerikan luterilaisen kirkon evankeliumikirjassa on muistopäiviä varten liturgista aineistoa. Anglikaanien *Common Prayer Book* on aina sisältänyt vastaavanlaisen nimikalenterin tekstiviitteineen.

Käsikirjakomitea harkitsee evankeliumikirjan uudistustyön yhteydessä pyhien vuoden vahvistamista. Tällöin tulee kysymykseen ainakin pelastushistoriaan liittyvien henkilöiden, kuten apostolien ja evankelistojen, muistopäivien ajankohtien kirjaaminen ja jumalanpalvelusaineiston valmistaminen niille. Apostolien ja evankelistojen päiviä vietettiin kirkossamme vuoteen 1772 asti. Myös luterilaisen kirkon merkkihenkilöiden muistopäiviä voidaan sijoittaa kalenteriin ja laatia perusaineisto niiden jumalanpalveluksia ja rukoushetkiä varten.

Apostolien ja evankeliuminkirjoittajien perinteiset muistopäivät:

25. 1.	Paavali (Paavalin kääntyminen)
26. 1.	Timoteus ja Titus
24. 2.	Mattias
25. 4.	Markus
3. 5.	Filippus ja Jaakob nuorempi (alkuperäinen päivä 1.5.)
11. 6.	Barnabas
29. 6.	Pietari (Pietarin ja Paavalin marttyyrikuolema)
25. 7.	Jaakob vanhempi
24. 8.	Bartolomeus
21. 9.	Matteus, apostoli ja evankeliuminkirjoittaja
18.10.	Luukas
28.10.	Simon Kananeus ja Juudas Jaakobinpoika
30.11.	Andreas
21.12.	Tuomas
26.12.	Stefanus, marttyyri
27.12.	Johannes, apostoli ja evankeliuminkirjoittaja

Eräiden muistopäivien vaikeutena on se, että Uuden testamentin apostoliluettelot poikkeavat toisistaan. Monista henkilöistä tiedetään varsin vähän. Myös evankeliumien kirjoittajien henkilöllisyys on epäselvä.

Muita muistopäiviä (esimerkkejä):

(Luettelossa ei ole niitä muistopäiviä, joita varten nykyisessä evankeliumikirjassa on täydellinen jumalanpalvelusaineisto.)

19. 1.	Henrik, piispa
21.3.	J.S.Bach
9.4.	Mikael Agricola
9.4.	Dietrich Bonhoeffer
25. 6.	Augsburgin tunnustus
2. 7.	Marian käyntipäivä (tai 31.5.)
22. 7.	Maria Magdalena
10. 8.	Laurentius, diakoni ja marttyyri
29. 8.	Johannes Kastajan kuolema
4.10.	Franciscus Assisilainen
7.10.	Birgitta
17.10.	Ignatius, piispa ja marttyyri (tai 1.2.)
31.10.	Uskonpuhdistuksen päivä
10.11.	Martti Luther (tai 18.2.)

Uudemmassa kirkkohistoriasta saattaisivat tulla kysymykseen Suomen herätysliikkeiden perustajahahmot ja Inkerin kirkon marttyyrit.

Seurakunnan perustamisen ja kirkon vihkimisen muistopäiviä vietetään nykyään verraten yleisesti. Niitä varten lienee tarpeellista suunnitella oma jumalanpalvelusaineisto.

Yhteiskunnalliset juhlapäivät

Rukouspäiviä on yhteiskunnallisina juhlapäivinä vietetty kirkossa yhtäjaksoisesti vuodesta 1614 lähtien. Niiden lukumäärä vakiintui neljään 1600-luvun loppupuolella. Aluksi rukouspäivät olivat katumuspäiviä, mutta 1730-luvulta lähtien nimettiin yksi rukouspäivä kiitospäiväksi. Muista aiheista päätettiin 1900-luvulla, jolloin toinen rukouspäivä nimettiin nuorison ja kolmas uskonpuhdistuksen päiväksi.

Rukouspäiväkäytännön ongelmiin on kiinnitetty huomiota erityisesti 1970-luvulta lähtien. Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus selvitti asiaa mietinnössään piispainkokoukselle 1980. Vuonna 1984 opetusministeriö pyysi kirkkohallitukselta lausuntoa nykyisen rukouspäiväkäytännön kehittämistarpeista. Lausunnossaan piispainkokous totesi, että niin rukouspäivien aiheita kuin niiden sijaintia on aiheellista pohtia uudelleen nykyisessä tilanteessa.

Opetusministeriö asetti vuonna 1985 työryhmän, jonka tuli laatia ehdotus rukouspäiväkäytännön kehittämiseksi tarvittavista toimenpiteistä. Valtiovallan määräämiä rukouspäiviä on sen jälkeen kehitetty opetusministeriön hyväksymän mietinnön mukaisesti.

Rukouspäiväkäytännön kehittämisen perustavoitteiksi esitettiin, että (1) aiheissa otetaan huomioon nykyajan vaatimukset sekä tarpeen mukaan keskityttäisiin yhteen teemaan, (2) niiden sijoittumisessa kirkkovuoteen ja kalenteriin otetaan huomioon luontevat yhteydet sekä riittävä liikkumavara, (3) yleisessä suunnittelussa mahdollistetaan eri kirkollisten tahojen laaja yhteistoiminta sekä (4) rukouspäiväjulistuksen sisällön valmistelua kehitetään.

Rukouspäivien aiheenmukaisista nimistä siirrytään kunkin rukouspäivän laajempaan sanalliseen kuvaukseen. Kaikille rukouspäiville voidaan lisäksi valita yhteinen kokoava aihe, joka seuraa kansainvälistä tai kansallista aihetta, nousee kirkkojen yhteisestä aiheesta tai liittyy kirkon työn keskeiseen alueeseen.

Ensimmäinen rukouspäivä sijoittuu nykyisin ekumeenisen rukousviikon yhteyteen tammikuuhun ja korostaa kristittyjen yhteyttä sekä kehottaa rukoukseen ja toimintaan kirkkojen ykseyden puolesta.

Toinen rukouspäivä on keväällä 26.4.–15.5. välisenä aikana ja tähdentää lähisuhteiden, perheen, eri sukupolvien ja ystävyysten merkitystä.

Kolmas rukouspäivä sijoittuu 15.–30.9. väliseen aikaan. Se on luonteeltaan kiitospäivä, jolloin ovat esillä kiitos vuoden sadosta sekä kaupunkiolosuhteissa työn ja työllisyyden aiheet.

Neljäs rukouspäivä lokakuun loppupuolella korostaa rauhaa, oikeudenmukaisuutta ja yhteiskunnallista vastuuta.

Rukouspäivien valmistelu keskitettiin opetusministeriön asettamalle pysyväälle valmisteluelimelle, joka on kiinteässä yhteydessä niin opetusministeriöön kuin kirkkoihinkin. Sen tehtävänä on laatia ehdotus rukouspäivien sijoittamisesta kalenteriin ja kirkkovuoteen, valmistella ja tehdä ehdotus niiden mahdolliseksi yleisaiheeksi sekä konkretisoida se kutakin rukouspäivää varten, valita tarvittavat rukouspäivien raamatuntekstit ja muu aineisto sekä valmistella rukouspäiväjulistuksen sisältö valitun aineiston pohjalta.

Piispainkokous on antanut ohjeet rukouspäivien viettämisestä seurakunnissa. Niiden pohjalta kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus laatii vuosittain rukouspäiviin liittyvää jumalanpalvelusaineistoa. Uudentyyppisten rukouspäivien vietosta annetaan ohjeet evankeliumikirjassa. Uudistuksen takia kirkkovuodesta poistunut uskonpuhdistuksen päivä sijoitetaan samalla omaksi juhlapäiväksi kirkon vuoteen.

Kirkkolain säädöksen mukaisesti itsenäisyyspäivänä vietetään jumalanpalvelus käsikirjan määräysten mukaisesti. Evankeliumikirjaa uudistettaessa tarkistetaan tämän yhteiskunnallisen juhlapäivän jumalanpalvelusaineisto.

Joitakin yhteiskunnallisia muisto- ja juhlapäiviä varten (esim. äitienpäivä) saattaa olla tarpeellista laatia oma aineisto tai antaa ohjeita siitä, millä tavalla ne liitetään kirkkovuoden normaaliin jumalanpalveluselämään. Näin esitetään muun muassa Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirjassa (esim. Occasional services).

5.2. Evankeliumikirjan uudistaminen

Kirkkomme evankeliumikirjat

Evankeliumikirja sisältää kirkkovuoden sunnuntaiden ja pyhäpäivien raamatuntekstit sekä kollehtarukoukset. Varsinkin sen 1. vuosikerran tekstisarjalla on vanhat perinteet. Suurin osa 1. vuosikerran teksteistä kollehtoiheen periytyy keskiajalta ja sisältyy jo ensimmäiseen Suomea varten julkaistuu messukirjaan *Missale Aboenseen* (1488).

Mikael Agricolan messukirja *Messu eli Herran Echtolinen* (1549) sisälsi tekstejä vain muutamille erityispyhille. Hänen rukouskirjassaan (1544) oli sen sijaan kollehdat koko kirkkovuotta varten.

Ensimmäinen koko vuoden käsittävä suomenkielinen tekstivalikoima sisältyi Paavali Juustenin teokseen *Se Pyhä Messu* (1575). Tekstit ja kollehtarukoukset seurasivat suurelta osin vanhaa perinnettä. Juustenin lähimpänä esikuvana oli *Missale Aboensen* ja Agricolan teosten lisäksi ruotsalainen evankeliumikirja (*Euangelia och Epistlar* 1562, 1567 ja 1572).

Juustenin messussa esiintyvät ensimmäisen kerran samassa niteessä kansankieliset messun kiinteät osat ja kalenteria noudattava vaihtuvien tekstien kokoelma eli *evankeliumikirja*, joka sisälsi kollehtarukoukset, epistolat ja evankeliumit. Kirjan käyttökelpoisuutta lisäsi se, että siihen oli painettu nuottiviivoja aikaisempia kirjoja runsaammin. Musiikilliseen puoleen voitiin siten kiinnittää suurempaa huomiota.

Ensimmäinen 1600-luvun virallinen käsikirja oli *Handbok* 1614, jonka käännös *Käsikirja* 1614 oli ruotsalaisen esikuvansa vastine, vaikka se ei ollutkaan tarkka käännös siitä. 1600- ja 1700-luvuilla evankeliumikirja julkaistiin käsikirjasta erillisenä, mutta tavallisesti se sidottiin yhteen käsikirjan ja virsikirjan kanssa. 1600-luvun lopulla ilmestyi *Käsikirja* 1694, joka oli käytössä vuoteen 1886. Vuonna 1886 evankeliumikirja hyväksyttiin ensimmäisen kerran kirkolliskokouksessa. Kirjaan lisättiin ensimmäisen vuosikerran tekstien rinnalle kaksi uutta tekstisarjaa. Vuoden 1913 kirkolliskokous liitti näihin teksteihin vielä yhden vuosikerran Vanhan testamentin tekstejä.

Nykyisen evankeliumikirjamme valmistelu alkoi vuonna 1943, jolloin kirkolliskokous asetti komitean uudistamaan evankeliumi- ja rukouskirjaa sekä käsikirjaa. Komitea jätti mietintönsä vuoden 1958 kirkolliskokoukselle, joka myös hyväksyi nykyisen evankeliumikirjan. Kirjaan on tehty joitakin muutoksia vuosina 1968, 1973 ja 1991.

Voimassa olevaa evankeliumikirjaa luotaessa oli yleisenä tavoitteena pyrkimys saattaa Suomen kirkon evankeliumikirja yhdenmukaiseksi Ruotsin vuonna 1942 uudistetun

evankeliumikirjan kanssa. Tässä ei täysin onnistuttu, mutta lopputulos on lähempänä Ruotsin evankeliumikirjaa kuin aikaisemmin.

Toinen keskeinen tavoite oli kirkkovuoden painottaminen. Evankeliumi ja kyseisen päivän asema kirkkovuodessa määräsivät jumalanpalveluksen yleissävyn. Tämän mukaisesti pyrittiin jokaiselle sunnuntai- ja pyhäpäivälle antamaan yksilöllinen luonne valitsemalla niille otsikot, jotka lyhyesti ilmaisivat päivän teeman. Esikuvana pidettiin Ruotsin evankeliumikirjaa. Saksan evankelisen kirkon silloisessa evankeliumikirjassa jokaisen sunnuntain kohdalla selostettiin lyhyesti kirkkovuoden ajankohdan, tekstien, psalmien ja rukousten välinen yhteys. Tätä käytäntöä mukaillen Suomen komitea oli valinnut kullekin pyhäpäivälle erillisen raamatunlauseen. Käsikirjavalvokunta yhdisti molemmat ratkaisut: se säilytti otsikot ja otti raamatunlauseet johdantolauseiksi.

Kirkkovuoden jumalanpalvelusaineistoa laajennettiin jonkin verran. Omat tekstinsä saivat mm. uudenvuodenaatto, jouluaatto ja hiljainen viikko. Samoin tekstejä oli joulupäivän ja pääsiäispäivän aamujumalanpalveluksia varten.

Sunnuntai- ja pyhäpäivien nimityksiin tehtiin joitakin muutoksia. Muun muassa toisesta joulupäivästä käytetään nimitystä *tapaninpäivä*, loppiaispäivä sai sulkeisiin vanhan nimensä *epifania* sekä laskiaissunnuntaihin, paastonajan sunnuntaihin ja pääsiäisen jälkeisiin sunnuntaihin lisättiin päivien vanhat latinankieliset nimitykset. Tuomiosunnuntaita edeltävälle sunnuntaille annettiin nimi *kirkkovuoden lähinnä viimeinen sunnuntai*.

Ensimmäisen vuosikerran evankeliumitekstien valinnassa noudatettiin varsin huolellisesti vanhaa läntistä evankeliumitraditiota. Vapaammin evankeliumitekstejä valittiin niitä sunnuntaita ja pyhäpäiviä varten, joilla ei ollut perinteistä perikoooppia. Sen sijaan ensimmäisen vuosikerran epistolasarjassa ei pidetty tärkeänä niin tarkkaa pitäytymistä perinteeseen. Ratkaisussa komitea liittyi kiinteästi Ruotsin kirkon käytäntöön.

Komitea totesi, että toisen ja kolmannen vuosikerran tekstisarjat on alunperin tarkoitettu vain saarnateksteiksi. Ne eivät siitä syystä vaatineet samaa perinteen ja silloin voimassa olleen järjestyksen huomioon ottamista kuin vanhat perikooopit. Kovin suuriin muutoksiin ei kuitenkaan lähdetty.

Komitea otti yhdeksi Vanhan testamentin sarjaksi psalmitekstit. Ratkaisua se perusteli sekä liturgisesti että homileettisesti. Psalmisarja mahdollisti introituksen käyttämisen perinteisessä muodossaan. Lisäksi psalmitekstejä voitiin käyttää lukuteksteinä aamu- ja iltajumalanpalveluksissa. Psalmien valinnassa komitea seurasi niin pitkälle kuin mahdollista vanhaa introitustraditiota.

Psalmien lisäksi komitea valitsi jokaiselle sunnuntaille ja pyhäpäivälle kaksi Vanhan testamentin tekstiä, joista toinen oli profeettallinen, toinen kertova. Valinnan esikuvana käytettiin pääosin saksalaista vuoden 1951 evankeliumikirjaehdotusta.

Perikooopit pyrittiin rajaamaan siten, että tekstit eivät saaneet rajakohdiltaan mennä päällekkäin, samaa kertomusta, vertausta tms. käytettiin vain yhden kerran, erityisen hajanaiset tekstit jaettiin tai lyhennettiin ja aikaisemmissa käsikirjoissa tarpeettomasti lisätyt jakeet poistettiin. Tekstien lyhentämistä jättämällä osa keskeltä pois komitea perusteli sillä, että näin on vanhastaan tehty liturgisille teksteille.

Evankeliumikirjan uudistaminen

Tarve evankeliumikirjan uudistamiseen nousee kansainvälisen liturgisen kehityksen lisäksi kirkkomme jumalanpalveluselämän uudistusprosessista sekä ennen kaikkea halusta esittää pelastushistorian aiheet aiempaa selkeämmin kirkon jäsenille ja edistää raamatullisten juhlien viettämistä.

Mietinnön ensimmäisessä luvussa on kuvattu pääpiirteissään kirkkojen liturginen kehitys 60-luvulta lähtien. Evankeliumikirjan uudistus on kuulunut siihen. Eri kirkkojen evankeliumikirjoissa on raamattuaineiston valintaa ohjannut entistä syvempi jumalanpalveluksen olemuksen tuntemus, laajempi Raamatun jumalanpalveluskäytön tutkimus, eri maiden raamatunkäännöstyö sekä

pyrkimys kirkkovuoden ja jumalanpalveluselämän entistä kiinteämpään yhteyteen. Vaikka monissa kirkoissa on edelleen käytössä yhteinen ekumeeninen perikooppisarja, ovat uudistustyön takia muut sunnuntai- ja pyhäpäivien perikooppisarjat siinä määrin eriytyneet, että yhteistä linjaa on vaikea hahmottaa. Käsikirjakomitea pitää edelleen tärkeänä ensimmäisen vuosikerran perikooppisarjassa yhteistä ekumeenista pohjaa. Samaa linjaa on noudatettu Ruotsin evankeliumikirjassa (1984) ja Saksan luterilaisen kirkon evankeliumikirjassa (1983).

Perikooppisarjojen lukumäärä vaihtelee. Ruotsin kirkolla ja Amerikan luterilaisilla kirkoilla on käytössään kolme täydellistä sarjaa, joissa on myös Vanhan testamentin tekstit. Englannin anglikaaneilla sekä Tanskan ja Norjan luterilaisilla kirkoilla on kaksi sarjaa. Saksan luterilaisten kirkkojen evankeliumikirjaehdotus sisältää vain yhden perikooppisarjan lukutekstejä. Sen lisäksi jokaiselle sunnuntai- ja pyhäpäivälle on valittu vaihtoehtoisia saarnatekstejä. Paastonaikana ja kolminaisuusajan alussa on mahdollista noudattaa myös jatkuvan lukemisen (*lectio continua*) tapaa.

Oma jumalanpalvelusuudistuksemme on koskenut myös evankeliumikirjaa. Kirkolliskokouksen toimeksiannosta piispainkokous päätti kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen valmistaman lasten jumalanpalveluksen tekstivuosisikerran kokeilukäytöstä kolmen vuoden aikana adventista 1981 lukien. Tätä tekstisarjaa voitiin käyttää lasten jumalanpalveluksissa ja perhejumalanpalveluksissa. Evankeliumikirjaa uudistettaessa otetaan kantaa lasten jumalanpalveluksen tekstivuosisikertaan. Sama koskee Lasten keskuksen valmistamaa uutta pyhäkoulun tekstisarjaa.

Edellisessä luvussa hahmoteltu kirkkovuoden uudistus, kirkkovuoden pääsiäiseskeisyyden korostaminen sekä yleensä kirkkovuoden juhla-aikojen uudistaminen aiheuttavat muutoksia evankeliumikirjaan.

Mietinnön 6. luvussa hahmotellaan messun uudistamisen peruslinjat. Myös ne vaikuttavat evankeliumikirjaan.

Vuosikertojen lukumäärästä päätettäessä voidaan harkita pitäytymistä vain yhteen vuosikertaan, jonka lisäksi valitaan joitakin vaihtoehtoisia saarnatekstejä. Mekaaninen ratkaisu, jossa kaikilla pyhäpäivillä on yhtä paljon tekstiaineistoa, ei kenties ole paras mahdollinen. Toisaalta on varottava, ettei heikennetä seurakunnan mahdollisuutta saada kuulla Raamatun sanaa laajasti ja monipuolisesti. Vanhan testamentin tekstien valinnassa pidetään silmällä paitsi niiden liittymistä päivän muihin teksteihin myös sitä, että sen oma sanoma (esim. 1. uskonkappaleen osa-alueet) pääsee mahdollisimman monipuolisesti esiin. Psalmitekstejä käytetään lähinnä introituksena eli psalmijohdantona, versikkeleinä (säepareina) tekstinlukujen yhteydessä sekä psalmiresponsoriona (vastauslauluna) Vanhan testamentin lukemisen yhteydessä.

Kun erityyppisiä jumalanpalveluksia vietetään sunnuntai- ja pyhäpäivien lisäksi arkipäivisin, tarvitaan myös viikkotekstisarjaa. Tarkoituksena on löytää jokaiselle arkipäivälle sopiva tekstiaineisto jumalanpalveluselämään (jumalanpalvelukset, kirkolliset toimitukset ja hetkirukoukset) varten ja liittämään se sunnuntain tai pyhäpäivän tekstiaineistoon. Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirjassa on raamattuaineisto jokaista päivää varten. Samoin Saksan luterilaisissa kirkoissa on julkaistu päivittäistä raamattuaineistoa.

Uusi raamatunkäännös, joka tekee varsinkin monet epistolat ja Vanhan testamentin tekstit myös kuulutuina paremmin ymmärrettäviksi, avaa uusia mahdollisuuksia tekstien valinnalle ja lukemiselle. Tekstien rajauksen ja soveltavuuden määrittelyssä on otettava huomioon eksegeettisen tutkimuksen tulokset, mutta samalla on kunnioitettava kirkollista perinnettä.

Kollehtarukousten uudistaminen on keskeinen tehtävä sekä liturgisen perinteen että jumalanpalveluksen ymmärrettävyyden ja siihen samastumisen kannalta. Vanhan kollehtasarjan kielellinen uudistaminen on välttämätöntä, mutta sen rinnalle voidaan luoda kokonaan uusiakin sarjoja. Vuoden 1913 evankeliumikirjassa oli jokaiselle sunnuntaille kollehtarukouksia 3+3 (kollehta kunkin epistola- ja evankeliumitekstin edellä). Mikäli ns. evankeliumikollehdat säilytetään, ne on uudistettava vastaamaan nykyistä paremmin kirkkovuoden ajankohtaa ja evankeliumitekstin ydinajatuksia.

Evankeliumikirjan uudistamisen periaatteita

- 1 Ensimmäisen vuosikerran tekstiperikoopeissa pyritään säilyttämään yhteys läntiseen kirkolliseen perinteeseen.
- 2 Kirkkovuoden pääsiäiseskeisyyttä pyritään vahvistamaan. Liturgisella vuodella ja sen juhlilla on etusija muihin juhliin nähden.
- 3 Pelastushistoriallisen kirkkovuoden rinnalla kehitetään Raamatun ja kirkon historian henkilöiden sekä kirkollisten merkkitapahtumien muistamista omana vuosikiertona.
- 4 Jokaiselle sunnuntaille ja pyhäpäivälle valitaan ainakin yksi sarja jumalanpalveluksen lukutekstejä (Vanha testamentti, epistola, evankeliumi). Kirkkovuoden ajankohta ja sunnuntain tai pyhäpäivän merkittävyys voi vaikuttaa valittavan aineiston laajuuteen.
- 5 Harkitaan jatkuvan lukemisen (lectio continua) käyttöön ottamista joinakin kirkkovuoden aikoina.
- 6 Psalmitekstien valinnassa otetaan huomioon niiden tehtävä jumalanpalveluksessa.
- 7 Vanhan testamentin tekstien säännöllinen käyttö lukutekstinä vaatii perikooppisarjan uudistamista ja täydentämistä.
- 8 Jumalanpalveluksen saarnateksti voi olla joko evankeliumi, epistola tai Vanhan testamentin teksti. Jos evankeliumikirjaan sisällytetään useampia vuosikertoja, on saarnateksti valittava vuorossa olevan vuosikerran teksteistä. Mikäli lukutekstejä on vain yksi vuosikerta, on lukutekstien lisäksi evankeliumikirjan tarjottava useita erilaisia saarnatekstejä.
- 9 Pyhäpäivien tekstisarjan rinnalle luodaan erityisesti viikkojumalanpalveluksia, kirkollisia toimituksia ja hetkipalveluja varten viikkotekstisarja.
- 10 Kollehtarukoukset uudistetaan kirkkomme vanhan kollehtasarjan pohjalta tyyliältään samanlaisiksi uuden raamatunkäännöksen kanssa. Perinteisen sarjan rinnalle voidaan laatia uusia rukouksia. Jos evankeliumikollehdat säilytetään, ne uudistetaan vastaamaan nykyistä paremmin kirkkovuoden ajankohtaa ja evankeliumitekstin ydinajatuksia.
- 11 Suositusluonteinen aines (esim. alku- ja graduaalivirret, liturgiset värit) sekä pyhäpäivien sisällön kuvaus otetaan evankeliumikirjaan erillisinä liitteinä.

Liite: Esimerkkejä kirkkovuoden eräiden sunnuntaiden ja pyhien aineistoksi

Evankeliumikirjan uudistamisessa toteutettavia ratkaisuja havainnollistetaan seuraavassa eräiden sunnuntaiden ja pyhäpäivien tekstiaineiston avulla. Niiden valinnassa on otettu huomioon päivän asema kirkkovuodessa, oman evankeliumikirjamme perinne ja yhteys eri kirkkojen liturgiseen kehitykseen. Eri pyhäpäivien kohdalla on esitetty erilaisia toteutusvaihtoehtoja. Kullekin pyhäpäivälle on laadittu myös sisällön kuvaus, virsiehdotukset sekä ehdotus liturgiseksi väriksi. Tämä suositusluonteinen aineisto on ladottu eri kirjasinkoolla.

4. PAASTONAJAN SUNNUNTAI (Laetare)

Päivän latinankielinen nimi Laetare (= iloittaa) on saatu perinteisen antifonin Jes. 66:10–11 alusta. Päivän jumalanpalvelusta leimaa pääsiäisjuhlasta ennalta iloitseminen. Kyseessä on pitkän paastonajan katkaisija, »keidas paaston erämaassa».

Päivän luonne ja tekstivalikoimat ovat eri kirkkokunnissa ja myös luterilaisen kristikunnan sisällä hyvin epäyhtenäiset. Koska meillä päätekstit puhuvat Jeesuksen ruokkimisihmeestä ja Jeesuksesta elämän leipänä, on päivää sanottu myös leipäsunnuntaiksi.

Virsisuositukset

Alkuvirsi	202	Jeesus sana elämän
	232	Taas kutsut meidät pöytäsi
Päivän virsi	59	Leipää pelloilta maan
	330	Nyt Herran hyvyydestä me saamme riemuita
	475	Kaikkien silmät tarkkaavat sinua, Jumalamme

Liturginen väri *Violetti tai sininen*

* * *

Päivän sana Joh. 6: 35

Jeesus sanoi: »Minä olen elämän leipä. Joka tulee minun luokseni, ei koskaan ole nälissään, ja joka uskoo minuun, ei enää koskaan ole janoissaan.»

Introitus

Antifoni Jes. 66: 10,12

Iloitkaa Jerusalemin kanssa,
riemuitkaa kaupungin tähden,
te kaikki, jotka sitä rakastatte!
– Katso, minä ohjaan Siioniin
rauhan kuin virran.

Psalmi 84: 6–8,12

Onnellisia ne, jotka saavat voimansa sinusta,
ne, jotka kaipaavat pyhälle matkalle.
Kun he kulkevat vedettömässä laaksossa,
sinne puhkeaa virvoittava lähde,

ja sade antaa heille siunauksensa.
Askel askeleelta heidän voimansa kasvaa,
ja he saapuvat Siioniin Jumalan eteen.

Herra Jumala on aurinko ja kilpi,
hän lahjoittaa meille armon ja kunnian.
Hän ei kiellä hyvyyttään
niiltä, jotka vaeltavat nuhteettomasti.

Psalmi

Psalmi 84: 6–13

Onnellisia ne, jotka saavat voimansa sinusta,
ne, jotka kaipaavat pyhälle matkalle.
Kun he kulkevat vedettömässä laaksossa,
sinne puhkeaa virvoittava lähde,
ja sade antaa heille siunauksensa.
Askel askeleelta heidän voimansa kasvaa,
ja he saapuvat Siioniin Jumalan eteen.

Jumala, Herra Sebaot, kuule rukoukseni,
älä ummista korviasi, Jaakobin Jumala!
Jumala, meidän kilpemme,
katso voideltusi puoleen!

Parempi on päivä sinun esipihoissasi
kuin tuhat päivää muualla.
Mieluummin olen kerjäläisenä temppelisi ovella
kuin asun jumalattomien katon alla.
Herra Jumala on aurinko ja kilpi,
hän lahjoittaa meille armon ja kunnian.
Hän ei kiellä hyvyyttään
niiltä, jotka vaeltavat nuhteettomasti.
Autuas se,
joka turvaa sinuun, Herra Sebaot!

Vastauspsalmi

Onnellisia ne, jotka saavat voimansa sinusta,
ne, jotka kaipaavat pyhälle matkalle. (Ps. 84:6)

Herra, sinun armosi on avara kuin taivas,
pilviin ulottuu sinun totuutesi.
Vanhurskautesi on vuoria korkeampi
ja oikeutesi kuin syvyyksien syvyys.
Ihmistä ja eläintä sinä autat, Herra.

Onnellisia ne, jotka saavat voimansa sinusta.

Sinä ruokit heidät talosi runsain antimin
ja annat heidän juoda ilosi virrasta.
Sinun luonasi on elämän tähde,
sinun valostasi saamme valon. (Ps. 36: 6–7,9–10)

Halleluja

Halleluja.

Sinä avaat kätesi
ja hyvydessäsi ravitset kaiken mikä elää. (Ps. 145: 16)

Halleluja.

Rukous

Jumala, rakas taivaallinen Isä. Sinä lähetit Poikasi Jeesuksen Kristuksen elämän leiväksi antamaan maailmalle elämän. Anna sanasi johdattaa meidät hänen luokseen, että saisimme elää hänen yhteydessään ja iloiten palvella häntä lähimmäisessämme. Kuule meitä Herramme Jeesuksen Kristuksen kautta.

tai

Jumala, kaiken elämän lähde. Sinun varassasi on elämämme, sinulta saamme voiman matkallemme. Me kiitämme sinua lahjoistasi ja pyydämme: avaa silmämme näkemään, että vain sinun yhteydessäsi meillä on todellinen elämä. Auta meitä aina pitämään kiinni sanastasi. Jeesuksen Kristuksen, meidän Herramme tähden.

tai

Jumala, meidän Luojamme. Herätä meissä sanan nälkä ja elämän jano, että voisit ravita meidät sanallasi ja johdattaa elämän lähteelle. Anna Vapahtajamme kärsimystien lohduttaa meitä omassa kärsimyksessämme ja valaista meille tie ikuisen elämään. Kuule meitä Herramme Jeesuksen Kristuksen kautta.

I vuosikerta

1. lukukappale 5 Moos. 8:2–3

Muistakaa, kuinka Herra neljäkymmenen vuoden aikana johdatti teitä pitkällä matkallanne autiomaassa. Hän kuritti teitä ja pani teidät koetukselle saadakseen tietää, aiotteko todella noudattaa hänen käskyjään vai ette. Tehdäkseen teidät nöyriksi hän piti teitä nälässä ja ruokki teitä sitten mannalla, jota ette olleet ennen maistaneet, eivät myöskään teidän isänne. Hän halusi osoittaa teille, ettei ihminen elä ainoastaan leivästä, vaan kaikesta mitä Herra sanoo.

2. lukukappale Room. 6:15–23

Miten siis on? Saammeko tehdä syntiä, koska emme elä lain vaan armon alaisina? Emme toki! Tehän tiedätte, että jos antaudutte orjina tottelemaan jotakuta, olette juuri sen orjia, jota tottelette. Te joko palvelette syntiä, mikä johtaa kuolemantuomioon, tai olette kuuliaisia Jumalalle, mikä johtaa vapauttavaan tuomioon. Jumalalle kiitos, te jotka olitte synnin orjia, olette nyt tulleet koko sydämestänne kuuliaisiksi sille opetukselle, jonka ohjattavaksi teidät on uskottu. Olette päässeet vapaiksi synnin orjuudesta ja palvelette nyt vanhurskautta – käytän yksinkertaista kieltä, jotta voisitte ymmärtää minua. Ennen te annoitte itsenne saastaisuuden ja pahuuden palvelukseen ja saitte aikaan pahuutta. Antautukaa nyt palvelemaan Jumalan tahtoa, niin hän pyhittää teidät.

Kun olitte synnin orjia, ette voineet palvella vanhurskautta. Minkä sadon te siitä korjasitte? Kaikkea sellaista mitä nyt häpeätte, sillä sen loppuna on kuolema. Mutta kun nyt olette päässeet vapaiksi synnistä ja tulleet Jumalan palvelijoiksi, te korjaatte satona pyhityksen ja saatte lopuksi

ikuisen elämän. Synnin palkka on kuolema, mutta Jumalan armolahja on ikuinen elämä Herramme Kristuksen Jeesuksen yhteydessä.

Evankeliumi Joh. 6:1–15

Tämän jälkeen Jeesus lähti Galileanjärven eli Tiberiaanjärven toiselle puolen. Häntä seurasi suuri väkijoukko, sillä ihmiset olivat nähneet tunnusteot, joita hän teki parantamalla sairaita. Jeesus nousi vuorenrinteelle ja asettui opetuslapsineen sinne istumaan. Juutalaisten pääsiäisjuhla oli lähellä.

Jeesus kohotti katseensa ja näki, että suuri ihmisjoukko oli tulossa. Hän kysyi Filippukselta: »Mistä voisimme ostaa leipää, että he saisivat syödäkseen?» Tämän hän sanoi koetellakseen Filippusta, sillä hän tiesi kyllä, mitä tekisi. Filippus vastasi: »Kahdensadan denaarin leivistä ei riittäisi heille edes pientä palaa kullekin.» Silloin eräs opetuslapsi, Simon Pietarin veli Andreas, sanoi Jeesukselle: »Täällä on poika, jolla on viisi ohraleipää ja kaksi kalaa. Mutta miten ne riittäisivät noin suurelle joukolle?» Jeesus sanoi: »Käsketään kaikkien asettua istumaan.» Rinteellä kasvoi rehevä nurmi, ja ihmiset istuutuivat maahan. Paikalla oli noin viisituhatta miestä. Jeesus otti leivät, kiitti Jumalaa ja jakoi leivät syömään asettuneille. Samoin hän jakoi kalat, ja kaikki saivat niin paljon kuin halusivat. Kun kaikki olivat kylläisiä, Jeesus sanoi opetuslapsilleen: »Kerätkää tähteeksi jääneet palaset, ettei mitään menisi hukkaan.» He tekivät niin, ja viidestä ohraleivästä kertyi vielä kaksitoista täyttä korillista palasia, jotka olivat jääneet syömättä.

Kun ihmiset näkivät, minkä tunnusteon Jeesus teki, he sanoivat: »Tämä on todella se profeetta, jonka oli määrä tulla maailmaan.» Mutta Jeesus tiesi, että ihmiset aikoivat väkisin tehdä hänestä kuninkaan, ja siksi hän vetäytyi taas vuorelle. Hän meni sinne yksin.

II vuosikerta

1. lukukappale Aam. 8: 11–12

Koittaa aika – sanoo Herra Jumala –
jolloin minä lähetän maahan nälän.
En leivän nälkää,
en veden janoa,
vaan Herran sanan kuulemisen nälän.
Ihmiset hoippuvat mereltä merelle,
pohjoisesta itään he harhailevat
etsimässä Herran sanaa,
mutta eivät löydä.

2. lukukappale 1 Kor. 10: 1–12

Veljet, haluan teidän tietävän, että isämme vaelsivat kaikki pilven johdattamina ja kulkivat meren poikki. Kaikki he saivat pilvessä ja meressä kasteen Mooseksen seuraajiksi. Kaikki he söivät samaa hengellistä ruokaa ja joivat samaa hengellistä juomaa. Hehän joivat siitä hengellisestä kalliosta, joka kulki heidän mukanaan; tämä kallio oli Kristus. Mutta useimmat heistä Jumala hylkäsi, kohtasihan heidät tuho autiomaassa. Näin heistä tuli meille varoittavia esimerkkejä: meidän ei pidä himoita pahaa, niin kuin he tekivät. Älkää ruvetko palvelemaan epäjumalia niin kuin jotkut heistä. Kirjoituksissa kerrotaan: »He istuivat syömään ja juomaan, ja sitten he nousivat tanssimaan.» Älkäämme antautuko siveettömyyteen niin kuin jotkut heistä; heitä kuoli yhtenä päivänä kaksikymmentäkolmetuhatta. Meidän ei myöskään tule koetella Herran kärsivällisyyttä, niin kuin jotkut heistä tekivät; he kuolivat käärmeenpuremiin. Älkää liioin nurisko niin kuin jotkut heistä; he saivat surmansa kuolemanenkelin kädestä.

Nämä tapahtumat ovat varoittavia esimerkkejä, ja ne on kerrottu ojennukseksi meille, joiden osana on elää lopun aikoja. Joka luulee seisovansa, katsokoon, ettei kaadu.

He sanoivat Jeesukselle: »Minkä tunnusteon teet, että me sen nähtyämme uskomme sinuun? Mitä sinä teet? Meidän isämme söivät autiomaassa mannaa, niin kuin kirjoituksissa sanotaan: 'Hän antoi taivaasta leipää heille syötäväksi.'» Tähän Jeesus vastasi: »Totisesti, totisesti: ei Mooses teille antanut taivaasta leipää, vaan todellista taivaan leipää teille antaa minun Isäni. Jumalan leipä on se, joka tulee taivaasta ja antaa maailmalle elämän.»

He sanoivat: »Anna meille aina sitä leipää.» Jeesus sanoi: »Minä olen elämän leipä. Joka tulee minun luokseni, ei koskaan ole nälissään, ja joka uskoo minuun, ei enää koskaan ole janoissaan. Mutta te, niin kuin olen teille sanonut, olette nähneet minut ettekä kuitenkaan usko. Kaikki ne, jotka Isä minulle antaa, tulevat minun luokseni, ja sitä, joka luokseni tulee, minä en aja pois. Enhän minä ole tullut taivaasta tekemään oman tahtoni mukaan, vaan täyttämään lähettäjäni tahdon. Ja lähettäjäni tahto on, etten minä anna yhdenkään niistä, jotka hän on uskonut haltuuni, joutua hukkaan, vaan viimeisenä päivänä herätän heidät kaikki. Minun Isäni tahtoo, että jokaisella, joka näkee Pojan ja uskoo häneen, on ikuinen elämä. Viimeisenä päivänä minä herätän hänet.»

III vuosikerta

1. lukukappale

Jes. 55:1–3

Kuulkaa, kaikki janoiset! Tulkaa veden ääreen!

Te, joilla ei ole rahaa, tulkaa,
ostakaa viljaa ilmaiseksi, syökää,
ottakaa maksutta viiniä ja maitoa!

Miksi punnitsette hopeaa maksuksi siitä, mikä ei ole leipää,
vaihdatte työstä saamanne palkan
siihen, mikä ei tee kylläiseksi?

Kuulkaa minua, niin saatte syödä hyvin,
te saatte nauttia parhaista herkuista.

Kuulkaa minua, tulkaa minun luokseni,
kuulkaa, niin te saatte elää!

Minä teen ikuisen liiton teidän kanssanne
ja lupaan olla liitossani uskollinen,
niin kuin olin uskollinen Daavidille.

2. lukukappale

1 Piet. 2: 1–3

Jättäkää siis kaikki pahuus ja vilppi, kaikki teeskentely ja kateus ja kaikki panettelu. Niin kuin vastasyntyneet lapset tavoitelkaa puhdasta sanan maitoa, jotta sen ravitsemina kasvaisitte pelastukseen. Olettehan te »maistanet, että Herra on hyvä».

Jeesus sanoi: »Minun lihani on todellinen ruoka, minun vereni on todellinen juoma. Joka syö minun lihani ja juo minun vereni, pysyy minussa, ja minä pysyn hänessä. Isä, joka elää, on minut lähettänyt, ja niin kuin minä saan elämäni Isältä, niin saa minulta elämän se, joka minua syö. Tämä on se leipä, joka on tullut alas taivaasta. Se on toisenlaista kuin se ruoka, jota teidän isänne söivät: he ovat kuolleet, mutta se, joka syö tätä leipää, elää ikuisesti.»

Näin Jeesus puhui opettaessaan Kapernaumin synagogassa.

Tämän kuultuaan monet hänen opetuslapsistaan sanoivat: »Sietämätöntä puhetta. Kuka voi kuunnella tuollaista?» Jeesus tiesi, että hänen sanansa olivat herättäneet opetuslapsissa ärtymistä, ja hän sanoi heille: »Loukkaako tämä teitä? Miten käykään, jos te näette Ihmisen Pojan nousevan sinne, missä hän ennen oli! Henki yksin tekee eläväksi, lihasta ei ole mitään hyötyä. Ne sanat,

jotka olen teille puhunut, ovat henki ja elämä. Teidän joukossanne on kuitenkin muutamia, jotka eivät usko.» Jeesus tiesi näet alusta alkaen, ketkä eivät uskoneet ja kuka hänet kavaltaisi. Hän jatkoi: »Juuri siksi sanoin teille, ettei kukaan voi tulla minun luokseni, ellei Isä sitä hänelle suo.»

Vaihtoehtoinen ratkaisu, jos valitaan yksi vuosikerta lukutekstejä ja lisäksi saarnatekstejä

Lukutekstit

1. lukukappale Jes. 55:1–3

Kuulkaa, kaikki janoiset! Tulkaa veden ääreen!
Te, joilla ei ole rahaa, tulkaa,
ostakaa viljaa ilmaiseksi, syökää,
ottakaa maksutta viiniä ja maitoa!
Miksi punnitsette hopeaa maksuksi siitä, mikä ei ole leipää,
vaihdatte työstä saamanne palkan
siihen, mikä ei tee kylläiseksi?
Kuulkaa minua, niin saatte syödä hyvin,
te saatte nauttia parhaista herkuista.
Kuulkaa minua, tulkaa minun luokseni,
kuulkaa, niin te saatte elää!
Minä teen ikuisen liiton teidän kanssanne
ja lupaan olla liitossani uskollinen,
niin kuin olin uskollinen Daavidille.

2. lukukappale Room. 6:15–23

Miten siis on? Saammeko tehdä syntiä, koska emme elä lain vaan armon alaisina? Emme toki! Tehän tiedätte, että jos antaudutte orjina tottelemaan jotakuta, olette juuri sen orjia, jota tottelette. Te joko palvelette syntiä, mikä johtaa kuolemantuomioon, tai olette kuuliaisia Jumalalle, mikä johtaa vapauttavaan tuomioon. Jumalalle kiitos, te jotka olitte synnin orjia, olette nyt tulleet koko sydämeštänne kuuliaisiksi sille opetukselle, jonka ohjattavaksi teidät on uskottu. Olette päässeet vapaiksi synnin orjuudesta ja palvelette nyt vanhurskautta - käytän yksinkertaista kieltä, jotta voisitte ymmärtää minua. Ennen te annoitte itsenne saastaisuuden ja pahuuden palvelukseen ja saitte aikaan pahuutta. Antautukaa nyt palvelemaan Jumalan tahtoa, niin hän pyhittää teidät. Kun olitte synnin orjia, ette voineet palvella vanhurskautta. Minkä sadon te siitä korjasitte? Kaikkea sellaista mitä nyt häpeätte, sillä sen loppuna on kuolema. Mutta kun nyt olette päässeet vapaiksi synnistä ja tulleet Jumalan palvelijoiksi, te korjaatte satona pyhityksen ja saatte lopuksi ikuisen elämän. Synnin palkka on kuolema, mutta Jumalan armolahja on ikuinen elämä Herramme Kristuksen Jeesuksen yhteydessä.

Evankeliumi Joh. 6:1–15

Tämän jälkeen Jeesus lähti Galileanjärven eli Tiberiaanjärven toiselle puolen. Häntä seurasi suuri väkijoukko, sillä ihmiset olivat nähneet tunnusteot, joita hän teki parantamalla sairaita. Jeesus nousi vuorenrinteelle ja asettui opetuslapsineen sinne istumaan. Juutalaisten pääsiäisjuhla oli lähellä.

Jeesus kohotti katseensa ja näki, että suuri ihmisjoukko oli tulossa. Hän kysyi Filippukselta: »Mistä voisimme ostaa leipää, että he saisivat syödäkseen?» Tämän hän sanoi koetellakseen

Filippusta, sillä hän tiesi kyllä, mitä tekisi. Filippus vastasi: »Kahdensadan denaarin leivistä ei riittäisi heille edes pientä palaa kullekin.» Silloin eräs opetuslapsi, Simon Pietarin veli Andreas, sanoi Jeesukselle: »Täällä on poika, jolla on viisi ohraleipää ja kaksi kalaa. Mutta miten ne riittäisivät noin suurelle joukolle?» Jeesus sanoi: »Käsketään kaikkien asetettua istumaan.» Rinteellä kasvoi rehevä nurmi, ja ihmiset istuutuivat maahan. Paikalla oli noin viisituhatta miestä. Jeesus otti leivät, kiitti Jumalaa ja jakoi leivät syömään asettuneille. Samoin hän jakoi kalat, ja kaikki saivat niin paljon kuin halusivat. Kun kaikki olivat kylläisiä, Jeesus sanoi opetuslapsilleen: »Kerätkää tähteeksi jääneet palaset, ettei mitään menisi hukkaan.» He tekivät niin, ja viidestä ohraleivästä kertyi vielä kaksitoista täyttä korillista palasia, jotka olivat jääneet syömättä.

Kun ihmiset näkivät, minkä tunnusteon Jeesus teki, he sanoivat: »Tämä on todella se profetta, jonka oli määrä tulla maailmaan.» Mutta Jeesus tiesi, että ihmiset aikoivat väkisin tehdä hänestä kuninkaan, ja siksi hän vetäytyi taas vuorelle. Hän meni sinne yksin.

Saarnatekstit

Aam. 8:11–12

Koittaa aika – sanoo Herra Jumala –
 jolloin minä lähetän maahan nälän.
 En leivän nälkää,
 en veden janoa,
 vaan Herran sanan kuulemisen nälän.
 Ihmiset hoippuvat mereltä merelle,
 pohjoisesta itään he harhailevat
 etsimässä Herran sanaa,
 mutta eivät löydä.

1 Kor. 10:1-12

Veljet, haluan teidän tietävän, että isämme vaelsivat kaikki pilven johdattamina ja kulkivat meren poikki. Kaikki he saivat pilvessä ja meressä kasteen Mooseksen seuraajiksi. Kaikki he söivät samaa hengellistä ruokaa ja joivat samaa hengellistä juomaa. Hehän joivat siitä hengellisestä kalliosta, joka kulki heidän mukanaan; tämä kallio oli Kristus. Mutta useimmat heistä Jumala hylkäsi, kohtasihan heidät tuho autiomaassa. Näin heistä tuli meille varoittavia esimerkkejä: meidän ei pidä himoita pahaa, niin kuin he tekivät. Älkää ruvetko palvelemaan epäjumalia niin kuin jotkut heistä. Kirjoituksissa kerrotaan: »He istuivat syömään ja juomaan, ja sitten he nousivat tanssimaan.» Älkäämme antautuko siveettömyyteen niin kuin jotkut heistä; heitä kuoli yhtenä päivänä kaksikymmentäkolmetuhatta. Meidän ei myöskään tule koetella Herran kärsivällisyyttä, niin kuin jotkut heistä tekivät; he kuolivat käärmeenpuremiin. Älkää liioin nurisko niin kuin jotkut heistä; he saivat surmansa kuolemanenkelin kädestä.

Nämä tapahtumat ovat varoittavia esimerkkejä, ja ne on kerrottu ojennukseksi meille, joiden osana on elää lopun aikoja. Joka luulee seisovansa, katsokoon, ettei kaadu.

Joh. 6:30–40

He sanoivat Jeesukselle: »Minkä tunnusteon teet, että me sen nähtyämme uskomme sinuun? Mitä sinä teet? Meidän isämme söivät autiomaassa mannaa, niin kuin kirjoituksissa sanotaan: 'Hän antoi taivaasta leipää heille syötäväksi.'» Tähän Jeesus vastasi: »Totisesti, totisesti: ei Mooses teille antanut taivaasta leipää, vaan todellista taivaan leipää teille antaa minun Isäni. Jumalan leipä on se, joka tulee taivaasta ja antaa maailmalle elämän.»

He sanoivat: »Anna meille aina sitä leipää.» Jeesus sanoi: »Minä olen elämän leipä. Joka tulee minun luokseni, ei koskaan ole nälissään, ja joka uskoo minuun, ei enää koskaan ole janoissaan. Mutta te, niin kuin olen teille sanonut, olette nähneet minut ettekä kuitenkaan usko. Kaikki ne, jotka Isä minulle antaa, tulevat minun luokseni, ja sitä, joka luokseni tulee, minä en aja pois.

Enhän minä ole tullut taivaasta tekemään oman tahtoni mukaan, vaan täyttämään lähettäjäni tahdon. Ja lähettäjäni tahto on, etten minä anna yhdenkään niistä, jotka hän on uskonut haltuuni, joutua hukkaan, vaan viimeisenä päivänä herätän heidät kaikki. Minun Isäni tahtoo, että jokaisella, joka näkee Pojan ja uskoo häneen, on ikuinen elämä. Viimeisenä päivänä minä herätän hänet.»

Perusteluja

Ps. 84: 6–13 sopii sisältönsä puolesta hyvin »leipäsunnuntain» psalmitekstiksi. Aiemmin käytetty Ps. 122 on uudessa käännösasussa saanut vivahteita, jotka tekevät sen tähän sunnuntaihin huonosti soveltuvaksi. Ps. 84: 2–8, 11–13 on ollut käytössä uudenvuodenpäivän jälkeisenä sunnuntaina, jossa se voidaan korvata erinomaisesti esim. Ps. 100:lla. Introituksen antifonissa on syytä säilyttää yhteys päivän perinteiseen otsikkoon »Laetare». Jes. 66: 10, 12 on antifonina myös Erneuerte Agendessa (EA) ja soveltuu uutena käännöksenä paremmin kuin jakeet 10–11.

Päivän sana, jota jumalanpalveluksessa voidaan käyttää eri tavoin, on saatu 2. vuosikerran evankeliumitekstistä. Nykyinen johdantolause (Joh. 12: 24 »Jos ei nisunjyvä putoa maahan –.–») ei ole yhteydessä tämän päivän teksteihin, vaan pikemminkin palmusunnuntain 1. vuosikerran evankeliumiin.

Vastauspsalmin Ps. 36 on aiemmin esiintynyt 2. helluntaipäivän ja helluntain valmistuspäivän psalmina. Antifoni on käsillä olevan päivän psalmista. Halleluja-säe Ps. 145: 16 sisältyy nykyisin 21. kolminaisuudenpäivän jälkeisen sunnuntain psalmiin.

Vanhan testamentin teksteistä kaksi on ollut aiemminkin tällä päivällä (Jes. 55 ja 5 Moos. 8), Aamos 8: 11–12 siirtyi seksagesima-sunnuntailta. Myös Norjassa ja Saksassa viimeksi mainittua on käytetty laetare-sunnuntaina. Varsinainen manna-kertomus on jätetty pois, koska aihe tulee riittävästi esiin 2. vuosikerran epistolan ja 5 Moos. 8:n välityksellä.

Epistolateksteistä 1. vuosikerta ja 2. vuosikerta ovat entisillä paikoillaan. Room. 6 on rajattu uuteen käännökseen paremmin soveltuvalla tavalla (aikaisemmin jakeet 19–23). 3. vuosikerran 1 Piet. 2: 1–3 ei ole aiemmin ollut evankeliumikirjassa.

1. vuosikerran evankeliumina on perinteisesti Johanneksen kertomus ruokkimisihmeestä. Samoin vanhaa tapaa on noudatettu siinä, että 2. ja 3. vuokertojen tekstit ovat samasta luvusta Joh. 6. Tässä ne on kuitenkin rajattu uudella tavalla, joka toisaalta soveltuu paremmin uuden käännöksen sanamuotoon, toisaalta antaa niille omaleimaisemman ilmeen (2. vk. »elämän leipä», 3. vk. »minun lihani ja vereni»). Jakeet 51–65 ovat Ruotsissa 3. vuosikerran evankeliumina, Saksassa käytetään jakeita 47–51 (EA), 55–65 (EA) ja (23–)26–29 (Lektionar 1985).

Kollehtarukousten pohjana ovat olleet saksalainen EA sekä nykyinen evankeliumikirjamme.

HELLUNTAI

Helluntain nimenä useimmissa kielissä käytetään kreikan pentekoste-sanan johdannaisia. Sana merkitsee »viideskymmenes päivä» ja ilmaisee pääsiäisen ja helluntain välisen ajan pituuden. Juhlan suomalainen nimi on saatu ruotsista ja merkitsee pyhää päivää.

Pääsiäisjakson päättävän helluntain keskeisiä aiheita ovat Pyhän Hengen vuodattaminen ja Jerusalemin alkuseurakunnan sekä samalla koko maan päällä elävän Kristuksen kirkon syntyminen. Kirkon alkuaikoina helluntai oli pääsiäisen rinnalla toinen vuoden kastepäivistä.

Helluntaiaatto ja itse asiassa koko helatorstain jälkeinen aika on helluntain valmistusaikaa, jolloin Raamatun tekstien johtavana ajatuksena on Hengen odottaminen ja rukous Pyhän Hengen tulemisesta.

Helluntaista alkava viikko puhuu Hengen synnyttämästä elämästä ja muusta vaikutuksesta sekä johdattaa samalla helluntain jälkeiseen aikaan. Mikäli viikon kaikille päiville valitaan tekstit, voidaan entisen toisen helluntaipäivän aineistoa sijoittaa tähän.

Virsisuosituksset

Helluntaiaatto

112	<i>Tule, Pyhä Henki, luoksemme</i>
118	<i>Jumala, anna Henkesi</i>
122	<i>Luoja sanasta sai valon maailma</i>

Helluntaipäivä

Alkuvirsi	111	<i>Oi Pyhä Henki, Herramme</i>
	114	<i>Oi Pyhä Henki, Jumala, nyt meille rauha lahjoita</i>
Päivän virsi	115	<i>Oi Luoja, lohduttajamme, ja Henki, pyhittäjäamme</i>
	116	<i>Oi Pyhä Henki, majasi tee meihin, anna lahjasi</i>
	117	<i>Pyhä Henki, lohduttaja, valon lähde ainoa</i>

Liturginen väri Helluntaiaatosta klo 18 helluntaiviikon lauantai-iltaan punainen

* * *

Helluntaiaatto

Introitus

Antifoni Hes. 36: (25), 26

(Minä vihmon teidän päällenne puhdasta vettä, niin että te puhdistutte. Halleluja.)

Minä annan teille uuden sydämen ja teidän sisimpäanne uuden hengen. Halleluja.

Psalmi 34: 2–4, 9–11

Minä tahdon aina ylistää Herraa,
lakkaamatta laulaa hänelle kiitosta!
Herran hyvyyden tähden minä ylistän itseäni onnelliseksi.
Maan hiljaiset kuulevat sen ja iloitsevat.
Tulkaa, kiittäkää minun kanssani Herraa,
kunnioittakaamme yhdessä hänen nimeään!

Katsokaa, nähkää omin silmin!
Maistakaa, katsokaa Herran hyvyyttä!
Onnellinen se, joka turvaa häneen.

Pelätäkää Herraa, te hänen pyhänsä!
Mitään ei puutu niiltä, jotka häntä pelkäävät.
Nuoret leijonatkin uupuvat ja näkevät nälkää,
mutta sillä, joka turvaa Herraan, on kaikkea kyllin.

Rukous

Kaikkivaltias Jumala, me rukoilemme sinua: anna kirkkautesi loistaa meille. Vahvasta Pyhän Henkesi voimalla niitä, jotka olet armossasi synnyttänyt lapsiksesi. Herramme Jeesuksen Kristuksen, sinun Poikasi kautta, joka sinun ja Pyhän Hengen kanssa on yksi Jumala ja elää ja hallitsee aina ja ikuisesti.

1. lukukappale Jes. 4: 2–6

Sinä päivänä Herra antaa versonsa nousta maasta kauniina ja ylväänä. Rehevänä ja kukoistavana nousee maan hedelmä henkiin jääneille israelilaisille. Ja Siionin jäljelle jääneitä ja Jerusalemissa jäljelle olevia kutsutaan pyhiksi – kaikkia, jotka on kirjoitettu elävien kirjaan Jerusalemissa. Kun Herra on huuhtonut pois Siionin tyttärien lian ja poistanut Jerusalemissa sen verivelat oikeuden hengellä, puhdistavalla hengellä, hän nostaa Siionin vuoren ylle ja sinne kokoontuneiden ylle päiväksi pilven ja yöksi savupatsaan ja tulen loimun. Ja Herran kirkkaus on oleva kattona kaiken yllä. Se on oleva kuin maja, joka varjelee päivän helteeltä ja suojaa sateen ryöppyjä vastaan.

Vastauspsalmi

Psalmi 107: 1–2, 21–22

Halleluja, halleluja!

Kiittäkää Herraa! Hän on hyvä,
iäti kestää hänen armonsa.
Näin sanokoot ne, jotka Herra on pelastanut,
jotka hän on tuonut ahdingosta vapauteen.

Halleluja, halleluja!

Kiittäkööt he Herraa hänen hyvydestään,
ylistäkööt ihmeellisiä tekoja,
jotka hän on ihmisille tehnyt!
Uhratkoot kiitosuhreja,
kertokoot riemuiten hänen teoistaan!

Halleluja, halleluja!

2. lukukappale Ap. t. 19: 1–8

Apollon ollessa Korintissa Paavali vaelsi ylänköseutujen halki ja tuli Efesokseen. Hän tapasi siellä muutamia opetuslapsia ja kysyi heiltä. »Saittekö Pyhän Hengen, kun tulitte uskoon?» »Emme me ole kuulleetkaan mistään Pyhästä Hengestä», nämä vastasivat. »Millä kasteella teidät sitten on kastettu?» kysyi Paavali. He vastasivat: »Johanneksen kasteella.» Silloin Paavali sanoi: »Johannes tosin kastoi, vedellä parannukseen, mutta hän kehotti ihmisiä uskomaan toiseen, joka oli tuleva hänen jälkeensä, Jeesukseen.» Tämän kuultuaan he ottivat kasteen Herran Jeesuksen nimeen, ja kun Paavali pani kätensä heidän päälleen, Pyhä Henki tuli heihin ja he puhuivat kielillä ja profetoivat. Heitä oli arviolta kaksitoista miestä.

Kolmen kuukauden ajan Paavali sitten kävi synagoogassa, keskusteli siellä ja puhui rohkeasti ja vetoavasti Jumalan valtakunnasta.

Halleluja

Psalmi 117: 1(2)

Halleluja, halleluja!

Kiittäkää Herraa, kaikki kansat!
Ylistäkää häntä, kansakunnat!

Halleluja, halleluja!

(Rajaton on hänen rakkautensa,
iäti hän on meille uskollinen.

Halleluja, halleluja!)

Evankeliumi

Joh. 14: 15–21

Jeesus sanoi: »Jos te rakastatte minua, te noudatatte minun käskyjäni. Minä käännyin Isän puoleen, ja hän antaa teille toisen puolustajan, joka on kanssanne ikuisesti. Tämä puolustaja on Totuuden Henki. Maailma ei voi Henkeä saada, sillä maailma ei näe eikä tunne häntä. Mutta te tunnette hänet, sillä hän pysyy luonanne ja on teissä.

»En minä jätä teitä orvoiksi, vaan tulen luoksenne. Vielä vähän aikaa, eikä maailma enää näe minua, mutta te näette, sillä minä elän ja tekin tulette elämään. Sinä päivänä te ymmärrätte, että minä olen Isässäni ja että te olette minussa ja minä teissä. Joka on ottanut vastaan minun käskyni ja noudattaa niitä, se rakastaa minua. Ja minun Isäni rakastaa sitä, joka rakastaa minua, ja häntä minäkin rakastan ja ilmaisen hänelle itseni.»

Helluntaipäivä

Introitus

Antifoni Viis. 1: 7

Herran henki täyttää maanpiirin, halleluja.
(Ja hän, joka pitää kaiken koossa, tietää, mitä puhutaan, halleluja.)

Psalmi 68: (2–)8–11

(Jumala lähtee liikkeelle, ja hänen vihollisensa hajaantuvat.
Hänen vastustajansa pakenevat hänen tieltään.
He haihtuvat ilmaan kuin savu.
Niin kuin vaha sulaa tulen hohteessa,
niin tuhoutuvat väärämieliset Jumalan edessä.
Mutta vanhurskaat iloitsevat,
iloitsevat ja riemuitsevat
Jumalan edessä.)

(Laulakaa Jumalalle, soittakaa hänen nimensä kunniaksi,
ylistäkää häntä, joka kiittää pilvivaunuillaan.
Herra on hänen nimensä, iloittaa hänen edessään!
Hän on orpojen isä ja leskien puoltaja,

Jumala pyhässä asunnossaan.
Hän antaa yksinäiselle kodin,
hän päästää vangitut vapauteen,
mutta hänen vastustajansa saavat asua
paljaaksi paahtuneessa maassa.)

Jumala, kun sinä johdit kansaasi,
kun kuljit autiomaassa, (*sela*)
niin maa järisi ja taivas vihmoi vettä
Jumalan, Siinain Herran,
Jumalan, Israelin Jumalan edessä.
Sinä, Jumala, annat runsaat sateet,
nääntyneen maasi sinä saat jälleen kukoistamaan.
Sinun väkesi elää siellä,
hyvydessäsi sinä huolehdit köyhistä, Jumala.

Vastauspsalmi

Psalmi 104: 27–34

Halleluja, halleluja!

Kaikki luotusi tarkkaavat sinua, Herra
ja odottavat ruokaansa ajallaan.
Sinä annat, ja jokainen saa osansa,
avaat kätesi, ja kaikki tulevat ravituiksi.

Halleluja, halleluja!

Kun käännyt pois, ne hätäntyvät,
kun otat niiltä elämän hengen, ne kuolevat
ja palaavat maan tomuun.
Kun lähetät henkesi, se luo uutta elämää,
näin uudistat maan kasvot.

Halleluja, halleluja!

Olkoon Herran kunnia ikuinen!
Saakoon hän iloita kaikista teoistaan,
hän, jonka katseesta maa järisee,
jonka kosketuksesta vuoret savuavat!

Halleluja, halleluja!

Herraa minä ylistän koko elämäni ajan,
laulan Jumalalle niin kauan kuin elän.
Olkoot mietteeni hänelle mieleen,
että saan iloita Herrasta.

Halleluja, halleluja!

Halleluja

Halleluja, halleluja!

Tule, Pyhä Henki, täytä uskoviesi sydämet ja sytytä heihin rakkautesi liekki.

Halleluja, halleluja!

(Sinä, joka olet liittännyt kaikkia eri kieliä puhuvat kansat uskon yhteyteen.

Halleluja, halleluja!)

tai

Virsi 112

Rukous

Herra Jumala, joka lähetit ensimmäisenä helluntaina Pyhän Henkesi valaisemaan uskoviesi sydämet. Anna meidänkin hänen avullaan ymmärtää, mikä on oikeaa, ja iloita hänen voimastaan ja lohdutuksestaan. Herramme Jeesuksen Kristuksen, sinun Poikasi kautta, joka sinun ja Pyhän Hengen kanssa on yksi Jumala ja elää ja hallitsee aina ja ikuisesti.

tai

Jumala, Herramme Jeesuksen Kristuksen Isä. Sinä lähetit opetuslapsille Poikasi lupaaman Pyhän Hengen lahjan. Katso vieläkin kirkkosi puoleen ja avaa sydämemme Henkesi voimalle. Sytytä meihin rakkautesi liekki ja vahvista meitä palvelemaan sinua valtakunnassasi. Herramme Jeesuksen Kristuksen, sinun Poikasi kautta, joka sinun ja Pyhän Hengen kanssa on yksi Jumala ja elää ja hallitsee aina ja ikuisesti.

tai

Jumala, meidän Luojamme, maailmassa on monia kansoja ja kieliä, mutta sinun evankeliumisi julistaa rakkauttasi kaikille kansoille. Tee meistä hyvän uutisesi sanansaattajia, niin että kaikki ihmiset voisivat Henkesi vaikutuksesta yhtyä rakkautesi ylistykseen. Herramme Jeesuksen Kristuksen, sinun Poikasi kautta, joka sinun ja Pyhän Hengen kanssa on yksi Jumala ja elää ja hallitsee aina ja ikuisesti.

I vuosikerta

1. lukukappale 1 Moos. 11: 1–9

Koko maailma käytti samoja sanoja ja puhui yhtä kieltä. Kun ihmiset siirtyivät itään, he löysivät Sinearin maasta tasangon ja jäivät sinne asumaan. Ja he sanoivat toisilleen: »Tehkäämme tiiliä ja polttakaamme ne koviksi.» He käyttivät savitiiltä rakennuskivenä ja asfalttipikettä muuraamiseen. He sanoivat: »Rakentakaamme itsellemme kaupunki ja torni, joka ulottuu taivaaseen asti. Sillä tavoin saamme mainetta emmekä myöskään hajaannu yli koko maan.»

Herra tuli katsomaan kaupunkia ja tornia, jota ihmiset rakensivat, ja sanoi: »Siinä he nyt ovat, yksi kansa, jolla on yksi ja sama kieli. Tämä mitä he ovat saaneet aikaan on vasta alkua. Nyt he pystyvät tekemään mitä tahansa. Menkäämme sekoittamaan heidän kielensä, niin etteivät he ymmärrä toistensa puhetta.» Ja niin Herra hajotti heidät sieltä kaikkialle maailmaan, ja he lakkasivat rakentamasta kaupunkia. Kaupunki sai nimen Babylon, sillä siellä Herra sekoitti ihmisten kielten ja sieltä hän hajotti heidät kaikkialle maailmaan.

tai

Joel 3: 1–5¹

– Tämän jälkeen on tapahtuva, että minä vuodatan henkeni kaikkiin ihmisiin. Ja niin teidän poikanne ja tyttärenne profetoivat, nuorukaisenne näkevät näkyjä, vanhuksenne ennusunia. Myös orjiin ja orjattariin minä vuodatan henkeni noina päivinä.

¹ Jos valitaan vain yksi Vanhan testamentin teksti, niin I vuosikerrassa käytetään Joel 3: 1–5, II vuosikerrassa Jer. 31: 31–34 ja III vuosikerrassa Hes. 36: 24–28.

Minä annan teidän nähdä merkkejä taivaalla ja maan päällä: verta, tulta ja savupatsaita. Aurinko pimenee, kuu värjäytyy vereen, ennen kuin koittaa Herran päivä, suuri ja pelottava. Mutta jokainen, joka huutaa avukseen Herran nimeä, pelastuu. Siionin vuori ja Jerusalen on turvapaikka, niin Herra on luvannut. Ne, jotka Herra kutsuu, ne pelastuvat.

2. lukukappale Ap. t. 2: 1–11

Kun sitten koitti helluntaipäivä, he olivat kaikki yhdessä koolla. Yhtäkkiä kuului taivaalta kohahdus, kuin olisi käynyt raju tuulenpuuska, ja se täytti koko sen talon, jossa he olivat. He näkivät tulen lieskoja, kuin kieliä, jotka jakautuivat ja laskeutuivat itse kunkin päälle. He tulivat täyteen Pyhää Henkeä ja alkoivat puhua eri kielillä sitä mitä Henki antoi heille puhuttavaksi.

Jerusalemmissa asui hurskaita juutalaisia, joita oli tullut sinne kaikkien kansojen keskuudesta, mitä taivaan alla on. Kun tämä ääni kuului, paikalle kerääntyi paljon väkeä, ja hämmästys valtasi kaikki, sillä jokainen kuuli puhuttavan omaa kieltään. He kysyivät ihmeissään: »Eivätkö nuo, jotka puhuvat, ole kaikki galilealaisia? Kuinka me sitten kuulemme kukin oman synnyinmaamme kieltä? Meitä on täällä partilaisia, meedialaisia ja elamilaisia, meitä on Mesopotamiasta, Juudeasta ja Kappadokiasta, Pontoksesta ja Aasian maakunnasta, Frygiasta, Pamfyliasta, Egyptistä ja Libyasta Kyrenen seudulta, meitä on tullut Roomasta, toiset meistä ovat syntyperäisiä juutalaisia, toiset uskoomme kääntyneitä, meitä on kreetalaisia ja arabialaisia – ja me kaikki kuulemme heidän julistavan omalla kielellämme Jumalan suuria tekoja.»

Evankeliumi Joh. 14: 23–29¹

Jeesus vastasi: »Jos joku rakastaa minua, hän noudattaa minun sanaani. Minun Isäni rakastaa häntä, ja me tulemme hänen luokseen ja jäämme asumaan hänen luokseen. Se, joka ei minua rakasta, ei noudata minun sanaani – mutta sana, jonka te kuulette, ei ole minun omani, vaan Isän, joka on minut lähettänyt.»

»Tämän minä olen puhunut teille nyt, kun vielä olen teidän luonanne. Puolustaja, Pyhä Henki, jonka Isä minun nimessäni lähettää, opettaa teille kaiken ja palauttaa mieleenne kaiken, mitä olen teille puhunut.»

»Minä jätän teille rauhan. Oman rauhani minä annan teille, en sellaista jonka maailma antaa. Olkaa rohkeat, älkää vaipuko epätoivoon. Kuulittehan, mitä sanoin: minä menen pois, mutta tulen taas teidän luokseen. Jos rakastaisitte minua, te iloitsisitte siitä, että minä menen Isän luo, sillä Isä on minua suurempi. Olen puhunut tästä jo nyt, jotta te uskoisitte, kun se tapahtuu.»

II vuosikerta

1. lukukappale Jer. 31: 31–34

»Tulee aika», sanoo Herra, »jolloin minä teen uuden liiton Israelin kansan ja Juudan kansan kanssa. Tämä liitto ei ole samanlainen kuin se, jonka tein heidän isiensä kanssa silloin kun tartuin heidän käteensä ja vein heidät pois Egyptin maasta. Sen liiton he rikkoivat, vaikka minä olen ottanut heidät omakseni», sanoo Herra.

tai

Jes. 44: 1–5

Ja nyt Jaakob, minun palvelijani, kuule, kuule, Israel, sinä jonka olen valinnut! Näin sanoo Herra, joka sinut loi ja jo kohdussa sinut muovasi, hän, joka auttaa sinua: – Älä pelkää, palvelijani Jaakob, sinä Jesurun, jonka olen valinnut. Minä annan vesien virrata janoavalle, purojen kuivaan

¹ Helluntaipäivän perinteinen evankeliumi on Joh. 14: 23–29. Sen käyttö on suositeltavaa vuosikerrasta riippumatta. Kun saarnataan II tai III vuosikerran evankeliumista, voidaan perinteinen evankeliumi kuitenkin korvata saamatekstistä olevalle.

maahan. Minä vuodatan henkeni lapsiisi ja siunaukseni vesoillesi, ja he versovat kuin kaislikko, kuin pajut purojen varsilla. Niin yksi sanoo: »Minä kuulun Herralle», toinen taas kutsuu itseään Jaakobin nimellä, kolmas kirjoittaa käteensä: »Herran oma», ja ottaa kunnianimekseen Israelin nimen.

2. lukukappale 1 Kor. 12: (4–)12–13

(Armolahjoja on monenlaisia, mutta Henki on sana. Myös palvelutehtäviä on monenlaisia, mutta Herra on sama. Jumalan voiman vaikutuksia on monenlaisia, mutta hän, joka meissa kaikissa kaiken vaikuttaa, on sama. Hän antaa Hengen ilmetä itse kussakin erityisellä tavalla, yhteiseksi hyödyksi. Yhden ja saman Hengen voimasta toinen saa kyvyn jakaa viisautta, toinen kyvyn jakaa tietoa, toiselle sama Henki suo uskon voiman, toiselle parantamisen lahjan, joku saa voiman tehdä ihmeitä, joku profetoimisen lahjan, joku kyvyn erottaa eri henget toisistaan, joku kielillä puhumisen lahjan, joku taas kyvyn tulkita tällaista puhetta. Kaiken tämän saa aikaan yksi ja sama Henki, joka jakaa kullekin omat lahjansa niin kuin tahtoo.)

Kristus on niin kuin ihmisruumis, joka on yksi kokonaisuus mutta jossa on monta jäsentä; vaikka jäseniä on monta, ne kaikki yhdessä muodostavat yhden ruumiin. Meidät kaikki, olimmepa juutalaisia tai kreikkalaisia, orjia tai vapaita, on kastettu yhdeksi ruumiiksi. Yksi ja sama Henki on yhdistänyt meidät, kaikki me olemme saaneet juoda samaa Henkeä.

Evankeliumi Joh. 6: 44–47

Ei kukaan voi tulla minun luokseni, ellei Isä, joka on minut lähettänyt, vedä häntä. Sen, joka tulee, minä herätän viimeisenä päivänä. Profeettojen kirjoituksissa sanotaan: 'Heistä kaikista tulee Jumalan opetuslapsia.' Jokainen, joka on kuunnellut Isää ja ottanut vastaan hänen opetuksensa, tulee minun luokseni. Isää tosin ei kukaan ole nähnyt; ainoastaan hän, joka on tullut Jumalan luota, on nähnyt Isän. Totisesti, totisesti: sillä, joka uskoo, on ikuinen elämä.

III vuosikerta

1. lukukappale Hes. 36: 24–28

»Minä otan teidät vieraiden kansojen keskeltä, minä kokoan teidät kaikista maista ja tuon teidät omaan maahanne. Minä vihmon teidän päällenne puhdasta vettä, niin että te puhdistutte, minä puhdistan teidät kaikesta saastastanne ja epäjumalienne kaikesta iljettävyydestä. Minä anna teille uuden sydämen ja teidän sisimpäänne uuden hengen. Minä otan teidän rinnastanne kivisydämen pois ja anna tilalle elävän sydämen. Minä annan henkeni teidän sisimpäänne ja ohjaan teidät seuraamaan säädöksiäni, ottamaan varteen minun käskyni ja elämään niiden mukaan. Te saatte asua maassa, jonka minä olen isillenne antanut, te olette minun kansani ja minä olen teidän Jumalanne.

tai

5 Moos. 16: 9–12

»Laskekaa seitsemän viikkoa siitä, kun sirppinne leikkaa viljan ensimmäiset tähkät. Näiden seitsemän viikon kuluttua teidän tulee viettää viikkojuhlaa Herra, Jumalanne, kunniaksi. Tuokaa vapaaehtoisia uhrilahjoja sen mukaan, kuin Herra on teitä kutakin siunannut. Tulkaa kaikki Herran, Jumalanne eteen, niin te kuin teidän poikanne ja tyttärenne, orjanne ja orjattarenne sekä keskuudessanne asuvat leeviläiset, muukalaiset, orvot ja lesket, ja iloitkaa kaikki siinä paikassa, jonka Herra valitsee nimensä asuinsijaksi. Muistakaa, että itse olitte orjina Egyptissä. Noudattakaa sen tähden tarkoin näitä käskyjä.»

Hän tuli julistamaan rauhaa teille, jotka olitte kaukana, ja rauhaa niille, jotka olivat lähellä. Hän on avannut meille molemmille pääsyn Isän luo yhden ja saman Hengen johdattamina. Te ette siis enää ole vieraita ja muukalaisia, vaan kuulutte Jumalan perheeseen, samaan kansaan kuin pyhät. Te olette kiviä siinä rakennuksessa, jonka perustuksena ovat apostolit ja profeetat ja jonka kulmakivenä on itse Kristus Jeesus. Hän liittää koko rakennuksen yhteen niin että se kasvaa Herran pyhäksi temppeleiksi, ja hän liittää teidätkin hengellään rakennuskivinä Jumalan asumukseen.

Juhlan suurena päätöspäivänä Jeesus nousi puhumaan ja huusi kovalla äänellä: »Jos jonkun on jano, tulkoon minun luokseni ja joukoon! Joka uskoo minuun, 'hänen sisimmästään kumpuavat elävän veden virrat', niin kuin kirjoituksissa sanotaan. Tällä Jeesus tarkoitti Henkeä, jonka häneen uskovat tulisivat saamaan.

Helluntaiviikon arkipäivät

Vanhan testamentin tekstejä

3 Moos. 23: 9–21
 3 Moos. 26: 3–12
 5 Moos. 5: 1–22
 5 Moos. 26: 1–11
 Jes. 63: 7–14
 Joel 2: 23–27

Ks. myös helluntaiaaton ja helluntaipäivän tekstejä.

Uuden testamentin lukutekstejä

Maanantai	Ap. t. 10: 34(a, 42–)–48
Tiistai	Ap. t. 8: 14–17
Keskiviikko	Ap. t. 2: 14–21 tai 36–41
Torstai	Ap. t. 8: 5–8
Perjantai	Ap. t. 5: 12–18
Lauantai	Room. 5: 1–5

Evankeliumitekstit

Maanantai	Joh. 3: 16–21
Tiistai	Joh. 10: 1–10
Keskiviikko	Joh. 6: 44–47(–52) ¹
Torstai	Luuk. 9: 1–6
Perjantai	Luuk. 5: 17–26
Lauantai	Luuk. 4: 38–44

Perusteluja

Helluntaiaatto

Helluntaiaaton aineisto koostuu läntisessä kirkossa helluntaiaattona perinteisesti käytetyistä teksteistä.

¹ Jos helluntaipäivän evankeliumina on käytetty tätä tekstiä, luetaan tässä kohdassa Joh. 14: 23–29.

Helluntaipäivä

Kun helluntai oli kaksipäiväinen juhla, toisen helluntaipäivän tekstit puhuivat Hengen vaikutuksen leviämisestä ja hänen synnyttämästään Hengen yhteydestä. Juhlan muututtua yksipäiväiseksi nämä kristillisen uskon kannalta keskeiset tekstit siirretään muuhun kirkkovuoden aikaan. Helluntaipäivään niitä on vaikeata sijoittaa.

Introitus ja sen antifoni ovat päivän tekstiaineistoa vanhastaan.

Rukousvaihtoehto 1 on ollut kirkkomme helluntaipäivän rukouksena Missale Aboensesta lähtien. Vaihtoehdot 2 ja 3 on muokattu käsikirjan Lutheran Book of Worship helluntairukouksista.

Vanhan testamentin teksteistä 1 Moos. 11: 1–9 on katsottu sopivaksi siksi, että Pyhä Henki yhdistää sen, minkä ihmisen ylpeys on särkenyt. Tätä raamatunkohtaa käytetään läntisessä perinteessä yleisesti helluntaina.

Psalmi 104: 27–34 on helluntaitekstinä meillä uusi, mutta muualla käytössä.

Halleluja-säe on helluntaiantifonin (v. 112) suorasanaainen käännös.

Evankeliumiteksteistä Joh. 3: 16–21 siirretään kolminaisuudenpäivän 2. vuosikerran evankeliumiksi, jolloin se muodostaa kiinteän kokonaisuuden 1. vuosikerran evankeliumin kanssa. Joh. 6: 44–47 siirretään helluntaipäivään entisestä helluntain valmistuspäivästä.

Helluntaiviikon arkipäivät

Helluntaiviikon arkipäivien tekstit on koottu pääasiassa viikon perinteisistä teksteistä.

4. SUNNUNTAI HELLUNTAISTA

Sunnuntai puhuu Jumalan etsivästä, kutsuvasta ja anteeksiantavasta armosta sekä Jeesuksesta kadonneiden etsijänä.

Virsisuosituks

Alkuvirsi	311	<i>Jo joudu, mun sieluni, heräämähän</i>
	392	<i>Oi, miksi tiellä Herrani pelkäisin vaikeroiden</i>
	436	<i>Rakkaus olet ääretön, oi Jeesus, toit sen julki</i>
Päivän virsi	269	<i>Älä sure, sielu parka, niinkuin Herra hylkäisi</i>
	285	<i>Voi, mihin raukka juoksisin ja mistä avun saisin?</i>
	312	<i>Muistan päivää autuasta, jolloin Jeesus löysi mun</i>

Liturginen väri Vihreä

* * *

Päivän sana Luuk. 19: 10

Sitä, mikä on kadonnut, Ihmisen Poika on tullut etsimään ja pelastamaan.

Introitus

Antifoni Psalmi 34: 19

Herra on lähellä niitä, joilla on särkynyt sydän,
hän pelastaa ne, joilla on murtunut mieli.

Psalmi 32: 1–7

Autuas se,
jonka pahat teot on annettu anteeksi,
jonka synnit on pyyhitty pois.
Autuas se ihminen,
jolle Herra ei lue viaksi hänen syntiään
ja jonka sydämessä ei ole vilppiä.
Niin kauan kuin minä vaikenin synnistäni,
ruumiini riutui ja kuihtui.
Päivät päästään minä huusin tuskassani.
Öin ja päivin kätesi painoi minua raskaana.
Minun elämänvoimani haihtui
niin kuin kosteus kesän helteessä.
Minä tunnustin sinulle syntini,
en salannut pahoja tekojani.
minä sanoin: »Tunnustan syntini Herralle.»
Sinä annoit anteeksi pahat tekoni,
otit pois syntieni taakan.

Rukoilkoot kaikki palvelijasi sinua
hädän hetkellä.
Vaikka suuret vedet tulvisivat,
ne eivät heihin ulotu.
Sinä olet minulle turvapaikka,

sinä varjelet minut vaarasta.
Riemuhuudot kajahtavat ympärilläni,
kun sinä autat ja pelastat.

Rukous

Kaiken armon Jumala. Sinä olet lähettänyt Vapahtajamme Jeesuksen Kristuksen etsimään ja pelastamaan kadonneita. Varjele meitä aina uskossa. Herätä meidät huolehtimaan toinen toisistamme, että eksyneet löytäisivät tien takaisin luoksesi. Kuule meitä Poikasi Jeesuksen Kristuksen, Herramme tähden.

I vuosikerta

1. lukukappale Jes. 57: 15–19

Korkea ja Ylhäinen, hän, joka pysyy ikuisesti, jonka nimi on Pyhä, sanoo näin:

– Minä asun korkeudessa ja pyhydessä, mutta asun myös murtuneiden ja nöyrien luona. Minä virvoitan murtuneiden hengen ja herätän eloon nöyrien sydämen. En minä ikuisesti ole teihin vihastunut enkä loputtomiin teitä syytä. Jos niin tekisin, teidän voimanne herpoaisi eikä yksikään luoduistani kestäisi minun edessäni. Hetkeksi minä vihastuin tähän syntiseen kansaan, löin sitä ja käänsin vihassa kasvoni siitä pois. Harhautuneena se kulki omien halujensa teitä. Ne tiet minä olen nähnyt. Mutta nyt tahdon parantaa tämän kansan, johtaa sen askelia, tahdon antaa sille lohdutuksen. Sen surevien huulille minä annan ylistyksen hedelmän. Minä annan rauhan, rauhan lähelle ja kauas – sanoo Herra – ja minä parannan heidät.

2. lukukappale 1 Piet. 5: 5b–11

Pukeutukaa keskinäiseen nöyryyteen, sillä Jumala on ylpeitä vastaan, mutta nöyrille hän antaa armon.

Nöyrytkää siis Jumalan väkevän käden alle, nin hän ajan tullen korottaa teidät. Heittäkää kaikki murheenne hänen kannettavakseen, sillä hän pitää teistä huolen.

Pitäkää mielenne valppaana ja valvokaa. Teidän vastustajanne Saatana kulkee ympäriinsä kuin ärjyvä leijona ja etsii, kenet voisi niellä. Vastustakaa häntä, uskossa lujina! Tiedättehan, että veljenne kaikkialla maailmassa joutuvat kokemaan samat kärsimykset.

Kaiken armon Jumala on Kristuksessa Jeesuksessa kutsunut teidät iankaikkiseen kirkkauteensa. Vähän aikaa kärsittyänne hän itse varustaa, voimistaa, vahvistaa ja lujittaa teidät. Hänen on valta iankaikkisesti. Aamen.

Evankeliumi Luuk. 15: 1–10

Publikaanit ja muut syntiset tulivat Jeesuksen luo kuullakseen häntä. Fariseukset ja lainopettajat sanoivat paheksuen: »Tuo mies hyväksyy syntiset seuraansa ja syö heidän kanssaan.»

Silloin Jeesus esitti heille vertauksen:

»Jos jollakin teistä on sata lammasta ja yksi niistä katoaa autiomaahan, niin totta kai hän jättää ne yhdeksänkymmentähdeksän, lähtee sen kadonneen perään ja etsii, kunnes löytää sen. Kun hän löytää lampaansa, hän nostaa sen iloiten hartioilleen, ja kotiin tultuaan hän kutsuu ystävänsä ja naapurinsa ja sanoo heille: 'Iloitkaa kanssani! Minä löysin lampaani, joka oli kadoksissa.' Minä sanon teille: näin on taivaassakin. Yhdestä syntisestä, joka kääntyy, iloitaan siellä enemmän kuin yhdeksästäkymmenestäyhdeksästä hurskaasta, jotka eivät ole kääntymisen tarpeessa.

»Tai jos naisella on kymmenen hopearahaa ja hän kadottaa niistä yhden, niin totta kai hän sytyttää lampun, lakaisee huoneen ja etsii tarkoin, kunnes löytää sen. Ja rahan löydettyään hän kutsuu ystävättärensä ja naapurin naiset ja sanoo: 'Iloitkaa kanssani! Minä löysin rahan, jonka olin

kadottanut.’ Yhtä lailla, sen sanon teille, iloitsevat Jumalan enkelit yhdestäkin syntisestä, joka kääntyy.»

II vuosikerta

1. lukukappale Hes. 18: 26–32

Jos vanhurskas luopuu vanhurskaudestaan ja tekee sellaista mikä on väärin, hän kuolee väärin tekojensa tähden. Hän on tehnyt sellaista mikä on väärin, ja siksi hän kuolee. Ja jos jumalaton kääntyy jumalattomuudestaan ja tekee niin kuin oikein ja hyvin on, hän pelastaa elämänsä. Hän saa elää, ei hän kuole. Hän saa elää, kun hän ottaa opikseen ja luopuu synneistään ja kaikista pahoista teoistaan. Silti Israelin kansa sanoo: ’Herra ei tee oikein.’ Minäkö en tee oikein, israelilaiset? Pääinvastoin: teidän ajatuksenne kulkevat väärää tietä. Minä tuomitsen teistä itse kunkin sen mukaan, mitä hän on tehnyt. Näin sanoo Herra Jumala.

»Kääntykää, luopukaa synneistänne, ettei syyllisyys olisi uhkana yllänne! Heittäkää pois kaikki rikkomuksenne, kaikki se millä olette syntyä tehneet, ja ottakaa rintaanne uusi sydän ja uusi henki. Miksi te kuolisitte, israelilaiset? En minä tahdo kenenkään kuolemaa – näin sanoo Herra Jumala. Kääntykää, niin saatte elää!«

2. lukukappale Ef. 2: 1–10

Jumala on tehnyt eläviksi teidät, jotka olitte kuolleita rikkomustenne ja syntienne tähden. Ennen te elitte niiden vallassa tämän maailman menon mukaan, totellen avaruuden henkivaltojen hallitsijaa, sitä henkeä, joka yhä vaikuttaa tottelemattomissa ihmisissä. Heidän joukossaan mekin kaikki ennen elimme noudattaen oman luontomme haluja ja tehden niin kuin ruumiimme ja mieleemme tahtoivat, ja näin olimme luonnostamme vihan alaisia niin kuin kaikki muutkin.

Jumalan laupeus on kuitenkin niin runsas ja hän rakasti meitä niin suuresti, että hän teki meidät, rikkomustemme tähden kuolleet, eläviksi Kristuksen kanssa. Armosta teidät on pelastettu. Jumala herätti meidät yhdessä Kristuksen Jeesuksen kanssa ja antoi meillekin paikan taivaassa osoittaakseen kaikille tuleville aikakausille, kuinka äärettömän runsas on hänen armonsä ja kuinka suuri hänen hyvyytensä, kun hän antoi meille Kristuksen Jeesuksen. Armosta Jumala on teidät pelastanut antamalla teille uskon. Pelastus ei ole lähtöisin teistä, vaan se on Jumalan lahja. Se ei perustu ihmisen tekoihin, jottei kukaan voisi ylpeillä. Mekin olemme Jumalan tekoa, luotuja Kristuksen Jeesuksen yhteyteen toteuttamaan niitä hyviä tekoja, joita tekemään Jumala on meidät tarkoittanut.

Evankeliumi Luuk. 15: 11–32

Jeesus jatkoi:

»Eräällä miehellä oli kaksi poikaa. Nuorempi heistä sanoi isälleen: ’Isä, anna minulle osuuteni omaisuudestasi.’ Isä jakoi omaisuutensa poikien kesken. Jo muutaman päivän päästä nuorempi kokosi kaikki varansa ja lähti kauas vieraille maille. Siellä hän tuhlassi koko omaisuutensa viettäen irstailevaa elämää. Kun hän oli pannut kaiken menemään, siihen maahan tuli ankara nälänhätä, ja hän joutui kärsimään puutetta. silloin hän meni erään sikäläisen miehen palvelukseen, ja tämä lähetti hänet tiluksilleen sikopaimeneksi. Nälkäänsä hän olisi halunnut syödä palkoja, sikojen ruokaa, mutta niitäkään ei hänelle annettu.

»Silloin poika havahtui ja ajatteli: ’Minun isäni palkkalaisilla on kaikilla yllin kyllin ruokaa, mutta minä näännyn täällä nälkään. Ei, nyt minä lähdän isäni luo ja sanon hänelle: Isä, minä olen tehnyt syntiä taivasta vastaan ja sinua vastaan. En ole enää sen arvoinen, että minua kutsutaan pojaksesi. Ota minut palkkalaistesi joukkoon’. Niin hän lähti isänsä luo.

»Kun poika vielä oli kaukana, isä näki hänet ja heltyi. Hän juoksi poikaa vastaan, sulki hänet syliinsä ja suuteli häntä. Poika sanoi hänelle: ’Isä, minä olen tehnyt syntiä taivasta vastaan ja sinua vastaan. En oli enää sen arvoinen, että minua kutsutaan pojaksesi.’ Mutta isä sanoi palvelijoilleen: ’Hakekaa joutuin parhaat vaatteet ja pukekkaa hänet niihin, pankkaa hänelle sormus sormeen ja

kengät jalkaan. Tuokaa syöttövasikka ja teurastakaa se. Nyt syödään ja vietetään ilojuhlaa! Minun poikani oli kuollut mutta heräsi eloon, hän oli kadoksissa, mutta nyt hän on löytynyt.' Niin alkoi iloinen juhla.

»Vanhempi poika oli pellolla. Kun hän sieltä palatessaan lähestyi kotia, hän kuuli laulun, soiton ja tanssin. Hän huusi luokseen yhden palvelijoista ja kysyi, mitä oli tekeillä. Palvelija vastasi: 'Veljesi tuli kotiin, ja isäsi käski teurastaa syöttövasikan, kun sai hänet terveenä takaisin.' Silloin vanhempi veli suuttui eikä halunnut mennä sisään. Isä tuli ulos ja suostutteli häntä, mutta hän vastasi: 'Kaikki nämä vuodet minä olen raatanut sinun hyväksesi enkä ole kertaakaan jättänyt käskyäsi täyttämättä. Silti et ole koskaan antanut minulle edes vuohipahaista pitääkseni iloa ystävieni kanssa. Mutta kun tämä sinun poikasi tulee, tämä, joka on hävittänyt omaisuutesi porttojen parissa, sinä teurastat hänelle syöttövasikan!' Isä vastasi hänelle: 'Poikani, sinä olet aina minun luonani, ja kaikki, mikä on minun, on sinun. Mutta olihan nyt täysi syy iloita ja riemuita. Sinun veljesi oli kuollut mutta heräsi eloon, hän oli kadoksissa mutta on nyt löytynyt.'»

Perusteluja

Psalmi 32: 1–7 on nykyisestä evankeliumikirjasta. Antifoni on uusi.

Vanhan testamentin teksteistä Hes. 18 on entinen alkuosaltaan laajennettuna. Jes. 57: 15–19 on käsikirjassamme uusi.

Uuden testamentin tekstit ovat nykyisestä evankeliumikirjasta.

Rukous on muokattu nykyisestä ns. evankeliumikollehdasta.

PAAVALIN PÄIVÄ

Läntisen kristikunnan kalenterissa on vuodessa kaksi Paavalin päivää. Toinen on hänen marttyyrikuolemansa muistojuhla, jota vietetään samanaikaisesti Pietarin marttyyrikuoleman muistopäivän kanssa 29.6. Varhaisimmat tiedot juhlasta ovat Roomasta 200-luvulta. Ruotsissa ja Suomessa on sen keskeinen raamatullinen aineisto sijoitettu 6. sunnuntaihin helluntaista, ja päivästä on samalla pyritty luomaan yleinen apostolien juhla.

Yhteisen muistopäivän lisäksi on Pietarille ja Paavalille haluttu kummallekin luoda kirkkovooteen myös oma juhla. Paavalin osalta tällainen on hänen kääntymisensä muistopäivä 25.1., joka on syntynyt viimeistään 700-luvun lopulla Galliassa ja esiintyy suomalaisissakin kalentereissa jo keskiajalta lähtien.

Virsisuosituksat

418	<i>Apostolinsa maailmaan lähetti Kristus saarnaamaan</i>
262	<i>On hyvydessään Jumala jo meitä armahtanut</i>
274	<i>Kristuksen tähden menköön vain</i>

Liturginen väri *Kirkkovuoden ajan mukainen tai punainen*

* * *

Psalmi

Psalmi 117

Kiittäkää Herraa, kaikki kansat!
Ylistäkää häntä kansakunnat!
Rajaton on hänen rakkautensa,
iäti hän on meille uskollinen.
Halleluja!

Rukous

Laupias Jumala, sinä olet armollinen vihollisillesikin. Tänään apostoli Paavalin muistopäivänä kiitämme sinua erityisesti siitä, että olet kutsunut seurakuntasi vainoojan kaikkien kansojen opettajaksi. Auta meitä ottamaan armon evankeliumi vastaan niin, ettei se jää turhaksi, ja luottamaan laupeuteesi, jota osoitat suurintakin syntistä kohtaan. Kuule meitä Poikasi, Herramme Jeesuksen Kristuksen tähden.

tai

Jumala, kaikkien kansojen pelastaja. Sinä valitsit apostoli Paavalin julistamaan evankeliumin pakanakansoille. Anna meille, jotka vietämme hänen kääntymyksensä muistoa, armosi, että pysyisimme lujasti hänen opetuksessaan ja olisimme sinun totuutesi todistajia maailmassa. Kuule meitä Poikasi, Herramme Jeesuksen Kristuksen tähden.

tai

Jumala, sinä annoit pyhän apostolisi Paavalin tehtäväksi levittää evankeliumin valoa koko maailmaan. Auta meitä, jotka nyt muistamme hänen ihmeellistä kääntymystään, pysymään kiittolisina hänen julistamassaan elämän sanassa. Suo meidän kaikkien iloita yhdessä Kristuksen tulemisen päivänä. Kuule meitä Poikasi, Herramme Jeesuksen Kristuksen tähden.

1. lukukappale

Jes. 49:1–6

Kuulkaa minua, kaukaiset rannat,
kuunnelkaa kansakunnat, jotka asutte etäällä!
Jo ennen syntymääni Herra kutsui minut.
Kun vielä olin äitini kohdussa,
hän antoi minulle nimen.
Hän antoi minulle suun kuin terävän miekan,
kätensä varjoon hän minut kätki,
hän teroitti minut kuin nuolen,
viineensä hän minut talletti.
Hän sanoi minulle: »Sinä olet minun palvelijani,
Israel, sinussa minä osoitan kirkkauteni.»
Minä sanoin:
– Turhan takia olen itseni uuvuttanut,
tyhjään olen haaskannut voimani.
Mutta onhan oikeuteni Herran kädessä,
palkkani Jumalan huomassa.
Ja nyt sanoo Herra,
hän, joka teki minut palvelijakseen kohdusta alkaen
palauttaakseen Jaakobin luokseen
ja kootakseen Israelin suojaansa
– olen siis ollut Herralle arvokas
ja minun Jumalani on minun voimani –
näin hän sanoo:
– Ei riitä, että olet minun palvelijani
ja saatat ennalleen Jaakobin heimot,
tuot takaisin Israelin eloonjääneet.
Minä teen sinusta valon kaikille kansoille,
niin että pelastus ulottuu maan ääriin saakka.

2. lukukappale¹

Ap. t. 9:1–18

Saul uhkui yhä vihaa ja murhanhimoa Herran opetuslapsia kohtaan. Hän meni ylipapin luo ja pyysi tältä Damaskoksen synagogille osoitettuja kirjeitä, jotka valtuuttaisivat hänet vangitsemaan tuolle tielle lähteneet, sekä miehet että naiset, ketkä vain käsiinsä saisi, ja tuomaan heidät Jerusalemiin.

Matkalla, Saulin ollessa jo lähellä Damaskosta, taivaasta leimahti yhtäkkiä valo hänen ympärilleen. Hän kaatui maahan ja kuuli äänen sanovan: »Saul, Saul, miksi vainoat minua?» Hän kysyi: »Herra, kuka sinä olet?» Ääni vastasi: »Minä olen Jeesus, jota sinä vainoat. Nouse ja mene kaupunkiin. Siellä saat kuulla, mitä sinun on tehtävä.»

Saulin matkatoverit seisovivat sanattomina. He kuulivat äänen, mutta eivät havainneet ketään. Saul nousi maasta, mutta kun hän avasi silmänsä, hän ei nähnyt mitään. Toiset veivät hänet Damaskokseen kädestä taluttaen. Kolmeen päivään hän ei nähnyt mitään, ei syönyt eikä juonut.

Damaskoksessa oli Ananias-niminen opetuslapsi. Herra puhutteli häntä näyssä: »Ananias!» »Tässä olen, Herra», hän vastasi. Herra sanoi: »Mene Suoralle kadulle ja kysy Juudaksen talosta Saulia, jota kutsutaan Tarsolaiseksi. Hän rukoilee, ja näyssä hän on nähnyt, että Ananias-niminen mies tulee sisään ja panee kätensä hänen päälleen, jotta hän saisi näkönsä takaisin.» Ananias vastasi: »Herra, minä olen monilta kuullut, kuinka paljon pahaa se mies on Jerusalemissa tehnyt sinun pyhillesi. Tännekin hän on tullut ylipappien valtuuttamana vangitsemaan kaikki, jotka huutavat avuksi sinun nimeäsi.» Mutta Herra sanoi hänelle: »Mene, minä olen valinnut hänet aseekseni, tunnustamaan nimeäni maailman kansojen ja kuninkaiden ja myös Israelin kansan edessä. Minä tulen osoittamaan hänelle, että hän joutuu paljon kärsimään minun nimeni tähden.»

Ananias lähti. Hän meni sisälle taloon, pani kätensä Saulin päälle ja sanoi: »Saul, veljeni! Herra on lähettänyt minut – Jeesus, joka ilmestyi sinulle, kun olit matkalla tänne. Hän lähetti

¹ Ap. t. 9: 1–18 luetaan aina Paavalin päivänä.

minut, jotta saisit näkösi takaisin ja täytyisit Pyhästä Hengestä.» Samassa oli kuin suomet olisivat pudonneet Saulin silmistä, ja hän näki jälleen. Hän nousi jalkeille, ja hänet kastettiin.

3. lukukappale Fil. 3: 3–10

Paavali kirjoittaa: Todellisia ympärileikattuja olemme me, jotka palvelemme Jumalaa Hengen ohjaamina, ylpeilemme Kristuksesta Jeesuksesta emmekä luota mihinkään omaamme. Olisi minulla aihetta kyllä siihenkin, minä jos kukaan voisin luottaa siihen mitä minulla on ollut. Minut on kahdeksantena päivänä ympärileikattu, olen syntyperäinen israelilainen, Benjaminin heimoa, heprealainen heprealaisista vanhemmista. Lain noudattajana oli fariseus, intoni ja kiivauteni osoitin vainoamalla seurakuntaa, lakiin perustuva vanhurskauteni oli moitteeton. Mutta kaiken tämän, mikä oli minulle voittoa, olen Kristuksen tähden lukenut tappioksi. Pidän todella sitä kaikkea pelkkänä tappiona, sillä Herrani Kristuksen Jeesuksen tunteminen on minulle arvokkaampaa kuin mikään muu. Hänen tähtensä olen menettänyt kaiken, olen heittänyt kaiken roskana pois, jotta voittaisni omakseni Kristuksen ja jotta kävisi ilmi, että kuulun hänelle. Näin minulla ei enää ole mitään omaa, lain noudattamiseen perustuvaa vanhurskautta, vaan se vanhurskaus, jonka perustana on usko Kristukseen ja jonka Jumala antaa sille, joka uskoo. Minä tahdon tuntea Kristuksen ja hänen ylösnousemisensa voiman ja tulla hänen kaltaiseksi osallistumalla hänen kärsimyksiensä ja kuolemaansa.

Evankeliumi Matt. 19: 27–30

Silloin Pietari sanoi Jeesukselle: »Me olemme luopuneet kaikesta ja seuranneet sinua. Mitä me siitä saamme?»

Jeesus sanoi heille:

»Totisesti: Kun Ihmisen Poika uuden maailman syntyessä istuu kirkkautensa valtaistuimelle, silloin tekin, jotka olette seuranneet minua, saatte istua kahdellatoista valtaistuimella ja hallita Israelin kahtatoista heimoa. Ja jokainen, joka minun nimeni tähden on luopunut talostaan, veljistään tai sisaristaan, isästään, äidistään tai lapsistaan tai pelloistaan, saa satakertaisesti takaisin ja perii iankaikkisen elämän. Mutta monet ensimmäiset tulevat olemaan viimeisiä ja viimeiset ensimmäisiä.»

Perusteluja

Koska Paavalin päivä 25.1. on nimenomaan hänen kääntymyksensä ja kutsumisensa muistopäivä, on muiden tekstien tulkittava kääntymyskertomusta (Ap. t. 9) valottamalla sekä kääntymyksen merkitystä Saulille eli Paavalille itselleen että hänen apostolinvirkansa merkitystä Israelille ja pakanakansoille. Sama koskee rukouksia. Paavalin kärsimyksistä ja marttyyrikuolemasta puhutaan 29.6. Pietarin ja Paavalin kuoleman muistopäivänä.

Psalmiin 117 Paavali itse viittaa Room. 15: 11 perustellessaan apostolintehtäväänsä.

Gal. 1: 15s Paavali sanoo, että Jumala oli jo äidin kohdusta valinnut hänet työhönsä. Taustana on joko Jes. 49:1–6 tai Jer. 1:4s. Edellinen kohta on tosin Uuden testamentin ajoista saakka sovellettu Jeesukseen, mutta Paavalin mukaan Jeesus itse toimii hänen kauttansa, Room. 15:15ss.

Paavalin päivän perinteinen lukukappale on Ap. t. 9: 1–22, mutta sitä ehdotetaan vähän lyhennettäväksi.

Koska on hyvä lukea jotakin myös siitä, miten Paavali itse arvioi kääntymystään, ehdotetaan lukukappaleeksi myös Fil. 3: 3–10. Poikkeuksellisesti voidaan siis epistolalla paikalla lukea kaksi tekstiä.

Päivän evankeliumitekstinä on Matt. 19: 27–30 ollut keskiajalta lähtien. Teksti soveltuu Paavalin päivään viimeisen lauseensa vuoksi. Rukoukset ovat yhdistelmiä useista eri lähteistä.

6. SEURAKUNNAN JUMALANPALVELUSELÄMÄ

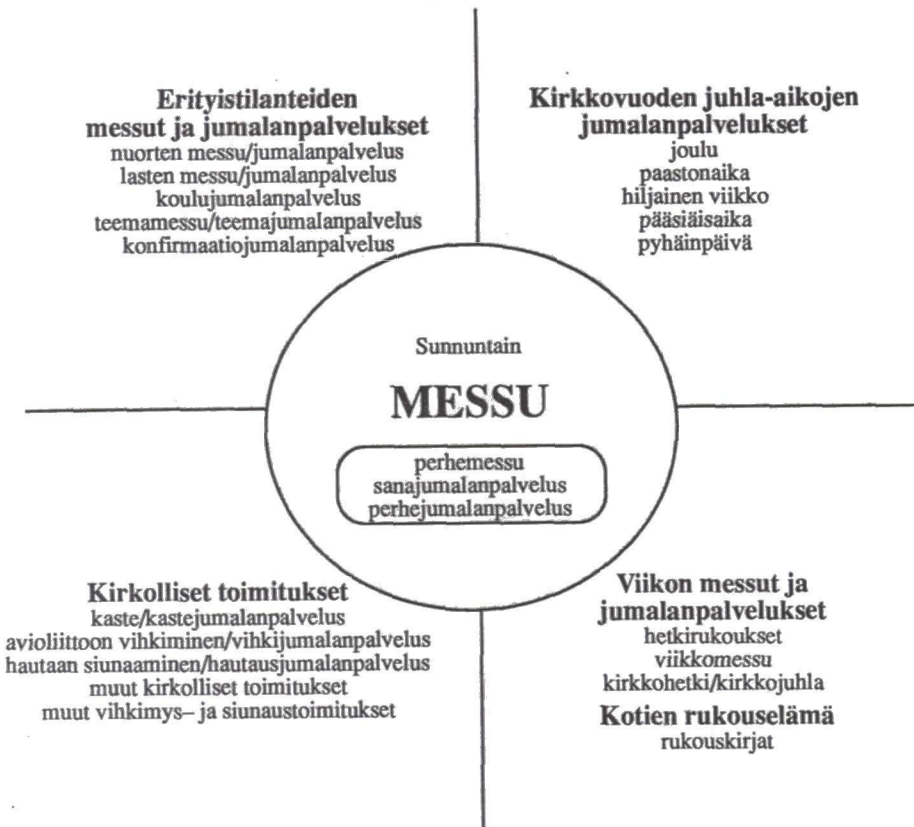
6.1. Ehtoollisjumalanpalvelus eli messu

6.1.1. Messu jumalanpalveluselämän keskuksena

Jumalanpalveluselämällä tarkoitetaan seurakunnan kokoontumista Jumalan sanan ja sakramenttien ääreen kuulemaan evankeliumin todistusta Jumalan suurista teoista ja vastaamaan kuulemaansa kiitoksessa, rukouksessa ja tunnustuksessa sekä sitoutumaan Jumalan tahdon mukaiseen elämään arjessa.

Jumalanpalveluselämän keskus on sunnuntai- ja pyhäpäivinä vietettävä ehtoollisjumalanpalvelus eli messu. Tästä syystä tulee määrätietoisesti pyrkiä siihen, että messu tulisi myös käytännössä jokapäiväiseksi jumalanpalvelukseksi.

Seurakunnan jumalanpalveluselämä

Messu ja seurakunnan muu jumalanpalvelustoiminta muodostavat kokonaisuuden. Kaikentyyppisten jumalanpalvelusten rakenteessa on löydettävissä yhteisiä aineksia (sana, rukous, tunnustus, kiitos ja ylistys). Messussa ne saavat monipuolisimman toteutuksensa. Messun rakennetta ja sen erilaisia viettotapoja voidaan käyttää hyödyksi muissa jumalanpalveluksessa.

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjan mukaan kirkkomme jokasunnuntainen jumalanpalvelus voidaan toteuttaa joko päiväjumalanpalveluksen tai ehtoollisjumalanpalveluksen kaavan mukaisesti. Kummatkin jumalanpalveluskaavat ovat täydellisen jumalanpalveluksen eli ehtoollisjumalanpalveluksen kaavoja. Myös Lutherin molemmat jumalanpalvelusjärjestykset olivat ehtoollisjumalanpalveluksia. Vaikka päiväjumalanpalvelus voi olla myös sanajumalanpalvelus, on kirkkomme jumalanpalveluksen perusmuotona pidettävä ehtoollisjumalanpalvelusta.

Ehtoollisjumalanpalveluksien osuus päiväjumalanpalveluksista on kasvanut viime vuosikymmenien aikana merkittävästi. Yhä useammassa seurakunnassa ehtoollisjumalanpalvelus vietetään joka sunnuntai. Tälle käytännölle on vahva teologinen perusta.

Ehtoollisjumalanpalveluksesta on kirkossamme käytetty monia nimityksiä. *Mikael Agricola* ja *Paavali Juusten* käyttivät ehtoollisjumalanpalveluksesta läntisten kirkkojen nimitystä *messu*. Vuodesta 1694 messusta käytettiin nimitystä *puolipäiväsaarna*, joka muutettiin vuoden 1886 käsikirjassa *puolipäivä-jumalanpalvelukseksi*. *Päiväjumalanpalvelus* tuli ensimmäisen kerran seurakunnan pääjumalanpalveluksen nimeksi vuoden 1911 kirkkokäsikirjakomitean ehdotuksessa.

Kun seurakunnan jokasunnuntainen jumalanpalvelus vietetään ehtoollisjumalanpalveluksena, on perusteltua ottaa myös käyttöön läntisen kirkon yhteinen ehtoollisjumalanpalveluksen nimi *messu*.

6.1.2. Messun rakenne

Messu on jumalanpalveluksena kokonaisuus, joka muodostuu johdannosta, sanaosasta, ehtoollis- osasta ja päätöksestä. Tämä messun rakenne on nähtävissä nykyisessäkin käsikirjassa.

Messun rakenne

JOHDANTO

SANA

EHTOOLLINEN

PÄÄTÖS

Seuraavassa kuvataan messun rakenne, joka sen jälkeen esitellään yksityiskohtaisesti.

Kaavio: Messun rakenne

JOHDANTO

Virsi
 Alkutervehdys
 Rippikehotus
 Synnintunnustus
 Synninpäästö
 Kiitosrukous
 Introitus
 Herra, armahda (Kyrie)
 Kunnia (gloria)
 Rukous

SANA

I lukukappale (Vanhan testamentin teksti)
 Vastauspsalmi
 II lukukappale
 Päivän virsi
 Evankeliumi
 (Halleluja)
 (Virsi)
 Saarna
 Uskontunnustus (credo)
 (Virsi)
 (Esirukousaiheiden ilmoittaminen)
 Yhteinen esirukous

EHTOOLLINEN

Uhrivirsi
 Kolehdin kerääminen
 Suuri ehtoollisrukous (eukaristinen rukous)
 –Ehtoollisvuorolaulu ja prefaatio
 –Pyhä (sanctus)
 –Ehtoollisrukous
 –Asetussanat
 –Isä meidän -rukous
 Herran rauha (pax)
 (Rauhantervehdys)
 Jumalan Karitsa (Agnus Dei)
 Ehtoollisen jakaminen
 Kiitosrukous

PÄÄTÖS

Ylistys
 Siunaus (ja lähettäminen)
 (Päätösmusiikki)

Nykyisen käsikirjan ehtoollisjumalanpalveluksen kaavassa yleinen rippi ymmärretään kokonaisuudeksi, joka sijoittuu jumalanpalveluksen alkuun ennen johdanto-osaa. Käsikirjakomitea esittää johdannon laajentamista ripillä, jolloin johdannon sisäinen rakenne eheytyy. Ratkaisu vahvistaa ripin asemaa jumalanpalveluselämässä yleensä sekä tukee myös kirkolliskokouksessa esitettyjä jumalanpalvelusuudistuksen tavoitteita.

JOHDANTO

Johdanto alkaa ripillä, joka sisältää katumus- ja synnintunnustuksen sekä seurakunnalle julistettavan synninpäästön. Katumuksen ilmaiseminen jumalanpalveluksessa on koko seurakunnan yhteinen akti, jossa on tilaa myös jokaisen seurakuntalaisen omalle synnintunnustukselle. Lisäksi seurakunta kantaa katumuksessa ihmiskunnan synnintunnustuksen Jumalan eteen. Erityistilanteissa rippi voi olla myös sanaosan päätöksessä.

Virsi

Messun alkuvirressä tulee kirkkovuoden ajankohta esille. Siihen voidaan liittää prosessio eli ristikulku. Erityisesti juhlapäivinä prosessio voi tulla kirkkoon myös introituksen aikana. Virsi voi myös olla katumusaiheinen. Virttä voi edeltää alkusoitto.

Alkutervehdys

L Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.

S Aamen.

(ja

L Herra olkoon teidän kanssanne.

S Niin myös sinun henkesi kanssa.

tai

L Herran rauha olkoon teidän kanssanne.

S Niin myös sinun henkesi kanssa.)

Virren jälkeen seuraa siunaus kolmiyhteisen Jumalan nimeen. Siunausta voi seurata vuorotervehdys tai rauhantervehdys. Alkutervehdyksen tarkoituksena on ilmaista seurakunnan kokoontumisen perusta, pyytää siunausta sekä nimenomaan vuorotervehdyksessä ilmaista ykseyttä. Alkutervehdys voidaan lukea tai laulaa.

Rippikehotus

Rippipuheessa johdatetaan seurakunta Jumalan eteen ja valmistetaan se synnintunnustukseen. Rippipuheella on myös katekeettinen, opettava tehtävä. Se ei ole ehtoollissaarna, vaikka ripin ja ehtoollisen yhteyden pitääkin olla selvä.

Ripistä on yhteys myös kasteeseen. Tämä voidaan konkreettisesti ilmaista siten, että rippipuhe pidetään kuorista, kastepaikan läheisyydestä. Kehotuksessa synnintunnustukseen seurakuntaa myös muistutetaan kasteen armosta ja siihen palaamisesta. Joissakin tilanteissa rippipuheen sisältö voi selkeästi liittyä kasteeseen. Rippipuheessa voidaan käsitellä myös kirkkovuoden ajankohtaan liittyviä aiheita sekä eri ehtoollismotiiveja.

Käsikirjassa voidaan esittää malleja rippipuheiksi. Yleensä rippipuhe kuitenkin laaditaan kutakin jumalanpalvelusta varten erikseen.

Synnintunnustus

Synnintunnustus periytyy toisaalta keskiaikaisen messun valmistavassa osassa olleesta papin ja messupalvelijan tunnustuksesta (confiteor), toisaalta yksityisen ripin synnintunnustuksesta. Synnintunnustuksen raamatullisina lähtökohtina voidaan pitää Ps. 51, Jes. 59: 12–13, 1. Kor. 11: 28 tai Matt. 5: 23–24. Yhteisenä rukouksena synnintunnustus korostaa seurakunnan luonnetta Jumalalta armoa anovana kansana.

Luterilaisen jumalanpalveluskäsityksen mukaan synnintunnustuksessa turvaututaan Kristuksen armon lupaukseen, ja siten se on uskon ilmaus.

Synnintunnustus voidaan laatia myös seurakunnassa. Tavallisesti seurakunta lukee rukouksen liturgin kanssa yhteen ääneen, mutta lukijoiksi voidaan valita myös seurakuntalaisia. Synnintunnustuksen yhteydessä voi olla hiljainen rukous. Tällöin syntyy yhteys yksityiseen rikkiin. Synnintunnustuksen lukemisen sijasta voidaan laulaa synnintunnustusvirsi.

Synninpäästö

Nykyisessä käsikirjassa synninpäästö on joko indikatiivisessa («antaa») tai optatiivisessa («antakoon») muodossa. Selkeä julistava (deklaratiivinen) synninpäästö kuuluu yksityiseen rikkiin. Liturgin lausuma synninpäästö perustuu varsinaisesti evankeliumin lupaukseen. Tästä syystä päästösanoina voidaan komitean käsityksen mukaan käyttää sekä indikatiivista että julistavaa sanamuotoa. Ruotsin käsikirjan synninpäästö on selkeästi julistava. Muiden kirkkojen synninpäästöistä on esimerkkejä liitteessä.

Näyte:

L Kun pyydät anteeksi syntejäsi Jeesuksen Kristuksen tähden, niin Jumalan sanan ja lupauksen mukaan on varmaa, että hän antaa sinulle kaikki syntisi anteeksi.

Tämän synninpäästön julistan sinulle Jeesuksen Kristuksen käskystä Isän ja Pojan + ja Pyhän Hengen nimeen.

S Aamen.

Seurakunta vastaa synninpäästöön lausumalla tai laulamalla aamenen.

Kiitosrukous

Synninpäästöä seuraa kiitosrukous, joka voidaan lukea yhteen ääneen.

Introitus

Tämä psalmlaulu tunnetaan läntisessä jumalanpalveluskäytännössä jo 600-luvulta. Introitus käsittää neljä osaa, jotka ovat antifoni, psalmi, pieni kunnia (gloria Patri) ja antifonin kertaus. Antifonissa ilmenee kirkkovuoden ajankohta. Sen teksti on useimmiten psalmeista, mutta se voidaan valita muustakin Raamatun kirjasta. Pieni kunnia on introituksen trinitaarinen ja doksologinen osa. Se ilmaisee jumalanpalveluksen alussa koko jumalanpalvelukselle ominaisen ilon sävyn. Pieni kunnia on myös se introituksen osa, jonka poisjättämisellä luonnehditaan kirkkovuoden erityisaijoja (esim. syvää paastonaikaa).

Introituksesta ilmenee kirkkovuoden ajankohta tai muu jumalanpalveluksen aihe. Nykyisessä käsikirjassa on mahdollisuus toteuttaa introitus johdantolauseman ja seurakunnan laulaman pienen kunnian muodossa. Tämä mahdollisuus otettiin käsikirjaan vuoden

1958 uudistuksessa. Koska introituksen psalmi jää tällöin pois, se heikentää Raamatun sanan asemaa jumalanpalveluksessa. Siksi tätä toteutustapaa ei tule enää jatkaa.

Introitusta varten evankeliumikirjaan tulee jokaiselle pyhälle ja juhlapäivälle psalmi sekä suorasanainen antifoni ja suorasanainen kertosäe. Introituksen rakenne ja toteutus voidaan laatia myös seurakunnassa. Jokapäiväisen psalmisarjan lisäksi voidaan luoda erityisesti juhlatonta aikaa varten yleisiä introituksia sekä niille virsi-vaihtoehdot. Mikäli psalmista on olemassa myös virsi, voidaan virsi joko liittää psalmiin tai se voi korvata psalmin. Yleensä introitus lauletaan joko vuorokuoroisesti (antifonisesti) tai kertosäemuodossa (responsorisesti). Responsorisesta vaihtoehdosta on esimerkki 8. luvun liitteessä. Laulamisen sijasta introitus voidaan lukea.

Herra, armahda (Kyrie)

Herra, armahda -laulu on jumalanpalveluksen ensimmäinen pysyvä eli ordinarium-osa. Herra, armahda eli Kyrie tunnetaan liturgian osana n. vuodelta 390, jolloin se liittyi osana litaniarukoukseen.

Suomessa introitus jäi pois vuoden 1614 käsikirjasta, jolloin ripin ja jumalanpalveluksen johdannon välinen raja hämärtyi. Herra armahda -laulu joutui synninpäästön välittömään yhteyteen. Lähinnä psykologisista syistä ja esim. Venäjän luterilaisten käsikirjan vaikutuksesta Kyrie siirrettiin vuoden 1886 käsikirjassa synnintunnustuksen ja synninpäästön väliin. Se tulkittiin seurakunnan synnintunnustukseksi. Vuoden 1958 käsikirjaehdotuksessa komitea jo suositteli Kyrien palauttamista alkuperäiselle paikalleen glorian yhteyteen. Päätös tästä tehtiin vuoden 1968 käsikirjauudistuksessa.

Herra, armahda -laulu on perinteisesti ymmärretty rukoukseksi, jossa pyydetään Jumalan apua sekä ajalliseen että iankaikkiseen elämään. Kyrie-rukouksessa pyyntö syntien anteeksiantamisesta on siis osa laajempaa kokonaisuutta. Näin tämä huokaus ilmaisee armahdetun syntisen perusasennetta Jumalan edessä. Kyrien ja glorian yhteydessä ilmenee myös jumalanpalvelukselle ominainen palvova ylistys. Kyrie-rukous ilmaisee kirkon jatkuvana vaelluslauluna saman kuin ns. Jeesus-rukous (Herra Jeesus Kristus, Jumalan Poika, armahda meitä). Pyytäessään apua seurakunta samalla tunnustaa Jumalan ainoaksi auttajakseen.

Kyrien toteutuksessa on alusta lähtien ollut näkyvissä kaksi pääsuuntaa. Sitä on käytetty itsenäisenä rukoushuudahduksena eli akklamaationa tai se on liitetty laajempaan litaniatyypiseen rukoukseen (Kyrie-ektenia) seurakunnan vastausosana.

Käsikirjakomitean mielestä Kyrie-ekteniaa on syytä vahvistaa. Kirkkomme on hyväksynyt tämän rukouksen hautausjumalanpalveluksen kaavaan. Ekteniarukouksessa toteutuu myös ns. rauhanrukous, joka on liittynyt jumalanpalveluksen alkuun. Tällä on ekumeeniset liittymäkohtansa muun muassa ortodoksisen kirkon liturgiaan. Lisäksi rauhanrukous jumalanpalveluksen alussa vahvistaa jumalanpalveluksen kokonaisuuskäytännön, joka on rauha Jumalan kanssa. Rauhanrukouksen lisäksi Kyrie-ektenia voi saada myös pyhää Kolminaisuutta ilmentävän sisällön.

Näyte:

- E Rukoilkaamme rauhassa Herraa.
Rukoilkaamme rauhaa ylhäältä ja
sielujemme pelastusta.*
- S Herra, armahda meitä.*
- E Rukoilkaamme rauhaa maailmalle
ja kestävyyttä Jumalan seura-
kunnalle. Rukoilkaamme, että me
kaikki olisimme yhtä.*
- S Kristus, armahda meitä.*
- E Rukoilkaamme rauhaa täällä
kokoontuvalle seurakunnalle. Ru-
koilkaamme Herraa, että hän
armahtaisi, puolustaisi ja varje-
lisi meitä.*
- S Herra, armahda meitä.*

tai

- E Herra Jumala, taivaallinen Isäm-
me. Sinä olet meidät luonut ja
sinun me olemme. Kuule lastesi
rukous.*
- S Herra, armahda meitä.*
- E Herramme Jeesus Kristus, synty-
emme sovittaja. Sinä olet kuol-
leista noussut. Ole meidän keskel-
lämme.*
- S Kristus, armahda meitä.*
- E Lohduttaja, Pyhä Henki, sinä
ilon oikea lähde. Avaa sydämem-
me kiittämään sinua.*
- S Herra, armahda meitä.*

Kunnia (gloria)

Seuraavassa on esimerkki Kyrie-ekteniasta, joka on muokattu toimii-
tusten kirjan hautausjumalanpalveluksen kaavasta:

Kyrie-ektenialle luodaan vakiotekstit kirkkovuoden juhla-aikoja varten
sekä lisäksi muutama yleinen teksti. Kyrie-rukous voidaan myös
laulaa.

Herra, armahda -laulu voidaan toteuttaa eri tavoin. Suorasanaisten
Herra armahda -laulun vaihtoehdoksi komitea harkitsee uuden
Kyrie-vireen laatimista.

Suuri kunnia eli gloria on jumalanpalveluksen johdannon dokso-
loginen huipennus. Tämä »enkelten hymni» on alunperin ollut
idän kirkossa hetkirukouksen aamuhymni. Lännen kirkossa se
otettiin käyttöön jouluyön messussa 500-luvulla. Gloria laajeni
kiitoslauluksi (laudamus) seurakunnan yhtyessä siihen. Tähän
hymniin sisältyvät oikeastaan jumalanpalveluksen kaikki pysy-
vät eli ordinarium-osat. Laudamuksen ensimmäinen jakso päät-
tyy ylistykseen Isälle, toinen jakso ylistykseen Pojalle ja viimei-
nen jakso kolmiyhdyksen Jumalan ylistykseen.

Kunniassa ja kiitosvirressä vahvistetaan osan ordinarium-luonnetta.
Siitä syystä käsikirjassa määrätään, mitä virsiä voidaan lau-
damuksena käyttää.

Kunnian laulavat koko seurakunta tai seurakunta ja esilaulaja/
ryhmä vuorolauluna.

Suorasanaisen laudamuksen rinnalla voidaan käyttää lyhennettyä tai runomuotoista tekstiä. Seuraavassa on esimerkki Samppa P. Asunan muokkaamasta runomuotoisesta laudamuksesta.

Näyte:

*Sinua me kiitämme, sinua ylistämme.
Sinua me palvomme, voimastasi laulamme.*

*Istuimesi eteen me kiitosuhrin kannamme,
Herra, taivaan Kuningas, Isä, Kaikkivaltias.*

*Herra, Poika ainoa, Jeesus, uhrikaritsa,
syntiemme kantaja, Kristus, meitä armahda!*

*Istut Isän rinnalla, siellä meitä puolusta!
Syntiemme kantaja, kuule meitä armossa!*

*Pyhä olet ainoa, Herra olet ainoa,
Korkein olet ainoa, Jeesus Kristus, Jumala!*

*Pyhän Hengen voimassa, Isän kirkkaudessa
Kristus, Poika Jumalan, saakoon kaiken kunnian!*

Kunnia (ja laudamus) ehdotetaan jätettäväksi pois paastonaikana 5. paastonajan sunnuntaista lähtien.

Rukous

Tämä rukous on muodostunut vuororukouksesta (vuorotervehdys), hiljaisesta rukouksesta (liturgin kehoitus: Rukoilkaamme) ja liturgin lukemasta rukouksesta, johon seurakunta yhtyy lausumalla tai laulamalla aamenen.

Vuorotervehdys on siunaava vuororukous, jossa ilmenee myös jumalanpalveluksen yhteyden ajatus. Se voidaan jättää pois, varsinkin jos liturgi ja seurakunta ovat laulaneet sen jumalanpalveluksen alussa.

Useimpien kirkkojen käsikirjoissa kollehtarukous sijoitetaan johdanto-osan päätökseksi, jolloin sen sisältö liittyy kirkkovuoden ajankohtaan ja jumalanpalveluksen yleisaiheeseen eikä niinkään jumalanpalveluksen raamatunteksteihin. Juutalaista berakah-rukousta seuraten se tiivissäisältöisenä rukouksena on perinteisesti muotoutunut tietyn kaavan mukaan (puhuttelu-pyyntö-päätös). Jumalan tekoihin vetoavana rukouksella on myös ylistysluonne. Kollehtarukous voidaan myös laulaa.

SANA

**I lukukappale
(Vanhan testamentin teksti)**

Vanhan testamentin tekstin lukeminen kristillisessä jumalanpalveluksessa periytyy juutalaisesta synagogajumalanpalveluksesta sekä myös alkuseurakunnan käytännöstä. Vuoden 1958 evankeliumikirjaan lisättiin Vanhan testamentin tekstit lähinnä saarnatekstin vaihtoehtoiksi.

Kun sanaosaa laajennetaan Vanhan testamentin tekstillä, saadaan Raamatun sana entistä monipuolisemmin esille jumalanpalveluksessa. Vanhan testamentin tekstit avaavat myös pelastushistoriallisia yhteyksiä.

Kunkin sunnuntain ja pyhäpäivän Vanhan testamentin teksti määrätään evankeliumikirjassa. Se luetaan kuorista, mieluiten lukupulpetista. Seurakunta kuuntelee tekstin istuen. Teksti voidaan myös laulaa.

Jo Agricolan messukirjassa oli seurakunnan vastaus kuultuun Raamatun sanaan. Tällainen on otettu lähes kaikkien kirkkojen jumalanpalveluksiin. Ekumeeniseen kehitykseen liittyen voidaan lukemisen yhteyteen liittää seurakunnan vastaus.

Näyte:

E Tämä on Jumalan sana.
S Jumalalle kiitos.

Vastauspsalmi

Seurakunta laulaa tekstin lukemisen jälkeen vastauspsalmin, jollainen valitaan kirkkovuoden joka sunnuntaille ja pyhäpäivälle. Kokeiluajana tutkitaan vastauspsalmin eri toteutusvaihtoehtojen onnistumista. Kokeilulla tutkitaan myös sitä vaihtoehtoa, että tietynä kirkkovuoden aikoina käytettäisiin samaa vastauspsalmia.

Vaihtoehtoisena vastauslaulunana voidaan käyttää Vanhan testamentin tekstiin liittyvää virrensäkeistöä tai muuta lyhyttä laulua.

II lukukappale (epistola)

Epistolan eli Uuden testamentin kirjetekstin lukeminen juontuu alkuseurakunnan jumalanpalveluksesta, jonka tekstiaineistona olivat apostolien kirjeet.

Evankeliumikirjassa määrätään kunkin sunnuntain ja juhlapäivän epistolateksti. Se luetaan kuorista, mieluiten lukupulpetista. Seurakunta kuuntelee tekstin istuen. Teksti voidaan myös laulaa.

Seurakunnan vastauksena tekstin lukuun voidaan liittää sama versikkelipari kuin Vanhan testamentin kohdalla.

Päivän virsi

Alkuaan seurakunta vastasi Raamatun sanaan laulamalla psalmin, joka ilmaisi selkeästi kirkkovuoden keskeisiä aiheita. Tämä graduaalipsalmi sijoittui aluksi Vanhan testamentin tekstin jälkeen. Kun Vanhan testamentin lukeminen jäi pois jumalanpalveluksesta, graduuali sijoitettiin epistolan jälkeen. Perinteisesti käytettiin responsorista eli kertosaikeistä toteutusta. Luther siirtyi Saksalaisessa messussaan virteen.

Päivän virsi pyritään tekemään musiikillisesti mahdollisimman rikkaasti. Seurakunnan ja kuoron (kuorosäkeistöt) lisäksi on mahdollista myös urkujen tai muiden soittimien itsenäinen käyttö (urku- tai soitinsäkeistöt).

Varsinkin kirkkovuoden juhlapäiviksi voidaan valita psalmiteksti, jolla korvataan virsi. Lisäksi gradualin sijasta voidaan käyttää jumalanpalveluksen aiheeseen sopivaa laajempaa kirkkomusiikki-teosta. Graduuali on mahdollista muotoilla myös psalmin ja virren sisältäväksi kokonaisuudeksi.

Evankeliumi

Evankeliumin lukeminen on yksi jumalanpalveluksen sanaosan huippukohdista. Evankeliumissa itse Kristus puhuu seurakunnalleen. Omassa perinteessämme evankeliumin lukeminen on ollut papin tehtävä, mutta sen voi tehdä vanhemman perinteen mukaan myös diakoni.

(Halleluja)

Evankeliumin lukemiseen voidaan liittää seurakunnan hallelujalaulu. Se voi ympäröidä evankeliumia tai olla sen edellä. Halle-

Näyte:**L Kuulkaamme – –.****S Kunnia sinulle, Herra.**

Evankeliumin lukeminen

L Tämä on pyhä evankeliumi.**S Ylistys sinulle, Kristus.****(Virsi)****Saarna****Uskontunnustus (credo)**

luja-lauluun voidaan liittää kirkkovuoden aikaa tai jumalanpalveluksen aihetta ilmaiseva raamatunkohta.

Evankeliumin kuulemisen kehotukseen seurakunta voi vastata akklamaatiolla. Evankeliumin lukeminen voidaan myös päättää liturgin ja seurakunnan versikkelipariin.

Evankeliumin asemaa raamatuntekstien joukossa voidaan havainnollistaa erityisellä kulkueella (ns. evankeliumiprosessio). Seurakunta kuuntelee tekstin seisten. Evankeliumi voidaan myös laulaa.

Evankeliumin kuulemisen jälkeen seurakunta laulaa lyhyen virren (tai muutaman virrensäkeistön), joka on luonteeltaan rukousta Pyhälle Hengelle. On huolehdittava siitä, ettei saarnavirsi tarpeettomasti katkaise evankeliumin ja saarnan välistä yhteyttä. Tästä syystä se voidaan jättää pois. Kokeilukautena tullaan tutkimaan eri vaihtoehtojen vaikutuksia.

Luterilaisen saarnakäsityksen mukaan seurakunnan Herra itse puhuu saarnassa. Näin saarnalla on sakramentaalinen luonne. Seurakunta tulee saarnassa osalliseksi Jumalan pelastusteosta.

Saarna on samalla sanaosan suuri anamneesi, jossa Jumalan tekoja muistetaan ja niistä kiitetään.

Mikäli saarnaaja on eri henkilö kuin liturgi, hän voi lausua lyhyen siunaustervehdyksen saarnan aluksi. Saarna voi päättyä rukoukseen. Sen jälkeen ei lueta kirkollisia ilmoituksia. Saarnaa voi seurata kirkkovuoden ajankohtaan tai jumalanpalveluksen teemaan liittyvä kuorolaulu.

Yleensä saarnataan evankeliumitekstistä mutta saarnan pohjana voi olla myös Vanhan testamentin teksti tai epistolateksti. Saarnatekstin valintaan vaikuttaa myös evankeliumikirjan mahdollinen uudistus.

Uskontunnustuksen perinteinen merkitys on ollut hymni ja ylistys kolmiyhteiselle Jumalalle. Uskontunnustuksen paikka liturgiassa on vaihdellut myös reformatorisissa käsikirjoissa. Juhana III:n liturgiassa (ns. Punainen kirja) uskontunnustus oli sijoitettu evankeliumin jälkeen, ja tämä paikka sille jäi myöhemmissä Ruotsi-Suomen ja Suomen käsikirjoissa. Eri kirkkojen jumalanpalvelusuudistuksissa uskontunnustus on yleensä sijoitettu saarnan jälkeen tai tämä paikka on ainakin esitetty vaihtoehdoksi.

Oman kirkkomme perhejumalanpalveluksen kaavassa uskontunnustus on saarnan jäljessä. Käsikirjakomitea esittää tässä vaiheessa kannanottonaan uskontunnustuksen sijoittamista saarnan jälkeen ja tulee kokeiluajana tutkimaan uuden sijoituspaikan vaikutusta sanaosaan ja etenkin saarnaan.

Uskontunnustuksen paikka saarnan jäljessä korostaa uskontunnustuksen ylistysluonnetta, ilmentää sen tehtävää seurakunnan vastuksena sekä uskontunnustuksen ja saarnan yhteistä anamneettista luonnetta. Uskontunnustus evankeliumin jälkeen sijoitettuna korostaa evankeliumin ja uskontunnustuksen yhteyttä sekä valmistaa seurakuntaa kirkon uskon perusteista nousevaan saarnaan.

Nikean uskontunnustus on kirkkojen perinteessä ollut messun sekä kirkkovuoden juhla-aikojen sanajumalanpalvelusten uskontunnustus. Tämän ekumeenisen uskontunnustuksen entistä yleisempään

käyttöön tulisi pyrkiä. Yhteen ääneen lausumista helpottaa se, että teksti on virsikirjan liitteessä. Apostolinen uskontunnustus opetetaan kuitenkin esim. rippikoulussa. Sitä voidaan edelleen käyttää sanajumalanpalveluksissa sekä erityistilanteissa myös messussa.

Uskontunnustus voidaan laulaa joko suorasanaaisessa muodossa tai uskontunnustusvirtenä. Seurakunta seisoo uskontunnustuksen ajan.

(Virsi)

Ennen yhteistä esirukousta voidaan laulaa virsi. Se ilmentää seurakunnan kiitosta evankeliumin sanasta. Virsi voidaan jättää pois, jolloin esirukousaiheiden ilmoittamisen jälkeen alkaa suoraan yhteinen esirukous.

Yhteinen esirukous

Seurakunnan yhteinen esirukous ilmaisee erään koko jumalanpalveluksen keskeisen tavoitteen, nimittäin sunnuntain pyhittämisen kolmannen käskyn mukaisesti. Esirukous kokoaa koko maailman kaikkien ihmisten hädän. Tässä rukouksessa seurakunta hoitaa sitä virkaansa, joka sillä on koko luomakunnan pappina, ts. kaikille yhteisten asioiden esilläpitäjänä ja kaikkien ihmisten puolestapuhujana. Esirukouksessa kristitty asettuu lähimmäisen paikalle, ottaa hänen hätänsä kantaakseen ja vie sen Jumalan eteen.

Esirukous on seurakunnan keskeistä omaa rukoustyötä. Se ei liity saarnaan eikä sen tarkoituksena ole tuoda saarnasta liikkeelle lähteneitä ajatuksia Jumalan eteen. Myöskään synnintunnustuksen elementit eivät kuulu yhteiseen esirukoukseen.

Yleiset esirukouksen aiheet ovat rukous kirkon ja seurakunnan puolesta, rukous esivallan ja yhteisten asioiden puolesta, rukous ahdistuksissa olevien, sairaiden, kärsivien ja vainottujen puolesta, rukous rauhan puolesta sekä rukoukset erilaisten ajankohtaisten aiheiden puolesta.

(Esirukousaiheiden ilmoittaminen)

Ennen esirukousta seurakunnalle voidaan ilmoittaa sellaiset asiat, joita sen halutaan esirukouksessa muistavan. Tällä tavalla voidaan lisätä esirukouksen konkreettisuutta ja innostaa seurakuntalaisia ajankohtaisten ja paikallisten aiheiden ilmoittamiseen. Myös lehden kohde voidaan ilmoittaa tässä tai ennen uhrivirttä.

Seurakunnalle luettavat esirukousaiheet kastetuista, avioliittoaikamuksensa julkistaneista tai avioliiton solmineista sekä kuolleista ovat osa seurakunnan diakonisen vastuun mukaista rukoustoimintaa. Siksi nämä tulisi liittää yhteiseen esirukoukseen, mieluiten niin, että toimitusten kohteina olevien nimet luetaan esirukousaiheiden ilmoittamisen yhteydessä ja heidän puolestaan rukoillaan yhteisessä esirukouksessa.

Kuolleiden ilmoittamisen yhteydessä aiemmin soitettu musiikki jää pois silloin, kun sekä nimet että rukous liitetään yhteiseen esirukoukseen. Kokeilujakson aikana hankitaan palautetta muunlaisen symbolitoiminnan (esim. kynttilät) liittämisestä esirukousilmoituksiin.

Seurakunnan yleisen viikkotoiminnan ilmoittamisesta tulee tässä kohdin luopua.

Yhteisen esirukouksen toteutustapoja on perinteisesti ollut kolme. Liturgi tai avustaja voi yksinään rukoilla Jumalaa seurakunnan puolesta (profoneesi). Litaniatyypissä rukouksessa liturgi tai avustaja lausuu seurakunnan rukouspyynnöt ja seurakunta liittyy niihin lausumalla tai laulamalla »Herra, armahda»

tai »Herra, kuule meitä». Seurakunta päättää rukouksen lausumalla tai laulamalla aamenen.

Diakonisessa rukouksessa esilukija nimeää seurakunnan pyynnöt, liturgi kokoaa ne rukoukseksi ja seurakunta päättää kunkin osuuden lausumalla tai laulamalla aamenen. Diakonisen esirukouksen rakenne on seuraava:

- E** Esirukousaiheen tai pyynnön ilmoittaminen
Rukoushiljaisuus
L Lyhyt rukous aiheen johdosta
S Aamen

Ohessa on näyte Saksan käsikirjaehdotukseen sisältyvästä diakonisen esirukouksen yhdestä elementistä.

Näyte:

- E** *Rukoilkaamme kansamme, sen päämiehen, hallituksen ja kaikkien niiden puolesta, jotka käyttävät valtaa ja kantavat vastuuta.*

Rukoushiljaisuus

- L** *Armollinen Jumala, sinä tunnet yhteiset asiatamme. Anna kaikille, jotka vastaavat kansamme hyvinvoinnista, viisas sydän ja oikeudenmukainen mieli. Lisää rauhaa ja yksimielisyyttä keskuudessamme. Kuule meitä Poikasi tähden.*
S *Aamen.*

Kaikentyyppiseen esirukoukseen kuuluu aina seurakunnan vapaa rukous, joka voi olla esimerkiksi hiljaista rukousta.

Esirukous tulee tavallisimmin valmistaa seurakunnassa. Eri rukoustyyppiä varten on kuitenkin tarkoitukse mukaista laatia käsikirjaan joitakin malleja. Käsikirjakomitea toteaa, että yhteinen esirukous tulisi yleensä toteuttaa litaniatyyppisen vuororukouksen tai diakonisen rukouksen muodossa.

Esirukouksen edelle ei sijoiteta vuorotervehdystä. Esirukous voidaan laulaa. Seurakunta voi yhtyä siihen laulamalla osuutensa. Virttä voidaan myös käyttää esirukouksen osana.

EHTOOLLINEN

- Uhrivirsi**
Kolehdin kerääminen

Ehtoollisosa alkaa uhrivirrellä, jonka aikana kerätään kolehti ja liturgi tai avustaja suorittaa valmistelut ehtoollisen jakamista varten. Uhrivirressä seurakunta ilmaisee kiitoksensa osallisuudesta luomisen lahjoihin ja ylistää Jumalaa luojana. Osa seurakunnan kiitosuhria on kolehdin antaminen. Seurakunta antaa siitä

hyvästä, minkä se on Jumalalta saanut. Samalla se liittää tähän oman ylistyksensä Jumalan soitusteosta Kristuksessa.

Uhrivirsi on kuulunut kirkkomme ehtoollisjumalanpalveluksen järjestykseen vuodesta 1958 vuoteen 1968. Se voidaan korvata myös kuoro- tai soitinmusiikilla.

Kolehtihaavit voidaan tyhjentää yhteen astiaan, jossa kolehti vietään alttarille siunattavaksi esim. seuraavin sanoin:

Näyte:

*Herra, sinun omastasi me annamme.
Ota vastaan meidät ja meidän lahjamme
Jeesuksen Kristuksen tähden.*

Rukous kolehdin kohteen puolesta voidaan liittää yhteiseen esirukoukseen.

Suuri ehtoollisrukous (eukaristinen rukous) alkaa ehtoollisvuorolaulusta ja jatkuu Isä meidän -rukoukseen asti.

Ehtoollisrukouksen eli eukaristisen rukouksen ensimmäinen tunnettu kirjallinen muoto on Hippolytoksen kirkkojärjestyksessä vuodelta 215. Todennäköisesti Hippolytos liittyi tässä vieläkin vanhempaan liturgiseen perintöön.

Ehtoollisrukouksen sisältönä ovat Jumalan pelastustekojen muistaminen sekä kiitos ja rukous, että Pyhä Henki voisi kirkastaa ehtoollisen siunauksen seurakunnalle. Seurakunta vastaa ehtoollisrukoukseen aamenella. Sitä voi edeltää doksologia (esimerkkejä liitteessä).

Ehtoollisvuorolaulu ja prefaatio

Liturgin ja seurakunnan laulama kolmiosainen ehtoollisvuorolaulu aloittaa ehtoollisosan rukousjakson vuororukouksen muodossa. Se on säilytetty eheänä eri kirkkojen liturgioissa varhaiskirkosta alkaen. Rukous jatkuu ns. prefaatorukouksena, jossa Jumalan ylistäminen liitetään kirkkovuoden ajankohdasta tai jumalanpalveluksen erityisaiheesta nousevaan teemaan. Kirkkovuoden ajankohdan mukaan vaihtuvassa rukouksen osassa seurakunta muistaa Jumalan pelastustekoja Kristuksessa. Rukous päättyy kehotukseen, jossa seurakunta yhtyy taivaan joukkojen ja kaikkien pyhien kanssa yliajalliseen ylistykseen.

Prefaatorukouksen vaihtoehtoja lisätään erityisesti kirkkovuoden juhla-aikoihin, mutta luodaan myös erityisteemoihin ja -tilanteisiin liittyviä rukouksia. Prefaatorukous voidaan myös laulaa.

Pyhä (sanctus)

Pyhä-hymni on perusluonteeltaan rukousta Jumalalle. Seurakunta tunnustaa siinä Jumalan majesteettisuuden. Hymnin teksti on Raamatusta. Sen kaksiosainen rakenne on historiallisesti myöhempää perua. Alunperin se on käsittänyt vain Jesajan kirjasta otetun katkelman.

*Pyhä, pyhä, pyhä on Herra Sebaot!
Hänen kirkkautensa täyttää kaiken maan
(Jes. 6:3).*

Hymnin jälkiosa »Siunattu olkoon — —» on seurakunnan rukous, jossa se toivottaa ehtoollisessa läsnä olevan Kristuksen tervetulleeksi. Hymnin ylistysluonteeseen yhdistyy myös eskatologinen näkökulma.

Hoosianna-rukous on itse asiassa Kyrien hepreankielinen vastine.

*Hoosianna, Daavidin poika!
Siunattu olkoon hän, joka tulee
Herran nimessä.
Hoosianna korkeuksissa (Matt. 21: 9)!*

Komitea harkitsee uuden virren luomista Pyhä-hymnin vaihtoehdoksi.

Ehtoollisrukous

Vanhan liturgisen käytännön mukaisesti voidaan varsinainen ehtoollisrukous sijoittaa joko asetussanojen edelle tai sen varsinainen anamneettinen osa eli muistorukous myös asetussanojen jälkeen. Ehtoollisrukouksen epikleettinen osa on Pyhän Hengen avuksihuutamista, sen anamneettinen osa Kristuksen ja hänen ristinuhrinsa muistamista ja nykyistämistä.

Ehtoollisrukouksia laaditaan useita kirkkovuoden eri aikoja ja erilaisia jumalanpalveluksia varten. Rukous voidaan myös laulaa samalla sävelmällä kuin prefaatorukous. Kokeilutoiminnan aikana tullaan selvittämään seurakunnan osallistumisen eri vaihtoehdot.

Asetussanat

Ehtoollisen asetussanojen lukeminen on ehtoollisosan huippukohhta. Tämä raamatunkohdan 1. Kor. 11: 23–25(26) pohjalta koottu rukous ilmentää ehtoollisen syvimmän olemuksen. Asetussanoissa tulee esille se, että Kristus on ehtoollisen isäntä ja Herra.

Asetussanojen lukemiseen voidaan liittää Kristuksen kunnioittamista kuvaavia liturgisia symbolielementtejä, esim. kumartaminen tai ehtoollisaineiden kohottaminen. Asetussanat voidaan myös laulaa. Mikäli ehtoollisrukous jatkuu asetussanojen jälkeen, se päättyy doksologiaan ja seurakunnan laulemiseen.

Isä meidän -rukous

Isä meidän -rukous on messun isännän, Kristuksen, pöytärukous. Näin siitä muodostuu kaikkien ehtoollisvieraiden yhteinen ruokarukous. Juuri tällä paikalla messussa asettuvat Isä meidän -rukouksen kaikki yksittäiset pyynnöt suhteeseen ehtoollisen kanssa. Näin tätä rukousta luettaessa niin kuin itse ehtoollis-sakin tapahtuu rajojen murtuminen: taivas on siellä missä Kristus on, ja Kristus on siellä missä ehtoollinen on.

Kirkolliskokous on lähettänyt käsikirjakomitealle aloitteen Isä meidän -rukouksen ekumeenisen sanamuodon ottamisesta käyttöön. Tätä sanamuotoa on kokonaisuutena harkittava raamatunkäännösehdotuksen tultua hyväksytyksi, ja eri vaihtoehdoista on kokeilutoiminnan aikana hankittava palautetta. Asiaa on valmisteltava myös ekumeenisesti.

Herra rauha (pax)

Herran rauha -vuororukous on yhteinen rauhan toivotus käytäessä vastaanottamaan sakramentti. Vuororukoukselle on raamatullinen perustansa esim. Jeesuksen tervehdyksissä opetuslapsilleen ylösnousemuksen jälkeen (Joh. 20: 19). Sama Jumalan rauhan toivotus, joka kaikui kunnissa, on nyt todellisuutta seurakunnan keskellä, kun Kristus antaa itsensä. Näin tämä toivotus, jonka Luther tulkitsi synninpäästökseksi, on ylösnousseen Kristuksen tervehdys seurakunnalleen. Tämä vahvistaa ehtoollisen kommunionuonnetta.

(Rauhantervehdys)

Herran rauha -vuororukoukseen on alusta alkaen liitetty jokin rauhanmerkki (ks. esim. 1 Kor. 16: 20). Se voi olla esim. kättely tai vapaamuotoinen rauhantervehdys. Ele ilmaisee kristittyjen rakkautta ja yhteyttä. Rauhantervehdys on koko seurakunnan, ei vain liturgin ja avustajien, tehtävä. Sen ei kuitenkaan tarvitse olla kovin monille annettava »tervehdys», koska muutoin jumalanpal-

veluksen kulku saattaa häiriytyä. Herran rauhan paikasta hankitaan kokeiluajana palautetta.

Näyte:

L *Leipä, jonka me murramme, on osallisuus Kristuksen ruumiiseen.*

S *Vaikka meitä on monta, me olemme yksi ruumis, sillä me kaikki tulemme osallisiksi tästä leivästä.*

Jumalan Karitsa (Agnus Dei)

Jumalan Karitsa -hymnin laulaminen on rukous ja kunnioituksen osoitus ehtoollisessa läsnä olevalle Kristukselle. Alunperin hymni on liittynyt leivän murtamiseen ennen ehtoollisen jakoa. Hymnin raamatullinen lähde on Joh. 1: 29.

»Katsokaa: Jumalan Karitsa, joka ottaa pois maailman synnin!«

Jumalan Karitsa -hymni muistuttaa, että Kristus on todellinen pääsiäislammas, joka teurastettuna ja korotettuna, mutta nyt voitaneena ravitsee ehtoollisessa seurakunnan. Käsikirjan hymnin sijasta voidaan käyttää myös virttä 65.

Ehtoollisen jakaminen

*Ehtoollisen jakaminen ja vastaanottaminen on ehtoollisosan toinen huippukohta. Latinankielinen sana *communio*, jota on käytetty ehtoollisen jakamisesta, tarkoittaa ehtoollisen moniulotteista yhteysluonnetta. Jokaisella seurakuntalaisella on yhtäläinen osallisuus Kristuksen uhuriin.*

Kokeilutoiminnan aikana hankitaan kokemusta ehtoollisen jakamisen erilaisista muodoista. Samoin selvitetään ehtoollisen vastaanottamisen eri vaihtoehdot.

Avustajien käytöstä ehtoollisen jakamisessa on piispainkokous antanut ohjeet. Niiden tarkentaminen samoin kuin kysymykset ehtoollisaineiden lisäämisestä jaon aikana tai jäljelle jääneiden ehtoollisaineiden käsittelystä selvitetään kokeilujakson aikana.

Ehtoollisen jakamistavassa tulee ehtoollisen yhteysluonteen ja osallisuuden Kristuksen uhuriin olla selkeästi esillä. Esimerkiksi voisi seurakuntalaisia rohkaista sanomaan aamen heidän ottaessaan vastaan ehtoollisen. Ehtoollisen muita motiiveja voidaan pitää esillä ehtoolliskutsun sanoissa.

Ehtoollisen aikana ilmenetään sen aiheita niin seurakunnan laulamisissa virsissä kuin muussakin ehtoollismusiikissa. Hiljaisuus ehtoollisen jakamisen aikana voi ilmentää palvovaa rukousta.

Kiitosrukous

Ehtoollisen jakamisen jälkeen seurakunta rukoilee kiittäen ehtoollisen lahjasta. Kiitoksessa tuodaan esille myös eskatologinen toivo. Kirkkovuoden eri aikoja sekä erityisjumalanpalveluksia varten valmistetaan kiitosrukouksia. Kiitosrukous voidaan myös laulaa.

PÄÄTÖS

Ylistys

Ylistyksessä, johon jumalanpalveluksen liturgi tai avustaja kehottaa seurakuntaa, kuuluu vielä kerran seurakunnan ydinääni, halleluja.

Kyseessä ei ole vuorolaulu vaan kehoitus ylistykseen ja seurakunnan ylistys. Tästä syystä ylistys voi toteutua myös halleluja-laulusta laajemmin erityisenä ylistysvirtenä tai -laulunä. Tällöin liturgi (tai avustaja) kehottaa seurakuntaa ylistykseen, ja seurakunta laulaa lyhyen ylistysvirren tai -laulun. Silloin jumalanpalvelusta ei ole tarpeen päättää virteen. Seurakunta seisoo halleluja-laulun tai ylistysvirren tai -laulun aikana.

Siunaus (ja lähettäminen)

Jumalanpalvelus päättyy liturgin lukemaan tai laulamaan siunaukseen, johon seurakunta vastaa aamenella. Messun siunauksena käytetään Vanhan testamentin Aaronin siunausta (4. Moos. 6: 24–26). Siunauksena voi olla myös seuraava:

Näyte:

L Siunatkoon teitä kaikkivaltias ja armollinen

Jumala, Isä ja Poika ja Pyhä Henki.

S Aamen.

Siunauksen ajan seurakunta seisoo. Siunauksen jälkeen voidaan lausua lähettäminen. Se voidaan lausua myös päätösmusiikin jälkeen.

Näyte:

Lähtekää rauhassa ja palvelkaa Herraa iloiten.

(Päätösmusiikki)

Messu voi päättyä musiikkiin, joka voi olla virsi ja/tai soitinmusiikkia. Päätösvirsi on luonteeltaan kiitosaiheinen. Varsinkin kirkkovuoden erityisaikoina voi virren aikana olla ristikulkue eli prosessio. Tällöin lähettäminen lausutaan ennen virttä. Virteen voi liittyä myös soitinmusiikki, jolloin lähettäminen voidaan lausua ennen sitä. Mikäli messu päättyy soitinmusiikkiin, voi prosessio lähteä liikkeelle vasta sen aikana.

6.1.3. Messu erityistilanteissa

Erityismessuiksi lasketaan sekä kirkkovuoden juhla-aikojen messut (mm. jouluyö, pääsiäisyö, helluntaiaatto), tietyille ryhmälle suunnatut messut (mm. perhemessu, lasten messu, nuorten messu) että myös viikolle sijoittuvat messut (mm. viikkomessu, teemamessu).

Kirkkovuoden juhla-aikoihin ja muutenkin kirkkovuoteen selkeästi liittyvien messujen rakenne seuraa pääosin sunnuntain messua. Juhla otetaan huomioon messun vaihtuvissa osissa (proprium), musiikissa ja rukouksissa sekä symbolitoiminnassa. Kirkkovuoden juhla-aikoja varten on jo olemassa KJMK:n valmistamaa aineistoa. Sitä tullaan täydentämään ja korjaamaan hankittavan palautteen pohjalta. Käsikirjassa on hyvä olla riittävästi aineistoa keskeisten juhla-aikojen jumalanpalveluksia varten. Toisaalta on seurakunnille annettava vapaat kädet kehittää myös omia juhla-aikojen jumalanpalveluksia. Liturgian rikkaan perinteen pohjalta voidaan kehitellä monenlaisia toteutuksia.

Kirkolliskokous hyväksyi 1983 perhejumalanpalveluksen kaavan väliaikaiseen käyttöön. Perhejumalanpalveluksessa on kyse sellaisesta jumalanpalveluksesta, missä korostuu eri-ikäisten ihmis-

ten aktiivinen ja tietoinen osallistuminen ja missä perhe-elämän kysymykset saavat erityisen merkityksen.

Perhejumalanpalvelus haluaa välittää osanottajille kokemuksen Jumalan läheisyydestä ja keskinäisestä yhteydestä. Kaava on kielellisesti yksinkertainen ja helposti tajuttava. Se tarjoaa mahdollisuuksia erilaisiin toteutuksiin säilyttäen kuitenkin jumalanpalveluksen peruselementit. Kaava on tarkoitettu käytettäväksi silloin, kun perhejumalanpalvelus pidetään päiväjumalanpalveluksen paikalla.

Monet perhejumalanpalveluskaavan luomisen yhteydessä jumalanpalvelukselle asetetut tavoitteet (kodikkuus, aktiivisuus, sallivuus, valmius vaivannäköön) sisältyvät myös käsikirjauudistuksen tavoitteisiin.

Komitea katsoo, että jatkossakin tarvitaan jumalanpalveluksia, joissa perhe-elämän kysymykset saavat erityismerkityksen. Tämä ei kuitenkaan edellytä välttämättä erillistä perhejumalanpalveluksen kaavaa. Samaan tulokseen voidaan päästä sellaisella sunnuntain messun toteutusvaihtoehdolla, jossa otetaan huomioon sekä eri-ikäisten osallistumismahdollisuudet että perhe-elämän kysymykset. Näin tämänkin erityistilanteen jumalanpalvelus liittyy kiinteästi seurakunnan jumalanpalveluselämän keskukseen ja kokonaisuuteen.

Tietyille ikäryhmälle suunnattavat messut (esim. nuorten messut) korostavat sitä, että eri ikäisille tulee olla omia jumalanpalveluksia. Tämän aineiston valmistamisessa on huolehdittava siitä, että ikäryhmän aidot kysymykset ja todelliset elämäntunnot saavat riittävän sijan. Samalla näiden messujen tulee pitää esillä myös jumalanpalveluksen universaalista luonnetta. Ne on rakenteeltaan ja keskeiseltä uskonsisällöltään tunnistettava seurakunnan yhteisiksi jumalanpalveluksiksi.

Viikkomessu tarkoittaa jumalanpalvelusta, joka vietetään arkipäivänä. Se on yksinkertainen jumalanpalvelus, jossa ovat mukana messun viettämiseen tarvittavat välttämättömät elementit.

Messu voidaan toteuttaa myös teemamessun muodossa. Tällöin tavallista messua, tietyn erityisryhmän messua tai viikkomessua sävyttää erikseen valittu, kirkkovuodesta riippumaton aihe. Tämä voi olla jokin teema, seurakunnan toimintaan liittyvä juhla (esim. kirkon/seurakunnan juhla) tai muu aihe. Se ilmenee jumalanpalveluksen eri osissa ja otetaan huomioon myös musiikin suunnittelussa. Mikäli tällaisessa teemamessussa on varsinaisen messun rakenne, se voi olla sunnuntain pääjumalanpalveluksena.

Teemamessu voidaan myös suunnitella rakennetta, tekstejä ja musiikkia myöten valitun aiheen pohjalta. Siihen tulee kuitenkin sisältyä erikseen määrättävät kohdat messun ehtoollisosasta. Tällaista teemamessua ei voida viettää sunnuntain pääjumalanpalveluksena.

6.2. Jumalanpalvelus ilman ehtoollista

6.2.1. Sanajumalanpalvelus

Pääjumalanpalvelus voidaan kirkkovuoden erityisaikoina ja muutenkin viettää myös sanajumalanpalveluksena. Sanajumalanpalveluksessa ovat ehtoollista lukuun ottamatta mukana jumalanpalveluksen keskeiset elementit. Jumalanpalveluksen anamneettinen merkitys toteutuu myös sanajumalanpalveluksessa nimenomaan virsissä, raamatunluvussa ja saarnassa.

Tämä jumalanpalvelustyyppi on vastannut reformaation jälkeisen ajan saarnajumalanpalvelusta (Predigtgottesdienst). Messun tietyille peruselementeille rakentuva sanajumalanpalvelus luo pohjaa

myös kirkkovuoden erityisjumalanpalveluksille ja erilaisille teemajumalanpalveluksille. Myös evankelioimisen näkökulmasta on tärkeää viettää sanajumalanpalveluksia.

Tämän jumalanpalvelustyypin yksityiskohtainen rakenne määräytyy kyseisen jumalanpalveluksen kulloisenkin tavoitteen mukaan. Siksi nykyisessä kirkkokäsikirjassa oleva sanajumalanpalveluksen rakenneratkaisu, jossa messun ehtoollisosa jätetään pois, ei ole riittävän joustava. Sanajumalanpalveluksen rakenteessa täytyy olla tosin tuttuja elementtejä, jotta se voidaan tunnistaa oman jumalanpalvelusperinteen mukaiseksi mutta samalla siinä tulee olla väljyyttä, jotta kirkkovuoden painotukset ja eri teemat voidaan saada esille. Rakenteen joustavuus takaa myös toteutuksen monipuolisuuden ja antaa mahdollisimman vapaat kädet seurakuntalaisille osallistua sen laatimiseen.

Luterilaisessa jumalanpalveluksessa ovat aina olleet tärkeitä raamatunluku ja saarna. Rukouksissa seurakunnalla on mahdollisuus viedä Jumalan eteen kiitoksen, avunpyynnön ja ylistyksen aiheet. Virsissä ja lauluissa seurakunta ilmaisee uskoaan ja vastaa Jumalan puhutteluun. Psalmivuorolauluissa ja versikkeleissä esilaulaja ja seurakuntalaiset rukoilevat yhdessä. Koko jumalanpalvelus voi sävyttyä sanajumalanpalveluksen erityisaiheesta. Näin esim. kirkkovuoden juhla-aikojen jumalanpalveluksissa juhlan aihe vaikuttaa sisällön lisäksi myös jumalanpalveluksen rakenteeseen.

Sunnuntain sanajumalanpalveluksen perusrakenne on pääpiirteissään perinteinen jumalanpalvelus ilman ehtoollista. Perusrakenteen elementtejä voidaan toteuttaa monin tavoin. Jumalanpalveluksen painotusvaihtoehdoissa kuvataan eräitä teemoja, joiden pohjalta voidaan muunnella jumalanpalveluksen rakennetta ja erityisesti sen toteutusta. Tällaisia vaihtoehtoja ovat **raamatunlukuun** tai **rukoukseen** painottuva taikka **virteen ja musiikkiin** tai **saarnameditaatioon** painottuva toteutus. Näiden painotusvaihtoehtojen avulla voidaan ilmentää myös kirkkovuoden juhla- tai katumusaikojia.

Painotusvaihtoehtoja

Perusrakenne

Toteutusvaihtoehtoja

JOHDANTO

Virsi tai johdantomusiikki ilmentää jumalanpalveluksen aihetta tai kirkkovuoden ajankohtaa ja yleisilmettä (esim. katumusjumalanpalvelus, kiitosjuhla, teemajumalanpalvelus).

Virsi tai muu johdantomusiikki

Ennen johdantomusiikkia voidaan tervehtiä seurakuntaa. Jotakin jumalanpalveluksen yksityiskohtaa voidaan harjoitella. Musiikkina voi olla virsi, hengellinen laulu tai soitinmusiikkia.

Katumusjumalanpalveluksessa psalmi johdattaa tutkisteluun. Psalmiin pohjalta voi olla myös johdattelua jumalanpalveluksen teemaan.

Päivän psalmi tai johdantolause

Psalmi voidaan toteuttaa eri tavoin. Psalmiin sijasta voidaan lukea johdantolause, johon seurakunta vastaa laulamalla pienen kunnian.

Kiitosaiheisessa jumalanpalveluksessa synnintunnustusrukouksen paikalla voi olla johdantorukous tai psalmikollehta.

Synnintunnustusrukous

Rukousta voi edeltää kehoitus. Voidaan käyttää messun synnintunnustusta. Seurakunta lukee rukouksen yhdessä.

Kiitosjumalanpalveluksessa synninpäästö voi jäädä pois.

Synninpäästö

Synninpäästö voidaan muotoilla vapaasti tai käyttää messun synninpäästöä. Seurakunta vastaa synninpäästöön aamenella.

Katumusjumalanpalveluksessa kiitoslaulu jää pois.

Kiitoslaulu

Kiitoslaulun sijasta voidaan laulaa myös kunnia ja kiitosvirsi tai muu gloria-laulu.

Päivän rukous voi jäädä pois.

(Päivän rukous)

Seurakunta vastaa rukoukseen lausumalla tai laulamalla aamenen.

SANA

Jos jumalanpalveluksessa painottuu raamatunluku tai meditaatio, voidaan lukea useita raamatunkohtia. Niihin voi liittyä lyhyitä puheenvuoroja, hiljaisuutta, vapaamuotoisia tervehdyksiä tai todistuspuheenvuoroja.

Raamatunluku

Jumalanpalvelukseen valitut raamatunkohdat luetaan. Niiden välissä seurakunta laulaa virsiä tai muita vasta-uslauluja. Voi olla myös soitinmusiikkia.

Kiitosjumalanpalveluksessa tai musiikkiin painottuvassa jumalanpalveluksessa päivän virren sijasta voidaan toteuttaa laaja sävelteos (motetti tai kantaatti tai soitinmusiikkia).

Päivän virsi

Päivän virressä voidaan käyttää erilaisia virren toteutustapoja (vuorottelu, kuoro, soittimet).

Kasteen muistamisen hetki voidaan liittää saarnaan. Saarnan lisäksi voidaan käyttää muitakin puheen muotoja.

Saarna

Saarnaan voidaan liittää erilaisia havainnollistamiskeinoja ja muuta toiminnallisuutta tai sopivaa musiikkia.

Uskontunnustus

Uskontunnustuksena käytetään apostolista tunnustusta.

Virsi

Virren aikana kerätään kolehti. Se voidaan liittää myös toiminnalliseen osaan tai kerätä jumalanpalveluksen alussa tai lopussa. Virsi voidaan laulaa myös vasta toiminnallisen osan jälkeen.

Kasteen muistamiseksi jumalanpalveluksessa voidaan kaste liittää tähän. Rukousta painottavassa jumalanpalveluksessa voidaan yhteisen rukouksen aiheet koota tässä tai esittää muuten esirukousaiheita. Voi olla myös pidempi rukoushiljaisuus.

(Toiminnallinen osa)

Toiminnallinen osa voi sisältää jumalanpalveluksen teemaan tai kirkkovuoden ajankohtaan liittyvän lyhyen kertauksen. Tämä osa voi jäädä pois.

Katumusjumalanpalveluksessa voi tässä olla katumusmeditaatio.

RUKOUS

Rukoukseen painottuvassa jumalanpalveluksessa voidaan valmistettuun rukoukseen liittää vapaata rukousta, rukouslauluja ja rukoushiljaisuutta.

Yhteinen esirukous

Yhteinen esirukous valmistellaan seurakunnassa. Sen toteutuksessa on seurakuntalaisilla päävastuu. Käytetään pääasiallisesti erilaisia vuororukouksen muotoja. Rukoukseen voi liittyä virsi tai muuta rukouslaulua. Seurakunta päättää rukouksen aameneen.

Isä meidän -rukous

Rukous luetaan tai lauletaan yhdessä.

SIUNAUS JA LÄHETTÄMINEN

Kiitosjumalanpalveluksessa voi ylistys laajentua esim. toistuvaksi lauluksi tai voidaan käyttää perinteisiä laulettuja ylistyksen muotoja (esim. Te Deum).

Ylistys

Ylistys voi olla virsi tai laulu. Se ilmentää seurakunnan yhteistä kiitosta.

Siunaus

Käytetään Herran siunausta tai jotakin muuta siunauksen muotoa. Seurakunta ottaa siunauksen vastaan aamenella.

Jos jumalanpalveluksessa on ristikulkue (prosessio), se voi tulla päätösmusiikin aikana.

Päätösmusiikki

Päätösmusiikki voi olla virsi, laulu tai soitinmusiikkia. Tämä kohta voi jäädä pois.

Jos päätösmusiikin aikana on ristikulkue (prosessio), lausutaan lähettäminen ennen sitä.

(Lähettäminen)

Tämä kohta voi jäädä pois.

6.2.2. Kirkkovuoden juhla-aikojen ja erityistilanteiden jumalanpalvelukset

Jumalanpalvelusten kirja (1968) sisältää kaikkiaan kahdeksan jumalanpalveluskaavaa. Seurakunnan jokasunnuntainen päiväjumalanpalvelus voidaan toimittaa päiväjumalanpalveluksen tai ehtoollisjumalanpalveluksen kaavan mukaan. Päiväjumalanpalveluksen kaava on myös ohjeistoltaan täydellisin ja sen toteutukseen viitataan, kun eräiden muiden kaavojen pohjalta halutaan pitää erityisjumalanpalvelus kirkossa päiväjumalanpalveluksena.

Erityisiä tilanteita varten on olemassa kastejumalanpalveluksen, lasten ja nuorten jumalanpalveluksen, kenttäjumalanpalveluksen sekä erityisissä tilaisuuksissa pidettävän jumalanpalveluksen kaavat. Oma kaavansa on kirkkolain 26 §:n edellyttämiin tilanteisiin. Aamu- ja iltajumalanpalveluksen kaavaa käytetään silloin, kun perinteinen rukoushetki esim. kirkkovuoden erityisaikoina halutaan laajentaa jumalanpalvelukseksi. Kirkolliskokous on hyväksynyt perhejumalanpalvelusta varten väliaikaiseen käyttöön oman kaavansa, minkä mukaan voidaan viettää myös päiväjumalanpalvelus muutamin rajoituksin.

Nykyinen kirkkokäsikirja jaottelee erityisjumalanpalveluksia joko erityisryhmien (lapset, nuoret) tai erityistilanteiden mukaisesti. Komitean mielestä perustellumpi jaottelu voidaan löytää jumalanpalveluselämästä itsestään, sen vaihtelevan sisällön ja kirkkovuoden juhla-aikojen mukaan.

Kirkkovuoden juhla-aikoina seurakunta kokoontuu jumalanpalveluksiin viettämään juhlaa. Juhla-jumalanpalveluksia ovat erityisesti jouluihin ja pääsiäisjakson erityisjumalanpalvelukset, kuten jouluaatto, jouluyö, tuhkakeskiviikon katumusjumalanpalvelus, hiljainen viikko, pitkäperjantai, pääsiäisyö ja -aamu sekä helluntaiaatto. Lisäksi eräät muut juhlat antavat aiheen omaan jumalanpalvelukseensa (esim. pyhäinpäivän iltana). Ruotsin käsikirjassa onkin omat kaavansa jouluaaton ja pitkäperjantain jumalanpalveluksia varten. Siten halutaan korostaa näiden juhlien merkitystä kirkkovuodessa.

Kirkkovuoden erityisjumalanpalvelukset voidaan osittain toteuttaa sanajumalanpalveluksen pohjalta (esim. rukouspäivien jumalanpalvelukset, katumusjumalanpalvelukset, erilaiset teemajumalanpalvelukset). Kokeilutoiminnan aikana komitea selvittää, mitkä erityisjumalanpalvelukset vaativat oman jumalanpalveluskaavansa.

Seurakunnan viikkotoimintaan voi kuulua myös erityisjumalanpalveluksia. Erityisesti nuorisotyön, rippikoulun, diakoniatoiminnan ja lähetystyön sekä aluetoiminnan jumalanpalveluksia voidaan tukea antamalla käsikirjassa ohjeita niiden rakenteesta ja tarjoamalla aineistoa niitä varten. Aineiston tehtävänä on tukea myös näiden jumalanpalvelusten itsenäistä kehittymistä. Osittain tähän tarpeeseen vastaa myös hetkirukousten kehittäminen.

Pyhäkoulun ja muun lapsityön jumalanpalvelustoiminta kasvattaa lapsia jumalanpalveluselämään ja tukee lapsen rukousta. Siksi käsikirjassa pitää olla ohjeita myös lasten kirkkohetken tai -juhlan järjestämisestä. Niiden rakenteesta on erityisen tärkeää jättää tilaa luovalle toiminnalle ja esimerkiksi

eri palvelujärjestöjen tukitoimille. Tämä liturginen aineisto kutsuu kaikki seurakunnan työntekijät mukaan jumalanpalveluselämän vaalimiseen.

Erityisjumalanpalvelusten lisäksi on annettava ohjeet myös yleisen viikkojumalanpalveluksen vietämisestä esim. sanajumalanpalveluksen tai hetkirukousten kaavan pohjalta. Ohjeissa kuvataan jumalanpalveluksen perusrakenne, mutta annetaan väljyttä vaihtoehtoisia rukouksiksi, musiikiksi ja sanaosan toteutukseksi. Viikkojumalanpalvelus voi olla myös viikkomessu.

Jumalanpalvelusaineistolla on kyettävä täyttämään seurakuntien monipuolisen jumalanpalveluselämän vaatimukset. Jumalanpalveluselämän kokonaisuutta hoidetaan pitämällä huoli siitä, että seurakunnan yhteisen messun tai sanajumalanpalveluksen ainekset ovat tunnistettavissa erityisjumalanpalveluksissa, vaikka käytännön toteutus voi huomattavastikin vaihdella.

6.3. Hetkirukoukset

Vapahtaja kehotti seuraajiaan jatkuvaan ja lannistumattomaan rukoukseen (Luuk. 18: 1–8). Hän liitti rukoukseen myös lupauksen sen kuulemisesta: *»Minä sanon teille: mitä tahansa asiaa kaksi teistä yhdessä sopien maan päällä rukoilee, sen he saavat minun Isältäni, joka on taivaissa»* (Matt. 18: 19). Jeesus antoi opetuslapsilleen mallirukouksen (Isä meidän -rukous). Hän käytti myös opetuslapsiensa kanssa valmiita rukouksia (esim. kiitospsalmien laulaminen pääsiäisaterian päätteeksi).

Vapahtajan antaman esikuvan mukaisesti alkukristillinen seurakunta kehotti jäseniään lakkaamattomaan rukoukseen (1. Tess. 5: 17). Opetuslapset noudattivat myös juutalaista rukouskäytäntöä kokoontumalla rukoushetkiin perinteisiin aikoihin (Ap.t. 3:1; 10: 9). Näissä käytettiin pääasiassa psalmeja (Ef. 5: 19; Kol. 3: 16).

Varhaiskirkon jumalanpalvelustoimintaan kuuluivat myös rukoushetket. Vaikka yhteys juutalaiseen synagogajumalanpalvelukseen katkesi, jäivät säännölliset hetkirukoukset kristittyjen kokoontumisiin. Kirkkoisien maininnat 2. vuosisadan lopulta osoittavat, että aamu- ja iltarukoushetkiä pidettiin seurakunnissa säännöllisesti.

Kristillisen kirkon levitessä roomalaiseen maailmaan ja varsinkin vainojen jälkeen liturginen elämä kehittyi ja voimistui nopeasti. Hetkirukouskäytäntö muotoutui yhteisen jumalanpalveluksen rinnalla toiseksi liturgisen elämän uomaksi.

Rukoushetket pyhittävät ajan. Niissä aika annetaan Kristuksen omistukseen ja kätketään hänen haavoihinsa. Uhattu ja monin tavoin painostava aika muuttuu pelastuksen ajaksi. Se lasketaan Jumalan käsiin. Hetkirukouksissa käännytään pois kaikesta pahasta ja astutaan »rauhan tielle» ja omistaudutaan elämän, rakkauden ja totuuden palvelemiseen. Hetkirukoukset jäsentävät myös aikaa ja opettavat levon, virkistyksen ja työn rytmin elämässä. Ne liittävät arjen työn ja sunnuntain messun yhteen.

Hetkirukoukset liittävät rukoilijan kirkon katkeamattomaan ylistyslauluun. Näin rukous ei koskaan ole yksityistä. Tilannerukous kaventaa rukouksen siihen, mikä rukoilijasta itsestään lähtee. Hetkirukous on ilmaisua jatkuvasta kiitoksesta, jossa myös anomukset tulevat esille. Syntyy yhteys maanpäällisen kirkon ylistyksen ja taivaallisen päättymättömän virren välillä.

Hetkirukous tuo ylösnouseksen Kristuksen valon jokaiseen päivään. Samalla se on kirkkovuosi pieniskoossa. Tämän muistaminen ei ole järjellinen tapahtuma, vaan siinä Jumala uudistaa kerran tapahtuneen nykyisyydeksi. Rukous ei ole pelkästään yksityisen tai seurakunnan suorittamaa Jumalan ajattelemista, muistamista tai puhuttelemista. Hetkirukous on seurakunnan rukousuhri, jossa Jumalaa ylistetään hänen omilla sanoiltaan. Jumala itse on läsnä lahjoineen. Perinteistä rukoushetkeä onkin kutsuttu »Jumalan työksi». Jokainen rukoushetki huipentuu Herran rukoukseen. Tämä viittaa siihen, että

rukoushetket ovat osa laajempaa rukousta, jota Kristus ylimmäisenä pappina jatkuvasti osoittaa Isälleen.

Hetkirukoustoiminnan juuret ovat luostarilaitoksessa. Silloin alettiin kehittää jo Vanhassa testamentissa mainittua seitsemän rukoushetken järjestelmää. *Seitsemästi päivässä minä sinua ylistän vanhurskaista päätöksistäsi* (Ps. 119: 164). Kirkkoisä Basileios Suuren sääntö idässä 300-luvulla ja Benedictus Nursialaisen sääntö n. 540 lännessä merkitsivät vuosisataisen kehityksen huipentumaa ja ohjasivat kehitystä vuosisadoiksi eteenpäin.

Perinteiset seitsemän rukoushetkeä olivat *matutina* eli varhainen aamurukous, johon liittyi kiitoshetki *laudes*. Ne esiintyivät myös erikseen. Ns. pieniä hetkiä olivat ensimmäisen hetken (*ad primam*), kolmannen hetken (*ad tertiam*), kuudennen hetken (*ad sextam*) ja yhdeksännen hetken (*ad nonam*) rukous. Iltarukous eli *vesper* oli illan suuri hetki, jonka jälkeen vietettiin vielä rukoushetki päivän päättyessä eli *completorium*. Yön rukoushetkiä nimitettiin kokonaisuutena *vigiliaksi*.

Hetkirukousten liturginen aineisto koottiin ensimmäisen kerran 1000-luvulla yhtenäiseksi kirjaksi, *Breviariumiksi*. Tämä sisälsi hetkirukouksissa käytetyt psalmit, muualta Raamatusta valitut lukukappaleet, rukouksia ja hymnejä. Aineisto oli järjestetty siten, että kaikki psalmit rukoiltiin viikossa ja koko Raamattu läpi vuodessa.

Rukoushetkien liturgisia aineksia ovat psalmilaulu, hymni (tai virsi), raamatunluku (lektio), erilaiset vuororukoukset ja versikkelit sekä esirukous. Kolme merkittävää Uuden testamentin kiitoslaulua sisältävät myös rukoushetkiin. *Laudes*-hetkessä lauletaan Sakariaan kiitosvirsi (Luuk. 1: 68–79) eli *Benedictus*. *Vesperissä* eli iltarukouksessa lauletaan Marian kiitosvirsi (Luuk. 1: 46–55) eli *Magnificat*, ja myöhäisessä iltarukouksessa lauletaan Simeonin kiitosvirsi (Luuk. 2: 29–32) eli *Nunc dimittis*.

Luther arvosteli perinteistä hetkirukouskäytäntöä siihen liittyneen ansiohurskauden ja lainomaisuuden takia. Hän katsoi kuitenkin, että hetkirukoukset ovat osa seurakunnan rukouselämää. Myönteisesti hän asennoitui apostoliselta ajalta periytyviin aamu- ja iltarukouksiin. Tältä pohjalta syntyivät evankelinen aamupalvelus (*Mette*) ja iltapalvelus (*Vesper*). Niissä voitiin käyttää perinteistä liturgista aineistoa. Erityisesti Luther kehotti pappeja ja sielunhoitajiksi aikovia pitämään säännöllisesti näitä rukoushetkiä. Koteja varten hän loi Vähässä katekismuksessaan oman hetkirukouskäytännön antamalla ohjeita aamu-, ilt- ja ateriahartauksista.

Keskiaikainen rukoushetikikäytäntö heikkeni myös Suomessa uskonpuhdistuksen seurauksena. Yrityksiä sen säilyttämiseksi kuitenkin tehtiin. Merkittävin näistä oli Mikael Agricolan työ. Hän pyrki säilyttämään rukoushetket suppeassa muodossa myös kansankielisinä. Hänen *Rucouskiriansa* vuodelta 1544 on tekstiainekseltaan osin breviarium-tyyppinen. Kaikki päivän rukoushetket Agricola julkaisi pirkäperjantaita varten otsikolla *Herran Jesusen Pinan muisto / ia hetkiste Rucouset*. Julkaisemansa *Psaltarin* (1551) Agricola tarkoitti niin ikään hetkirukouksissa käytettäväksi.

Ruotsi-Suomen ensimmäisessä evankelisessa kirkkojärjestyksessä 1571 viitattiin myös hetkirukouksiin ja julkaistiin aineistoa niihin. Se oli samalla tarkoitettu yleiseen jumalanpalveluskäyttöön ja kouluihin. Jaakko Suomalaisen virsikirja 1583 ja Hemminki Maskulaisen virsikirja 1605 antoivat uutta suomenkielistä aineistoa hetkirukouksiin. Sen sijaan Isak Rothoviuksen 1628 antamat liturgiset ohjeet merkitsivät jo hetkirukousten aseman heikkenemistä ja niiden vähittäistä muuttumista saarnajumalanpalveluksiksi. Henkilökohtaisessa rukouselämässä alettiin käyttää mm. virsikirjan liitteenä julkaistuja, eri tilanteisiin liittyviä rukouksia. Kristikansan yleinen ruokouskirja oli Lutherin Vähä katekismus, jonka mukaan vietettiin aamu- ja iltahartauksia.

Hetkirukousten elpyminen

Läntinen hetkirukouskäytäntö alkoi viritä uudelleen 1800-luvulla Saksan evankelisessa kirkossa. Vanhan kirkon ja reformaatioajan liturgisen tutkimuksen myötä kiinnostuttiin hetkirukouksista, ja vuosisadan lopulla otettiin käsikirjoihin rukoushetkien järjestyksiä. Ruotsissa käännekohtaa merkitsi 1944 julkaistu breviarium *Den svenska tidegården*. Suomessa hetkirukouskäytännön uudelleen elvyttäjänä oli Aleksis Lehtonen julkaisemalla anglikaanisiin vaikutteisiin perustuvat teokset *Vesperale I-II* (1925). Niissä hän selvittää rukoushetkien perinnettä ja esittelee lähinnä vesperityyppisiä liturgisia tekstejä. Suomen ruotsinkielisten keskuudessa hetkirukouskäytännön viritti uudelleen Sankt Henrikskretsen. Järjestö julkaisi oman rukouskirjansa *Tidegärder för kyrkoåret*.

Vuonna 1963 Helsingissä pidetyssä Luterilaisen maailmanliiton yleiskokouksessa vietettiin päivittäisiä rukoushetkiä. Näistä kokemuksista syntyi tarve saada hetkirukouskaavat myös kirkkomme käsikirjaan. Vuoden 1968 kirkkokäsikirjaan hyväksyttiin jumalanpalveluksiksi tarkoitettut laudes-tyyppinen *Aamurukous*, *Iltarukous eli vesper* sekä *Rukoushetki päivän päättyessä*, joka on rakenteeltaan completorium. Näitä varten hyväksyttiin vuonna 1975 gregoriaaninen liturginen musiikki, joka sisältyy myös virsikirjan liitteeseen.

Luterilaisten kirkkojen piirissä on julkaistu myös breviarium-tyyppisiä rukouskirjoja. Ruotsalaisen esikuvan mukaisesti ilmestyi Suomessa vuonna 1978 ensimmäinen tällainen rukouskirja *Rukoileva kirkko*.

Uudistustarpeet

Voimassa olevan kirkkokäsikirjan aineisto ja erityisesti Rukoileva kirkko -kirja ovat vähitellen elvyttäneet hetkirukouskäytäntöä myös omassa kirkossamme. Aluksi rukoushetkiä pidettiin pääasiassa seurakuntien työntekijöiden koulutuksessa, mutta viime vuosina niiden käyttö on lisääntynyt seurakuntien pienryhmätöiminnassa. Komitea katsookin, että hetkirukoukset voivat rikastuttaa seurakuntien viikottaista jumalanpalvelustoimintaa. Hetkirukouksilla on merkittävä osa myös kirkkomme piirissä syntyneessä retreattoiminnassa.

Käsikirjakomitea katsoo, että käsikirjassamme olevia rukoushetkiä pitää uudistaa, jotta ne vastaisivat nykyistä paremmin monipuolistuvan ja laajenevan hetkirukouskäytännön tarpeita. Aamu- ja iltarukouksen sekä completoriumin lisäksi tarvitaan ohjeita ja liturgista aineistoa myös keskipäivän lyhyelle rukoushetkelle. Klassiseen perinteeseen pohjautuvien hetkirukousten rinnalle tarvitaan myös vapaampia ja yksinkertaisempia vaihtoehtoja. Lisäksi luodaan aineistoa kirkkovuoden juhla-aikojen hetkirukouksiin. Rukoushetkien musiikin luomisessa ja valinnassa on annettava tilaa myös uudenlaiselle ilmaisulle. Erityisesti on pyrittävä psalmlaulun elvyttämiseen. Komitea pyrkii saamaan valikoiman rukoushetkiin kuuluvia perinteisiä hymnejä suomenkieliseen asuun.

Evankeliumikirjan uudistamisen yhteydessä harkitaan myös viikkokolektionaarin luomista hetkirukousten tueksi. Ne elävöittävät erityisesti pienryhmien ja eri toimintapiirien rukoustoimintaa.

Hetkirukousaineistoa on nykyisessäkin kirkkokäsikirjassa. Käsikirjakomitea on sitä mieltä, että hetkirukouskäytännön tarpeet, viikkokolektionaarin käyttö sekä kirkon rukouskirjan uudistus tekevät *kirkon oman breviarium-tyyppisen käsikirjan* laatimisen tarpeelliseksi. Tähän kirjaan kootaan kaikki rukoushetkiin liittyvä aineisto, myös liturginen musiikki, psalmisävelmät ja -laulut sekä hymnit. Kokeilun avulla selvitetään tarkemmin kirjan laajuutta ja käyttötarkoituksia. Hetkirukousten kirjan suhdetta Kirkon rukouskirjaan kuvataan seuraavassa luvussa.

6.4. Kirkon rukouskirja

Mikael Agricola julkaisi ensimmäisen suomenkielisen rukouskirjan, *Rucouskiria*, vuonna 1544. Jo sitä ennen oli ilmestynyt hänen pieni katekismuksensa (*ABCkiria*), jossa oli pääasiassa Lutherin Vähän katekismuksen mukainen rukousosasto. Agricolan rukouskirja oli laaja, lähinnä papeille jumalanpalveluselämän tarpeisiin laadittu teos. Siinä oli runsaasti liturgisia rukouksia.

Turun koulun rehtorin Jacobus Finnon 1583 julkaisema rukouskirja (*Yxi wäähä Rucous kiria*) oli suppeampi ja sisälsi tekstejä myös henkilökohtaista rukouselämää varten. Kirjasta otettiin 1600-luvulla useita painoksia. Tätä rukouskirjaa nimitettiin yhteen myös virsikirjan kanssa. Tällaisesta kokoomateoksesta käytettiin eri nimiä, *Manuale Finnicum* ja *Suomalainen Sieluntavara*. Vuonna 1669 ilmestyi Johannes Gezelius vanhemman toimittama rukouskirja. Näiden sisältö poikkesi jonkin verran toisistaan, mutta pohjana oli kuitenkin Finnon rukouskirja.

Vuosisadan loppupuolella alkoi Finnon rukouskirjan rinnalla yhä enemmän vaikuttaa Avenariuksen rukouskirja. Saksalaisen Avenariuksen eli Johannes Habermannin kirja oli alkuun ilmestynyt 1565 ja käännetty ruotsiksi 1572. Lopullisesti sen asema vakiintui meillä vuoden 1701 virsikirjan myötä, sillä sen rukouskirjaosastossa oli ruotsalaisen vuoden 1697 evankeliumikirjan mukaisesti pääkohdat juuri Avenariuksen rukouskirjasta.

Kirkkomme kaikki tärkeimmät liturgiset kirjat uudistettiin 1886, jolloin kirkolliskokous hyväksyi myös uuden rukouskirjan. Suuri osa tämän aineistosta pohjautuu vuoden 1701 virsikirjan rukouksiin. Vuoden 1886 laitos oli taas pohjana 1913 hyväksytylle uudelle rukouskirjalle.

Vuoden 1943 kirkkokäsikirjakomitea julkaisi 1952 Pienen rukouskirjan. Tämä merkitsi jo irtautumista vanhasta traditiosta. Kirja oli tarkoitettu perhehartautta varten, mutta samalla yksityisen seurakuntalaisen käyttöön. Pieni rukouskirja sisälsi lyhyitä päivittäisiä rukouksia, aamu- ja iltarukouksia sekä kirkkovuoden juhla-aikojen rukouksia. Kirjassa oli huomattavan paljon suomalaisia rukouksia. Varsin runsaasti oli aineistoa otettu myös Ruotsin kirkon rukouskirjasta. Kristikunnan perinteisten rukousten mukanaolo oli komitean mielestä perusteltua siksi, että se vahvistaa kristittyjen yhteyttä.

Pienen rukouskirjan esipuheessa annetaan ohjeita perhehartauden viettämiseen sekä eri perheenjäsenten tehtävistä siinä. Yleensäkin tämän rukouskirjan keskeisiä tavoitteita oli perheiden rukouselämän tukeminen.

Vuonna 1963 asetettu käsikirjakomitea antoi kirkolliskokoukselle esityksen uudeksi rukouskirjaksi. Komitean käsityksen mukaan rukouskirjan on palveltava sekä seurakunnan yhteistä kokoon tumista että perhe- ja yksityistä hartautta. Pientä rukouskirjaa arvioidessaan komitea totesi sen aineiston olevan käyttökelpoista myös seurakunnan jumalanpalveluksissa. Tätä tarkoitusta täydentämään komitea kuitenkin laajensi rukouskirjan aihepiiriä neljällä osastolla.

Rukouskirjaehdotuksen myötä tapahtui lopullinen irtautuminen vanhasta rukouskirjatradiitiosta. Käsikirjakomitea otti ehdotukseen varsin runsaasti uutta aineistoa. Sen jaottelu oli täysin uusi. Komitean mukaan kristittyjen yhteyttä kuvastaa myös eri kirkkojen ja kulttuurien piirissä syntyneen uudemman rukousaineiston mukaanotto.

Kirkolliskokouksessa vuonna 1968 rukouskirjan aineistoa järjestettiin uudelleen ja mukaan liitettiin komitean ehdotusta runsaammin ajankohtaista rukousaineistoa. Ruotsinkielistä rukouskirjaa varten asetettiin oma komitea. Sen esitys ruotsinkieliseksi rukouskirjaksi hyväksyttiin kirkolliskokouksessa 1973.

Kirkon rukouskirjan uudistamiseen vaikuttaa Kirkko 2000 -prosessin tavoitteiden pohjalta syntynyt *Kotien rukouskirja*. Sen tarkoituksena on tukea kotien rukouselämää. Kirjaan on koottu tutut, perinteiset rukoukset osastoon »Päivästä päivään», rukouksia kirkkovuoden viettämiseksi kodin

piirissä osastoon »Vuodesta toiseen» sekä kodin erilaisissa tilanteissa käytettäviä rukouksia osastoon »Elämän matkan varrelta».

Kotien rukouskirjaa laadittaessa on erityisesti ajateltu koteja, joissa on alle kymmenvuotiaita lapsia. Aikuisille tarkoitettuja rukouksia on kirjan kolmannessa osastossa. Lisäksi kirjassa on tuttuja virsiä ja lauluja.

Rukouskirjan uudistus

Kirkkokäsikirjaan sisältyvää kirkon rukouskirjaa on käytetty varsin vaihtelevasti. Sillä ei ole samanlaista vakiintunutta käyttötapaa tai asemaa kuin käsikirjan muilla osilla. On myös esitetty kysymys, tarvitaanko tätä käsikirjan osaa lainkaan. Kysymys johtuu monesta syystä. Länsimaisen liturgisen perinteen mukaiset hetkirukoukset ovat vähitellen vakiinnuttamassa asemaansa kirkkomme liturgisessa elämässä. Tätä on tukenut myös käsikirjassa oleva hetkirukousten aineisto sekä virsikirjan liitteen kaavat ja liturginen musiikki. Myös Rukoileva kirkko -kirjan vaikutus on ollut tuntuva. Kustantajat ovat viime vuosikymmenien aikana julkaisseet suuren määrän koti- ja ulkomaisia rukouskirjoja. Valmiista rukouksista ei näin enää ole puutetta. Psalmien käyttäminen on lisääntynyt ja erityisesti psalmilaulun eri muodot ovat rikastuttaneet rukousta. Seurakunnan jumalanpalveluksessa on mahdollista laatia yhteinen esirukous vapaasti käsikirjan ohjeen mukaan.

Voidaan harkita myös rukouskirjan aineiston sijoittamista käsikirjan muihin osiin. Kun vaihtoehtoinen aineisto jouduttaneen joka tapauksessa sijoittamaan käsikirjoissa niiden loppuun, voitaisiin sinne sijoittaa myös pääosa kirkon rukouskirjan nykyisestä aineistosta.

Käsikirjakomitean mielestä luontevampi ratkaisu on kuitenkin kirkon rukouskirjan pääaineiston sijoittaminen suunnitteilla olevan breviarium-tyyppisen hetkirukousten kirjan yhteyteen. Lisäksi luotaisiin suppea rukousaineisto, joka sisältäisi jumalanpalvelusyhteyttä korostavia rukouksia sekä seurakunnan toimintaa, eri ikäkausialueita, elämäntilanteita ja kristittyjen yhteyttä käsitteleviä rukouksia. Tämä aineisto liitettäisiin virsikirjaan.

Käsikirjakomitean mielestä hetkirukousten kirjan rukousten uudistamisessa on nojaututtava siihen perinteeseen, joka on löydettävissä läntisen breviariumin lisäksi kirkkomme vanhoista rukouskirjoista. Kirjassa tulee olla myös rukoukseen ohjaavaa aineistoa, Lutherin, kirkon isien ja eri rukoilijoiden opetusta. Myös ekumeenista ainesta on liitettävä mukaan.

Hetkirukousten kirjan rukousaineisto liittyy kirkkovuoteen. Näin kirkko osoittaa olevansa nimenomaan rukoileva kirkko. Henkilökohtaisen rukouselämän hoitoon tarkoitettuja rukouksia on virsikirjan rukousliitteessä, *Kotien rukouskirjassa* ja muussa yleisessä rukouskirjallisuudessa.

Kirkon perinteisiä rukouksia on kuitenkin uudistettava nykyajan tarpeita vastaavaksi. Lisäksi on luotava uutta aineistoa, jossa aikamme kysymykset ja asiat on puettu rukouksen asuun. Myös erilaisia teemoja voi nousta perinteisestä rukouskirjallisuudesta. Näitä valittaessa on kuunneltava aikamme ääntä sekä pidettävä esillä tulevaisuuden toivon näkökulmaa. Rukousten eettisiin tavoitteisiin kuuluu, että ne auttavat kohtaamaan uusia tilanteita. Tältä osin aineisto voi olla sekä syvällistä että rohkaisevaa.

Kirkon opetuksen siitä, miten Kristus itse rukoilee rukoilijassa ja hänen kanssaan, on tultava selkeästi esille. Tämä liittyy rukouksen ihmisten arkitodellisuuden kysymyksiin.

6.5. Kirkolliset toimitukset

Käytössä olevan Kirkollisten toimitusten kirjan uudistustyö alkoi 1973, jolloin kirkolliskokous asetti sitä varten komitean. Tämä julkaisi mietintönsä 1980.

Kirkolliskokous käsitteli komiteamietintöä vuoden 1982 toukokuun istunnossaan ja antoi käsikirjavalioikunnan tehtäväksi laatia ehdotuksen uudeksi kirkollisten toimitusten kirjaksi käsikirjakomitean mietinnön ja piispainkokouksen lausunnon pohjalta.

Käsikirjavalioikunta jätti mietintönsä vuoden 1984 kirkolliskokouksen marraskuun istuntoon. Mietinnössään valiokunta esitti mm. toimitukseen osallistuvan henkilön oman osallistumismahdollisuuden lisäämistä, nykyaikaisen viestintätilanteen huomioon ottamista, pastoraalisen vastuun vahvistamista sekä toimitusten yhteyttä seurakunnan jumalanpalveluselämään. Toimitukset nähtiin koko ihmiseen kohdistuvana hengellisenä aktina.

Musiikin osuutta vahvistettiin kautta linjan. Jokaiseen kirkolliseen toimitukseen laadittiin jumalanpalveluksesta tuttu psalmijohdanto. Kaikki toimitukset voivat alkaa ja päättyä virteen. Lisäksi pyrittiin ohjaamaan sellaiseen symbolitoimintaan, joka on liturgisesti mielekästä. Toimituksiin liitettiin oleellisena osana ns. toimituskeskustelu.

Mietinnössään valiokunta perusteli lisäksi muun muassa rukousta kuolleen puolesta sekä ristimerkin käyttöä.

Kirkollisten toimitusten kirja hyväksyttiin 1984. Piispainkokous hyväksyi puolestaan vuonna 1989 kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskuksen laatiman kirkollisten toimitusten oppaan. KJMK oli edellisenä vuonna hyväksynyt kirkollisiin toimituksiin sisältyvän liturgisen musiikin.

Uudistustarpeet

Kirkollisten toimitusten kirja on ollut käytössä adventista 1985 lähtien. Vaikka siitä on jo saatu palautetta, on liian aikaista laatia selviä uudistustavoitteita sen pohjalta. Tästä syystä käsikirjauudistuksen aikataulussa toimitusten uudistustyö sijoittuu työn loppuvaiheeseen. Toimitusten kirjan uudistamista on arvioitava käsikirjauudistuksen yleisten periaatteiden näkökulmasta.

Kirkon pyhät toimitukset ilmentävät sitä, että seurakunta on nimenomaan jumalanpalvelusyhteisö. Kirkolliset toimitukset ammentavat voimansa ja sisältönsä Jumalan sanasta. Niillä on myös yhteys seurakunnan jokapäiväiseen jumalanpalvelukseen. Sekä messulle että kirkollisille toimituksille on olennaista Jumalan läsnäolo. Epikleettisen perusluonteensa mukaisesti kaikkia kirkollisia toimituksia hallitsee rukous, että Pyhä Henki toimisi ja kirkastaisi Kristusta.

Käsikirjauudistuksen tuleekin komitean käsityksen mukaan edelleen vahvistaa kirkollisten toimitusten jumalanpalvelusluonnetta. Keskeisenä käsitteenä on tällöin seurakunnan osallistuminen, partisipaatio. Seurakunta on myös kirkollisissa toimituksissa liturgisen toiminnan subjekti. Osallistujat eivät ole läsnä yleisönä, vaan hengellistä pappetta toteuttavana seurakuntana.

Seurakunnan keskinäisellä kanssakäymisellä ja yhteisellä rukouksella on vahva liturginen ja sielunhoidollinen ulottuvuus. Virren asemaa tulee toimituksissa edelleen vahvistaa. Samoin on pyrittävä eri toimitusten alku- ja päätösmusiikin valinnassa sellaiseen käytäntöön, joka sopii toimituksen tavoitteisiin ja sen jumalanpalvelusluonteeseen.

Kun jumalanpalvelus nähdään koko seurakunnan tehtäväksi, tulee toimituskeskustelusta entistä tärkeämpi, samoin seurakuntalaisten osallistumismahdollisuuksien lisäämisestä. Toimituskeskustelujen määrä on viime vuosina selvästi kasvanut. Niissä ei suoritettujen tutkimusten perusteella aina kuitenkaan ole keskeistä sielunhoidollinen tai pastoraalinen puoli, vaan pikemminkin käytännöllisten asioiden hoitaminen. Seurakunnan työntekijöitä tuleekin tukea toimituskeskustelujen hengellisen puolen vahvistamisessa. Samalla tulee korostaa seurakuntalaisten osuutta liturgian toteutuksessa, jotta ei urauduta valitsemaan yksinomaan pappiskeskeisiä vaihtoehtoja.

Tärkeimmät kirkolliset toimitukset tulee voida liittää jumalanpalvelukseen. Tämä merkitsee sekä jumalanpalveluskaavan joustavuutta että yksittäisen toimituksen rakenteen selkeyttä. Kirkollinen toimitus voidaan viettää myös siihen osallistuvan seurakunnan erityisjumalanpalveluksena. Seura-

kunnan yhteisen jumalanpalveluksen ja kirkollisten toimitusten kiinteä yhteys käy ilmi myös siitä, että yhteisessä esirukouksessa muistetaan yksittäisissä toimituksissa mukana olleiden elämäntilannetta. Näin tapahtumien ilmoitusluonteen sijasta pyritään vahvistamaan esirukousluonnetta. Kasteen merkitystä tulee vahvistaa jumalanpalveluksessa. Kasteen kaavassa on nykyistä selkeämmin tuotava esille kirkon jäsenyyden merkitys. Kasvatuskysymyksen lisäksi on tutkittava kastekysymyksen liittämistä toimitukseen.

Konfirmaatiojumalanpalvelukset tavoittavat edelleen suuren määrän seurakuntalaisia, jotka eivät muuten käy jumalanpalveluksissa. Tästä syystä tämän erityisjumalanpalveluksen suunnitteluun on kiinnitettävä suurta huomiota. Konfirmaatiojumalanpalveluksesta annettuja ohjeita on selkeytettävä. Nykyiset ohjeet eivät riitä jumalanpalveluksen huolelliseen toteutukseen. Kokeilun aikana selvitetään erillisen jumalanpalveluskaavan tarve. Rippikoulun uudistus vaikuttaa myös konfirmaatioon ja sen viettämiseen jumalanpalveluksena.

Hautaan siunaamisen kaavassa on selkeytettävä erillisen raamatunluvun ja siunauspuheen aiheeksi valittavan raamatunkohdan yhteyttä. Hautausjumalanpalveluksen vaihtoehtoa on muokattava nykyistä helpokäyttöisemmäksi. Kaikkien toimitusten rukoukset kaipaavat uudistamista. Kaikki esimerkit johdantopuheiksi on tarkistettava ja lisäksi selkeytettävä näiden tehtävää toimituksissa.

Vihkimys- ja siunauskaavat on uudistettava vastaamaan mahdollisesti kirkon virkarakenteessa tapahtuvia muutoksia. Kirkon vihkimisen kaavaa on uudistettava teologisesti ja pastoraalisesti.

Komitea tulee selvittämään erillisen tutkimusohjelman avulla yksittäisten kirkollisten toimitusten uudistustarpeen.

* * *

Jumalanpalveluselämän uudistamisen periaatteita

- 1 Ehtoollisjumalanpalvelus pyritään saamaan jokapäiväiseksi jumalanpalvelukseksi.
- 2 Ehtoollisjumalanpalveluksen nimeksi otetaan läntisen perinteen mukaisesti messu.
- 3 Sunnuntain messu jäsentää seurakunnan koko jumalanpalveluselämää.
- 4 Messun rakenteessa ja toteutuksessa vahvistetaan ripin, raamatunluvun ja seurakunnan vastauksen asemaa.
- 5 Saaman ja raamatuntekstin välistä yhteyttä on vahvistettava.
- 6 Sanajumalanpalvelusta varten luodaan oma kaavansa, jonka toteutuksessa on kirkkovuoden ja eri teemojen edellyttämää liikkumavaraa.
- 7 Jumalanpalveluksen yksittäisten osien toteutuksessa tulee olla tilaa vapaudelle ja vaihtoehdoille.
- 8 Kirkkovuoden juhla-aikoja varten luodaan omaa jumalanpalvelusaineistoa. Seurakunnan eri työaloja ja toimintamuotoja varten annetaan virikkeitä ja rohkaistaan omaehtoista jumalanpalvelustoimintaa.
- 9 Hetkirukouksia, viikkolektionaaria ja kirkon rukouskirjaa varten luodaan kirkolle oma breviarium-tyyppinen käsikirja. Rukouksia liitetään myös virsikirjan yhteyteen.
- 10 Kirkollisten toimitusten ja jumalanpalveluksen yhteyttä kehitetään. Eri toimitusten uudistustarve selvitetään erityistutkimuksen avulla.

Liite: Esimerkkejä eräistä liturgisista teksteistä

Synninpäästöjä

1

L Kaikkivaltias Jumala
on antanut Poikansa Jeesuksen Kristuksen
meidän puolestamme kuolemaan
ja antaa meille Kristuksen tähden kaikki synnit anteeksi.
Jeesuksen Kristuksen kirkon
palvelijana/palvelijaksi kutsuttuna ja vihittynä
julistan teille
kaikkien syntienne täyden anteeksiantamuksen
Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.

S Aamen.

(Elämän juhla, Eukaristiajumalanpalvelus Kirkkojen Maailmanneuvoston Kuudennessa Yleiskokouksessa Vancouverissa 1983)

* * *

2

P Sinulle, joka pyydät syntejäsi anteeksi,
sanon Jeesuksen Kristuksen valtuuttamana:
Sinun syntisi on annettu sinulle anteeksi
Isän ja Pojan + ja Pyhän Hengen nimeen.

S Aamen.

(Ruotsin käsikirja 1986)

* * *

3

P Tunnustuksenne mukaan te kadutte sydämestänne syntejänne
ja uskotte lujasti Jeesuksen Kristuksen voittoon synnistä.
Kutsuttuna Sanan palvelijana
minä julistan teille kaikille Jumalan armon
ja syntien anteeksiantamuksen
Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.

S Aamen.

(Erneuerte Agende 1991, Offene Schuld)

* * *

Ehtoollisrukouksia

1

Ylistys olkoon sinulle, taivaan ja maan Herra,
 että olet armahtanut luotujasi
 ja lähettänyt ainokaisen Poikasi ihmiseksi.
 Me kiitämme sinua lunastuksesta,
 jonka Poikasi täydellinen uhri on meille valmistanut,
 ja rukoilemme:
 Lähetä Pyhä Henkesi siunaamaan meitä, sinun palvelijoitasi,
 ja näitä lahjojasi leivässä ja viinissä,
 että oikeassa uskossa ottaisimme vastaan
 Poikasi totisen ruumiin ja veren pelastukseksemme.
 Tätä anoen me muistamme hänen elämää antavaa kärsimistään
 ja kuolemaansa, hänen riemullista ylösnousemistaan
 ja taivaaseenastumistaan ja hänen lupaustansa
 palata kerran ja niin vietämme hänen pyhää ehtoollistaan,
 kuten hän itse on meitä käsenyt.

Asetussanat

(Martti Parvio, TA 1/1972)

* * *

2

Ehtoollisrukous A

Pyhä Jumala, väkevä Herra, armollinen Isä,
 sinun armosi on loputon
 ja valtakuntasi on ikuinen.
 Sinä olet täyttänyt koko luomakuntasi
 valolla ja elämällä.
 Taivas ja maa ovat täynnä sinun kunniaasi.

Abramahaman kautta sinä lupasit
 siunata kaikki kansat.
 Sinä pelastit Israelin, valitun kansasi.
 Profettojen kautta sinä uudistit lupauksesi
 ja aikojen lopulla sinä lähetit Poikasi,
 joka sanoin ja teoin julisti sinun valtakuntaasi
 ja oli kuuliainen tahdollesi
 aina kuolemaan asti.

Asetussanat

Joka kerta, kun me syömme tätä leipää
 ja juomme tästä maljasta,
 me julistamme Herran kuolemaa
 siihen saakka kun hän saapuu.

S Kristus on kuollut. Kristus on noussut ylös.
 Kristus tulee kunniaissa takaisin.

Sen tähden, laupias Isä,
 tämän leivän ja maljan myötä me muistamme
 Herramme elämää, joka uhrattiin meidän puolestamme.
 Me uskomme todistusta hänen ylösnousemuksestaan
 ja odotamme häntä tulevaksi kunniaissa
 osallistumaan kanssamme
 suureen ja luvattuun juhlaan.

S Aamen, tule Herra Jeesus.

Me rukoilemme sinua:
lähetä nyt Pyhä Henkesi,
Herramme ja hänen ylösnousemisensa Henki,
että me, jotka otamme vastaan Herran ruumiin ja veren,
eläisimme sinun kunniasi ylistykseksi
ja saisisimme perintömme sinun pyhiesi kanssa valkeudessa.

S Aamen, tule Herra Jeesus.

Liitä rukouksemme kaikkina aikoina rukoilleiden
ja rukoilevien palvelijoitteesi pyyntöihin
ja yhdistä ne suuren ylipappimme
lakkaamattomiin esirukouksiin,
kunnes hän saapuu voittajana
ja kaiken Herrana.

S Hänen kauttaan, hänen kanssaan ja hänessä
kuuluu sinulle, Jumala, kaikkivaltias Isä,
Pyhän Hengen yhteydessä
kaikki kunnia ja kirkkaus
iankaikkisesta iankaikkiseen. Aamen.

(Lutheran Book of Worship 1978)

* * *

3

Ehtoollisrukous B

Ylistetty olet sinä, taivaan ja maan Herra,
joka ympäröit koko luomakunnan rakkaudellasi.
Me kiitämme sinua siitä pelastuksesta,
jonka olet lahjoittanut meille Jeesuksen Kristuksen kautta.
Valmista meitä Pyhällä Hengelläsi
ottamaan hänet vastaan,
kun hän tulee luoksemme pyhässä ehtoollisessaan.

Asetussanat

S (Me julistamme sinun kuolemaasi, Herra,
ja tunnustamme sinun ylösnousemustasi
siihen saakka, kunnes saavut kunniaasi.)

Taivaallinen Isä,
lahjoita meille tässä ateriassa
Poikasi kärsimyksen ja kuoleman,
ylösnousemuksen ja taivaaseenastumisen
siunatut hedelmät.
Anna meille elämää hänen elämästään,
jotta hän pysyisi meissä ja me hänessä.
Odottaessamme sitä hetkeä,
jolloin hän saapuu kunniaasaan,
me rukoilemme niin kuin hän on meitä opettanut:

(Ruotsin käsikirja 1986)

* * *

4

Ehtoollisrukous I

Me kiitämme sinua, Herra, ja laulamme sinun ylistystäsi.
 Et ole jättänyt synnin ja kuoleman valtaan sitä,
 minkä sinä, kaikkivaltias Jumala, olet luonut.
 Ikuisen Sanasi, Jeesuksen Kristuksen, kautta
 sinä kutsut meidät kaikki elämään.
 Hän on ottanut velkamme kantaakseen
 ja tehnyt rauhan sinun ja ihmisten välille.

Asetussanat

- L Tämä on uskon salaisuus.
- S *Me julistamme sinun kuolemaasi, Herra,
 ja ylistämme sinun ylösnousemustasi siihen saakka,
 kun tulet kunniassa.*

Ehtoollisrukous II

Sen tähden me kiitämme sinua, taivaallinen Isä,
 Poikasi elämästä ja kärsimisestä ja hänen uhristaan ristillä.
 Me ylistämme hänen ylösnousemustaan,
 voittoa pahasta ja kuolemasta.
 Herra, anna meille Pyhä Henki ja uudista elämämme hänen kauttaan.
 Siunaa meille nämä lahjat, elämän leipä ja pelastuksen malja.
 Yhdistä kaikki, jotka tulevat osallisiksi Kristuksen ruumiista ja verestä,
 uskon ykseyteen, rakkauden yhteyteen ja sinun kirkkautesi toivoon.

S Aamen.

* * *

(Erneuerte Agende 1991, Grundform I)

7. Kieli ja ilmaisu jumalanpalveluselämässä

7.1. Miksi ja mihin suuntaan liturgista kieltä uudistetaan?

Uudistus nousee aina keskustelusta ja kritiikistä; keskustelu taas nousee koetuista vieraantumisen tunteista. Jumalanpalvelusta kritisoidaan tänään kuivaksi, jäykäksi, ikäväksi ja vanhanaikaiseksi.

‘Kuivuudella’ saatetaan tarkoittaa esim. sitä, että jumalanpalveluksen abstrakti kieli ei anna ravintoa emotionaalisille tarpeille, joita virinnyt karismaattisuuden ja mystiikan virtaus on haasteellisesti tuonut mukanaan. ‘Jäykkyydellä’ taas voidaan tarkoittaa Jumala-kuvan kokemista juhlanan etäisenä, mikä korostuu demokratian ajan ihmiselle oudosta kuningas-termistöstä. ‘Ikävä’ ja ‘vanhanaikainen’ viittaavat ehkä kirkon jumalanpalvelustoimitusten raskassoutuiseen kieleen, jota iskevään nykykirjallisuuteen ja journalistiikkaan tottunut ihminen vierastaa.

Nämä esimerkit antanevat viitteitä siitä, miten moneen asiaan liturginen kieli on sidoksissa. Tärkeimpiä niistä on Raamatun ja tradition ohessa ajan kulttuurikonteksti.

Akkulturaatio

Kun kieltä uudistetaan, voidaan restauroida vain fasadi, julkisivu, ja modernisoida vain häiritsevimmät vanhanaikaiset muodot. Toiveet ulottuvat kuitenkin syvemmälle, siihen että ihminen voisi tuoda oman aikansa lähtökohdista, omasta konkreettisesta tilanteestaan käsin uskoa ja ylistystään esille. Eri aikakaudet ovat rakentaneet erityyppisiä kirkkorakennuksia saman, muuttumattoman uskonkiven pohjalle; eri aikakaudet lähestyvät myös kukin erityisellä kielellä Jumalaansa. Uudistuksessa on kysymys uskon aina uusista ilmenemismuodoista; tässä mielessä uudistaminen on päättämätön prosessi. Sukupolvi toisensa jälkeen näkee vaivaa tarkan, totuudellisen ja puhuttelevan muodon löytämiseksi uskolle. Eryyksen haastava uudistustyö on meidän aikanamme, jolloin ei vain usko, vaan myös kieli on kriisissä. Luottamus sanaan ja sen ammattikäyttäjiin on murene-massa. Kielifilosofia on etenkin tällä vuosisadalla paljastanut kielen epätarkkuutta ja sopimusluonteisuutta. Massatiedotusvälineet syytävät ilmoille sensaatio-otsikoita, jotka lupailevat suurta uutisaalista, mutta antavatkin usein vesiperän. Sanasta on tullut inflatorisen halpa. – Kuin vastapainoksi kirjallisuus on paikoin (Rekola, Hyry) ryhtynyt viljelemään ‘kallista’ sanaa: pienimuotoista, kireisen tarkkaa, sanaa joka maksaa vaivan.

Muutamien viimeisen vuosikymmenen aikana koko elämänmuotomme on muuttunut. Keskiverto-suomalainen on koulutetumpi, sosiaalisesti turvatumpi ja varakkaampi kuin koskaan historiansa aikana. Teknistyminen on kohottanut voimakkaasti hyvinvointiamme, mutta johtanut myös kaupungistumisen myötä eheän yhtenäiskulttuurin ja suurten ideologioiden katoamiseen. Vaurautensa keskellä ihminen on irrallinen ja privatisoitunut, minkä hän kokee toisaalta kaipaamaan vapautena, toisaalta turvattomuutta tuottavana.

Ihmisen tietämys merkittävistä asioista on kaiken aikaa kasvanut. Tietoa on niin paljon, että saattaa olla työlästä hahmottaa sen vyöryssä elämästä todenmukainen kuva. Toisaalta tietämyksen laajeneminen on lisännyt vastuuta kantavien määrää. Tuntemme globaalista huolta: maailman huone on yhteinen ja meidän on yhteisesti pidettävä huoli siitä ja toisistamme. Kansoina saamme myös – Euroopan yhdentyessä varmasti entistä enemmän – innoitusta ja virikkeitä toisiltamme.

Nopea kehitys on lisännyt kielteisiä tekijöitä. Niitä ovat ennen muuta pinnallistuminen ja tulevaisuudessa kenties yhä kiihtyvä kilpailu. Halun omistaa voi nähdä kulkevan yhä useammin ole-

misen, ajattelun ja luovan elämän edellä. Pienet, heikommat vähemmistöt voivat jäädä 'kovan' yhteiskunnan jalkoihin, vailla ihmisarvoa ja lähimmäisyyden tukea.

Millaisilla laatusanoilla voisi siis luonnehtia aikamme ihmistä? Niitä voisivat olla vapaa, liikkuva, aikuistuva, utelias ja rohkea, mutta myös ahdistunut, passivoitunut ja yksinäinen. Termit eivät jaa ihmisiä kahteen selkeään ryhmään; moni löytää piirteitään molemmista. Aikuistuva on usein myös ahdistunut, vapaa ja menestyvä kokee yksinäisyyttä. Molempiin ryhmiin kuuluvissa on niitä, jotka kärsivät aikamme ominaisairaudesta, eksistentiaalisesta sijoittumattomuuden tunteesta. Molemmissa ryhmissä tunnetaan pelkoa mahdollisesta ekokatastrofista, mutta iloitaan myös heränneestä yhteisvastuullisuudesta planeetastamme.

Liturgisen kielen tulisi lähteä liikkeelle juuri tällaisen ihmisen todellisuudesta käsin. Sen tulisi puhua moniarvoisen ja rikkaan, mutta myös tylyksi ja epävarmaksi luonnehdittavan kulttuurimme keskeltä hoitavasti ja kokoavan vahvasti, toivoa ja iloa herättäen, mutta myös sen särkyneen todellisuuden, 'haavan' ja epävarmuuden ääntä mukaan tuoden, provosoiden etsimään ja löytämään yhteyttä Jumalaan, lähimmäiseen ja omaan itseen. – Erityisen tarkasti olisi tänä päivänä kuunneltava tulevaisuuden – lasten ja nuorten – sydänääniä ja kartoitettava huolellisesti miljöö, jossa he ovat vastaanottavia ja viihtyvät. Merkille pantava on nuorten pyrkimys monella taholla oman jumalanpalveluksen kehittämiseen, mistä mm. Tuomas-messu on uudella tavalla liikkuvana ja dynaamisena todisteena. – Valppaus on kuitenkin koko ajan säilytettävä siinä, ettei uudistustyössä kulttuuri-kontekstin vaatimus paisu yliotteiseksi. Tällöin liturginen kieli kadottaa omimman olemuksensa ja saattaa käydä esim. niin, että rukouksesta tulee mitä tahansa arkipäiväistä, psykologisesti hienosäädettyä puhetta. Silloin myös kielen suhde traditioon ja menneisiin sukupolviin ohenee, ja huomiotta jää se tosiasia, että liturginen kieli nousee paitsi tämän päivän, myös Raamatun ihmiskuvasta, muuttumattomasta asetelmasta ihmisestä syntisenä olentona Jumalan edessä.

Millainen sitten on puolestaan aikamme ihmisen jumalakuva, johon liturginen kieli on myös sidoksissa? Raamatun jumalakuvasta se on usein eriytyvässä ja hiljalleen privatisoitumassa. Ihminen haluaa itse luoda oman jumalakuvansa. Kirkon Jumala on yhä useammin vain juhlapäivien Jumala, jota tarvitaan lähinnä korotetun elämäntilanteen luojana. Kirkon kieli saatetaan kokea erillisenä saarekkeena, jolla ei ole tekemistä arkitodellisuuden kanssa.

Se millä tavalla ihminen sitten kokee Ilmoituksen Jumalan, joka ilmaisee itseään toisaalta lain, toisaalta evankeliumin kielellä, riippuu hänen kokemustaan ja elämäntilanteestaan. Ahdistunut saattaa kokea Jumalan ankarampana, tuomitsevana Jumalana, rohkea demokraattisemmin ja kompleksittomammin, läheisempänä. Yleisenä suuntauksena ajassa voi todeta tarvetta kokea Jumala yhä useammin antavana ja armahtavana Isänä, joka rakastaa meitä. »Jumala ylhäinenkö?» sanoi valoisasti jo runoilija Aaro Hellaakoski, »hymyä nähnyt enkö metsän reunassa, päivänä huhtikuun?» Rukouksessa tämä painotus näkyy entistä läheisempänä Jumalan puhuttelemisena.

Yhtenä suuntauksena ajassa on pyhän kokemisen uudellinen etsiminen. Sitä mikä Jumalassa on pyhää, salattua, on vaikea ilmaista sanoin. Niinpä sitä etsitäänkin enemmän hiljaisuuden retriiteistä, eleettömistä rituaaleista ja musiikista, jonka kieli on jaollisempi kuin sanan. Toiveet suuntautuvat myös kiirehtivätempoiseksi ja näytelmänomaiseksi moitittuun jumalanpalvelukseen päin: että painopiste siinäkin käväisisi myös aisteja ruokkivien symbolien ja hiljaisuuden puolella. Taukohan on perinteisesti ollut puhetaidon merkittäviä tehokeinoja, osa puhetta, sen intensiivinen ja lataava osa, sinetöivä sydämenlyönti. – Kun Jumalan pyhyttä yritetään ilmaista verbaalisesti, kieli on perinteisesti ottanut käyttöönsä orkesterinsa lyyrisimmät keinot, rytmin ja toiston, jolla ortodoksisessa liturgiassa on paljon huomattavampi sija kuin luterilaisuudessa.

Liturgisen kielen tyyliin vaikuttavat erityispiirteet

Liturginen kieli on sidoksissa viestinnän yleisiin lakeihin. Uskon kommunikaatiovälineenä sillä on kuitenkin selvät erityispiirteensä. Niitä ovat:

1. Liturgisen kielen lähde on Raamattu.

2. Liturgisella kielellä on yhteys teologiaan.
3. Liturginen kieli on kollektiivikieltä.
4. Liturginen kieli on on puhuttavaksi ja laulettavaksi tarkoitettua kieltä.

Raamatun sana on pääroolissa kaikissa kristillisissä tilaisuuksissa. Ekumeeniselta kannalta raamatuntutkimus on kokoava tekijä, mutta aiheuttaa myös ongelmia. »Kirkon sanoma perustuu idiomille, joka ei ole meidän kieltämme, ei eurooppalaista kieltä, ei germaanista eikä kuulu 20. vuosisadalle. Raamatun kielestä ei tule koskaan äidinkieltämme. Harhailemme aina muukalaisina israelilaisten puheensarsien ja kuvien joukossa» (Oosterhuis < Hallqvist 1974). Tosin 'Kaanaan kuvat' ovat syöpyneet syvälle länsimaisen ihmisen tajuntaan ja tulleet yhteiseksi, luovuttamattomaksi kulttuuriperinnöksemme, mutta niiden rinnalle olisi ennakkoluulottomasti luotava uusia. Jeesuksen käyttämä konkreetti, aistihavaintoihin perustuva kieli on haaste päästä abstrakteista ilmaisuista eläviin mieli- ja kielikuviin. Kriisissänsä kieli kadottaa juuri kosketuksensa konkreettiin (Huhtala 1972). Vaarana on tällöin sanojen ja mielteiden tasolle jäävä uskonnollisuus, religionismi, joka koskettaa ihmistä vain määrättyissä erityistilanteissa, mutta ei yllä hänen elämänsä kokonaiskonkreettiin – seikka, mistä luterilaista kirkkoamme usein juuri kritisoidaan.

Tämän päivän teologia ei tee enää yhtä jyrkkää eroa maallisen ja hengellisen, sakraalin ja profaanin välille kuin esim. 1800-luvun pietismi. Jumalan korostetaan ilmestyvän lähimmäisyydessä ja luomisessa. Tässä korostuksessaan teologia on yhtä sen ajassamme ilmenevän huolen kanssa, että narsistinen ihminen välinpitämättömyydellään ohentaa ja tuhoaa suhteensa lähimmäiseen ja vaaratilanteessa olevaan luontoon. Korostus voi näkyä jumalanpalveluksemme yhteisessä esirukouksessa. Se heijastuu ylistyksessä, rukouksissa ja entistä elämänläheisemmissä virsissä. Liturgisen kielen yhteys teologiaan ei ole teologisten muotivirtausten seurailemista, vaan teologias-tanouseviin todellisiin kysymyksiin vastaamista.

Liturginen kieli on yhteisön käyttämää kieltä, kollektiivikieltä, johon mahdollisimman monen on pystyttävä samastumaan. Sen vuoksi se ei saa olla voimakkaan persoonallista tai korostetun esteettistä. *Liturginen kieli ei sano 'minä', vaan 'me'* (Hallqvist 1974). – Myös se että liturginen kieli on lähinnä puhuttavaksi, mutta myös laulettavaksi tarkoitettua kieltä, rajaa sitä myös yksinkertaisen ja poeettisesti iskevän suuntaan.

Tavoiteltavia tyyllisiä ominaisuuksia

1950-luvulta lähtien on käyty keskustelua uskonnollisesta kielestä. Kielifilosofi D.Z. Phillips on todennut tutkimuksessaan, että uskonnollisen kielen merkitystä ei voida selittää eikä sen ilmaise-maa totuutta esittää puhtaasti ei-uskonnollisella kielellä (Salomäki 1990). Phillips liittyy näin vuosisatamme suuren kielifilosofin Ludvig Wittgensteinin näkemykseen kielen kytkeytymisestä käytäntöihin. Ilmaisun tekee uskonnolliseksi vasta se rooli ja paikka, mikä sillä on sanojansa tai kuulijansa elämässä.

Phillips korostaa Jumalan todellisuuden ja persoonan erityisluonnetta. Jumala on todellinen tavalla jolla mikään äärellinen objekti ei ole: hän on pyhästi todellinen. Hänen pyhytensä tajuaminen merkitsee hänen todellisuutensa tajuamista. Tämä tajuaminen ei nojaa mihinkään perusteluihin. On kysymys varmuudesta, ei tosiasioista. Uskonnollinen kokemus vahvistaa totuuden Jumalan ole-massaolosta. Kokemuksellisuus on näin osa uskonnollisen kielen merkitystä; ja uskonnollisissa kielikuvissa Phillips näkee voiman, joiden totuus on – kokemuksen kannattelemana – näissä ku-vissa itsessään.

Tämä kielifilosofian näkökulma silmien edessä tulee luonnolliseksi se tosiasia, että Raamatulla ja traditiolla on niin keskeinen asema kuin niillä on. Uudistuksessa se merkitsisi esim. sanaston kohdalla sitä, että monille jo elämyksellisesti tärkeille käsitteille ei etsitä modernia vastinetta. Mutta koska liturgisessa kielessä on kyse nimenomaan tämän päivän ihmisen puheesta Jumalalle, lähtökohtana tulee olla hänen todellisuutensa, hänen suuhunsa istuva normaalikieli. Ihmisen kielellinen ymmärtämiskyky perustuu hänen taustaansa, korostaa Phillips, ja tältä kannalta katsoen uudistamisprosessi on uskon soveltamista aina uuden sukupolven kokemustaustaan. Tällöin sana

ei jää vangiksi juhlanan kirkkorakennuksen sisään tai jumalanpalvelusten keston varaan, vaan lähete ihmisten mukana liikkeelle, keskelle elämää ja sen monia alueita.

Millaista sitten on ominaisuuksiltaan hyvä liturginen kieli? Lyhyesti voisi sanoa, että se on puhuttelevaa ja kaunista. Mutta mitä on kaunis?

Estetiikassa todetaan tämän käsitteen muuttuneen voimakkaasti vuosisatojen kuluessa. Se sulkee piiriinsä paljon enemmän kuin ennen: se mikä ennen oli jopa luotaantyöntävää, saattaa nyt olla kaunista. Sopeutuminen koskemattoman luonnon keskeltä teknistyvään kulttuuriin edellytti ja vaati tätä muutosta. 1940-luvun Tulenkantaja-lyyrikot löysivät tekniikan, nostureiden, autojen, ennen rumina pidettyjen kauneuden. Marcel Duchamp toi galleriaan tavallisia ready-made -esineitä, tuoleja ja peltitölkkejä 'kauniina' esineinä. Uusi asennemuutos heijastui arkkitehtuurissakin: goottilaisesta katedraalista on siirrytty suorakaiteenmuotoisiin monitoimitaloihin. Kielen tasolla, kaunokirjallisuudessa se taas on merkinnyt lisääntyntä luottamusta yksinkertaiseen ja eleettömään; erityisesti lyriikan alalla tämä on merkille pantavaa. Uusi raamatunsuomennos on rinnasteinen esimerkki: raskaan poljennollinen, vlevä on vaihtunut selkeään normaalikieleen.

Jos siis toteamme, että liturgisen kielen tulee olla tyyliltään 'kaunista', ilmaus on liian laava ja yksilön subjektiivisiin mieltymyksiin sidottu. On etsittävä tarkempia ilmauksia, jotka kuvaisivat liturgisen kielen ominaislaatuja ja sen pyrkimystä päästä vaikuttamaan osallistujaan. Tässä pyrkimyksessä on myös myönnettävä tehtävän suuri rajallisuus: lähdetään kuvaamaan sanoin sanoinkuvaamatonta. Tällöin olisi virhe (Huuhtanen 1990) lähteä etsimään mallia puhtaaksiviljellystä kaunopuheisuudesta ja retoriikasta, vaan olisi evankeliumin paradoksaalisuuteen liittyen tukeuduttava pikemminkin päinvastaisuuden lakiin: Sanan tulisi luonteeltaan olla kuulostelevaa, hapuilevaa, tavallista vaatimatonta puhetta. Aitoon, kaikkea ekstaattisuutta kaihtavaan sanaan kuulijan on helppo samastua, kokea se omaksi puheekseen. Se että sana jätettäisiin salpaavan muotovalmiin asemesta suhteelliseksi ja avoimeksi, toisi siihen myös tilaa tuovaa kuultavuutta ja arvoituksellisuutta.

Kiistellyssä teoriassaan erityisestä sakraalikielystä Wolfgang Schanze luettelee neljä merkittävää antiteesia, käsitteparia, joiden välillä hyvä liturginen kieli tasapainottelee (Hallqvist, 1974). Nämä käsitteparit ovat

1. arvokkuus ja luonnollisuus
2. runsaus ja niukkuus
3. traditio ja nykyaika
4. täsmällisyys ja läpikuultavuus

Luonnollisuuden ja yksinkertaisuuden kriteeriä on jo useaan otteeseen korostettu. Sitä liturgisen kielen on oltava jo sen puheenomaisuuden takia: asian on hahmotuttava yhdellä kuulemalla. Arvokkuus on puolestaan se vastapooli, joka tulee sitä voimakkaammin esiin, mitä enemmän tilanne sitä vaatii. Pääjumalanpalvelus tai hautaan siunaaminen edellyttää arvokkuutta toisella tavalla kuin lasten jumalanpalvelus tai perhepiirissä tapahtuva kaste. Traditio sanoo myös painotuksessa sanansa: vanha kirkkorukous on tyyliltään juhlavampi kuin moderni samaan tapaan kuin gregoriaaninen laulu ja nykyaikainen kirkkolaulu eroavat toisistaan. Schanzen toinen vastapooli-pari, runsaus – niukkuus, muistuttaa eräästä liturgisen kielen olennaisimmasta tekijästä, emotionaalisesta vaikuttavuudesta. Hyvä liturginen kieli pyrkii aina ylistyksessään ja avunhuudoissaan olemaan 'koko-olemuksellista' haluten ravita ja hoitaa osallistujia sekä älyn, tunteen että tahdon puolesta, unohtamatta myöskään ihmisen tänä päivänä uudelleen virinnyttä suhdetta hiljaisuuteen. Jotta kieli välttäisi köyhtymisen vaaran, sanaston tulisi olla riittävän vivahteikasta ja rytmin säädellä kokonaisuutta harkitusti, vuoroin kiihdyttäen, vuoroin välttämättömiä lepotaukoja suoden. Rytmin merkitys liturgisessa kielessä on huomattava. Yleensäkin se on kielen tärkeimpiä tekijöitä influoinnin, vaikuttavuuden kannalta; se myös nostaa kielen tarpeen vaatiessa arkipäiväisen puheen yläpuolelle.

On sanottu, että liturginen kieli ei ole lajiltaan runoutta eikä proosaa, vaan jotakin kolmatta, jota voisi sanoa esim. rituaalikieliksi (Hallqvist 1974). Rituaalikieli pyrkii poljennolliseen, keveään iskevyyteen ja varoo barokkista raskautta ja mahtipontisuutta jo sanan kärsimän inflaation vuoksi. Aikamme, samalla kun se etsii voimakkaita auktoriteetteja, vierastaa suuria sanoja. Jumalan pyhyys ja kaikkivaltius saa jatkuvasti uusia ilmaisumuotoja. Tunnetuimpia niistä on 'Taizen kieli', ekumeenisesta ranskalaisesta luostariyhteisöstä suomalaistenkin keskuuteen levinnyt liturgia. Siinä

yhteen kokoontuneet ylistävät Jumalaa sananmukaisesti maan tasalta, lattialla istuen, yksinkertais-
ta säeparia yksinkertaisella sävelkululla toistaen.

Koskettava, 'me'-määritteinen jumalanpalvelus syntyy aina taiteellisesti korkeatasoisen panoksen ja inhimillisen 'roson' yhteensulautumisesta. Näin on myös hyvässä kirjallisuudessa: ylevä ja arkinen, inhimillinen sekoittuvat tavalla, jota voi määritellä vain sanoin 'aito', 'todenmakuinen'. Jumalanpalvelukseen osallistuvien aktiivisuuden rohkea lisääminen olisi sekin tämän vuoropuhe-
lun lisäämistä, siirtymistä 'jäykästä' luonnollisempaan, elävämpään.

Ajanmukaisuus, mitä poolia Schanze tradition läsnäolon mukana pitää tärkeänä, ei tarkoita koskaan profaanin kosiskelua. Ajanmukaisuus on yksinkertaisesti sitä, että nykyihmisen inhimillisen, Jumalaa ikävöivän todellisuuden säie liittyy sukupolvien vastaaviin säikeisiin. Traditio on joskus ollut nykyaikaa sekin ja kamppailut oman äänen sulauttamiseksi eheästi jo olevaan. Ajatonta kieltä ei ole olemassa; 'ajattomuus' liu'uttaisi kielen jokaisen ajan ulottumattomiin.

Neljäs käsitepari viittaa erääseen liturgisen kielen kaksinaisuuteen: toisaalta sen on oltava – nimen-
omaan toimitusten kohdalla – täsmällisesti muotoiltua, toisaalta, – Jumalasta puhuttaessa – riittävän avointa, suhteellista, läpikuultavaa. Läpikuultavuus on samalla se kielen ominaisuus, joka eniten ruokkii ihmisen emotionaalisia tarpeita ja avaa oven näkymättömille todellisuuksille. Puhumme vertauksin, metaforin. Ne ovat meidän kultaamme, suitsukettamme, mirhaamme: kielen omia, jatkuvasti uusiutuvia lahjoja.

7.2. Liturginen kieli ja kirkkokäsikirjan kieliasu

Liturgisen kielen luonteesta

Eri kirkkojen liturgisissa uudistuksissa samoin kuin koko kirkon julistusta koskevissa keskusteluissa on viime vuosina ja vuosikymmeninä noussut selvästi esiin viestinnällinen näkökulma. Sanoman ja sisällön ohella on ruvettu kiinnittämään uudella tavalla huomiota myös sanoman lähettäjään ja vastaanottajaan sekä kieleen, joka riippuu kaikista kolmesta seikasta. Tästä näkökulmasta liturginen kieli on kieltä, jossa vuorovaikutus on erittäin keskeisessä asemassa. Ensinnäkin se on **Jumalan puhetta** kokoontuvalle seurakunnalle, toiseksi seurakunnan **puhetta Jumalalle** ja kolmanneksi seurakunnan keskinäistä viestintää, **puhetta Jumalasta**. Näihin kolmeen vuorovaikutussuuntaan on joskus lisätty vielä kaksi muuta dialogista ulottuvuutta, joissa korostuu kirkon lähetystehtävä: seurakunta puhuu myös ulkopuolisille ja kuuntelee puolestaan ulkopuolisten puhetta (Frank C. Senn 1983).

Kaikissa viestintätilanteissa vaikuttaa kielenkäyttöön, siis kielimuodon ja tyylin valintaan, ensisijaisesti se, kenelle puhutaan. Liturgisen kielen teologisissa luonnehdinnoissa ovat painotukset vaihdelleet Jumalan ja seurakunnan välillä: toisaalla on korostettu sitä, että liturginen kieli on sakraalikieltä, jota seurakunta käyttää Jumalan edessä ja Jumalalle (Wolfgang Schanze), toisaalla on taas haluttu lähentää liturgiaa ja arkielämää ja pyrkiä sakraalikielen sijasta mahdollisimman ymmärrettävään ja toimivaan kielenkäyttöön (SOU 1974).

Paitsi viestintävälineeksi kieli määrittellään myös **ajatusten, tunteiden ja tahdon ilmaisuvälineeksi**. Tällöin sen käytössä korostuu sanoman lähettäjä, puhuja (Jumala, seurakunta). Kolmantena kielen määrittelyssä on toisinaan saatettu mainita vielä yksi tehtävä, joka keskittyy enemmän sanomaan ja sisältöön: kieli on inhimillisessä elämässä myös **perinteen välittäjä** (esim. Hakulinen – Ojanen 1976). Tämä luonnehdinta sopii erityisen hyvin liturgiseen kieleen, tosin avarammassa mielessä kuin muuhun perinteen välitykseen, sillä liturgian sisältö perustuu Jumalan muuttumattomaan ilmoitukseen Raamatussa sekä Jumalalle puhuvan ja Jumalaa kuuntelevan seurakunnan traditioon.

Liturgia erottuu kaikesta muusta inhimillisestä viestinnästä siinä, että sen olennaisimmassa vuorovaikutussuhteessa on toisena osapuolena Jumala. Jumalan olemus kaiken elämän luojana, alkuperäisestä yhteydestään luopuneen ja eksyneen ihmisen pelastajana sekä jatkuvasti maailmassa toimivana persoonana on kuitenkin jotain muuta kuin ihminen luovana, elämää ylläpitävänä, yhteyttä etsivänä ja vuorovaikutuksessa toimivana olentona (vrt. Ramshaw 1989; Salomäki 1990). Myös Jumalan sana on Raamatun verbaalisessa ilmiössä enemmän kuin pelkkää inhimillistä kieltä, koska Jumala puhuu sen välityksellä. Näistä eroista ja erilaisuuksista huolimatta Raamatun ilmoittaman Jumalan ja ihmisen kokemustaustat ovat kohdanneet toisensa Jumalan aloitteesta Jeesuksessa Kristuksessa. Tämä mahdollistaa myös molemminpuolisen vuorovaikutuksen ja viestinnän Luojan ja luodun, Pelastajan ja pelastetun, Pyhittäjän ja pyhitetyn välillä.

Koska liturginen kieli ilmaisee näkymätöntä ja silti samalla läsnäolevaa todellisuutta, se poikkeaa muista eri tilanteissa käyttämistämme kielimuodoista. Verbaalisella tasolla se on aina luonnollista kieltä, ja sen konkreettisena lähtökohtana on Jumalan oma sana. Raamattu onkin liturgisen kielen ensisijainen lähde; itse asiassa koko kirkon sanallinen liturgia on aina ollut juuri Raamatun sanan käyttöä tai sovellusta. Tämä tosiasia nostaa liturgisessa viestinnässä keskeiseksi sen edellä mainitun näkökulman, että seurakunta on kokoontuessaan ensisijaisesti Jumalan puhuttavana.

Kielellisen uudistuksen lähtökohtia ja tavoitteita

Vaikka liturginen kieli poikkeaa joiltakin osin kaikesta muusta inhimillisestä kielestä ja vaikka sen välittämä perinne on sisällöllisesti muuttumaton, sen ulkonainen asu – äänne-, muoto- ja lauserakenne sekä sanasto – vaatii jo viestivyyden vuoksi ajoittaista uudistamista siinä missä muikin yleiskieli. Hyvin tärkeän syyksen kirkollisissa toimituksissa ja käsikirjassa käytettävän kielen tarkistamiseen ovat antaneet uudet raamatunkäännökset, mutta toisaalta muospaineita on tullut myös siitä, että kirkon kielen on katsottu yleensäkin etäännyneen jokapäiväisestä kielenkäytöstä.

Eri kirkkojen käsikirjauudistuksissa samoin kuin oman luterilaisen kirkkomme piirissä on kiinnitetty huomiota hyvinkin monenlaisiin kielellisiin ongelmiin. Amerikan luterilaisten kirkkojen käsikirjan oppaassa (Pfatteicher & Messerli 1979) on korostettu sitä yleisperiaatetta, että liturgisen kielen täytyisi päästä kaavoittuneista filosofisista käsitteistä ja teologisista fraaseista eläviin, raamatullisia mielikuvia herättäviin ilmauksiin. Liturgisen kielen puhuttavuus ja puheenomaisuus on taas nostanut eri puolilla esiin mm. raskaat lauserakenteet ja vieraiden kielten (latinan, saksan) vaikutuksen. Samoin on tehty havaintoja kielen vanhoillisuudesta, abstraktiudesta ja substantiivittyyden aiheuttamasta kankeudesta ja staattisuudesta. Ruotsin kirkon käsikirjauudistuksessa on pohdittu arkaististen ilmausten (taivutusmuotojen ja sanojen), vierasperäisten sanojen (*social, handikapp, ekonomisk*) ja nykyihmiselle vieraiden kielikuvien (*paimen, kuningas*) käyttöä sekä sanaluokkien suhteita (SOU 1974). Suomalaisessa keskustelussa on jo aiemmin tuotu konkreettisesti esiin mm. käsikirjan rukousten vaikeatajuisuus, jonka on katsottu johtuvan mutkikkaista lauserakenteista sekä lausanojen ja kielikuvien runsaudesta ja kirjavuudesta (Saraneva 1985).

Ruotsin kirkon käsikirjakomitea on maininnut mietinnössään (SOU 1974) kieleen kohdistuvina uudistustavoitteina yksinkertaisuuden (enkelhet), selkeyden (klarhet) sekä tiiviyn ja täsmällisyyden (koncentration). Jopa seurakunnan aktiivisuuden on katsottu riippuvan jossain määrin näiden tavoitteiden tarkoituksenmukaisesta toteutumisesta.

Yksinkertaisuus ja **selkeys** liittyvät läheisesti siihen, että liturgisen kielen on oltava puhuttavaksi ja kuunneltavaksi sopivaa, siis puheenomaista ja kuultunakin ymmärrettävää. Yksinkertaisuudella on tarkoitettu myös sitä, ettei liturginen kieli saisi olla minkään erityisryhmän kieltä eikä jättää ketään ulkopuolelle, vaan sen on puhuttava kaikkien puolesta ja kaikille. Sen ymmärtäminen voi kuitenkin olla eriasteista, sillä liturgia vaatii myös harjoitusta ja eläytymistä. Yksinkertaisuus ei merkitse myöskään pelkkään ymmärryksen vetoamista tai älyllisyyttä eikä liioin kielen köyhyttä. Itse kielessä se ilmenee selvimmin lauserakenteissa ja sanajärjestyksissä, kun taas sanaston on oltava rikkaampaa ja monipuolisempaa kuin ihmisten jokapäiväinen aktiivinen sanavarasto on.

Tiiviyys ja täsmällisyys koskevat selvemmin liturgisen kielen yhteyttä teologiaan ja musiikkiin, ts. tämä tavoite on välttämätön kristillisen uskon teologisten sisältöjen formuloinneissa ja laulettavissa osissa. Kielellisten ilmausten mahdollisimman täsmällinen muotoilu on tärkeä myös niissä kirkollisissa toimituksissa tai toimitusten osissa, joissa täytyy samalla ilmaista mitä tapahtuu, mistä on kysymys (esim. kaste). Silti liturginen kieli on jotain muuta kuin objektiivisen tiedonvälityksen kieltä tai puristeista, täyteen ahdettua määritelmäkieltä. Tiiviyysvaatimusten suhteen kirkollisten toimitusten eri osat vaihtelevat suuresti; esimerkiksi palvovissa tai meditoivissa osissa tarvitaan enemmän väljyyttä ja levollisuutta kuin uskonsisältöjä ilmaisevissa tai toteavissa ja toteuttavissa osissa.

Kun pohditaan edellä mainittujen tavoitteiden toteuttamista ja toteutumista, on välttämätöntä ottaa huomioon kirkollisten toimitusten sisällölliset ja viestinnälliset funktiot, jotka ilmenevät konkreettisimmillaan juuri kielenkäytössä ja tyyliissä. Sisältönsä ja osanottajiensa puolesta kirkolliset toimitukset muodostavat monentyyppisiä kielenkäyttötilanteita. Tämä edellyttää liturgiselta kieleltä tyyllistä joustavuutta mm. arkisuuden ja juhlallisuuden, konkreettisuuden ja abstraktiuden, läheisyyden ja etäisyyden tai yksityisyyden ja yhteisöllisyyden ilmaisemisessa. Jopa sama toimitus voi vaihdella tässä suhteessa suuresti tilanteen, aiheen ja osallistujien mukaan; hyvänä esimerkkinä ovat nykyiset erityyppiset jumalanpalvelukset ja messut.

Myös kukin erillinen toimitus sisältää hyvinkin erilaisia osia: tervehdyksiä, rukouksia, tekstinlukua, ylistystä jne. Nämä kaikki vaativat sisältönsä ja funktionsa sopivaa tyyliä ja kieliä. Toisissa osissa korostuu selvemmin runollisuus ja tunteiden ilmaiseminen, toisissa taas tiedon välittäminen tai uskonsisällön määrittäminen, ja joissakin tilanteissa (esim. aviopuolisoiksi julistaminen) tarvitaan jopa hallinnollisen tai juridisen kielen vivahteita. Näin ollen verbaalinen kieli toteuttaa liturgiassa oikeastaan kaikkia mahdollisia kielenkäyttöfunktioita (Karlsson 1976; ks. myös Lampinen 1985 b): sillä ilmaistaan tunteita ja vuorovaikutusta, tiedotetaan, kehoitetaan, vaikutetaan, toteutetaan jokin tapahtuma jne. Esimerkiksi vuorotervehdyksissä tulee esiin sosiaalinen, vuorovaikutusta ilmaiseva funktio, synnintunnustuksessa ja ylistyksissä mm. ekspressiivinen, tunteita ilmaiseva funktio, ja performatiivinen, toteuttava funktio kuuluu mm. synninpäästöön sekä kaste- ja vihkikaavaan. Joissakin osissa voi olla kyse useammastakin funktiosta yhtäaikaan. Taiteellisemmat ja ekspressiivisemmät osat sallivat kielenkäytölle luonnollisesti enemmän vapauksia kuin informatiiviset ja performatiiviset osat. Käsikirjan kielen tarkistamisessa tämä merkitsee sitä, ettei samankaan toimituksen eri osia voida muokata saman mallin ja samojen periaatteiden mukaan. Tässä suhteessa käsikirjan kieli muodostaa oikeastaan monikerroksisen tyylihierarkian, jossa kirkollista, liturgista kieltä seuraa erityyppisten toimitusten (jumalanpalvelus, kaste jne.) kieli, tätä puolestaan yhden, tilanteittain vaihtelevan toimituksen (erilaiset jumalanpalvelukset ym.) kieli ja vihdoin yhteen toimitukseen sisältyvien puheaktien (tervehdykset, uskontunnustus jne.) kieli.

Suomenkielisen liturgian uudistustarpeita

Vaikka liturgisen kielen ominaispiirteet ja yleiset uudistustavoitteet ovat kaikkialla samansuuntaiset, kielen tyyliin, sanastoon ja rakenteeseen liittyvät konkreettiset ongelmat vaihtelevat kielittäin, ja siksi niitä on tarkasteltava myös lingvistisesti erikseen. Suomen kirjakieli poikkeaa kaikista puhekielen muodoista (murteista, nykypuhekielestä), ja se on rakenteeltaan puhuttua kieltä vanhoillisempaa. Kun kirkollinen ja hengellinen kieli on muutenkin muuttunut muuta kielenkäyttöä hitaammin, voisi olettaa, että meillä kuilu puhutun, varsinkin jokapäiväisen, kielen ja puhuttavaksi tarkoitetun liturgisen kielen välillä on syvä. Toisaalta on muistettava, että koko suomen kirjakielen synty liittyy kiinteästi kristinuskoon, ja tästä syystä kirjasuomi on jo alun alkaen saanut varsinkin lauserakenteisiinsa vahvan vierasmallisen leiman. Tyylintutkijat ovat jopa väittäneet, että suomenkielinen kristillis-hengellinen tyyli on kokonaan lainatuotetta, koska pakanalliseen kontekstiin kuuluneet kielenaineokset eivät kelvanneet uuden »ei-arkisen» tyylin ilmaisimiksi (Saukkonen 1984).

Kirkon julistaman sanoman ja nykyisen liturgian kannalta kirjasuomen syntyvaiheissa on kuitenkin tärkein merkitys sillä, että kristinuskon keskeiset käsitteet saivat jo varhain sen ilmaisumuotonsa, joka niillä on vielä nykyäänkin. Mikään muu ala ei ole tullut toimeen yhtä vanhalla ja alkuperäisellä

sanastolla (Rapola 1962). Yksi Wolfgang Schanzen luettelemista sakraalikieltä luonnehtivista käsittepareista oli traditio – nykyaika. Tässä suhteessa voisi sanoa, että yhteys vuosisatojen takaiseen traditioon on säilynyt Suomen kirkossa erityisen vahvasti myös kielen avulla ja kielen varassa.

Kristinuskon julistaminen suomen kielellä palautuu jo uskonpuhdistusta ja kirjasuomen syntyä edeltävään aikaan. Ainakin jo 1400-luvulla on Turun tuomiokirkossa pidetty suomenkielisiä saarnoita, ja samalla vuosisadalla määrättiin tärkeimmät jumalanpalvelusten osat luettaviksi kansankielellä (1441 Isä meidän -rukous, uskontunnustus, synnintunnustus, Ave Maria; 1492 rippikaava ja samalla määräys kaikkien näiden tekstien muistiin kirjoittamisesta). Näin ollen keskeinen kristillinen kielenkäyttö oli varsinkin sanaston osalta melko vakiintunutta – vaikkakaan ei riittävän monipuolista – siinä vaiheessa, kun Mikael Agricola aloitti kirjallisen työnsä. Agricolan tuotannon alkuajoilta, ehkä 1540-luvulta, on säilynyt myös joitakin liturgisten tekstien (käsikirjan, messun, evankeliumikirjan) käsikirjoituksia. Varhaisimpia tämän alan julkaisuja ovat Agricolan käsikirja (1549) ja messu (1549), Paavali Juustenin messu (messu ja evankeliumikirja, 1575), Erik Sorolaisen käsikirja (1614) sekä Olavi Elimaeuksen evankeliumikirja (1618, 1622) ja käsikirja (1629) (Rapola 1967; Parvio 1988; Pirinen 1988).

Millaisia kysymyksiä sitten nousee esiin, kun ruvetaan pohtimaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nykyisen käsikirjan kielellistä uudistamista, ja mitä konkreettisia havaintoja voisi tehdä tämänhetkisen käsikirjan kieliasusta? Aivan ensiksi on huomautettava, ettei kieli ole liturgiassa mikään irrallinen ilmiö, joka voitaisiin uudistaa pelkästään teknisesti, ulkonaisen perustein, esimerkiksi tukeutumalla kielenhuollon tai tyyliopin periaatteisiin. Kielen suhde sisältöön ja sanomaan on olennainen lähtökohta käsikirjan tekstien tarkistamisessa, joten kieliasu ratkeaa hyvin pitkälle muista uudistuksista käsin. Toisena tärkeänä periaatteena on muistettava liturgisen kielen yhteys Raamattuun. Uusi raamatunkäännös antaa siten selkeän suunnan myös käsikirjan kielelliselle uudistustyölle. Hyvin monet tämänhetkiset ongelmat väistyvät uuden käännöksen myötä, mutta toisaalta niiden sijaan voi nousta muita kysymyksiä, joita ei voida ratkaista vain entisiin malleihin nojautuen. Tällaisia aiheuttavat ennen kaikkea dynaamiset käännösperiaatteet. Sujuvaan, luontevaan nykykieleen pyrkivä Raamatun kieli saattaa esimerkiksi sotia entistä enemmän liturgisen kielen tiiviyksvaatimuksia vastaan. Käsikirjan kielen ei tarvitse kuitenkaan noudattaa orjallisesti Raamatun väljentyntä kieliasua, vaan sitä voidaan muokata ja tiivistää tarpeen mukaan, kunhan keskeiset avainsanat – merkityksiä kantavat substantiivit, adjektiivit ja verbit – säilytetään. Jäykästä, vierasmallisesta ja vanhahtavasta kieliasusta irtautunut raamatunkäännös antaa myös käsikirjauudistukselle entistä suuremmat mahdollisuudet muokata tekstejä dynaamisemmiksi ja samalla liturgisen kielen vaatimuksia vastaaviksi.

a) Äänne- ja muotorakenne

Pinnallisimman ulkoasunsa – äänne- ja muotorakenteen – puolesta nykyisen käsikirjan kieli on suhteellisen nykyaikaista. Komitean ei siten tarvitse ottaa kantaa sellaisiin muoto-opillisiin arkaismeihin, joita Ruotsin ja Englannin kirkkojen vastaavassa uudistustyössä on jouduttu käsittelemään (rts. *tackom och lovom, bliva, kommen, eder*; engl. *thy, thee, livest*). Kirjasuomen äänne- ja muotorakenne on vakiintunut pääpiirteissään jo viime vuosisadalla, ja myös raamatullinen ja muu hengellinen kieli on seurannut tätä kehitystä, niin ettei sanottavia tyylieroja ole päässyt syntymään. Käsikirjassa onkin vain muutamia arkaismeja, jotka voidaan ongelmitta vaihtaa uudempiin muotoihin, esim. *peljätä, hyljätä* → *hylätä*; *aikain, isäin, pakanain* → *pakanoiden, lammasten* → *lampaiden*; *heidän muistoansa, kirkkauttansa* → *kirkkauttaan*.

b) Virke- ja lauserakenteet

Sen sijaan ne kielenpiirteet, joiden vuoksi liturgista kieltämme voi aiheellisestikin pitää raskassou-tuisena ja vaikeatajuisena, liittyvät pääasiassa virke- ja lauserakenteisiin. Sanaston ohella nämä leimaavat äänne- ja muoto-opillista rakennetta selvemmin juuri tilannekohtaista kielimuotoa tai tyyliä. Pelkästään virkerakenteittensa puolesta liturginen kieli on melko kaukana puhutusta suomen kielestä; eri tyylilajeista se on tässä suhteessa lähimpänä tieteellistä kieltä, ja sitä voisi verrata myös

virasto- ja lakikieleen. Pitkät ja monipolviset virkkeet vaikeuttavat erityisesti kuultavaksi tarkoitettua sanaa. Runsaat sivulauseet ja irralliset lisäykset nostavat tekstien abstraktiotasoa niin, että niitä voi olla jopa luettuina vaikea ymmärtää. Erityisesti seurakunnan yhteisesti lausumien tai laulamien osien täytyisi olla kaikkien seurattavissa, niin että niihin pystyisi todella osallistumaan eivätkä ne jäisi pelkäksi ulkoluvuksi tai muuksi lukusuorituksesi. Esimerkkeinä rakenteensa vuoksi vaikeasti hahmotettavista sisällöistä ja pitkistä määritelmistä voisi mainita yleisesti kollehtarukouset (mm. kynttilänpäivä, Kristuksen taivaaseenastumisen päivä).

Pyrkimys puheenomaisuuteen edellyttää siis muutoksia virkkeiden ja lauseiden rakenteelliseen hahmottamiseen. Samalla on kuitenkin muistettava tavoitteissa mainittu tiivys ja täsmällisyys, joka rajoittaa muokkaustyötä joissakin toimitusten osissa. Sen lisäksi kielellinen uudistustyö on sidottava sisällöllisiin ratkaisuihin, kuten edellä on jo viitattu. Sisällön ja kielellisen rakenteen yhteys näkyy monissa teksteissä siinä, että niihin on pyritty kokoamaan ja tiivistämään mahdollisimman paljon asioita, jotka ovat ajallisesti, paikallisesti tai loogisesti kaukana toisistaan; tämä on johtanut mm. epäsymmetrisiin rinnastuksiin, esim.

— — joka ruokit taivaan linnut ja vaattetat kedon kukat ja Pojassasi, meidän Vapahtajassamme, olet avannut meille taivaallisen valtakuntasi (15. kolminaisuudenpäivän jälkeinen sunnuntai, saarnan päätösrukous).

— — Jumala antakoon meille käsittämättömän laupeutensa ja Vapahtajan Jeesuksen Kristuksen tähden kaikki syntimme anteeksi ja antakoon meille armoa, että luopuisimme — — (synninpäästö, vaihtoehto 4).

— — että tuntisimme syntimme, mutta myös Vapahtajamme (laskiaissunnuntai, saarnan päätösrukous).

Yhteinen teologinen traditio ja sisältö on kuitenkin joissakin keskeisissä teksteissä kieliopillista rakennetta tärkeämpi kriteeri. Tällainen on esimerkiksi uskontunnustuksen ulkonaisesti epäsymmetrinen rinnastus ja *Pyhään Henkeen, pyhän yhteisen seurakunnan* (vrt. rts. *på den helige Ande, en helig, allmännelig kyrka*; saks. *an den Heiligen Geist, die heilige christliche Kirche*; engl. *in the Holy Spirit, the holy catholic Church*). Samantapainen rinnastusongelma sisältyy myös synninpäästön kohtaan *Kaikkivaltias, armollinen Jumala on — — armahtanut — — , antaa — — ja lahjoittaa — —*.

Liturgisen kielen tiivysvaatimuksista johtuu myös se, että lauseissa on runsaasti määritteitä, jotka ovat toinen toistaan painokkaampia. Kristinuskon keskeisillä avainsanoilla kuormitetuista lauseista on vaikea päätellä, mikä niissä on kaikkein tärkeintä, tai löytää ilmauksen olennaista ydintä. Toimivien predikaattiverbien vähyys ja substantiivien, adjektiivien ja tyyliä tiivistävien lauseenvas- tikkeiden ja muiden nominaalimuotojen (*näkemään, valvoen, saadaksemme, anteeksiantava*) runsaus antaa kielelle erityisen raskaan ja liikkumattoman sävyn. Esimerkiksi seuraavassa virkkeessä on vain yksi predikaattiverbi, joka sisältää myös subjektin, kaikki muut sanat ovat sen tai toistensa määritteitä:

Auta meitä hänen alennuksensa muodossa näkemään taivaallinen voimasi elääksemme hänen varjeluksessaan turvallisinä (joulun jälkeisen sunnuntain kollehtarukous).

Ruotsin kirkon käsikirjan uudistajat ovatkin kiinnittäneet huomiota juuri siihen, että verbien lisääminen lisää myös kielen dynaamisuutta, aktiivisuutta, ja tämä puolestaan antaa nykyihmiselle totuudenmukaisemman kuvan Jumalan toiminnasta maailmassa ja ihmisen elämässä (ks. SOU 1974).

Sisällön kannalta määritteiden samoin kuin määrittävien sivulauseiden käyttöön on kiinnitettävä huomiota erityisesti rukousten puhutteluissa (*iankaikkinen, kaikkivaltias Jumala ja Isä, joka annat — —*). Vaikka pitkien kuvailujen tarkoituksena on herättää mielikuvia Jumalasta ja antaa aikaa nimenomaan yhteyden kokemiseen, niiden muotoilussa on pohdittava myös sitä, miten nykyihmi-

nen kokee ja ilmaisee läheisyyttä, etäisyyttä, kunnioitusta jne. Tällöin tulee mukaan myös muu liturginen viestintä, jopa hiljaisuus. Erityisen ongelmallisiksi on eri kirkkojen käsikirjauudistuksissa mainittu juuri lyhyet kollehtarukoukset, jotka ovat kaikkialla noudatelleet pitkään latinankielistä mallia. Niiden puhuttelujen ja lopetusten välissä on vain vähän muuta asiaa, rakenteeltaan ne ovat vaikeatajuisia, eikä niiden lyhyys anna aikaa myöskään minkäänlaiselle mietiskelylle.

Määritteiden runsaus on aiheuttanut puolestaan vaikeuksia sanajärjestyksen hahmottamisessa. Määritteitä on ollut pakko sijoittaa suomen kielen normaalisanaajärjestyksen vastaisesti silloinkin, kun painotus ei sitä vaadi, ja näin niistä on tullut tarkoitettua painokkaampia, esim.

Auta heitä *niin* toimimaan, että rauha ja hyvinvointi säilyisivät (iltarukouksen eli vesperin rukous) → toimimaan niin, että –.

Opeta meitä *oikein* käyttämään vapauttamme (itsenäisyyspäivän jumalanpalveluksen rukous, Jumalanpalvelusten kirja s. 85) → käyttämään vapauttamme oikein –.

Suo *ajasta aikaan* sinun nuoren väkesi *pyhässä asussa* nousta eteesi (2. rukouspäivän, nuorison päivän saaman päätösrukous) → Suo nuoren väkesi –.

Ehkä kaikkein arkaistisimman leiman liturginen kieli saa vielä nykyäänkin vanhemmalle kirjakielille tyyppillisestä, osittain vierasmallisesta sanajärjestyksestä, jossa verbi sijoittuu lauseen loppuun, esim.

Anna meille usko, joka maailman *voittaa*, että – (19. kolminaisuudenpäivän jälkeinen sunnuntai, saaman päätösrukous) → joka voittaa maailman.

Suo meidän totisessa uskossa vastaanottaa hänen kärsimyksensä hedelmä ja ristin voimalla joka päivä *uudistua*, kunnes – (pitkäperjantai, saaman päätösrukous) → ja uudistua joka päivä ristin voimalla.

Virkkeiden lyhentäminen ja lauseiden keventäminen liioista lauseenjäsenistä mahdollistaa jo sellaisenaan luontevamman sanajärjestyksen. Tällöinkin on sanajärjestyksen tärkein säätelijä silti puhe-rytmi, joka antaa paremmat mahdollisuudet painotuksen vaihteluille kuin kirjoitettu kieli. Vaihtelevilla sanajärjestyksillä saadaan painotetuksi olennaisimpia asiasisältöjä, ja niillä voidaan välttää myös kaavamaisuus ja yksitoikkoisuus. Raamatullisen ja liturgisen kielen sanajärjestys onkin mainittu aiemmin myös tyylioppiin, jonka on katsottu myönteisellä tavalla luonnehtivan vanhahtavaa piipiasuomea ja antavan sille rauhallisen, verkkaisen poljennon (esim. Rapola 1967).

Sekä virsikirjan uudistajat että Raamatun suomentajat ovat joutuneet kiinnittämään huomiota pronominiin painokkuuteen ja viittaussuhteisiin. Liturgisessa viestinnässä pronomineilla ja omistusliitteillä on jatkuvan vuorovaikutuksen takia vielä olennaisempi merkitys. Jumalan ja seurakunnan välinen yhteys hämärtyy, jos pronominiin viittaussuhteet ovat epäselvät tai jos näkökulma vaihtelee perusteettomasti samassakin rukouksessa »seurakunnan», »meidän» ja »minun» välillä. Tarpeettomat pronominit sekä pronominiin, omistusliitteiden ja persoonapäätteiden tautofoninen toisto saattavat juhlistaa tyyliä selkeyden kustannuksella, esim.

Auta meitä seuraamaan *sinun* kutsuasi (jouluaton kollehtarukous) → kutsuasi.

Johdata meitä elämämme loppuun asti ja vie meidät *sinun* luoksesi taivaan kotiin (lasten jumalanpalveluksen yleinen esirukous) → luoksesi taivaan kotiin.

Sinulle me tuomme kiitoksemme kaikesta huolenpidostasi ja rukoilemme
 -- (uudenvuodenaaton kollehtarukous) -> Sinulle me tuomme kiitoksen
 kaikesta huolenpidosta tms.

c) Sanasto

Tilannekohtaisen kielenkäytön toisena tuntomerkkinä on lauserakenteiden ohella pidetty sanastoa. Liturgisessa kielessä se onkin vielä tiukemmin sidoksissa sanomaan ja sisältöön kuin muut kielen osa-alueet. Sananvalinnassa ja kuvailmausten käytössä käsikirja joutuu ehkä kaikkein eniten nojamaan Raamattuun. Ongelmat ovat siten pohjimmiltaan samat kuin raamatunkäännöstyössä ja virsikirjauudistuksessa. Erona on kuitenkin se, että liturgisen kielen omat erityispiirteet eivät anna ainakaan kaikissa kirkollisissa toimituksissa tai toimitusten osissa niin suuria vapauksia radikaaleihin muutoksiin kuin esimerkiksi dynaaminen käännöseriaate tai virsien runomuoto. Tiiviysvaatimustensa vuoksi liturginen kieli joutunee pitäytymään pääasiassa keskeisessä, jo vakiintuneessa sanastossa, ja synonyymien vaihtelu on mahdollista vain vapaammissa ja taiteellisemmissa osissa.

Vaikka raamatunkäännöskomitea on muuttanut monia hengelliseen kieleen vakiintuneita sanoja ja pyrkinyt ilmaisemaan Raamatun keskeisiä käsitteitä uusilla, monipuolisemmilla tavoilla, on huomattava, ettei se ole hylännyt kokonaan entistä sanastoa (*iankaikkinen, laupeus, vanhurskas*), vaan valinnut sen rinnalle vain eri yhteyksiin paremmin sopivia, merkitystä valaisevia synonyymeja.

Suomen kielen hengellisen sanaston vakiintuneisuus vahvistaa sen asemaa myös nykykielessä, ja raamatullisella kielellä on ollut muutenkin kirjallisuuden välityksellä merkittävä vaikutus muuhun kielenkäyttöön. Myös keskeinen sanasto on säilynyt vuosisatojen ajan suhteellisen samanlaisena, ja esimerkiksi Mikael Agricolan käyttämistä sanoista on suurin osa säilynyt sellaisenaan nykysuomeen saakka. Esimerkkeinä mainittakoon jo Agricolan teksteihin sisältyvät sanat *usko, jumalanpelko, epäusko, synti(inlankeemus), kiusaus, taivas, helvetti, kadotus, ylösnousemus, risti(innauittu); laupias, kaikkivaltias, armollinen, vanhurskas, armahtaa, lunastaa, vapahtaa, pelastaa; seurakunta, kirkko, jumalanpalvelus, messu, sakramentti, kaste, ehtoollinen, rippi, rukous, uskontunnustus, ylistys, siunaus, virsi, saarnata*. Tässä sanastossa on sekä vanhoja omaperäisiä kulttuurisanoja (*Jumala, henki, saarna* < mm. 'puhe, satu') että eri suunnilta tulleita lainasanoja, ja niiden lisäksi on myös Agricolan luomien tai käyttöön ottamien johdosten ja yhdyssanojen määrä huomattava (*hengellinen, jumalallinen, ajallinen, kolminaisuus, sovittaja, eksytys; epäjumala, lepopäivä, opetuslapsi, omatunto*). Osa sanoista on ilmaissut aikaisemmin pakanallisen uskonnon käsitteitä (*jumala, pyhä, perkele*), osa on liittynyt jo lainautuessaan kristinuskoon (slava. *pappi, risti, pakana*). Monissa tapauksissa sanat ovat kuitenkin siirtyneet tavallisesta ei-hengellisestä käytöstä abstraktiin hengelliseen merkitykseen. Esimerkiksi joillakin germaanisilla lainasanoilla on ollut suomen kielessä jo alun perin merkityksiä, jotka ovat herättäneet myös kristinuskon keskeisiin käsitteisiin sopivia mielikuvia (*autuas* 'onnellinen', *laupias* 'lempeä'). Jotkut sanat ovat sittemmin luisuneet lähes kokonaan hengelliseen käyttöön, ja alkuperäiset merkitykset ovat säilyneet vain murteissa, esim. *armo* murt. 'säälä; hellyys, huolenpito' (< *armas* alk. 'surkuteltava', myöh. 'helliteltävä, rakas') ja *hurskas* murt. 'viisas, ymmärtäväinen; hurja, hillitön, tuhlaileva'. (Rapola 1962, 1967; Hakulinen 1978, 1979.)

Keskeisen liturgisen sanaston vakiintuneisuudesta ja uuden raamatunkäännöksen tarjoamasta mallista huolimatta käsikirjauudistuksessa joudutaan ottamaan kantaa mm. sanojen tyyli- ja merkitysvivahteisiin (arkisuus, juhllisuus, runollisuus, vanhahtavuus, konkreettisuus), varsinkin erityyppisissä toimituksissa. Näiden vivahteiden raja on kuitenkin hyvin häilyvä, joten sen pohdiskeilu vaatii ehkä erilaistenkin raamatunversioiden ja muun hengellisen kielenkäytön vertailua. Liturgisen kielen kollektiivisuus edellyttää sitä, että sanaston on oltava mahdollisimman tuttua, ymmärrettävää ja yleispätevää. Vain johonkin ahdasalaiseen tyyliin tai suppean ryhmän käyttämään kielimuotoon kuuluvat ilmaukset – esimerkiksi jonkin herätysliikkeen omat sanontatavat tai nuorten käyttämät slangisanat – eivät täytä tätä vaatimusta, eivät myöskään yksityisen ihmisen henkilökohtaisista kokemuksista lähtevät persoonalliset kuvailut. Sama koskee toisella äärläidalla

vierasperäisiä sanoja; ne eivät ilmeisesti aiheuta meillä samanlaisia ongelmia kuin Ruotsissa, sillä useimmiten niille on helposti löydettävissä omaperäinen vastine (esim. *positiivinen* – *myönteinen*). Vierasperäisten sanojen sijasta saatetaan törmätä ennemminkin teologisiin termeihin, ja ainakin on aiheellista pysähtyä miettimään, miten erilaisia mielikuvia ja merkitysvivahteita liturgisen kielen sanat ja kielikuvat herättävät teologien ja maallikoiden mielessä (esim. *synti* – *velka*).

Tyylilliseen rajoittuneisuuteen tai ahdasalaisuuteen voi lukea myös arkaismit. Niitä ei tosin aina ole helppo erottaa pelkästään ylä- tai juhlatyyllisistä ilmauksista, jotka oikein valittuina ja oikeassa yhteydessä rikastuttavat ja monipuolistavat liturgista kieltä (esim. *väkevyys* 'voima', *autuaallinen* 'autuas, autuutta tuottava, onnellinen' ym.), jos ne vain ovat vielä ymmärrettävissä esimerkiksi kantasanansa tai rinnakkaisen johdoksen tai synonyymien perusteella (*väkevä*, *autuas*). Väljänä yleisperiaatteena voisi sananvalinnassa kuitenkin pitää sitä, ettei tämä sanasto ja koko kielikuvasto synnyttäisi väärinkäsityksiä eikä herättäisi epämääräisiä, harhaanjohtavia tai suorastaan koomisia mielikuvia.

Nykyiseen käsikirjaan on selvästi jäänyt melko kaukaakin menneisyydestä sanoja, joilla on jo aivan eri merkitys ja joiden vanha merkitys tunnetaan kirjasuomessa enää vain kirkollisesta tai raamatullisesta kielestä. Tällaisia ovat esimerkiksi *toivoa* merkityksessä 'panna toivonsa', *uskallus* 'luottamus' (nyk. 'rohkeus, sisu'), *ennättää* 'tavoittaa, saavuttaa, saada kiinni, ehättää antamaan' ja *terveellinen* 'pelastusta tuottava, autuaallinen' (ks. Vartiainen 1988). Jotkut käsikirjassakin säilyneet länsimurteisuudet tai vanhalle kirjakielelle tyypilliset pitkät johdokset ovat yhä vielä ymmärrettäviä, mutta nykysuomen kannalta vanhentuneita (*isota*, *ehtoo*, *tykönä*; *ainokainen*, *eksyväinen*, *kristinuskovainen*). Muutamat lähes termeiksi kiteytyneet tutut verbit vaatisivat puolestaan ymmärrettävyyden vuoksi täsmennystä vaikkapa määritteiden avulla; tällaisia ovat mm. *kätkeä* (sana) 'kätkeä sydämeensä, tutkistella', *kietoa* (synnistä) 'kietoa valtaansa, kiehtoa, houkutellessa', *tuntea* (sydän) 'tutkia, tunnistaa', *kääntää* (jumalattomat) 'kääntää pois jstak, kääntää puoleensa, käännyttää'. Muita kontekstissaan hämäräksi jääviä sanoja ovat mm. *mahdoton* 'kelvoton', *mahdollisuus* 'kelvollisuus, ansio, soveliaisuus' ja *kohtuullinen* 'sopiva, asianmukainen'. Tuttujen, jokapäiväiseen kielenkäyttöön kuuluvien sanojen täsmentäminen ja ajanmukaistaminen on paikallaan siitäkin syystä, että niistä voi pelkän hämähäyrytensä vuoksi tulla teologisia termejä, jotka eivät sovi yksinkertaiseen, koko seurakunnalle tarkoitettuun yhteisölliseen kieleen. Toisaalta liturgia saattaa joissakin yhteyksissä tarvita myös puhtaasti teologisia käsitteitä, joiden perinnäisille ilmaisutavoille ei ehkä olekaan muita sopivia synonyymeja (esim. *ainosyntyinen*).

Vaikka periaatteena ja tavoitteena olisi sanojen käyttö mahdollisimman yksiselitteisissä ja nykyaikaisissa merkityksissä, liturgisen kielen sanasto ei voi olla kauttaaltaan tuttua jokapäiväisen yleiskielen sanastoa. Merkitykseltään hengellistyneitä sanoja (*autuas*, *laupias*, *armo*) on mahdotonta kääntää enää takaisin ei-hengelliselle kielelle, eikä tällainen kielen semanttinen taannuttaminen ja köyhdyttäminen ole tarpeenkaan. Arkikieliset ja asiatyyliset ilmaukset eivät tee jumalanpalveluksen tai muiden toimitusten sanomaa selvemmäksi, ellei käsitteitä ja merkityssisältöjä tunneta, ja sitä paitsi myös kuvallisesti käytetty yleiskieli luo eri ihmisissä erilaisia mielikuvia.

d) Kuvakieli

Kullakin aikakaudella ja kulttuuriyhteisöllä on ollut omat ongelmansa siinä, mihin verrata ja miten ilmaista ja kuvata inhimillisillä sanoilla Jumalan ja ihmisen asemaa näkyvässä ja näkymättömässä todellisuudessa, heidän ainutlaatuista suhdettaan sekä tähän vuorovaikutukseen liittyviä ominaisuuksia ja toimintaa. Raamattu on luonnollisesti ollut tässäkin kielenkäytön peruslähde, mutta samat kielelliset ongelmat ovat askarruttaneet eri aikoina ja eri kulttuuriympäristöissä myös sen kääntäjiä. Edellä mainitut esimerkit sanojen merkityksenmuutoksista kuvaavat hyvin näitä »hengellistyneen» ja »teologistuneen» kielenkäytön pulmia. Myös liturgisissa uudistushankkeissa on pohdittu sitä, miten pitkälle kieltä voi uudistaa ilman, että yhteys menneeseen traditioon katkeaa tai että kieli maallistuu ja muuttuu joko arkiseksi puheeksi tai tiukan täsmällisesti muotoiluksi, hiotuksi kansliakieleksi (esim. SOU 1974).

Selkeys ja täsmällisyys koskee kielen pinnallisinta, siis ulkonaista rakennetta, samoin sanojen täsmällistä, tarkoituksenmukaista ja tyyllilajin vaatimaa käyttöä. Sen sijaan se kielen avoimuus ja

läpikuultavuus (vrt. Schanze: läpinäkyvyys – täsmällisyys), jonka pitäisi kertoa salatusta Jumalasta ja uskon mysteeristä, jää suurelta osin kuvakielen varaan. Uskon salaisuutta ei voida koskaan ilmaista tarkoilla, lukkoon lyodyillä määritelmillä, vaan siihen tarvitaan aina myös vertauskuvia ja analogioita (ks. Huuhtanen 1990). Esimerkiksi C.S. Lewis kirjoittaa taivaan ja iankaikkisen elämän vertauskuvista (1978): »Raamatun kielikuvat (harput, kruunut, kulta jne.) ovat tietenkin vain vertauksia, joilla yritetään kuvailla kuvailematonta. Raamattu puhuu soittimista siksi, että kaikista tuntemistamme asioista juuri musiikki kuvaa monien (vaikkakaan ei kaikkien) mielestä parhaiten hurmioitunutta iloa ja äärettömyyttä. Kruunut kuvaavat sitä, että ne jotka ovat Jumalan yhteydessä iankaikkisuudessa pääsevät osallisiksi hänen kirkkaudestaan, vallastaan ja iloistaan. Kulta kuvaa taivaan ajattomuutta (kultahan ei ruostu) ja kallisarvoisuutta.»

Oikeastaan koko hengellinen kieli on jo alun alkaen ollut konkreettisen vertauskuvallista, ja ilmausten abstraktistuminen ja erikoistuminen on monissa tapauksissa myöhäistä (esim. *vanhurskas* < alk. **vayan hurskas* 'vakaan viisas'; vrt. *tyhmän ylpeä*). Kun Jumala ilmaisee Vanhassa testamentissa omaksi nimekseen »Minä olen», hän ottaa yksinkertaisella, mutta hyvin keskeisellä yksikön 1. persoonan ilmauksella henkilökohtaisen yhteyden toiseen persoonaan, ihmiseen. Jeesus puolestaan täydentää tätä »Minä olen» -ilmausta lukuisilla konkreettisilla vertauskuvilla, joihin hän liittää kiinteästi myös kuulijoidensa ja seuraajiensa kuvaukset: (Minä olen) *elämän leipä, maailman valkeus, ovi, hyvä paimen, tie, totuus ja elämä, viinipuu* – (Se joka) *tulee minun tyköni, usko minun, seuraa minua, menee sisälle* / (Te) *tiedätte tien, tunnette Isän, olette oksat* jne. Jumalan tekoja ja toimintaa ihmistä kohtaan on Raamatussa kuvattu monilla eri inhimillisistä yhteyksistä otetuilla verbeillä: *etsiä, pelastaa, koota, vapahtaa/vapauttaa, lunastaa, armahtaa, antaa anteeksi, sovittaa, uhrata itsensä* jne. Siitä, miten vaikea on ollut aikanaan löytää suomenkielistä vastinetta hengelliselle pelastumiselle, kertovat 1500-luvun kirjasuomessa käytetyt käännökset *tulla vapaaksi/autuaaksi* 'pelastua', *tehdä terveeksi* 'pelastaa' ja *terveys, vapaus, autuus* 'pelastus' (Vartiainen 1988).

Liturgisen kielen kuvailmausten valinnassa Raamatua on pidettävä ensisijaisena lähteenä, muodostuvathan monet käsikirjan tekstit joko yksinomaan tai suureksi osaksi muutenkin suorista raamattusitaateista. Näiden lisäksi on etsittävä myös tuoreita, nykyihmiselle ymmärrettäviä kielikuvia; itse asiassa niitä sisältyy jo nyt virsiin ja varsinkin uusiin, eri-ikäisille tarkoitettuihin ja eriaiheisiin messuihin. Uusi raamatunkäännös aiheuttaa jo sellaisenaan monia muutoksia nykyisen käsikirjan teksteihin.

Erityisen huolellisesti olisi kuitenkin mietittävä rukouksiin, synnintunnustuksiin ja muihin eri aineksista koostettuihin teksteihin sisältyvien kielikuvien ja sitaattien valintaa. On hyvin todennäköistä, että tällaisia ilmauksia joudutaan jopa vaihtamaan muihin sopivampiin, juuri dynaamisen käännösperiaatteen aikaansaamien muutosten vuoksi. Tekstien sisällöllinen ymmärrettävyys edellyttäisi ainakin sitä, että Raamatusta valitaan tutuimpia ja muodoltaankin selkeimpiä, helposti tunnistettavia kielikuvia. Niiden täytyisi olla myös tekstin aiheen ja sisällön mukaisessa yhteydessä, etteivät ne jäisi pelkiksi tyyllisiksi koristeiksi tai loisi tällaista teennäistä vaikutelmaa.

Aiemmissa keskusteluissa on jo meilläkin huomautettu liturgisiin teksteihin, mm. rukouksiin, sisältyvien kuvien moninaisuudesta. Jos samaan asiakokonaisuuteen, virkkeeseen tai lauseeseen sisällytetään liian monta erilaista kuvaa, niiden nopeaa vaihtumista on vaikea seurata (Saraneva 1985). Kielen tasolla liiallinen kielikuvien käyttö saattaa pahimmassa tapauksessa hämärtää sanomaa niin paljon, että kuulija jää sen ulkopuolelle. Paitsi kuvien kirjavuus myös samantyyppisten rakenteiden ja fraasien jatkuva toistuminen (esim. *palveluksen polut, vanhurskauden puku, armon ja anteeksiantamuksen lapset, kirkkauden säteily, kirkkauden koitto*) voi niiden ilmaisuvoimasta ja tehokkuudesta huolimatta kangistaa ja abstraktistaa tyyliä turhaan sujuvuuden ja luontevuuden kustannuksella.

Uuden raamatunkäännöksen käyttöön liittyy käsikirjan kielellisessä uudistuksessa vielä yksi ongelma, joka koskee sekä fraseologiaa ja kielikuvia että myös kokonaisia lauseita, jopa pitempiä sitaatteja. Kun käsikirjan teksteissä siteerataan raamatunjakeita tai niiden osia, on otettava huomioon sekä alkuperäinen että uusi konteksti. Raamatussahan jakeiden kokonaisrytmitys on varsinkin runollisemmissa kirjoissa säädellät myös sanajärjestyistä, ja lisäksi sillä on yhteys toistoon. Käsikirjan teksteissä – rukouksissa, uskontunnustuksissa, synnintunnustuksissa jne. – tällaiset ja-

keenosat joutuvat aivan erilaiseen ympäristöön, ja muokkaamattomina ne saattavat rikkoa pahastikin tyyllistä yhtenäisyyttä. Esimerkiksi pääsiäispäivän saarnan päätösrukouksen alku sisältää jo sellaisenaan hyvin erikoisen, yhteydestään irrotetun kuvakielisen ilmauksen:

Ole ylistetty, Herramme Jeesus Kristus, joka ylösnousemuksellasi olet taittanut kuoleman odan ja *tuonut valoon elämän ja katoamattomuuden*.

Uusi raamatunkäännös ilmaisee tämän kohdan täsmälleen samalla tavalla, mutta sen sijaan *kuoleman ota*, joka on otettu eri raamatunkohdasta, on vaihtunut *kuoleman pistimeksi*. Samoin on synnintunnustukseen sisältyvä *ryöväri* (ristinpuussa) muutettu uudessa käännöksessä kaikissa konteksteissaan *rosvoksi*. Tällaisissa tapauksissa liturginen kieli voinee hyvin säilyttää aiemman käännöksen ilmauksia, sisältyyhän niitä myös ennen raamatunkäännöstä valmistuneeseen uuteen virsikirjaan.

Tyyllisesti poikkeava, merkitykseltään hämärä on ollut käsikirjassa myös se synnintunnustuksen kohta, jossa siteerataan Psalmin 79 jakeen 8 loppua:

Mutta älä muistele pahoja tekojamme äläkä viivyä armahdustasi, *sillä me olemme sangen viheliäisiksi tulleet*.

Vrt. Älä lue meidän syyksemme isiemme rikoksia, anna armosi pian kohdata meitä, *sillä me olemme sangen viheliäisiksi tulleet*. (Ps. 79:8 nykyisen kirkkoraamatun mukaan.)

Uuden raamatunkäännöksen mukaan synnintunnustuksen virke muuttuisi seuraavanlaiseksi:

Mutta älä muistele pahoja tekojamme äläkä viivyä armahdustasi, *sillä meidät on painettu maahan*.

Vrt. Älä pane meitä vastaamaan isiemme rikoksista, vaan armahda meitä, riennä avuksemme, *sillä meidät on painettu maahan* (Ps. 79:8 uuden käännöksen mukaan).

Koko Psalmin aiempi otsikko on Valitus suuren ahdistuksen aikana (komitean ehdotuksessa Kuinka kauan, Herra?), ja sen sisältönä ja aiheena ovat isien pahat teot sekä naapurikansojen aiheuttama sorto ja vaino. Kyseisessä synnintunnustuksessa ei ole kumpaakaan näkökulmaa, ja kirkkoraamatusta siteeratun lauseen on voinut tulkita mielessään monella tavalla. Uuden käännöksen versio (passiivimuoto) edellyttäisi sen sijaan jo sortajien (tekijän) mukaanottamista.

Tyyllinen yhtenäisyys ja sisällön selkeys ei ole niin suuressa vaarassa silloin, kun koko liturginen teksti koostuu raamattusitaateista. Synnintunnustuksen toinen vaihtoehto muuttuisi uuden psalmien käännöksen mukaan seuraavanlaiseksi:

Syvydestä minä huudan sinua, Herra. Herra, kuule minun ääneni, tarkatkoon sinun korvasi rukoustani. Jos sinä, Herra, pidät mielessäsi synnit, Herra, kuka silloin kestää? Mutta sinun on armo, sinä annat anteeksi, jotta me palvelisimme sinua. Sen tähden, Jumala, ole minulle armollinen hyvydessäsi, pyyhi pois minun syntini suuren laupeutesi tähden. Pese minut puhtaaksi rikoksestani ja anna lankeemukseni anteeksi. Minä tiedän pahat tekoni, ja minun syntini on aina edessäni. Herra, armahda minua. (Ps. 130:1–4 ja 51:1–5.)

Erityiskielestä vuorovaikutuksen kieleen

Uskonnollinen ja kirkollinen kieli on usein käsitetty yhdeksi ainoaksi tyyllilajiksi tai aiheen ja sosiaalisen tilanteen säätelemäksi kielimuodoksi, ns. rekisteriksi. Tällöin se rinnastuu muissa vastaa-

vanlaisissa tilanteissa tai instituutioissa käytettävään kieleen (oikeuslaitos, urheilu jne.). Yhteistä tällaisille rekistereille on se, että niiden keskeisimmät kielelliset tuntomerkit ovat oman alan sanastossa ja sen lisäksi lauserakenteissa. Juhlallinen, arkaistinen sävy on leimannut melko selvästi kirkollisten toimitusten samoin kuin tähänastisen kirkkoraamatun kieltä. Lisäksi liturgisen kielen ulkonaista rakennetta on hallinnut kirjoitettu – usein vielä käännetty – kieli, joka ei varsinkaan lauserakenteittensa puolesta sovellu sellaisenaan puhuttavaksi ja kuunneltavaksi kielimuodoksi.

Käsikirjauudistuksessa kieltä joudutaan tarkastelemaan paitsi aivan uudenlaisen raamattukielen pohjalta myös nykyseurakuntaa koskettavien viestinnällisten ja sosiologisten tosiasioiden valossa. Yhteisen kristillisen, suullisesti toistettavan tradition säilyttäminen on yhä edelleen yksi liturgisen kielen tehtävistä, mutta tuon tradition painopiste on kieliasua selvemmin sanoman sisällössä. Sosiaalisesti ihmiset kuuluvat nykyään, toisin kuin entisajan homogeenisessa agraariyhteiskunnassa, hyvinkin monenlaisiin ryhmiin ja vuorovaikutusverkostoihin. Kieleen tämä on vaikuttanut siten, että suhteellisen yhdenmukainen kielenkäyttö (murteet – kirjakieli) on hajonnut erilaisten kielimuotojen vaihteluksi. Vaihtelu koskee niin vapaata puhekieltä kuin julkisiin yhteyksiin kuuluva puhuttua ja kirjoitettua yleiskieltä.

Tällaisessa tilanteessa kirkonkaan kieli ei voi jäädä paikalleen menneisyyteen, erilliseksi saarekkeeksi, joka pikemmin ehkäisee kuin edistää nykyihmisen kaipaamaa persoonallista, omakohtaista osallistumista. Yhteisöllisyys asettaa liturgiselle kielelle kyllä samat vaatimukset kuin menneinäkin vuosisatoina, mutta se ei saa eristää seurakuntaa itse seurakuntalaisista joksikin abstraktiksi välittäjäksi, joka puhuu ihmisten puolesta Jumalalle omalla erityiskielellään. Vaikka seurakunta on pyhiin yhteisönä enemmän kuin yksityisten seurakuntalaisten summa, sen kielenkäytössä on otettava huomioon myös näkyvässä todellisuudessa, tämän päivän maailmassa, elävät ihmiset. Kieli ei saa muuttua – kiteytyä tai abstraktistua – pelkäksi yhteyttä kuvaavaksi symboliksi, vaan sen on pysyttävä konkreettisessa perustehtävässään silloinkin, kun sillä ilmennetään salatuksi jäävää »pyhäin yhteyttä».

Kieli ei ole liturgiassa itsetarkoitus, vaan ilmaisu- ja viestintäväline. Tyyliä voisi puolestaan luonnehtia »vaateparreksi», johon erilaiset ilmaistavat sisällöt puetaan – ja johon on myös helppo tarttua, kun halutaan arvioida ja luonnehtia kielenkäyttäjää, kielenkäyttäjryhmiä tai heidän edustamaansa instituutiota. Liturgisen kielen tyyliinlajeihin tarvitaan nykyaikana joustavampaa ja monipuolisempaa vaihtelua, kuin mihin juhlallinen sakraalikieli antaa mahdollisuuden. Tyyllillinen vaihtelu tulee esiin myös uudessa raamatunkäännöksessä; siinä on otettu huomioon erilaiset tekstilajit (asiakeskeiset historiakirjat, muotokeskeiset runokirjat, vastaanottajakeskeiset kirjeet; Toivanen 1985). Liturgisen kielen joustavuus on tärkeä näkökohta siitäkin syystä, että kielenkäytön välityksellä muovataan seurakuntalaisten käsityksiä kristillisen uskon perusasioista ja jopa ohjataan heidän hengellistä elämäänsä esimerkiksi luomalla normeja siitä, miten Jumalaa saa ja voi lähestyä ja miten hän lähestyy ihmistä (vrt. esim. *Kaikkivaltias/laupias/armollinen Jumala – Luoja – Herra – Taivaallinen Isä; synti – velka – paha teko tai ajatus – lankeemus – erehdys – rikkomus – rikos*).

Ulkonaiselta rakenteeltaan ajanmukaiseksi ja sujuvaksi huollettu liturginen kieli selventää Jumalan ja ihmisen vuorovaikutusta ja tuo pelastussanoman paremmin kaikkien ulottuville. Pelkkä kielen-tarkistus saattaa kuitenkin paljastaa sisällöllisiä ongelmia (mitä ilmaistaan), joihin on tartuttava ennen kielen uudistamista. Viime kädessä vasta käsikirjan osien sisällöllinen uudistus ratkaiseekin sen, millä tavalla ja tyyliinlajeilla ilmaistaan sanoma missäkin toimituksessa tai sen osassa mahdollisimman ymmärrettävästi ja tarkoituksenmukaisesti.

7.3. Symbolit ja liturgia

Kirkon tehtävä maailmassa on ainutlaatuinen: osoittaa Jumalan todellisuutta ja johdattaa ihmisiä siihen. Jumalanpalveluselämässään kirkko ilmaisee jotakin siitä, mikä on lausumatonta, iankaikkista. Sen vuoksi kirkon käyttämä liturginen kieli ei rajoitu vain sanoihin vaan käyttää myös symbolien puhetta. Sanaton kieli, merkit, symbolit, juhlamenot ja liturginen toiminta, voi avata tietä siihen

maailmaan, joka on suljettu sanoilta. Toisaalta symbolit ja merkit vahvistavat sanojen sanomaa. Juuri jumalanpalveluselämälle on tyypillistä, että kaikki nähtävä, kuultava ja tapahtuva, jopa itse ihmiset ja paikka viestivät. Jumalanpalvelus on jokaista aistia varten. Ja päinvastoin: ihminen on kutsuttu palvelemaan ja ylistämään Jumalaa koko olemuksellaan. Lähes kaikkeen, mikä liturgisessa tapahtumassa on mukana, sisältyy symboliikkaa, ja siihen kätkeytyy myös sanoma.

Symbolilla tarkoitetaan merkkiä, lippua, viittausta, joka ilmaisee jotakin muutoin tuntematonta todellisuutta. Liturgiassa ja kirkon elämässä symbolilla ei ymmärretä pelkästään ulkonaista merkkiä, liikettä, kuvaa tai esinettä. Raamatullisen kielenkäytön mukaisesti symboli kantaa mukanaan sanomaa, jopa on itse osa sitä todellisuutta, jota se kuvaa. Tähän perustuu symbolien ilmaisuvoima. Kreikan kielen sana *symbollein* merkitseekin kahden toisistaan erotetun puoliskon yhteen liittämistä, erilaisten yhteen tuomista, rinnakkain asettamista, toisiinsa vertaamista. *Symbolon* merkitsee osaa kokonaisuudessa, jonka toinen osa on muualla. Symboli on aisteillemme tai ajatuksillemme siten signaali, vertauskuva, esimaku ja merkki siitä toisesta todellisuudesta, joka on näkyvän maailman tuolla puolen.

Jos symboleissa on kyse toisen todellisuuden välittämisestä sekä vastavuoroisesti seurakunnan oman todellisuuden ilmaisemisesta, niitä ei voi pitää ylimääräisenä rihkamana eikä pelkästään jumalanpalveluksen ulkonaisina juhlistajina ja kaunistajina. Symboleja ei käytetä myöskään vain tunne-elämän ja kokemusten tähden, vaikka liturgian eksistentiaalista luonnetta ymmärretäänkin nykyään paremmin kuin ennen. Symbolit kuuluvat liturgian ja uskon olemukseen. Jo itse seurakunta koolle tulleena ihmisjoukkona on mitä voimakkain symboli yhteen kuulumisesta ja yhteyden etsimisestä. Jumalanpalvelukseen kokoontuva seurakunta on merkki maailman keskellä, se on kohti ikuisuutta vaeltava ja ylistävä Jumalan kansa.

Luterilaisten kirkkojen piirissä on kiinnitetty vain vähän huomiota symbolien mukanaoloon ja käyttöön liturgiassa. Tämä on ymmärrettävää, koska luterilainen kirkko pitää tärkeänä Jumalan sanan esille tuomista ja opettamista ja koska vertauskuvia tärkeämpää on Jumalan ja hänen armonsä todellinen läsnäolo. Luterilainen jumalanpalvelus elää sekä sanan että sakramenttien reaali-presensistä ts. siitä, että Kristus on todellisesti niissä läsnä. »Sanan kirkko» on siten pelännyt sanoman hämärtymistä liian monien symbolien taakse.

Mutta luterilainen kirkko lienee samalla symbolien pelossaan kääntynyt liian rationaaliseksi. Liturgisesta ilmaisukielestä on 1600- ja 1700-lukujen perintönä tullut yksistään sanallista viestintää ja siitäkin usein järkiperaista ja kuivaa didaktiikkaa. Uskonnollinen elämä ja viestintä on kapeutunut. Me protestantit tunnemme ehkä itsemme symbolien suhteen avuttomiksi. Emme ymmärrä tai arvosta riittävästi symbolien kieltä. Olemme saattaneet asettaa symbolit ja luterilaisen sanakäsityksen pohjalta avautuvan »kuulovaltakunnan» toistensa vastakohtiksi. Silti periaatteessa ei pidä paikkaansa väite, että luterilainen kirkko vierastaisi tai jopa vahaisi symboleja.

Ihminen on – ja myös liturgiassa – kaikilla aisteillaan tunteva yksilö. Hän tarvitsee »silmillä kuulemista», »korvilla näkemistä» ja »liikkumalla ymmärtämistä». Liturgian yksi kantavista teologisista peruspilareista on inkarnaatio, Jumalan lihaksi tuleminen. Kristus tuli itse merkiksi tänne maailmaan. Hän jätti meille sekä salaisuuden että Isän ilmoittajana sanoman, jotta uskovat ilmaisisivat Jumalan todellisuutta kaikin keinoin. Ensisijaisesti tuonpuoleinen, lausumaton ja iankaikkinen tulee omaksemme Jumalan sanan ja sakramenttien, varsinaisten merkkien, välityksellä. Mutta inkarnaatiosta, Jumalan sitoutumisesta inhimilliseen, seuraa, että myös muut merkit ja symbolit voivat viitata Jumalaan ja auttaa ihmistä hänen etsinnässään. Tästä näkökulmasta katsottuna symboliviestinnän torjuminen on liturgian teologista kapeuttamista vastoin Herramme antamaa universaalista armoa ja tehtävää. Lisäksi on muistettava, etteivät symbolit jumalanpalveluksessa ole pyhästä sanasta irrallisia vaan vahvistavat Jumalan sanan saarnaa ja rukousta. Kun Herramme Jeesus maan päällä ollessaan opetti, hän ilmaisi sanomansa kokonaisvaltaisesti liittämällä sanoihinsa vertaukset, jumalalliset merkit ja parantavan toiminnan.

Symbolikielen käyttämiseen ja ymmärtämiseen on viime vuosikymmeninä kiinnitetty suurta huomiota liturgisten uudistusten yhteydessä ja muutoinkin. Myös luterilaisten kirkkojen piirissä on ilmaantunut kaipuuta ja pyrkimystä symboleihin. Esimerkiksi alttarin asettaminen keskelle kirkkoa ja papin siirtyminen alttarin taakse kasvot seurakuntaan päin samoin kuin kuoron, urkurin ja soitin tuominen parven kätköistä kuoriin on antanut seurakunnalle selvän viestin siitä, että

jumalanpalvelusta pidetään yhteisenä asiana. Siinä kaikki toimittajat ja koko seurakunta on yhdessä, ja ehtoollisessa itsensä antava Kristus on kaikki kaikessa. Kun uusissa kirkoissa on pyritty istuimien asettamiseen siten, että seurakuntalaiset eivät katselisi toistensa niskaa vaan näkisivät myös toistensa kasvot ja samalla kirkon symboli-interiööriä laajemmin, on niin ikään annettu viesti seurakunnan yhteisyydestä. Myös siihen, etteivät alttari ja pappi enää ole korokkeella, vaan ruokapöytä tuodaan ihmisten tasolle, sisältyy oma sanomansa.

Luterilaisen käsityksen mukaan ehtoollinen ei ole vain symboli vaan todellisuus, Kristuksen ruumiin ja veren todellinen läsnäolo. Mutta ehtoollisen viettämisen ja vastaanottamisen tapoihin liittyy myös symbolista puhetta. Ohuessa ehtoollisleviässä oleva Ristiinnaulitun kuva puhuu monille väkevästi. Sen sijaan leivän paperinohut muoto ei tyydytä kaikkia ehtoollisvieraita. Tällainen leipä ei anna mitään vaikutelmaa siitä, että leipä ravitsee, että kyseessä on ateria, että Kristus, leipä, murretaan ja että leipä on yksi ja yhteinen. Tästä näkökulmasta ajatellen kirkossamme olisi ehkä harkittava, voitaisiinko ehtoollisessa käyttää todellista (seurakuntalaisten leipomaa) leipää, josta kukin todella murtaa osansa syötäväksi. Samalla tavalla yhteismaljan yleistyminen 1960- ja 1970-luvuilla viestitti yhdestä ehtoollispöydästä ja yhdestä Herrasta, joka ei ole jaettu.

Symbolien alue on liturgiassa laaja. Ne eivät ole mitään yksitasoista viestintää, vaan ne puhuttelevat eri ihmisiä eri tavoin. Liturgisten symbolien käyttö ei rajoitu alttaritauluun ja ristinmerkin tekemiseen. Kun liturgia on Jumalan pelastavaa kääntymistä ihmisten puoleen ja ihmisen kunnioittavaa, ylistävää, tunnustavaa ja avuksi huutavaa vastausta, tarvitaan monenlaista ilmaisua:

- sanat ja äänet (kieli ja musiikki)
- merkit (kuvat, esineet, vaateetus, värit, liturginen tila ja sisustus)
- toiminta (eleet, asennot, liikkeet, kulkeminen)
- muut elementit (hiljaisuus, valo ja pimeys, rytmi, aika, tilanne)

Jumalanpalveluselämää uudistettaessa on yhdeksi tavoitteeksi otettava liturgian symboliluonteen tunnetuksi tekeminen. Työntekijöiden ja seurakuntalaisten on saatava tietää, mitä symboleja jumalanpalveluksessa jo on mukana, millaisia voitaisiin löytää ja luoda lisää ja miten ottaa ne käyttöön. Seurakuntaa on autettava ilmaisemaan uskoaan, ylistystään, hätäänsä ja kaipaustaan myös symbolien avulla, löytämään symboleihin kätkeytyvä kirkon perinne, varomaan ritualismia ja syventämään symboleissa uskon ja elämän rikkauteen.

Osoittaaksemme tarkemmin symbolien ja merkkien käyttömahdollisuuksien laajuutta toteamme lyhyesti ensinnä, että symboliviestintää tapahtuu liturgiassa suhteessa **ihmisen kehoon**. Tällöin on kyse ihmisen *asennosta* liturgiassa (seisominen, polvistuminen, istuminen, kumartuminen, maahan heittäytyminen, katsominen tiettyyn suuntaan, kulkeminen prosessiossa), *liturgisista liikkeistä* (ristinmerkin tekeminen, rintaanlyöminen, katsominen ylös taivaaseen, käsien kohottaminen tai avaaminen, liturgin eleveatio ja käsien levittäminen, suudelma, kättely), *liturgisesta toiminnasta* (esimerkiksi kolehdin keruu, lahjojen yhteinen esiinkanto, evankeliumiprosessio ja muut kulkueet, seurakunnan liikkuminen kirkkotilassa) tai *aistitoiminnoista* (kuunteleminen, katseleminen, maistaminen, haistaminenkin, jos käytetään suitsutusta tai tuohuksia).

Toiseksi symboliviestintä liittyy **liturgiseen tilaan ja sisustukseen**. Symbolien sanoman välittäjinä toimivat kirkkotilan muoto ja koko sekä alttari ja kuori, kuvat, liturgiset esineet ja niiden sijoittelu ja koko kuvaohjelma, kynttilät ja kukat sekä liturgiset vaatteet ja liturgiset värit.

Kolmanneksi symbolisanomaa välittyy myös paikalla olevien **ihmisten suhteista, asenteista, ilmeistä, ilmapiiristä**. Kaikkiin näihin kokonaisuuksiin ja niiden yksityiskohtiin liittyy oma liturginen merkityksensä ja hengellinen sanomansa, jota olisi opetettava seurakunnalle ja koettava yhdessä eläen.

Symbolien rikkaus voi harhauttaa jumalanpalvelusta valmistelevan työntekijän ajattelemaan, että hänen pitäisi yrittää käyttää niitä kaikkia. Se ei ole tarpeen eikä samalla kertaa mahdollistakaan. Tästä syystä on korostettava, etteivät symbolit ole vain jotakin erityistä, varta vasten paikalle hankittua. Elämän perussymbolit ovat arkipäivän elämässä koko ajan käytössä ja siten mukana myös jumalanpalvelusta vietettäessä. Kultti on symbolista, koska on kysymys elämisestä ja koke-

misesta. Symbolit eivät puhuttele vain hienoudellaan vaan myös yksinkertaisuudella ja elämän alkukantaisella voimalla. Ne herättävät Luojan ihmisille antaman todellisuuden syvyyksistä asioita yhdessä jaettavaksi.

Jumalanpalvelusuudistuksen tavoitteisiin tulee kuulua myös perussymbolien ja niiden merkitysten löytäminen. Tällaisia liturgisen elämän perustavia symboleja on esimerkiksi **kokoontuminen**. Koolle tuleva ihmisjoukko, Jumalan kansa, viestittää yhteen tulemisellaan, että se tarvitsee Jumalaa, välittää toisistaan, jakaa uskonsa ja kokemuksensa, ylistyksensä ja tuskansa. **Vesi** on symbolina kaikille selvä. Vesi puhdistaa ja sammuttaa janon. **Aterioiminen** Herran pöydässä sisältää syömisen ja juomisen perussymbolin, joka liittää ihmiset väkevästi toisiinsa ja kertoo, miksi tarvitsemme Kristusta. Samalla ymmärrämme, että tämä ateria on enemmän kuin ruoka-aineiden syömistä ja juomista. Ateria on ystävyyden merkki. Se ilmentää yhteyttä sekä toistemme että Herran Jeesuksen kanssa.

Kun liturgisessa uudistuksessa pyritään lisäämään symbolien luomista, löytämistä, tajuamista ja käyttämistä, on tärkeää myös tajuta niiden rajat. Symboleista ei saa tehdä irrallista, omalakista viestintää. Jos näin käy, symbolit eivät ole vain adiafora-asioita vaan vääriä ja evankeliumin esteitä. Siten symbolisen viestinnän tulee tapahtua jumalanpalveluksen olemuksen ja tavoitteiden mukaisesti. On tarkattava, välittykö niiden kautta sanoma Jumalan pyhydestä ja rakkaudesta sekä edistävätkö ne Jeesuksen opetuslasten keskinäistä yhteyttä ja uskossa kasvamista Raamatun pohjalta.

* * *

Liturgisen kielen uudistamisen periaatteita

- 1 Kielellisessä uudistamisessa pyritään ajanmukaisuuteen, viestivyyteen ja ymmärrettävyyteen siten että liturgisen kielen oma luonne – raamatullinen ja teologinen tausta, yhteisöllisyys sekä puhuttavuus ja laulettavuus – otetaan huomioon.
- 2 Liturgisen kielen ulkonainen asu riippuu olennaisesti sisällöstä. Uudistuksen tyyliratkaisuihin vaikuttavat kulloinkin koolla oleva seurakunta, kirkollisten toimitusten luonne ja tarkoitus sekä kunkin toimituksen osien sisältö ja tehtävä.
- 3 Kieliasun uudistamisessa keskitytään erityisesti lauserakenteiden yksinkertaistamiseen sekä sanaston ajanmukaistamiseen ja rikastamiseen.
- 4 Raamatusta lainatut sitaatit ja kielikuvat muokataan uuden raamatunkäännöksen mukaisiksi. Jos liturgisen kielen luonne (esim. laulettavuus tai tiiviys) sitä vaatii, voidaan sanatarkasta mukauttamisesta poiketa. Raamatun sitaattien ja kielikuvien on sovelluttava tyylillisesti ja sisällöllisesti uuteen kontekstiin (esim. rukouksiin).
- 5 Vaikka liturginen kieli pyrkii yksinkertaisuuteen ja ymmärrettävyyteen, sen tulee puhutella ja ravita ihmistä myös emotionaalisesti. Näkymättömiä todellisuuksien kuvaajana kielen on oltava luonteeltaan avointa ja suhteellista, »läpikuultavaa».
- 6 Pyritään edistämään symbolitajuntaa, tekemään symboleja tunnetuksi ja lisäämään niiden käyttöä jumalanpalveluselämässä.
- 7 Jumalanpalvelusuudistuksen tavoitteena on perussymbolien (esim. aterioiminen, kokoontuminen, vesi) ja niiden merkitysten löytäminen.
- 8 On löydettävä symbolien »teologinen paikka» sekä symbolien suhde sanaan ja uskoon.

8. JUMALANPALVELUKSEN MUSIIKKI

8.1. Jumalanpalveluksen musiikin raamatullisia ja teologisia lähtökohtia

Musiikki on Jumalan lahja

Musiikin harjoittaminen perustuu Jumalan luomistekoon. Jumala on luonut aikojen alussa musiikin ainekset ja antanut ihmisille musikaalisuuden lahjan, kyvyn »luoda» musiikkia, laulaa ja soittaa. Raamatun alkulehdiltä alkaen on nähtävissä musiikin merkitys ihmiselämän arjessa ja juhlassa. Ihmisten ilo ja riemu, hätä, suru ja tuska, toivo, yhteys ja pyhän kokeminen ovat löytäneet musiikin kielessä herkimmän ja aidoimman ilmaisunsa. Kristityt ovatkin kokeneet laulun ja soiton Jumalan hyväksi lahjaksi, joka liittyy aivan erityisellä tavalla kristillisen jumalanpalveluksen syvimpään olemukseen.

Laulu ja soitto vastauksena Jumalan hyviin tekoihin

Kristityt ovat alusta alkaen laulaneet yhteisissä kokoontumisissaan. Jo Raamatun ihmiset ylistivät Jumalaa ja hänen hyviä tekojaan laulaen ja soittaen. Jumalan hyvyyden kokeminen purkautui musiikin kieleksi – *uudeksi lauluksi* – luonnostaan, pakottamatta. *Maa, kohota Herralle riemuhuuto! Iloitkaa ja riemuitkaa, laulakaa ja soittakaa* (Ps. 98: 4); *Minä laulan ja ylistän alati Herran armoa* (Ps. 89: 2); *Laulaen ja soittaen me ylistämme sinun suuria tekojasi* (Ps. 21: 14). Vanhan liiton seurakunnan ylistys kiteytyi halleluja-lauluun, johon psalmit kehottavat koko luomakuntaa osallistumaan (esim. Ps. 148). Musiikki on kiitollisuuden, ilon ja riemun äidinkieli.

Kristillisessä jumalanpalveluksessa Jumala itse toimii (actio) ja on läsnä seurakuntansa keskellä. Pyhä Henki tekee koolla olevan seurakunnan uskon kautta osalliseksi Jumalan hyvistä teoista. Tähän Jumalan hyvyyteen seurakunta vastaa (re-actio) rukoillen, tunnustaen, kiittäen ja ylistäen, niin kuin monet Uuden testamentin mainitsemat ihmiset, jotka saivat Jeesukselta avun. Jo ensimmäisissä kristittyjen kokoontumisissa tämä vastaus sai musiikin muodon (1. Kor. 14: 26; Ef. 5: 18–20). Uudessa testamentissa on monia ns. Kristus-hymnejä, joissa ylistetään Jumalan hyviä tekoja Kristuksessa (esim. Fil. 2: 6–11; 1. Piet. 2: 21–24; Kol. 1: 15–20; 1. Tim. 3: 16). Näitä hymnejä laulettiin kristittyjen kokoontuessa yhteen murtamaan leipää.

Jumalan nimen ylistäminen on uuden liiton kiitosuhri (Hepr. 13: 15), jonka Pyhä Henki vaikuttaa. Apostoli Paavali toteaa nimenomaan, että Jumalaa ylistetään »hengellisin», so. Hengen vaikuttamin lauluin (Kol. 3: 16). Näin myös seurakunnan vastaus on pohjimmiltaan Jumalan teko. *Hän antoi suuhuni uuden virren, kiitoslaulun Jumalamme ylistykseksi* (Ps. 40: 4).

Ylistäminen jumalanpalveluksessa ja elämä arjessa kuuluvat yhteen. Paavalin mukaan kristityn »tulee elää Jumalan kirkkauden ylistykseksi» (Ef. 1: 12; ks. myös Room. 15: 9). Aito ylistys syntyy sydämessä. Siksi »huulten kiitosuhri» (Hepr. 13: 15) on aito vasta silloin, kun sillä on paikkansa laajemmassa, kristityn koko elämän kattavassa kokonaisuudessa. *Antakaa koko elämänne pyhäksi ja eläväksi, Jumalalle mieluisaksi uhriksi* (Room. 12: 1).

Herra, armahda -laulu (Kyrie) on olennainen osa ylistystä. Ylistäessäänkin ihminen pysyy Jumalan edessä syntisenä ja tarvitsee joka hetki Jumalan apua kaikkeen hätäänsä. Laulaessaan Herra, armahda -laulua seurakunta panee toivonsa Jumalaan, tunnustaa hänet Herrakseen ja odottaa apua yksin häneltä. Hallelujan ohella myös Kyrie on psalmien ja Ilmestyskirjan mainitsema

»uusi laulu». *Uusi laulu on laulu rististä. Tämä merkitsee Jumalan ylistämistä myös ahdistusten keskellä, vieläpä kuolemassa* (Luther).

Laulaessaan »uutta laulua» seurakunta ei vain ennakoit kerran tulevaa pelastuksen aikaa, vaan on jo nyt täällä maan päällä osallinen siitä ylistyksestä (doksologia), jota pyhät laulavat taivaallisessa jumalanpalveluksessa »aina ja ikuisesti» (Ilm. 7: 11–12; 15: 3–4). Näin musiikki välittää jumalanpalvelukseen eskatologisen ilon sävyn.

Seurakunta siis huutaa Jumalan puoleen, anoo armoa, kiittää, ylistää ja palvoo laulaen ja soittaen. Tätä perinnettä on luterilaisessa kirkossa haluttu erityisesti vaalia. Kun keskiajan kuluessa seurakunnan osuus jumalanpalveluksessa vaiken, pidettiin reformaatioissa tärkeänä, että koko seurakunta sai ääneen ilmaista uskonsa. Luther piti Jumalan hyvyttä ylistävää laulua jopa yhtenä kirkon tunnusmerkkinä. Siksi seurakunnan virrellä ja muulla yhteen ääneen toteutuvalla laululla on omassa jumalanpalveluksessa luovuttamaton paikkansa.

Lännen kirkon jumalanpalvelusmusiikin perinteessä on soittimilla, erityisesti uruilla, laulun rinnalla merkittävä asema. Jumalan salaisuuksien äärellä on soittimin koettu voitavan tulkita jotakin sellaista, johon sanat eivät ole riittäneet. Käyttäessään soittimia seurakunta lisäksi kutsuu koko luomakunnan kanssaan ylistykseen. Näin soittimet vahvistavat yhteistä ylistystä ja antavat sille samalla uuden, kosmisen ilon ulottuvuuden.

Jumalan tekojen kuuluttaminen laulaen

Kun seurakunta vastaa laulaen Jumalan hyvyyteen, se samalla kuuluttaa Jumalan pelastustekoja, julistaa niitä, tunnustautuu niihin ja todistaa niistä. Näin Jumalan tekoihin vastaamista ja niiden kuuluttamista ei voi erottaa toisistaan. Tämän mukaisesti Luther pitää saarnaakin ylistys- ja kiitosuhrina, koska siinä ylistetään Jumalan armoa. *Kertokaa siitä riemuiten, kuuluttakaa, viekää viesti maan ääriin asti. Sanokaa: »Herra on lunastanut palvelijansa Jaakobin vapaaksi»* (Jes. 48: 20)! Jumalanpalveluksen musiikki on luonteeltaan missionaarista.

Sekä lännen että idän perinteessä on jumalanpalveluksessa esillä olevat Raamatun tekstit (lektiöt) aina laulettu. Näin meneteltiin myös reformaatioissa. Koettiin, että lauletaessa korostuu Raamatun sanan ensisijaisuus muitten sanojen rinnalla. Lisäksi laulaminen antaa jumalanpalveluksessa luettavalle lektiolle sille kuuluvan ilon sävyn. Luther toteaa saksankielisen Uuden testamentin esipuheessa, että *evankeliumi on hyvä uutinen, josta lauletaan, puhutaan ja ollaan iloisia*. Lutherin mukaan »nuotit tekevät tekstin eläväksi». Luterilaisessa kirkossa syntyikin 1500–1700-luvuilla monimuotoista (motetti, hengellinen konsertto, kantaatti, passio) ja musiikillisesti rikasta tekstimusiikkia tavanomaisen yksinäisen tekstien laulamisen (kantilloinnin) rinnalle. Musiikin kyky elävöittää tekstisisältöä koettiin niin voimakkaasti, että puhuttiin »soivista saarnoista». Omassa kirkossamme luovuttiin lektioiden laulamisesta vasta 1800-luvun teologisten virtausten vaikutuksesta.

Nykyisessä käytännössämme jumalanpalvelusmusiikkia arvostettaneen lähinnä seurakuntayhteyden luoja ja seurakunnan vastauksen ilmentäjänä. Sen sijaan Raamatun tekstien ja rukousten laulamista on vieroksuttu – joskus jopa epäluterilaisena. Luterilainen kirkko on kuitenkin myös laulettu Sanan kirkko. Kristus on läsnä ja vaikuttaa laulettuun Sanassa. Myös laulettu Sana on sakramentaalista Sanaa: se välittää Sanassa läsnäolevan Jumalan lupauksen uskovien sydämeen. Tähän perustuu luterilaisen teologian mukaan musiikin erityisasema muiden taiteiden rinnalla. Luther on monien kirkkoisien tavoin vakuuttunut siitä, että laulettu Sana herkistää kuulijan puhuttua paremmin ottamaan sanoman vastaan. Mielen maaperän valmistamisessa on myös soitinmusiikilla merkittävä tehtävä.

Laulu ilmentää ja rakentaa seurakuntayhteyttä

Seurakuntaa luonnehditaan Raamatussa Kristuksen ruumiiksi (1. Kor. 12: 27) tai oksistoksi viinipuussa (Joh. 15: 5). Seurakunta on siis yksi. Tämän ykseyden vaaliminen on kristillisen kirkon keskeisimpiä tehtäviä. Jumalanpalveluksessa seurakunta tunnustautuu yhteen Herraan, yhteen uskoon ja toivoon. Tämä tunnustautuminen ilmenee yhteisenä ylistyksenä, johon apostoli Paavali kehottaa: – – *että te yksimielisesti, yhdestä suusta ylistäisitte Herramme Jeesuksen Kristuksen Jumalaa ja Isää* (Room. 15: 6). Kirkon alkuaian opettajat käyttivät usein kuvaa laulavasta kuorosta puhuessaan seurakunnasta. Kuoro ja sen laulu on keskinäisen rakkauden ja yksimielisyyden vertauskuva. Kirkkoa onkin vanhastaan sanottu laulavaksi kirkoksi (*ecclesia cantans*). Yhteen ääneen laulaen seurakunta on havaittavasti ilmaissut syvintä olemustaan Kristuksen ruumiina.

Jumala on varustanut Kristuksen ruumiin jäsenet hyvillä lahjoillaan. *Kukin meistä on saanut oman armolahjansa* (Ef. 4: 7). Armolahjat on annettu meille palvelutyöhön, Kristuksen ruumiin rakentamiseen (Ef. 4: 12). Siksi seurakunnan yhteisen laulun rinnalla jumalanpalveluksessa on paikkansa myös niiden musisoinnilla, joilla on erityinen kyky laulaa ja soittaa. Jumalanpalvelusmusiikki onkin saanut alusta alkaen muotoja, jotka edellyttävät solistista (esilaulaja, instrumentalisti) tai solistiryhmän (kuoro, orkesteri) toteutusta. Tällaiseen monimuotoiseen jumalanpalvelusmusiikin harjoittamiseen kehottaa myös apostoli Paavali: *Veisatkaa yhdessä psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja, soittakaa ja laulakaa täydestä sydäimestä Herralle ja kiittäkää aina ja kaikesta Jumalaa, Isää, meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen nimessä* (Ef. 5: 19–20).

8.2. Messusävelmistemme vaiheita

Gregoriaanisen jumalanpalvelusmusiikin perintö

Uskonpuhdistus ei merkinnyt Suomen kirkollisen musiikkielämän kannalta välitöntä muutosta. Liturginen musiikki säilyi keskiajan perinnön mukaisesti gregoriaanisena ja sen tekstit pitkään myös latinankielisinä. Aineistoon tehtiin ainoastaan uuden opin välttämättä edellyttämät muutokset. Seurakunta ei yleensä osallistunut liturgisen musiikin laulamiseen, vaan siitä vastasivat papit ja mahdollisesti kuoro.

Varhaisimmat suomenkieliset käsikirjat (esimerkiksi Agricola 1549 ja Juusten 1575) eivät sisältäneet sävelmiä. Niihin oli merkitty ainoastaan nuottiviivasto, johon nuotit tarpeen mukaan voitiin kirjoittaa. Ensimmäinen uskonpuhdistuksen aikainen messusävelmistemme on käsin kirjoitettu ns. Westhin codex vuodelta 1546. Siinä on muun muassa useita suomenkielisiä sävelmäsarjoja jumalanpalveluksen ordinarium-osiä (Herra, armahda, Kunnia, Pyhä, Jumalan Karitsa) varten. Niiden lisäksi Westhin codexissa on myös muuta jumalanpalvelusmusiikkia, jota tarvittiin kirkkovuoden pyhien mukaan muuttuvia osia varten (proprium-osat, esim. johdantovuorolaulut, rukoukset, Raamatun tekstit, hymnit, antifonit, virret).

Kaikille seurakunnille yhteistä liturgista sävelmistöä ei 1500-luvulla ollut, ja käytäntö oli kirjavaa. Seuraavalla vuosisadalla alkoi näkyä pyrkimystä jumalanpalvelusmusiikin yhtenäistämiseen. Vuoden 1614 käsikirjassa vahvistettiin ehtoollisliturgiaan ohjeelliset nuotit papin lauluosille, prefaatiolle, ehtoollisen asetussanoille ja Herran rukoukselle. Yhteinen messusävelmistö koko valtakuntaa varten painettiin vuonna 1697 koraalivirsikirjan yhteyteen.

Ensimmäinen suomenkielinen painettu messusävelmistö

Ruotsissa 1697 painettu messusävelmistö oli nimeltään *Then Swenska Mässan*. Se ilmestyi suomeksi vuonna 1702 piispa Johannes Gezelius nuoremman koraalivirsikirjan (*Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja*) liitteenä. Liturgisessa liitteessä, joka on ensimmäinen suomeksi painettu messusävelmistö, on viisi perinteistä sävelmäsarjaa jumalanpalveluksen pysyviä osia varten sekä sävelmät kollehtarukousta, Raamatun tekstien laulamista, litaniaa, Herran siunausta ja morsiusmessua varten. Yhteisen sävelmistön saaminen koko kirkolle merkitsi samalla myös jumalanpalvelusmusiikin virallistumista. Aikaisemmin oli virallisesti hyväksytyt vain papille kuuluvat ehtoolisliturgian sävelmät.

Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja oli ainoa suomeksi painettu messusävelmistö yli sadan vuoden ajan. Sen painos oli kuitenkin pieni, eikä se sellaisenaan tullut kovin laajasti käyttöön. Yleinen mielenkiinto suuntautui voimakkaasti muuhun kuin kirkolliseen musiikkiin. Liturginen musiikki menetti asemiaan kouluissa, joiden varassa kirkkolaulun toteutus oli vanhastaan ollut. Uuden musiikin myötä gregorianiikka ja kirkkosävellajit alkoivat kuulostaa vierailta. *Nuotti-Kirjan* gregoriaanisat sävelmät muuttuivat 1700-luvun lopussa ajan musiikillisen kehityksen vaikutuksesta lähes tunnistamattomiksi.

Jumalanpalvelusmusiikki kulttuurin murroksessa

Liturgisen musiikin raju muutos näkyy J. Chr. Haeffnerin Ruotsissa vuonna 1799 julkaisemassa messusävelmistössä, josta vuonna 1817 julkaistiin vuoden 1811 käsikirjan vaatimusten mukaan korjattu laitos. Sävelmistössä on yksi ainoa sarja liturgisia sävelmiä, ainoastaan pyhä-hymnille on annettu vaihtoehtoja. Sävelmistö ei seurannut tarkasti aikaisempia virallisia sävelmistöjä, vaan on jo selkeästi muuntunut. Seurakunnan laulamat osuudet Haeffner soinnutti neliäänistä kuorolaulua tai urkusäestystä varten. Myös papin lauluosuuksissa oli urkusäestykset. Näin oli mukauduttu keskieurooppalaisiin valistusajattelun luomiin käsityksiin, joiden mukaan neliääninen kuorolaulu ja harras juhlallisuus rakentavat parhaiten jumalanpalvelukseen kokoontunutta seurakuntaa. Kirkkosävellajien tilalle tuli selkeä duuri/molli-tonaliteetti ja gregorianiikan vivahteikas rytminkäsittely kangistui.

Haeffnerin sävelmistö toimi myös suomalaisen jumalanpalvelusmusiikin mallina. Sitä käytettiin Suomessa sellaisenaankin, mutta sen pohjalta laadittiin myös suomenkielisiä messusävelmistöjä. Osa näistä oli yksiaänisiä, virsikanteletta varten numeronoteilla kirjoitettuja sävelmistöjä. Tällainen oli myös toinen suomenkielinen painettu messusävelmistö, joka ilmestyi vuonna 1837 (F. A. Ehrström). Vuonna 1850 Antti Nordlund julkaisi säestyksellisen suomenkielisen messusävelmistön Haeffnerin esikuvan mukaan. Hänen käyttämänsä soinnutus oli kuitenkin esikuvaansa vapaampaa eikä kaikissa papin lauluosissa ollut urkusäestystä. Nordlundin sävelmistö sai kirkossamme eräänlaisen puolivirallisen aseman. Sen edustamaa hidasta ja juhlallista laulutapaa alettiin pitää ainoana oikeana.

Varsinaista yhtenäistä messusävelmistöä ei 1800-luvulla ollut käytössä. Tästä johtui, että kirkkolaulun kohentamiseksi tehtiin useita yksityisiä ehdotuksia. Tulevaa kehitystä määrääviksi muodostuivat J. A. G. Hynderin messusävelmistöt, joita hän julkaisi vuosien 1859 ja 1892 välisenä aikana neljä. Haeffnerin sävelmistön vaikutus Hynderin sävelmistöihin oli edelleen voimakas. Kuvaa ajan käsityksille oli, että Hynder pyrki määrätietoisesti vähentämään papin lauluosuuksia. Ensimmäisinä jäivät pois Raamatun tekstien laulamiseen tarkoitetut sävelmät. Kantilaatiosävelmistö oli jäljellä kollehta, ehtoollisen asetussanat, Herran rukous, kiitosrukous ehtoollisesta ja Herran siunaus. Osan näistäkin Hynder jätti pois seuraavista sävelmistöistään, mutta palautti ne jälleen viimeiseen sävelmistöönsä, jossa olivat uutuuksina Richard Faltinin säveltämät Laudamus ja Herran siunaus.

Hynderin messu saavutti vankan aseman kirkossamme. Tyyliiltään se ei kovin paljon eronnut sadan vuoden takaisesta esikuvastaan, Haeffnerin sävelmistöstä. Ankarasta tasatahtisuudesta oli jonkin verran luovuttu ja lähestytty pehmeämpää romanttista kirkkolaulun tyyliä. Vuoden 1702 *Nuotti-Kirjan* edustamasta gregoriaanisesta messulaulun perinteestä oli Hynderin messussa

mukana vahvasti muuntuneina toisen joka-aikaisen sarjan Herra, armahda -laulu (*Kyrie Orbis factor*) ja Kunnia. Nämä ovat edelleen messusävelmistömme I sarjassa.

Ensimmäinen kirkolliskokouksen hyväksymä messusävelmistö

Kirkolliskokouksen vuonna 1903 asettama koraalikomitea sai tehtäväkseen myös jumalanpalveluksen liturgisten sävelmien tarkistamisen. Komitea julkaisi ehdotuksensa (*Liturgiset sävelmät*) vuonna 1908. Suurin osa ehdotuksesta oli Ilmari Krohnin käsialaa. Komitean ehdotus sai rinnalleen pastori K. W. E. Wallénin messuehdotuksen, mutta kumpaakaan niistä ei hyväksytty.

Vuonna 1913 hyväksytty uusi kirkkokäsikirja aiheutti tilanteen, jossa ei ollut olemassa käsikirjan mukaista sävelmistöä. Tämän vuoksi monet kirkkomuusikot ryhtyivät yksityisesti tekemään sävelmistöjä. Osa näistä pohjautui Hymanderin messuun, osa koraalikomitean ehdotukseen. Myös täysin vapaita »fantasiamesseja» sävellettiin. Monissa ehdotuksissa kuoron osuus oli merkittävä. Myös papin ja kuoron tai seurakunnan vuorolaulua oli runsaasti. Ensimmäinen vakava yritys rakentaa messusävelmistö historialliselle pohjalle oli Emil Sivorin sävelmistö vuodelta 1918. Sivori käsitteli kuitenkin historiallista aineistoa niin vapaasti, että sävelmistö ei periaatteessa kovinkaan paljon poikennut muista yksityisistä sävelmistöistä.

Vuoden 1918 kirkolliskokous piti yhtenäisen käytännön aikaansaamista välttämättömänä ja asetti komitean valmistamaan uusia messusävelmiä. Tilannetta vaikeutti se, että kirkolliskokous oli epätietoinen oikeudestaan päättää käytettävistä messusävelmistä. Kirkkolaki ei sitä suoraan määrittänyt. Lopulta päädyttiin kuitenkin siihen, että koska kuningas oli aikoinaan hyväksynyt vuoden 1702 nuotikirjan, oli kirkolliskokouksella nyt oikeus tässä asiassa käyttää sille siirtynyttä valtaa.

Kirkolliskokouksen yleinen valmistusvaliokunta oli lausunut, että uuden messun tuli olla »tosikirkollista tyyliä ja liittyä entiseen ynnä sitäkin vanhempiin Suomessa käytettyihin messuihin». Myös komitean puheenjohtaja Heikki Klemetti korosti historiallisen pohjan merkittävyyttä sävelmäuudistuksessa. Komitean ehdotus ilmestyi vuonna 1920. Siinä oli viisi messusarjaa, joista I messu oli tarkoitettu tavallisiksi pyhäpäiviksi, II messu tilapäisiin juhliin ja muut joulun, pääsiäisajan ja suviajan juhlien jumalanpalveluksiin. I messu oli Hymanderin messun muokattu laitos, II messu pohjautui koraalikomitean messuun ja loput kolme oli laadittu pääosiltaan Ruotsi-Suomen vanhan messulauluperinteen pohjalta. Näin komitea katsoi seuranneensa kirkolliskokouksessa esitettyä sävelmien lähteitä koskevaa toivetta. Historiallisesti aitoon lopputulokseen ei kuitenkaan päästy, vaan sävelmät muokattiin ajan näkemysten mukaisiksi. Seurakuntien osuudet oli laadittu niin, että kuoro voi laulaa ne myös neliäänisesti. Vuoden 1913 kirkkokäsikirjan mukaan pappi lukee kaikki rukoukset, Raamatun tekstit ja eräät muut osat, jotka aikaisemmin oli voitu myös laulaa. Tästä syystä hyväksytyssä sävelmistössä ei ole näitä sävelmiä.

Kirkolliskokous hyväksyi sävelmistön vuonna 1923 siten, että I ja II messua käytetään joka-aikaisissa jumalanpalveluksissa, minkä lisäksi seurakunnalla on oikeus »juhlapäivinä ja erityisissä jumalanpalvelustilaisuuksissa» käyttää myös muita komitean ehdotuksen messuja. »Juhla- ja erityisissä jumalanpalveluksissa» annettiin myös mahdollisuus käyttää »arvokkaita yksityisten säveltäjien toimittamia messusävelmiä».

Kirkolliskokouksen päätöksessä ei selvästi sanottu, mitä ovat ne juhla- ja erityiset jumalanpalvelukset, joissa saatiin käyttää yksityisten säveltäjien messuja. Eräät helsinkiläiset kirkkomuusikot toivoivat suurempaa vapautta ja jatkoivat keskustelua. Seuraavassa kirkolliskokouksessa tehtiin päätös siitä, ettei virallisten messujen ulkopuolisia sävelmiä saanut käyttää.

Messusävelmistö vuoden 1923 jälkeen

Pian todettiin, että messuja III-V ei juuri käytetty ja kaksi muutakin vaativat tarkistusta. Kirkolliskokous asetti jälleen koraalikomitean, jonka tehtäväksi tuli myös messujen uudistaminen. Komitean ehdotus ilmestyi vuonna 1942 ja siinä esitettiin kolmen messusävelmäsarjan (jokapäiväinen messu, kärsimysajan messu ja juhlamessu) käyttöön ottamista viiden sijasta. Seuraavan vuoden kirkolliskokouksessa asiasta ei kuitenkaan päätetty.

Vuonna 1951 ilmestyi kirkolliskokouskäsittelyn ulkopuolella Taneli Kuusiston, Aaro Siljamäen, Väinö Forsmanin ja Ossi Elokkaan toimittama messusävelmistö, jossa viralliset viisi sävelmäsarjaa olivat aivan pieniä soinnutukseen tehtyjä muutoksia lukuun ottamatta ennallaan. Näiden lisäksi se sisälsi runsaasti introituksia ja gradualeja kirkkovuoden eri pyhäpäiviä varten ja sävelmiä uskonnustusta, litanian, yleistä kirkkorukousta, prefaatiota, Isä meidän -rukousta ja Herran siunausta varten sekä morsiusmessun.

Kirkolliskokous asetti vuonna 1958 käsikirjakomitean, jonka tehtäväksi tuli myös messusävelmien uudistaminen. Komitea ehdotti I ja II messun säilyttämistä ennallaan, »vaikka tällainen sävelmäasu on jo täysin vanhentunut». Sävelmien nuotinnosta ehdotettiin muutettavaksi siten, että tahtiviivat poistetaan elävemmän rytminkäsittelyn helpottamiseksi. Lisäksi ehdotettiin, että ehtoollissävelmät laulettaisiin aina I messun sävelmillä. Messuja ehdotettiin käytettäväksi siten, että II messu kuuluu juhla-aikoihin ja niihin muihin juhlapyhiin, joiden liturginen väri on valkoinen tai punainen. Ehdotus hyväksyttiin väliaikaiseen käyttöön.

Nykyinen sävelmistö

Vuoden 1968 kirkolliskokouksessa messusävelmistö oli jälleen esillä. Edellisessä kirkolliskokouksessa väliaikaiseen käyttöön hyväksytyyn sävelmistöön ei kuitenkaan tehty merkittäviä muutoksia, vaikka komitea oli ehdottanut muun muassa tahtiviivojen palauttamista. Näin päädyttiin nykyisin voimassa olevaan messusävelmistöön. Asko Rautioaho julkaisi messusävelmistön ohjepainokseen liittyvän säestyslaitoksen vuonna 1969. Suomen kirkon musiikkitoimikunnan tehtäväksi annettiin ryhtyä mahdollisiin toimenpiteisiin uusien introitus- ja messusävelmien aikaansaamiseksi.

Ruotsinkielisten jumalanpalvelusten sävelmistö hyväksyttiin vuonna 1968 kokonaan uudessa muodossa. Se sisältää kolme gregoriaanista sarjaa, yleisen sarjan, adventti- ja paastosarjan sekä juhlasarjan. Yleinen sarja ja juhlasarja poikkeavat toisistaan ainoastaan Herra, armahda -laulun (Kyrie) ja vuoroylistyksen (benedicamus) osalta. Suomen- ja ruotsinkielinen messumusiikki ovat näin olleet vuodesta 1968 lähtien täysin erilaisia.

Vuonna 1983 kirkolliskokous hyväksyi väliaikaiseen käyttöön perhejumalanpalveluksen, jonka musiikin oli laatinut Harald Andersén.

Viime vuosina ja vuosikymmeninä on eri tahoilla kirkossamme etsitty jumalanpalvelukselle musiikillisesti vaihtoehtoisia toteutustapoja. Erityisesti lasten ja nuorten jumalanpalveluksia varten on luotu musiikkia (mm. Jaakko Löytty, Tuomo Nikkola, Pekka Simojoki), jonka on katsottu päiväjumalanpalvelusta varten virallisesti hyväksytyä musiikkia paremmin voivan puhutella näitä ryhmiä.

Jumalanpalveluksen vaihtuvien osien musiikki vuoden 1923 jälkeen

Ensimmäistä virallista messusävelmistöä hyväksyttäessä jäi jumalanpalveluksen vaihtuvien osien (proprium) musiikki lähes vaille huomiota. Todettiin vain, että eräiden juhlapyhien johdantovuoro- laulujen ja litanian sekä yleisessä kirkkorukouksessa esiintyvien lauluosien (akklamaatiot) sävelminä voi käyttää vuoden 1903 kirkolliskokouksen asettaman koraalikomitean toimittamia sekä muita arvokkaita sävelmiä.

Musiikilliselta kannalta merkittävänä kehitysvaiheena voidaan pitää vuotta 1958, jolloin kirkkomme evankeliumikirjaan saatiin introitustekstit jokaista pyhäpäivää varten. Samana vuonna asetettu käsikirjakomitea sai tehtäväkseen myös »introitusten sävelasuun saattamisen». Komitea päätyi ehdotukseensa toteamaan, että »on pidetty aiheellisena antaa introituksille sen laatuinen musiikillinen asu, joka on mahdollisuuksien mukaan introituslaulun klassillisen tyylin mukainen, palvelee koetellusti parhaiten suorasanaisten liturgisen tekstin laullista suoritusta ja sellaisenaan toteuttaa luterilaisen kirkon liturgisessa uudistuksessa nykyisin yleisesti noudatettuja periaatteita». Sävelmistö on valittu klassisesta hetkirukousmusiikista antifoneineen ja psalmikaavoineen.

Vuoden 1963 kirkolliskokous hyväksyi introitussävelmät väliaikaiseen ja vaihtoehtoiseen käyttöön ja päätti antaa komitean valmistettavaksi muita vaihtoehtoisia introitusävelmistöjä. 1960-luvulta alkaen ovat muun muassa Jalmari Aalto, Sulo Salonen ja Tuomo Nikkola luoneet omat introituskokoelmansa. Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus julkaisi vuonna 1991 lähinnä introituskäyttöön tarkoitettua psalmilaulukokoelman.

Vuosisadan alussa jumalanpalveluksestamme karsittiin kaikki laajemmat liturgin lauluosuudet. Yksityisiä aloitteita niiden palauttamiseksi on kuitenkin tehty jatkuvasti. Muun muassa Heikki Klemetti julkaisi jo vuonna 1929 sarjan sävellettyjä kollehtarukouksia. Vuonna 1951 julkaistu messusävelmistö liitteineen oli voimakas puheenvuoro musiikillisesti rikkaamman jumalanpalveluksen toteutuksen puolesta. Askelta samaan suuntaan kirkon virallisella taholla merkitsi piispainkokouksen vuonna 1983 hyväksymä Jumalanpalveluksen opas, jossa on muun muassa perinteiset gregoriaaniset sävelmät kollehtarukouksen ja prefaation laulamiseen.

Rukoushetket ja kirkolliset toimitukset

Kirkolliskokous hyväksyi vuoden 1968 jumalanpalvelusten kirjaan liitettäväksi klassisen perinteen mukaiset rukoushetket (aamurukous, iltarukous ja rukoushetki päivän päättyessä). Niitä varten valmistettiin gregoriaaninen musiikki, jonka kirkolliskokous hyväksyi vuonna 1975.

Vuonna 1984 hyväksyttiin kirkolliskokouksessa Kirkollisten toimitusten kirja. Useiden toimitusten eräänä johdantovaihtoehtona on johdantovuorolaulu. Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoimikunta toimitti näitä psalmijohdantoja varten musiikkivihkosen, joka ilmestyi vuonna 1989 (*Laulakaa Jumalalle*).

8.3. Jumalanpalvelusmusiikin uudistus eräissä muissa kirkoissa

Katolinen kirkko

Vatikaanin II konsiilin liturgiakonstituutiosta (*Pyhästä liturgiasta* 1963) esitetyt periaatteet merkitsivät vuosisataisen musiikkiperinteen uudelleen arviointia ja käynnistivät perinpohjaisen ja rohkean uudistuksen. Konstituutio on kokonaisuudessaan merkittävä musiikinteologinen asiakirja. Se määrittelee musiikin liturgian olemukseen kuuluvaksi seurakunnan vastaukseksi: *Liturgiassa Jumala puhuu kansalleen, Kristus julistaa yhä vielä evankeliumia. Kansa puolestaan vastaa Jumalalle lauluin ja rukouksin* (art. 33). Tästä johtuu, että kirkkolaulua pidetään *juhlallisen liturgian välttämättömänä osana* (art. 112). Kristus itse on läsnä sanassaan, mutta myös silloin *kun kirkko rukoo ja veisaa* (art. 7). Maanpäällisessä liturgiassa Jumalan kansa saa jo nyt esimakua taivaallisesta jumalanpalveluksesta, kun se *yhdessä taivaallisen sotaväen kanssa veisaa ylistystä Herralle* (art. 8). Kirkkomusiikin tarkoitus on konstituution mukaan *Jumalan kunnia ja uskoviin pyhitys* (art. 112).

Konstituutiosta lausutaan kirkon toivovan hartaasti, että *kaikki uskovat johdettaisiin täyteen, tietoiseen ja aktiiviseen liturgian viettoon osallistumiseen* (art. 14). Musiikin valinnan ja toteutuksen tulee siis tukea tämän periaatteen toteutumista. Kirkkomusiikkia käsittelevässä asiakirjassa (*Musica sacra* 1967) todetaan: *Mikään ei ole juhlallisempaa ja kauniimpaa pyhissä toimituksissa kuin se, että koko seurakunta ilmaisee uskoaan laulaen*. Konstituutiosta puolestaan rohkaistaan seurakuntaa tulemaan mukaan *akklamaatioihin, vastauksiin, psalmilauluun, antifoneihin ja virsiin* (art. 30). Kun lisäksi sallittiin kansankielen käyttö (art. 36) ja erilaisten kansallisten perinteiden huomioon ottaminen (art. 37), joutui lähinnä kuoron latinankieliseen ohjelmistoon perustunut katolinen messumusiikki ennen kokemattomien muutosten eteen. Liturgia-

konstituution kommentaarissa todetaankin, että uudistus ei koskettanut mitään liturgian osa-aluetta niin syvästi kuin musiikkia.

Uuden liturgisen musiikin luominen nosti esiin kysymyksen jumalanpalvelusmusiikin sopivuudesta. Kirkkomusiikin asiakirjassa todetaan: *Kirkkomusiikki on jumalanpalvelukseen luotua musiikkia, jolle on ominaista pyhyys ja muotojen hyvyys*. Konstituutiossa annetaan edelleen etusija perinteiselle gregoriaaniselle musiikille, mutta ei suljeta pois muita kirkkomusiikin lajeja, mikäli ne ovat sopuoinnussa liturgisen toiminnan hengen kanssa (art. 116). Musiikin pyhydestä puolestaan todetaan: *Kirkkomusiikkia pidettäköön sitä pyhempänä, mitä kiinteämmin se liittyy liturgiseen toimintaan* (art. 112).

Ohjelmiston uusimista edellyttivät myös konstituution aiheuttamat muutokset kirkkovuoteen, jumalanpalveluskaavoihin ja teksteihin. Perinteisen latinankielisen, gregoriaanisen messumusiikin (sekä proprium että ordinarium) sisältävä *Graduale Romanum* ilmestyi uudistettuna vuonna 1974. Merkittävä julkaisu on *Graduale simplex* (1967/1975), jossa ensimmäisen kerran — pastoraalisista syistä — annettiin mahdollisuus käyttää hetkiroukusten yksinkertaisia sävelmiä myös messussa.

Liturgiakonstituution tavoitteet toteutuivat laajamittaisesti vasta kansankielisissä jumalanpalvelus- ja virsikirjoissa, joista merkittävin on kaikille saksankielisille katolisille yhteinen *Gotteslob* (1975). Se on vaikuttanut monin tavoin myös luterilaisten kirkkojen jumalanpalvelusmusiikin uudistukseen. *Gotteslob* on erityisesti seurakuntalaisten osallistumista tukeva »roolikirja» (*Rollenbuch*). Siinä on saksan- ja latinankielisten liturgisten laulujen lisäksi satoja hymnejä, virsiä, vastauspsalmin kertosäkeitä ja akklamaatioita sekä laaja rukousosasto (ks. nuottiesim. 2a–2b). Monet virret on saatu luterilaisesta perinteestä.

Saksan evankeliset kirkot

Saksan luterilaisten kirkkojen ensimmäinen yhteinen Jumalanpalvelusten kirja (*Agende I*) ilmestyi vuonna 1954. Sen liturgiset lähtökohdat ovat reformaation ja vanhan kirkon jumalanpalveluselä-mässä. Tämä merkitsi keskiajan ja uskonpuhdistuksen ajan liturgisen laulun vahvaa asemaa jumalanpalveluksen musiikissa. Myös virsikirjassa (*Evangelisches Kirchengesangbuch* 1950) sekä teksti- että sävelmäaineisto oli lähes kokonaan reformaation ja luterilaisen ortodoksian vuosisadoilta.

Vuonna 1990 ilmestyneessä ehdotuksessa uudistetuksi kirkkokäsikirjaksi (*Erneuerte Agende, Vorentwurf*) asetetaan viisi jumalanpalveluselämän uudistuksen keskeistä tavoitetta, jotka heijastuvat myös musiikillisiin ratkaisuihin.

- 1 Koko seurakunta on vastuussa jumalanpalveluksesta ja osallistuu sen toteutukseen.
- 2 Tunnistettavan, samana pysyvän jumalanpalveluksen perusrakenteen puitteissa tulee olla lukuisia vaihtoehtoisia toteutusmahdollisuuksia.
- 3 Hyviksi koetut vanhat ja uudet tekstit ovat tasavertaisia.
- 4 Uskonpuhdistuksen ajan perintöä on laajennettava ekumeenisen spiritualiteetin suuntaan.
- 5 Kielellisen ilmaisun tulee olla sellaista, ettei se sulje ketään pois (inkluusiivinen kieli).

Vuonna 1988 ilmestynyt ehdotus uudeksi virsikirjaksi (*Evangelisches Gesangbuch, Vorentwurf*) edustaa samansuuntaisia pyrkimyksiä. Kun vuoden 1950 virsikirjassa seurakunnan laulettavaksi tarkoitettuja liturgisia virsiä oli yhdeksän, on niitä virsikirja- ja käsikirjaehdotuksessa yli 50.

Evangelisten kirkkojen vanhaan liturgiseen perinteeseen kuuluvien sävelmien vaihtoehtona on nyt lukuisa joukko eri-ikäisiä, erilaisia tyylejä ja liturgisia traditioita edustavia lauluja. Tavanomaisten liturgisten laulujen rinnalla on kaanoneita, Taizé-lauluja ja eri tavoin äänissä laulettavia sävelmiä (ks. nuottiesim. 4a–4b). Monet laulut ovat sekä tekstiltään että sävelmiltään samoja kuin saksankielisten katolisten laulukirjassa Gotteslob. Liturgin ja esilaulajan kantillaatiosävelmiä on runsaasti. Kollehtarukouksen, lukutekstien, ehtoollisrukouksen, asetussanojen ja siunauksen kantillointia varten on lukuisia vaihtoehtoja (ks. nuottiesim. 4c).

Ruotsin kirkko

Ruotsin kirkon vuodelta 1942 olevan kirkkokäsikirjan uudistus saatiin päätökseen vuonna 1986. Pari vuosikymmentä kestäneen työn ensimmäinen merkittävä välivaihe oli kokeilukäyttöön valmistettu vuoden 1976 jumalanpalvelusjärjestys musiikkeineen (*Gudstjänstordning för Svenska kyrkan. 1976 års alternativ till Den svenska kyrkohandboken*). Sen liturgisessa musiikissa pyrittiin entistä suurempaan joustavuuteen. Seurakunnat saivat halutessaan käyttää läpi kirkkovuoden yhtä ainoaa messusävelmäsarjaa (Almänna serien). Tämän lisäksi oli tarjolla neljä muuta, kirkkovuoden juhla-aikoihin sijoittuvaa sävelmäsarjaa (joulu, paastonaika, pääsiäinen ja kirkkovuoden muut juhlat), joiden käyttö oli vapaavalintaista. Perinteisten liturgisten tekstien musiikki oli lähes kauttaaltaan gregoriaanista ja uskonpuhdistuksen vuosisadalta. Joitakin uusia tekstejä (esim. Kyrie-litania) oli sävelletty uudelleen. Merkittävä uutuus oli vanhakirkollisen introituksen vaihtoehdoksi luotu kertosaakeinen introitus (*introitus med församlingsomkväde*), jonka musiikin oli säveltänyt norjalainen Egil Hovland.

Kokeilun palautteesta kävi ilmi, että valtaosa seurakunnista oli tyytynyt yhteen ainoaan messusävelmäsarjaan. Niinpä lopullisessa, vuoden 1986 uudistuksessa päätettiin palata edellisen käsikirjan mukaiseen käytäntöön, jossa messusävelmäsarjat sijoittuvat tiettyihin kirkkovuoden ajankohtiin (varanda avlösande serier). Ruotsin kirkon uudessa messumusiikissa on neljä sarjaa: joulusarja, paastosarja, pääsiäissarja ja yleinen sarja. Messusävelmistön esipuheessa todetaan, että musiikissa on tavoiteltu kansanomaista ja yksinkertaista tyyliä (ks. nuottiesim. 3a–3b). Nämä ominaisuudet on löydetty gregoriaanisesta musiikista, jota lähes kaikki ordinarium-laulut edustavat. Vuoden 1976 jumalanpalvelusjärjestyksessä esiteltyä kertosaakeista psalmilaulua on mahdollista käyttää sekä introituksena että lukukappaleiden välilauluna. Seurakunnan laulettavia kertosaakeita (omkväde) on vuonna 1986 hyväksytyssä uudessa virsikirjassa nelisenkymmentä. Ruotsin kirkon uusi käsikirja ja sen musiikki on julkaistu myös suomeksi.

8.4. Messun musiikillisen uudistuksen periaatteita

Jumalanpalveluksen musiikin yhteisöllisyys ja monimuotoisuus

Kristillinen seurakunta viettää jumalanpalvelusta koolle kutsuttuna Jumalan kansana, yhteisönä. Seurakunta itse on jumalanpalveluksen toimittaja, sen subjekti. Seurakunnan olemukseen Kristuksen ruumiina kuuluu, että sen jäsenillä on erilaisia lahjoja ja tehtäviä. Yhteinen jumalanpalvelus on juuri se paikka, jossa »jokaisella on jotakin annettavaa» yhteiseksi parhaaksi (1. Kor. 14: 26). Siksi jumalanpalveluksen kaikki elementit ovat yhteisöllisiä, vaikka koko yhteisö ei niitä konkreettisesti toteuttaisikaan. Seurakunnan osallistuminen on ollut aina kristillisen jumalanpalveluksen tunnusomaisia piirteitä.

Seurakunta on alusta alkaen ilmaissut yhteisöllistä luonnettaan laulaen ja soittaen. Siksi jumalanpalveluksen musiikkia kehitettäessä on ensisijaisesti pyrittävä ratkaisuihin, jotka antavat seurakunnalle mahdollisuuden ilmaista uskoaan »yksimielisesti, yhdestä suusta» (Room. 15: 6). Luterilaisessa perinteessä **virrellä** on erityisasema seurakunnan musiikillisen ilmaisun kanavana. Myös

meillä virsi on säilyttänyt paikkansa jumalanpalveluksen musiikin itsestään selvänä päämuotona. Hyväkään perinne ei kuitenkaan säily elävänä hoitamatta. Viime vuosikymmeninä virsi on saanut osakseen myös kielteistä huomiota. Arvostelun aiheuttajana lienee se tapa, jolla virsiä on jumalanpalveluksessa laulettu, ei niinkään virsi sinänsä. Raskas ja usein luonnottomasti yksittäisiä tavuja painottava laulutapa on koettu vieraaksi ja epäaidoksi. Säkeistöistä toiseen ilman musiikillista vaihtelua etenevä virsi on luonut turruttavan ja ikävyyttävän vaikutelman. Siksi musiikillisen uudistuksen tärkeänä tehtävänä on palauttaa virsilauluun sen aitous, monimuotoisuus ja musiikillinen rikkaus.

Kirkkomme jumalanpalveluskäytännössä seurakunta laulaa virsien lisäksi myös ns. **ordinarium-lauluja** (Herra, armahda, kunnia, pyhä ja Jumalan Karitsa), joissa teksti on suorasaanaista. Näiden laulujen sävelmistä osa (esim. I messusävelmäsarjan Herra, armahda) on vuosisatoja vanhaa, monille läntisen perinteen kirkkoille yhteistä melodia-aineistoa. Osa taas (esim. II messusävelmäsarja) on tämän vuosisadan alkupuolella syntyneitä musiikkia. Vaikka ordinarium-laulut edustavat eri aikakausia, on vanhimpia sävelmiä muokattu vuosisatojen kuluessa niin, etteivät sävelmien alkumuodoille luonteenomaiset piirteet ole enää tunnistettavissa. Nykyisen messusävelmistömme sävelmämuodot ovat valtaosaltaan tämän vuosisadan alkupuolen ihanteiden mukaisia.

Kirkolliskokouksessa keskusteltiin viimeksi vuonna 1968 messusävelmistön uudistamisesta, mikä olisi merkinnyt mm. sävelmien palauttamista lähemmäksi niiden alkumuotoa. Tällä toimella ordinarium-lauluihin toivottiin saatavan luontevuutta ja sujuvuutta. Tuolloin uudistukseen ei oltu valmiita. Sen sijaan Suomen ruotsinkielisten käyttöön hyväksyttiin messusävelmistö, jossa on kolme gregoriaanista messusävelmäperinnettä edustavaa sävelmäsarjaa.

Komitean käsityksen mukaan nykyisen messusävelmistön ensimmäisessä sarjassa (ns. I messu) on sävelmiä, jotka on syytä säilyttää sävelmistöä uudistettaessa. Niiden musiikillinen asu on kuitenkin tarpeen saattaa sellaiseen muotoon, joka ottaa huomioon sekä sävelmien alkuperän että tämän päivän seurakunnan mahdollisuudet sävelmien laulamiseen (ks. nuottiesim. 5c–f). Virsikirjan sävelmien osalta tällainen uudistus toteutettiin kirkossamme vuonna 1986. Nykyisestä messusävelmistöstä muokattavan aineiston lisäksi komitea pyrkii löytämään sellaisia sävelmiä, jotka antavat tyyllisesti ja musiikillisilta rakenteiltaan vaihtelevia ordinarium-laulujen toteutusvaihtoehtoja (ks. nuottiesim. 5g–k, n–t). Ordinarium-laulut tulisi voida korvata myös virsivaihtoehdoin.

Virsiä ja ordinarium-lauluja lisäksi seurakunta on osallistunut yhteen ääneen laulaen myös **liturgin (esilaulajan) ja seurakunnan väliseen vuorotteluun**. Osa tästä sävelmäaineistosta (vuoro-tervehdykset, rukoukset ja aamenet) on alunpitäen ollut luonteeltaan puhetta lähenevää ns. kantilaatiota, osa taas (seurakunnan akklamaatiot, päätösylistys) melodisesti rikkaampaa. Nykyisessä messusävelmistössä myös perinteisesti kantilloidut sävelmät on muokattu laulunomaisiksi (esim. vuoro-tervehdys), mikä on osaltaan vaikeuttanut niiden luontevaa ja korutonta toteutusta (ks. nuottiesim. 5a–b, l–m, u–ä).

Seurakunta musiikillisen toteutuksen subjektina

Vaikka seurakunnan yhteisellä laululla on nykyisessäkin käytännössämme eri muotoja, on sitä silti vaivannut tietty jähmeys ja kaavamaisuus. Tästä sitä on myös arvosteltu. Pääjumalanpalveluksen osalta yksi syy nykyiseen tilanteeseen on kirkkolain 24 §:n määräyksessä, jonka mukaan jumalanpalveluksessa on käytettävä kirkolliskokouksen hyväksymää virsikirjaa ja messusävelmistöä. Tämä säännös on kyllä taannut verrattain pitkälle ulottuvan yhtenäisyyden jumalanpalveluksen musiikissa, mutta samalla se on kahlinnut ja kangistanut musiikillista toteutusta ja osaksi myös estänyt pääjumalanpalveluksen musiikin luonnollisen kehityksen. Musiikillisen uudistuksen on ollut pakko kanavoitua erityisjumalanpalveluksiin. Kirkkolain säännös on lukinnut esimerkiksi jumalanpalvelusmusiikin perinteessä merkittävien ordinarium-laulujen toteutuksen messusävelmistössä vakiinnutettuun asuun. Ordinarium-lauluissa – toisin kuin virsissä – ei ole voitu edes kirkkovuoden suurina juhlina käyttää seurakunnan, solistien, kuoron, urkujen ja muiden soittimien rikasta yhteismusisointia.

Toinen syy seurakunnan yhteisen laulun kangistumiseen on komitean käsityksen mukaan yksi-puolinen näkemys yhteisöllisen musiikin luonteesta. Koko seurakunnan yhteen ääneen laulamista on pidetty lähes ainoana asiaan kuuluvana yhteisöllisen musiikin muotona. Kuoron, solistien, urkujen ja muiden soittimien osuutta on saatettu pitää seurakunnan mahdollisuuksien kaventamisena ja jopa riistämisenä. Kuitenkin seurakunta koostuu ihmisistä, joille Jumala on antanut erilaisia lahjoja ja tehtäviä. Juuri jumalanpalvelus on paikka, jossa seurakunnan jäsenet – Kristuksen ruumiin osina – kiittävät lahjoistaan ja tuovat ne ylistysuhrina Jumalalle. Jumalanpalveluksen musiikin yhteisöllisyys ei toteudu täydesti, jos siihen osallistuvat vain pappi, kanttori ja yhteen ääneen laulava seurakunta. Komitean mielestä jumalanpalveluksen musiikkia on tietoisesti kehitettävä suuntaan, joka ottaa huomioon yhteisöllisyyden eri ulottuvuudet. Seurakunta on – kanttorin johdolla – myös jumalanpalveluksen musiikillisen toteutuksen subjekti.

Uudessa kirkkojärjestyksessä jumalanpalveluksen musiikkia koskeva säännös antaa mahdollisuuksia entistä avarampaan musiikin harjoittamiseen. *Päiväjumalanpalveluksessa käytetään kirkolliskokouksen hyväksymää virsikirjaa ja messusävelmistöä. Jumalanpalveluksessa voidaan virsien ohella tilapäisesti käyttää myös muita sopivia lauluja ja messusävelmiä* (KJ 2. luku, 5 §). Komitea pitää tätä sanamuotoa varsin onnistuneena. Komitean tulkinnan mukaan säännös antaa tarpeen vaatiessa mahdollisuuden korvata kirkolliskokouksen hyväksymän virren tai messusävelmän jollakin muulla sopivalla laululla. Tämä käytäntö sallii eri aikoina syntyneen kirkkomusiikin toteuttamisen niin, että jumalanpalveluksen rakenne säilyy ehjänä. Komitea kiinnittää kuitenkin erityistä huomiota siihen, että myös kirkolliskokouksen hyväksymiä messusävelmiä voidaan toteuttaa musiikillisesti monimuotoisesti.

Jumalanpalveluksen musiikin monimuotoisuus ei perustu vain seurakunnan luonteeseen erilaisista jäsenistä koostuvana yhteisönä. **Jumalanpalveluksen oma dynamiikka** edellyttää myös erilaisia musiikillisia rakenteita ja toteutustapoja. Jumalanpalveluksen kokonaisuus rakentuu osista, joista kullakin on oma sisältönsä. Seurakunnan ääni – avunpyyntö, luottamus, yhteys, tunnustus, kiitos ja ylistys – ja Jumalan ääni – Jumalan hyvien tekojen kuuluttaminen – ovat kuultavissa milloin vuorottain milloin sisäkkäin. Laululla ja soitolla ei ole kristillisessä jumalanpalveluksessa tehtävää, joka sijoittuisi Jumalan ja seurakunnan välisen dialogin ulkopuolelle. Musiikki osallistuu tähän vuoropuheluun ja siksi sen muodot määräytyvät niistä tehtävistä, joita sillä kulloinkin on.

Aitous ja vakuuttavuus toimivan jumalanpalvelusmusiikin kriteereinä

Jumalanpalveluksen uudistamisessa on olennaista, että jumalanpalveluksen eri sisällöille pyritään löytämään kieli, joka on mahdollisimman viestivää ja jonka seurakuntalaiset voivat kokea omakseen. Tämä asettaa aivan erityisiä vaatimuksia pääjumalanpalveluksen yhteen ääneen toteutettavalle musiikille. Miten löytää musiikillinen kieli, johon koolla oleva seurakunta - lapsista vanhuksiin - voi koko olemuksellaan yhtyä?

Jumalanpalveluksessa musiikillakin on aina viesti, sisältö. Musiikki ei ole siis vain neutraali kana-va, vaan sisältö saa laulussa ja soitossa soivan hahmon. Sisältö ja sen soiva muoto muodostavat erottamattoman kokonaisuuden. Tällä näkökohdalla on ratkaiseva merkitys, kun etsitään toimivan jumalanpalvelusmusiikin – niin rakenteen, tyylin kuin toteutustavankin – arviointiperusteita. Jumalanpalveluksen musiikin ensisijaisia kriteereitä eivät ole kauneus, kestävyys, tietty tyyli, ajanmukaisuus, kotoisuus tms. Sen sijaan on tärkeää, että musiikki on **aidosti** jumalanpalveluksen oman sisällön – seurakuntaa puhuttelevan evankeliumin ja seurakunnan ilmaiseman uskon – mukaista.

Musiikin aitous ei ole kuitenkaan sidoksissa vain sisältöön, vaan myös laulaviin ja soittaviin ihmisiin. Jumalanpalveluksen sisältöjen tavoite on aina seurakunnan rakentuminen. Tästä puolestaan seuraa, että musiikillista ilmaisua pohdittaessa on sisällön lisäksi otettava huomioon myös jumalanpalvelukseen osallistuva seurakunta. Toimiva jumalanpalvelusmusiikki antaa seurakuntalaiselle mahdollisuuden **vakuuttua** musiikissa kuulemastaan sanomasta, ja samalla se tarjoaa hänelle kie-

len, jolla hän voi luontevasti ja koko sydämeästään ilmaista Jumalan edessä niin iloa, kiitosta ja ylistystä kuin myös hätää, ahdistusta ja katumusta.

Komitean käsityksen mukaan **jumalanpalveluksen musiikki on toimivaa silloin, kun se ilmaisee sisältämänsä viestin aidosti ja vakuuttavasti**. Musiikin aitoudessa ja vakuuttavuudessa toteutuvat samalla myös monet muut erityisesti pääjumalanpalveluksen musiikille kuuluvat ominaisuudet. Esimerkiksi musiikin **esteettinen ulottuvuus** on sidoksissa sisällön kauneuteen. Jumala ja hänen hyvät tekonsa ovat kauneuden ehtymätön lähde. Jumalanpalvelus on syvimmältään eskatologinen juhla, hääateria, johon heijastuu taivaan kauneus. Toisaalta myös musiikki, joka tulkitsee ihmisen sydäimestä nousevaa kaipuuta ja Herra, armahda -huutoa, on kaunista – kaikessa rosoisuudessaan. Kun kaikki tämä saa soivan hahmon, musiikki on kaunista sisältönsä perusteella, ei ulkokohtaisen esteettisyyden vaatimuksen nojalla. Musiikin – sekä sävellyksen että sen toteutuksen – **laadukkuudella** puolestaan on juurensa jumalanpalveluksen sanoman merkittävydessä ihmisen elämälle. Jumalan vaikuttava sana tähtää ihmisen koko olemuksen muuttumiseen ja suuntautumiseen Jumalan tahdon mukaan. Sanan vaikutuksesta syntyvä uskon vastaus nousee syvältä sydäimestä. Nämä sisällöt vaativat soivaksi muodokseen musiikin, joka on tehty vakavasti ja joka on tarkoitettu otettavaksi vakavasti. Musiikin kauneudella ja laadukkuudella on vastaavuutensa kirkkotilan, kuvataiteen, tekstiilien, ehtoollisvälineiden, kukkien jne. kauneudessa. Laadukas musiikki on samalla **kestävää**. Kestävyyden kriteeri koskee aivan erityisesti pääjumalanpalveluksen ordinarium-lauluja, jotka toistuvat samoina vuosikymmenien ajan sunnuntaista toiseen. Esimerkiksi monet viime aikoina jumalanpalvelustaan uudistaneet kirkot ovat päätyneet ordinarium-musiikissa sävelmiin, jotka ovat osoittautuneet kestäviksi jo vuosisatojen ajan. Jumalanpalvelus on myös paikka, jossa seurakunta hiljentyä kuulemaan Jumalan ääntä. Siksi kaiken jumalanpalvelusmusiikin tulee kasvaa **hiljaisuudesta** ja tukea hiljaisuuden syntymistä ja säilymistä. Myös tämän päivän ihmisen kaipaama **kotoisuus, läheisyys ja turvallisuus** kasvaa aidosti ja vakuuttavasti ilmaistusta evankeliumista, jonka pääsanomana on Jumalan rakkaus.

Eri aikoina toteutetuissa jumalanpalvelusuudistuksissa on aina tavalla tai toisella jouduttu ratkaisuun kysymys, minkälainen musiikki on aitoa ja vakuuttavaa juuri nyt – tänä aikana ja tässä kulttuuriympäristössä. Ratkaisuihin on havaittavissa kaksi päälinjaa. Molemmat heijastavat kunakin aikana vallalla ollutta teologista ja liturgista näkemystä sekä ajalle ominaista tapaa harjoittaa musiikkia eri yhteyksissä. Ajoittain on pidetty luonnollisena, että jumalanpalveluksen musiikki on ajanmukaista eikä olennaisesti poikkea muusta yhteiskunnassa harjoitettavasta musiikista. Tällöin – esim. 1500–1600-luvuilla – on eletty sellaista musiikin historian vaihetta, jossa eri tahojen viljeleminen musiikkia on edustanut verrattain selkeästi yhtä yleisesti hyväksyttyä tyyliä. Joskus taas – esim. 1800-luvulla – näkemys jumalanpalveluksesta on ollut niin voimakkaassa ristiriidassa yhteiskunnassa vallalla olleen musiikkikäsitteen ja musiikin viljelyn kanssa, että kirkossa on päädytty omaan, muusta musiikista poikkeavaan, varsin keinotekoiseen sakraaliin tyyliin (*musica sacra*).

Oman kirkkomme jumalanpalvelusmusiikissa on vielä tänä päivänä tunnistettavissa monia viime vuosisadan musiikkinäkemykselle ja musiikin harjoittamisen tavalle ominaisia piirteitä. Sitä onkin arvosteltu liiallisesta perinteeseen sitoutumisesta, etäisyydestä ja ajanmukaisen musiikillisen kielen torjumisesta. Edellä on viitattu kirkkolain säädöksistä johtuviin ongelmiin. Ongelma ei kuitenkaan liity ensisijaisesti kirkkolakiin. Toimivan jumalanpalvelusmusiikin löytäminen on nykyaikana erityisen vaikeaa siitä syystä, että tämän päivän musiikkikulttuuri on aikaisempiin vuosisatoihin verrattuna ennennäkemättömän pirstoutunut. Se heijastaa siten myös yhteiskuntamme moniarvoisuutta ja privatisoitumista. Joukkoviestimet ja ääniteteollisuus ovat luoneet yhdessä ylikansallisuuden ja kaupallisuuden kanssa tilanteen, jossa mitä moninaisimmat vakavan ja kevyen musiikin tyylit, perinteet ja esitystavat ovat kaikkien ulottuvilla. Musiikki – niin elävä kuin taltioitukin – on muuttunut yhä enemmän kulutustavaraksi, jonka »käyttö» on irtautunut elämän luonnollisista yhteyksistä. Musiikin tuottaminen yhdessä – yhteinen laulu ja soitto – on saanut väistyä passiivisen kuuntelun tieltä ja lähes kaikkialla soivasta taustamusiikista on tullut pelkkä äänikulissi. Populaarimusiikki ja ns. vakava musiikki ovat etääntyneet sekä kieleltään että esitystavaltaan kauas toisistaan. Toisaalta myös kiinnostus vanhaan musiikkiin on kasvanut – ei vain klassisen musiikin vaan myös esimerkiksi kansanmusiikin alueella.

Jumalanpalvelusmusiikin uudistamista ei voida enää lähestyä menneiden vuosisatojen ratkaisumallien pohjalta. Jumalanpalvelusmusiikin historia osoittaa, että musiikin sakralisoiminen eristää

kirkkomusiikin yleisen musiikkikulttuurin kehityksestä ja johtaa lopulta umpikujaan. Itse musiikin harjoittaminen on taas saanut viime vuosikymmeninä piirteitä, jotka ovat ristiriidassa jumalanpalvelusmusiikille asetettavien tavoitteiden kanssa. Komitean mielestä tarvitaankin sekä **kriittisyyttä että avoimuutta**, kun etsitään sisällönmukaista, aitoa ja vakuuttavaa jumalanpalvelusmusiikkia, jonka rikkaudessa voivat toteutua myös muut edellä mainitut ominaisuudet – kauneus, kestävyys, ajanmukaisuus, kotoisuus tai kansanomaisuus jne. Tällöin ratkaiseva kriteeri ei ole musiikin ikä tai tyyli, vaan sen **toimivuus** jumalanpalvelusta viettävän seurakunnan yhteisenä kielenä.

* * *

Musiikillisen uudistuksen periaatteita

- 1 Musiikki on jumalanpalveluksessa evankeliumin julistamisen ja seurakunnan rukouksen ja kiitoksen kieli sekä seurakuntayhteyden ilmentäjä.
- 2 Seurakunnan yhteinen virsi, muu liturginen laulu sekä kuoro- ja soitinmusiikki toteuttavat edellä mainittuja jumalanpalvelusmusiikin raamatullisia ja teologisia tavoitteita.
- 3 Musiikin kielessä ja toteutuksessa on oltava tilaa seurakuntalaisten erilaisiin lahjoihin ja voimavaroihin perustuvalla monimuotoisuudelle.
- 4 Jumalanpalvelusmusiikin valinnassa tarvitaan avoimuutta ja kriittisyyttä. Toimivan jumalanpalvelusmusiikin valintaperusteena on pidettävä musiikin aitoutta ja käyttökelpoisuutta jumalanpalvelusta viettävän seurakunnan yhteisenä kielenä.

Liite: Esimerkkejä eräistä liturgisista sävelmistä

- 1 **Herra, armahda ja kunnia eräissä messusävelmistöissä**
- 2 **Katolisen kirkon liturgista musiikkia**
 - a Kertosäe ja psalmi
 - b Evankeliumin yhteyteen sijoittuvat akklamaatiot
- 3 **Ruotsin kirkon liturgista musiikkia**
 - a Kyrie-litania Du evigt strålande
 - b Paastonajan kertosäkeinen laudamus
- 4 **Saksan evankelisen kirkon käsikirjauudistuksen musiikkia**
 - a Kyrie (Taizè)
 - b Isä meidän -rukous
 - c Evankeliumisävelmä
- 5 **Näytteitä liturgisen musiikin kehittämistä**
 - a Joulun kertosäkeinen introitus (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - b Introitus med församlingsomkväde (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - c Kyrie (Allmänna serien), bearb. av kommittén
 - d I messusävelmäsarjan Herra, armahda -laulu (Kyrie orbis factor), komitean muokkaus
 - e Kyrie (Festserien), bearb. av kommittén
 - f Suomen ruotsinkielisen messusävelmistön juhlasarjan Herra, armahda -laulu (Kyrie de Angelis), komitean muokkaus
 - g Herra, armahda (*Tuomo Nikkola*)
 - h Herra, armahda -rukous (*Tuomo Nikkola*)
 - i Herre, förbarma dig (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - j Herra, armahda (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - k Kyrie-litanin (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - l 4. paastonajan sunnuntain vastauspsalmi (*Juhani Haapasalo*)
 - m Psaltarpsalm med omkväde (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - n Helig (sanctus) (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - o Pyhä (sanctus) (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - p Messusävelmistön Jumalan Karitsa -laulu, komitean muokkaus
 - r O Guds Lamm (Agnus Dei) (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - s Jumalan Karitsa (Agnus Dei) (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - t Jumalan Karitsa (Agnus Dei) (*Tuomo Nikkola*)
 - u Benedicamus och amen (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - v Ylistys (benedicamus) ja aamen (*Kaj-Erik Gustafsson*)
 - ä Vuorotervehdys, komitean muokkaus

1 Herra, armahda ja kunnia eräissä messusävelmistöissä

Aliud Kyrie Dominicalē. Herra armahda (Orbis factor) ja Kunnia (In festis solemnibus)
Yxi Tarpelinen Nuotti-Kirja 1702
(kirjoitettu alunperin c-klaaviin)

HER - - - ra / armahda meidän päällem!

Chri - - - ste ar - - mahda mei - - dän päällem!

HER - :/: :/: ra / armahda mei - dän päällem!

Cunnia olcon Jumalan korkeudes / etc.

Antti Nordlund, Suomalainen messu 1850

Her - - - ra, ar - mah-da mei - - dän pääl - lem - me!

Chris - - - te, ar - mah-da mei - - dän pääl - lem - me!

Her - - - ra, ar - mah-da mei - - dän pääl - lem - me!

Kun-ni - a ol-koon Ju - ma-lan kor-ke-u - des',

ja maas - sa rau - ha, ih - mi - sil - le hy - vä tah - to.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon messusävelmät 1923. Ohjepainos.

Hitaanlaisesti (1/8-osissa laskien)

Her - - - ra, ar - mah - da, ar - mah - da
 mei - tä. Kris - tus, Kris - tus, ar - mah - da,
 ar - mah - da mei - tä. Her - - - ra,
 ar - mah - da, ar - mah - da mei - tä. Kun - ni - a ol - koon
 Ju - ma - lal - le kor - ke - u - des - sa! Ja maas - sa rau - ha,
 ih - mi - sil - le hy - vä tah - to.

mf
f
p
mp
mf
 Hitaanlaisesti (1/8-osissa laskien)
 Hitaasti (1/8-osissa)
 Pappi:
 Seurakunta
 Vähän vilkkaammin
 Hitaammin

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon messusävelmät 1968. Ohjepainos.

Her - - - ra, ar - mah - da, ar - mah - da mei - tä. Kris - tus,
 Kris - tus, ar - mah - da, ar - mah - da mei - tä. Her - - -
 - - ra, ar - mah - da, ar - mah - da mei - tä. Kun - ni - a ol - koon Ju - ma -
 - lal - le kor - ke - u - des - sa. Ja maas - sa rau - ha, ih - mi - sil - le
 hy - vä tah - to.

mf
 Hitaasti

Pappi:
 Seurakunta:

2 Katolisen kirkon liturgista musiikkia

2a Kertosäe ja psalmi

Psalm 42/43: Sehnsucht nach dem lebendigen Gott

Gotteslob 1975

Mei - ne See - le dür - stet al - le - zeit nach Gott.

1. Wie der Hirsch lechzt nach frischem Wasser, *
so lechzt meine Seele, Gott, nach dir.
2. Meine Seele dürstet nach Gott, *
nach dem lebendigen Gott.
3. Wann darf ich kommen *
und Gottes Anlitz schauen?
4. Tränen waren mein Brot bei Tag und bei Nacht; /
denn man sagt zu mir den ganzen Tag: *
Wo ist nun dein Gott?
5. Das Herz geht mir über, wenn ich daran denke: /
wie ich zum Haus Gottes zog in festlicher Schar, *
mit Jubel und Dank in feiernder Menge. —
6. Meine Seele, warum bist du betrübt *
und bist so unruhig in mir?
7. Harre auf Gott; denn ich werde ihm noch danken, *
meinem Gott und Retter, auf den ich schaue. —

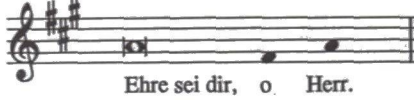
Kehrvers

2b Evankeliumikirjan yhteyteen sijoittuvat akklamaatiot

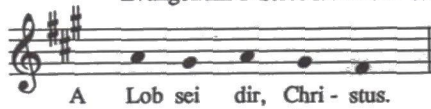
Diakon (Priester):

Gemeinde:

Wo nach dem Evangelium ein Zuruf der Gemeinde üblich ist, folgt der Diakon (Priester) an:

3 Ruotsin kirkon liturgista musiikkia

3a Kyrie-litania Du evigt strålände

1986

(P) Du e - vigt strå - lan - de mor - gon - sol, ge oss mod och kär - lek.

F Her - re, för - bar - ma dig. (P) Du le - van - de väg till li - vet, ge oss
(Ky - ri - e e - le - i - son.)

tro och vis - het. *F* Kris - tus, för - bar - ma dig. (P) Du öpp - na port till
(Chris - te e - le - i - son.)

sa - lig - het, ge oss hopp och lyc - ka. *F* Her - re, för - bar - ma dig.
(Ky - ri - e e - le - i - son.)

3b Paastonajan kertosäkeinen laudamus

Medelriden

(P) Ä - ra åt Gud i hög - den och frid på jor - den, bland människor som han äls - kar.

F Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig, vi pri - sar och ä - rar dig.

Kör (P) Vi tac - kar dig för din sto - ra här - lig - het, Her - re Gud, him - mels - ke
ko - nung. Gud Fa - der alls - mäk - tig.

F Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig, vi pri - sar och ä - rar dig.

Kör (P) Her - re, Guds en - föd - de Son, Je - sus Kris - tus, Her - re Gud, Guds Lamm, Fa - derns
Son, du som bort - ta - ger vär - lden - s syn - der, för - bar - ma dig ö - ver oss.

F Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig, vi pri - sar och ä - rar dig.

Kör (P) Ty du är al - le - na he - lig, du al - le - na Her - re, du al - le - na den högs - te,
Je - sus Kris - tus, med den he - li - ge An - de, i Guds Fa - derns här - lig - het.

F Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig, vi pri - sar och ä - rar dig.

A - men.

4 Saksan evankelisen kirkon käsikirjauudistuksen musiikkia

4a Kyrie (Taizé)

Anrufungen enden: *oder* *Taizé*

-- Er - bar - me dich. Er - bar - me dich. Ky - ri - e, Ky - ri - e, e - le - i - son.

oder Wir ru - fen zu dir: Ky - ri - e, Ky - ri - e, e - le - i - son.

ostkirchlich

Vater unser im Him - mel. Geheiligt wer - de dein Na - me.

Dein Reich kom - me. Dein Wille geschehe, wie im Himmel, so auf Er - den.

Unser tägliches Brot gib uns heu - te

Und vergib uns unsere Schuld, wie auch wir vergeben un - sern Schul - di - gern.

Und führe uns nicht in Versu - chung, sondern erlöse uns von dem Bö - sen.

Denn dein ist das Reich und die Kraft und die Herrlich-keit in E-wig-keit. A - men.

4c Evankeliumisävelmä

4. Lektionston zur Lesung des Evangeliums

L Hört das heilige Evangelium nach... im ersten Ka - pi - tel. G Ehre sei dir, Herr.

(I) EVANGELIST (II) CHRISTUS (III) PERSONEN

Satzanfang (Initium)

Als sie nun nahe ... Geht hin in das Dorf ... Hosanna dem Sohn ...

Schrägstrich (Komma):

Kleider dar - auf / und vor euch liegt / und Christus der Herr /
be - foh - len hat - te und gebun - den fin - den und gro - ße Freu - de /

oder:

an den Öl - berg / sandte der vor euch liegt / und ge - bo - ren / welcher
Stadt Na - za - reth / in Lahme ge - hen / Aus - da kommen soll / oder
sätzige

Halbschluß (Kolon)

sprach zu ih - nen: ich sa - ge euch: dieses Volk wider - fahren wird: denn
auf den Weg: ge - pre - digt: und das habt zum Zei - chen: ihr

Satzschluß (Periodus)

sich dar - auf: euch ü - ber - las - sen Fürch - tet euch nicht!
Raum in der Her - ber - ge. Der Herr be - darf ih - rer. einer Krip - pe lie - gen.

Frage?

ist's der dich schlug? hinausgegangen zu se - hen? eines an - dern war - ten?
was mei - nes Va - ters ist? Was geht uns das an?

nach der Lesung:

L Evangelium unseres Herrn Je - sus Chri - stus. G Lob sei dir, Chri - stus.

oder L Eh - re sei dir, Herr. G Lob sei dir, Chri - stus.

5 Näytteitä liturgisen musiikin kehittämisestä

5a Joulun kertosäkeinen introitus

Seurakunnan kertosäkeinä säepari virrestä 25: 1.

kertosäe

Nyt sei-mel - le - si sei-sah - dan, oi Jee-sus, au - tuu - te - ni.

psalmi

Si - nä olet mi-nun Poi-ka - ni, tänä päivänä minä si - nut syn - ny - tin.

Pyy - dä minulta, niin saat kansat pe-rin-nök - se - si, ja maan ääriin ulottuu si - nun val - ta - si.

kertosäe

diskantti: Kaj-Erik Gustafsson 1991

Nyt sei-mel - le - si sei-sah - dan, oi Jee-sus, au - tuu - te - ni.

pieni kunnia

Kun-ni - a olkoon I - sän ja Po-jan ja Py-hän Hen - gen,

niin kuin alusta ollut on, nyt on ja ai - na, iankaikkisesta iankaik - ki - seen. Aa - men.

kertosäe

Nyt sei-mel - le - si sei-sah - dan, oi Jee-sus, au - tuu - te - ni.

5b Introitus med församlingsomkvåde

omkvåde

O Je - sus Krist, som män-ska blev att liv åt värl - den gi - va.

psalm

Dock för - bliver jag städs hos dig; du håller mig vid min hög - ra hand.

Du skall leda mig ef - ter ditt nåd och sedan upptaga mig med ä - ra.

omkvåde

diskant: Kaj-Erik Gustafsson 1991

O Je - sus Krist, som män-ska blev att liv åt värl - den gi - va.

gloria Patri

Ä - ra vare Fa dern och So-nen, Och den He-li - ge An - de,

så - som det var av begynnelsen, nu är och skall va - ra, från evighet till e-vig- het. A - men.

omkvåde

O Je - sus Krist, som män-ska blev att liv åt värl - den gi - va.

5c Kyrie (Allmänna serien)

Bearb. av kommittén 1991

Her - - re, Her-re, för-bar - ma dig ö-ver oss. Kris - - - - tus,
 Kris-tus, för-bar - ma dig ö-ver oss. Her - - re, Her-re, för-bar - ma dig ö-ver oss.

5d I messusävelmäsarjan Herra, armahda -laulu (Kyrie orbis factor)

Komitean muokaus 1991

Her - - ra, Her - - ra, ar - - - mah - da mei - tä. Kris - - - - - tus,
 Kris - tus, ar - - mah - da mei - tä. Her - - - - ra, Her - ra, ar - - mah - da mei - tä.

5e Kyrie (Festserien)

Bearb. av komitén 1991

Her - - - re, Her - - - re, förbar - ma dig ö-ver oss. Kris - - tus,
 Kris - - - tus, förbar - ma dig ö-ver oss. Her - - re, Her - - - re,
 för-bar - ma dig ö-ver oss.

5f Herra, armahda -laulu (Suomen ruotsinkielisen messusävelmistön juhlasarja)

Komitean muokkaus 1991

Her - - - ra, Her - - - ra, ar - mah-da, armahda mei-tä. Kris - - tus,
 Kris - - - tus, ar - mahda, armahda mei-tä. Her - - ra, Her - - - ra,
 ar - mahda, armahda mei-tä.

5g Herra, armahda

Tuomo Nikkola 1991

Her - ra, ar - mah - da mei - tä. Kris - tus, ar - mah - da mei - tä.

The first system of the musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in the upper staff with lyrics underneath. The lyrics are "Her - ra, ar - mah - da mei - tä. Kris - tus, ar - mah - da mei - tä." The piano accompaniment is written in the lower staff.

Her - ra, ar - mah - da mei - tä.

The second system of the musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The melody is written in the upper staff with lyrics underneath. The lyrics are "Her - ra, ar - mah - da mei - tä." The piano accompaniment is written in the lower staff.

5h Herra, armahda -rukous

Tuomo Nikkola, 1991

E Herra Jumala, tai - vaal - li - nen I - säm - me. Sinä olet meidät luonut ja si - nun me o - lem - me.

Kuule las - te - si ru - ko - us.

S Ar - mah - da mei - tä.

E Herramme Jee - sus Kris - tus, synti - em - me so - vit - ta - ja.

Sinä olet kuol - leis - ta nous - sut. Ole meidän kes - kel - läm - me.

S Armahda meitä.

E Lohdut - ta - ja, Py - hä Hen - ki, sinä ilon oi - ke - a läh - de.

Avaa sydämemme kiit - tä - mään si - nu - a.

S Armahda meitä.

5i Herre, förbarma dig

Kaj-Erik Gustafsson 1991

Her - re, för - bar - ma dig ö - ver oss. Kris - tus, för - bar - ma dig ö - ver oss.

The first system of the musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). It contains a melodic line with eighth and quarter notes, some beamed together, and a few chords. The lower staff is in bass clef and provides a harmonic accompaniment with a steady eighth-note bass line and occasional chords. The system concludes with a double bar line.

Her - re, för - bar - ma dig ö - ver oss.

The second system of the musical score consists of two staves, continuing the melody and accompaniment from the first system. It maintains the same treble and bass clefs and key signature. The melodic line continues with similar rhythmic patterns, and the bass line provides consistent accompaniment. The system ends with a double bar line.

5j Herra, armahda

Kaj-Erik Gustafsson 1991

Her - ra, ar - mah-da mei - tä. Kris - tus, ar - mah-da mei - tä.

Her - ra, ar - mah-da mei - tä.

5k Kyrie-litanin

Kaj-Erik Gustafsson 1991

(L) Herre Gud Fader i him-me-len, du som genom ditt ord har skapat him-mel och jord,
du som ständigt ska-par nytt. Vi ber dig: Sänd ut din An-de, och förnya jor-dens an-sik-te.

F Her-re, för-bar-ma dig.

(L) Herre, Guds Son, världens Fräl-sa-re, du som kom till oss som en tjä-na-re,
du som tronar i himme-len och ber för oss, ge oss del av din uppståndel-ses kraft,
en livets och frihe-tens an-de.

F Kris-tus, för-bar-ma dig.

(L) Herre Gud, du Helige An - de, du som är närvarande över allt och som uppfyl - ler allt,

du som kallar, samlar och hel - gar Guds folk, kom och bo i oss, rena oss från allt ont och fräls oss.

F Her - re, för - bar - ma dig.

51 4. paastonajan sunnuntain vastauspsalmi

Juhani Haapasalo 1991

kertosäe

On - nel - li - si - a ne, jot - ka saa - vat voi - man - sa si - nus - ta.

psalmi

Her - ra, sinun armosi on avara kuin tai - vas, pilviin ulottuu sinun to - tuu - te - si.

kertosäe

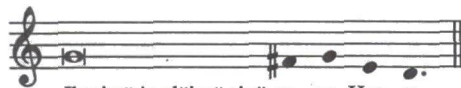

On - nel - li - si - a ne, jot - ka saa - vat voi - man - sa si - nus - ta.

(psalmi jatkuu)

Van - hurs - kautesi on vuoria korke - am - pi ja oikeutesi kuin syvyyksien sy - vyys.

Ihmistä ja eläintä sinä au - tat, Her - ra.

kertosäe

On - nel - li - si - a ne, jot - ka saa - vat voi - man - sa si - nus - ta.

(psalmi jatkuu)

Si - nä ruokit heidän talonsa runsain an - ti - min ja annat heidän juoda i - lo - si vir - ras - ta.

kertosäe

On - nel - li - si - a ne, jot - ka saa - vat voi - man - sa si - nus - ta.

(psalmi jatkuu)

Si - nun luonasi on elämän läh - de, sinun valostasi me saam - me va - lon.

Ps. 36:6-7, 9-10

kertosäe

On - nel - li - si - a ne, jot - ka saa - vat voi - man - sa si - nus - ta.

gloria Patri

Kun - ni - a olkoon Isän ja Po - jan ja Py - hän Hen - gen,

Niin kuin alusta ollut on, nyt on ja ai - na, iankaikkisesta ian - kaik - ki - seen. Aa - men.

kertosäe

On - nel - li - si - a ne, jot - ka saa - vat voi - man - sa si - nus - ta.

5m Psaltarpsalm med omkväde

Kaj-Erik Gustafsson 1991

Omkväde

F Pri - sen I folk vår Gud; ty han har be - skärt liv åt vår själ.

F Pri - sen I folk vår Gud; ty han har be - skärt liv åt vår själ.

Psalm

Höjen jubel till Gud al - la län - der; lovsjungen hans namns ä - ra; given honom
ä - ra och pris. Till honom ropade jag med min mun, och lovsång var redan på min tun-ga.

Omkväde

Psalm

Lovad vare Gud, som icke har förkastat min bön eller vänt ifrån mig sin nåd.

Omkväde

Disk. Pri - sen I folk vår Gud; ty han har be - skärt liv åt vår själ.

F Pri - sen I folk vår Gud; ty han har be - skärt liv åt vår själ.

Ära vare Fadern och So - nen och den He - li - ge An - de. Säsom det var av be -

gynnelsen, nu är och skall va - ra, från evighet till e - vig - het. A - men.

Omkväde

5n Helig (sanctus)

Kaj-Erik Gustafsson 1991

He - lig, he - lig, he - lig är Her - ren Se - ba - ot, he - la

jor - den är full av hans här - lig - het. Ho - si - an - na i höj - den.

Väl - sig - nad va - re han som kom - mer i Her - rens namn.

Ho - si - an - na i höj - den.

50 Pyhä (sanctus)

Kaj-Erik Gustafsson 1991

Py - hä, py - hä, py - hä on Her-ra Se - ba - ot! Kaik - ki maa on täyn-nä

hä - nen kun - ni - aan - sa. Hoo - si - an - na kor - ke - uk - sis - sa! Siu - nat - tu ol - koon

hän, jo - ka tu - lee Her - ran ni - meen. Hoo - si - an - na kor - ke - uk - sis - sa.

5p Messusävelmistön Jumalan Karitsa -laulu

Komitean muokkaus 1991

Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois o-tat maa-il-man synnin, ar-mah-da mei - tä.

Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois o-tat maa-il-man synnin, ar-mah-da mei - tä.

Ju-ma-lan Ka-rit-sa, jo-ka pois o-tat maa-il-man synnin, an-na meil-le rau - ha

5r O Guds Lamm (Agnus Dei)

Kaj-Erik Gustafsson 1991

O Guds Lamm, som bort - ta - ger världens syn - der, för - bar -

ma dig ö - ver oss. O Guds Lamm, som bort - ta - ger världens

syn - der, för - bar - ma dig ö - ver oss. O Guds Lamm, som

bort - ta - ger världens syn - der. Giv oss din frid.

5s Jumalan Karitsa (Agnus Dei)

Kaj-Erik Gustafsson 1991

Ju - ma - lan Ka - rit - sa, jo - ka pois o - tat maa - il - man syn - nin, ar - mah - da mei - tä.

Ju - ma - lan Ka - rit - sa, jo - ka pois o - tat maa - il - man syn - nin, ar - mah - da mei - tä.

Ju - ma - lan Ka - rit - sa, jo - ka pois o - tat maa - il - man syn - nin, an - na meil - le rau - ha.

5t Jumalan Karitsa (Agnus Dei)

Tuomo Nikkola 1991

Ju - ma - lan Ka - rit - sa, jo - ka pois o - tat maa - il - man syn - nin,

ar - mah - da mei - tä. Ju - ma - lan Ka - rit - sa, jo - ka pois o - tat

maa - il - man syn - nin, ar - mah - da mei - tä. Ju - ma - lan Ka - rit - sa,

jo - ka pois o - tat maa - il - man syn - nin, an - na meil - le rau - ha.

5u Benedicamus och amen

Kaj-Erik Gustafsson 1991

(L) Tack - a och lo - va Her - ren.

F Her - ren va - re tack och lov. Hal - le - lu - ja, hal - le - lu -

ja, hal - le - lu - ja.

L Valsignelsen

F A - men, a - men, a - men.

5v Ylistys (benedicamus) ja aamen

Kaj-Erik Gustafsson 1991

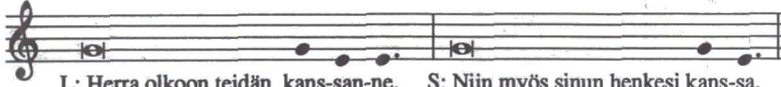
E Kiit-tä-kää ja y-lis-tä-kää Her-raa.

S Her-ran ol-koon kii-tos ja y-lis-tys. Hal-le-lu-ja, hal-le-lu-ja, hal-le-lu-ja!

L Siunaus

S Aa-men, aa-men, aa - - men.

5ä Vuorotervehdys

Komitean muokkaus 1991

9. KIRKKOKÄSIKIRJAN UUDISTUSSUUNNITELMA

9.1. Uudistusorganisaatio

Käsikirjauudistus merkitsee laajaa prosessia, jossa kirkon jumalanpalveluselämää säätelevät kirkolliset kirjat uudistetaan kirkolliskokouksen päättämien periaatteiden pohjalta. Käsikirjakomitean välimietinnössä hahmottamat suuntaviivat havainnollistavat periaatteita ja esittelevät samalla myös, millaista kokeilumateriaalia tarvitaan uudistuksen tueksi. Kokeilutoiminnasta saatavan palautteen pohjalta komitea laatii kirkollisten kirjojen uudistusta koskevan ehdotuksensa kirkolliskokoukselle.

Kirkkokäsikirjan kokonaisuudistus merkitsee työskentelyä ainakin viidellä eri jumalanpalveluselämän alueella osin samanaikaisesti mutta joka tapauksessa kiinteässä vuorovaikutuksessa.

Evankeliumikirja

- kirkkovuoden, jumalanpalvelusten tekstivalikoiman ja rukousten uudistaminen

Jumalanpalvelusten kirja

- seurakunnan erilaisten jumalanpalvelusten, erityisesti messun ja sanajumalanpalveluksen, uudistaminen
- jumalanpalvelusten pysyvän (ordinarium) ja vaihtuvan (proprium) rukousaineiston uudistaminen

Liturgisen musiikin kirja

- jumalanpalvelusten liturgisen musiikin uudistaminen
- ordinarium- ja propriumsävelmien uudistus

Rukousten kirja

- hetkirukousten uudistus, viikkolukujärjestyksen ja kirkon rukouskirjan luominen
- hetkirukousten musiikin luominen

Kirkollisten toimitusten kirja

- kirkon pyhien toimitusten, vihkimys- ja siunaustoimitusten uudistaminen
- liturgisen musiikin luominen

Käsikirjakomitea vastaa uudistustyöstä kirkolliskokouksen antamien ohjeiden mukaisesti. Se päättää kokeilutoiminnasta, hyväksyy kokeilussa käytettävän aineiston, hankkii palautteen ja viimeistelee sen pohjalta esitykset kirkolliskokoukselle.

Komitean asettamat jaostot työskentelevät omilla erityisaloillaan valmistellen aineistoa sekä kokeilua että käsikirjan eri osien uudistusta varten ja tekevät esitykset komitealle.

Kirkolliskokous edellytti, että komitea päättää niistä alueista, joilla tehdään yhteistyötä KJMK:n ja Porvoon hiippakuntaneuvoston kanssa. Käsikirjakomitea katsoo, että KJMK:n osuus ei rajoitu yhteistyöhön komitean kanssa vain joillakin erikseen määrätyillä alueilla, vaan varsinkin kokeilutoiminnan valmistelussa ja itse kokeilussa se on kiinteässä yhteydessä koko uudistusprosessiin. KJMK:lla on keskeinen tehtävä koulutettaessa kokeiluseurakuntia, valmistettaessa niille materiaalia sekä kerätessä kokeilun palautetta.

Porvoon hiippakuntaneuvoston kanssa tehdään yhteistyötä uudistuksen ruotsinkieliseltä osalta. Sen jumalanpalvelus- ja musiikkiosasto on yhteistyökumppani erityisesti kokeilun ja palautteen hoitamisessa. Porvoon hiippakuntaneuvoston on edustettuna myös komitean ruotsinkielisessä jaostossa.

9.2. Suomenkielisen ja ruotsinkielisen uudistuksen suhde

Kirkolliskokous asetti käsikirjakomitean valmistelemaan ehdotusta sekä suomen- että ruotsinkieliseksi kirkkokäsikirjaksi ja messusävelmistöksi. Uudistustyö tehdään siis samanaikaisesti ja yhdessä, vaikka käsikirjat muuten muodostavat oman kokonaisuutensa. Tämä edellyttää ruotsinkielisen sihteerin palkkaamista käsikirjatyöhön varsin pian. Suomenkielisen ja ruotsinkielisen käsikirjan uudistuksessa noudatetaan mm. seuraavia periaatteita:

1 Käännöstyö

Välیمietinnön kääntämisestä lähtien käsikirjakomitean aineisto on aina käännettävä ruotsiksi. Erityisen tärkeää on, että kokeilumateriaali käännetään samanaikaisesti suomenkielisen materiaalin valmistumisen kanssa, jotta kummassakin kieliryhmässä kokeilukausi voitaisiin järjestää samaan aikaan. Käännöstyö ja kokeilun arviointi vaativat riittäviä taloudellisia voimavaroja.

2 Käsikirjojen eroavuuksien kirjaaminen ja toimenpiteet eri tapauksissa

Nykyiset suomen- ja ruotsinkieliset käsikirjat eroavat eräiltä osin toisistaan. Merkittävimmät erot ovat liturgisessa musiikissa. Ruotsinkieliset seurakunnat käyttävät 1968 hyväksyttyä restauroitua messusävelmistöä ja ovat tutkimuksen mukaan tyytyväisiä sävelmiin.

Käsikirjakomitean mielestä olisi pyrittävä mahdollisimman pitkälle yhteiseen liturgiseen musiikkiin.

Muun muassa kirkon rukouskirjan sisällössä sekä esimerkiksi prefaationrukousten sisällössä ja rakenteessa on myös eroja. Uudistustyössä on näistä yksityiskohdista päätettävä erikseen.

3 Käsikirjakomitean ehdotusten hyväksymismenettely

Käsikirjakomitean mielestä sekä suomen- että ruotsinkielisen käsikirjauudistuksen tulisi valmistua kirkolliskokouksen käsittelyyn yhtä aikaa. Kummastakin uudistuksesta päätetään kirkolliskokouksessa kuitenkin erikseen.

9.3. Tutkimustoiminta

Käsikirjakomitean asettanut kirkolliskokous edellytti, että käsikirjauudistuksen on perustuttava syvälliseen ja monipuoliseen tutkimustyöhön. Käsikirjakomitean asettama tutkimustyöryhmä on jo suorittanut ns. välیمietintötutkimuksen, jonka avulla saatiin tietoa seurakuntien työntekijöiden asennoitumisesta jumalanpalvelusuudistukseen. Tutkimustyöryhmä saattaa tämän tutkimuksen valmiiksi, ennen kuin kokeilukausi alkaa. Komitea hyödyntää myös muualla tehtyjä tutkimuksia. Tällaisia vireillä olevia tutkimuksia ovat mm. Tuomas-messua, seurakuntalaisten jumalanpalveluskokemusta, juhlapyhien jumalanpalveluksiin ja erityisjumalanpalveluksiin osallistumista sekä jumalanpalveluksen kontekstuaalisuutta selvittävät tutkimukset. Kirkon tutkimuskeskuksen tutki-

mushankkeet antavat jatkossakin arvokasta aineistoa komitean käyttöön. Käsikirjakomitean mielestä Kirkon tutkimuskeskuksen stipendivaroja myönnettäessä tulee ottaa huomioon myös käsikirjauudistuksen tarpeet.

Käsikirjakomitea katsoo, että **kokeilukauden aikainen tutkimustoiminta** on erityisen tärkeää. Se on suunniteltava huolellisesti ja toteutettava niin, että seurakuntien palaute välittyy luotettavasti komitealle. Siksi kokeilua arvioivan tutkimuksen suunnittelu on aloitettava hyvissä ajoin. Tämä edellyttää myös riittävän työvoiman varaamista.

Kokeilutoiminnan arviointitutkimuksen lisäksi käsikirjakomitea katsoo, että seuraavat tutkimushankkeet ovat välttämättömät uudistuksen kannalta:

- 1 Liturgisen kielen tutkimus**
 - kirkkokäsikirjan kielen lauserakenteiden tutkimus
 - liturgisen kielen käyttämä kielikuvasto
 - liturgisen kielen ja muun hengellisen kielen suhde
 - liturgisen kielen viestintätilanne
- 2 Kielen ymmärrettävyyden ja kielellisten asenteiden tutkimus**
 - sanaston, fraseologian ja kuvakielen ymmärrettävyys
 - käsitykset kirkollisten toimitusten kielestä yleensä
 - teologien ja maallikoiden käyttämä kieli
- 3 Jumalanpalveluskokemus suomalaisessa kontekstissa**
 - jumalanpalvelusosallistumisen ja -osallistumattomuuden luonne
 - kultti suomalaisessa elämänmuodossa
- 4 Seurakuntien ja niiden työntekijöiden asennoituminen jumalanpalvelukseen**
 - välimietintötutkimuksen esiinnostamat jatkotutkimukset
 - jumalanpalvelusuudistuksen omaehtoinen eteneminen seurakunnissa
- 5 Jumalanpalveluksen teologisten periaatteiden systemaattinen tutkimus**
 - rukouksen teologia ja jumalanpalvelus
 - ehtoollisteologia ja eukaristinen rukous luterilaisessa jumalanpalveluksessa
 - aktiivisuuden ja passiivisuuden suhde luterilaisen jumalanpalveluskäsityksen pohjalta

Käsikirjakomitea tekee yhteistyötä tutkimustoiminnassa Kirkon tutkimuskeskuksen, KJMK:n, teologisten tiedekuntien sekä suomen- ja ruotsin kielen asiantuntijoiden kanssa. Tällöin sovitaan, miten edellä mainittuja tutkimusaiheita käytännössä toteutetaan.

9.4. Kokeilusuunnitelma

Kirkolliskokous totesi tehtäväksiannossaan, että virsikirjauudistuksen ja raamatunkäännöstyön antamien kokemusten pohjalta on uudistuksen toteuttamistapaa kehitettävä avoimeen ja keskustelemaan suuntaan. Tämä edellyttää jatkuvan palautteen hankkimista seurakunnilta sekä niissä järjestettävää kokeilutoimintaa. Kirkolliskokouksen mukaan näiden toimien avulla voidaan seurakuntia myös valmistaa uudistukseen.

Uudistuksen avoimuus edellyttää myös sitä, että komitean välimietinnöstä käydään laaja julkinen keskustelu. Tästä syystä välimietinnön tulee olla kaikkien halukkaiden saatavilla. Käsikirjakomitea aikoo myös järjestää yhdessä KJMK:n kanssa koulutustapahtumia välimietinnön johdosta. Uudistuksen avoimuutta merkitsee myös se, että KJMK on jo usean vuoden ajan valmistanut seurakuntien käyttöön vaihtoehtoista liturgista ja musiikillista materiaalia. Tämän aineiston tehtävänä on laajentaa seurakuntien käsitystä ja tietämystä jumalanpalveluksen eri osien toteutuksesta, painottaa kirkkovuoden eräiden juhla-aikojen merkitystä sekä tukea ja rohkaista seurakuntia itsenäiseen jumalanpalveluksen suunnitteluun ja uusien toteutustapojen etsimiseen. KJMK:n työ on omalla tahollaan ollut myös jumalanpalvelusuudistuksen valmistelua.

Kokeilutoiminta on uudistusprosessin keskeisimpiä tehtäviä. Kokeilun tarkoituksena on saada selville ja kartoittaa ainakin seuraavat asiat: (1) tutkia käsikirjakomitean asettamien tavoitteiden toteutumista kirkkovuoden, evankeliumikirjan, erilaisten jumalanpalvelusten, musiikin ja muun jumalanpalvelustoiminnan osalta, (2) koota ja selvittää seurakuntien kokemuksia, löytöjä ja ongelmia jumalanpalvelustoiminnan eri alueilta.

Kokeilutoiminnan tulee olla siis kahdensuuntaista. Käsikirjakomitea antaa seurakuntien käyttöön ja palautetta varten esityksiä jumalanpalveluksiksi ja muuksi liturgiseksi aineistoksi. Toisaalta seurakunnat antavat komitealle työskentelymateriaaliksi omia ratkaisujaan, kokeilujaan ja löytöjään.

Koska käsikirjakomitean on saatava luotettava palaute valmistamistaan ehdotuksista, tulee kokeilua varten valita tietyt seurakunnat, joiden kanssa laaditaan suunnitelma ja jotka koulutetaan riittävän perusteellisesti tehtävään. Käsikirjakomitea aikoo pyytää tuomiokapituleja valitsemaan kustakin hiippakunnasta tähän tehtävään viisi seurakuntaa. Kokeiluajan pitäisi kestää kolme vuotta, jotta saataisiin riittävästi palautetta jumalanpalvelustoiminnan kaikilta alueilta sekä lisäksi evankeliumikirjan uudistusehdotuksista.

Kokeiluseurakuntien käytön lisäksi käsikirjakomitea pitää tärkeänä, että tiettyjä asioita voidaan kokeilla myös muissa seurakunnissa. Tällaisia ovat muun muassa

- messun viettäminen jokapäiväisenä jumalanpalveluksena
- sanajumalanpalveluksen teemavaihtoehdot
- kirkkovuoden juhla-aikojen jumalanpalvelukset sekä erityisryhmien jumalanpalvelukset
- liturgisen musiikin uudet mahdollisuudet (esim. seurakunnan akklamaatiot ja versikkelit, psalmilaulu)
- uudentyyppiset rukoushetket ja niiden musiikki
- jumalanpalveluksen suunnittelun kehittäminen ja tehtävien jakaminen jumalanpalveluksessa

Muita kokeilun alueita on laajemmin selvitetty välimietinnön aikaisempien lukujen yhteydessä. Luonnollisestikin kaikilla seurakunnilla on mahdollisuus ottaa jumalanpalveluksissa käyttöön sellaista komitean tuottamaa materiaalia, jota jo nyt voidaan valmistaa myös seurakunnissa (esim. yhteiset esirukoukset). Kaikkien seurakuntien kokeilutoiminta palvelee myös jumalanpalveluselämän jatkuvaa uudistumista.

Kokeilukausi edellyttää riittävää työvoimaa. Kokeilun edellyttämä koulutus toteutetaan KJMK:n, kirkon koulutuskeskuksen ja hiippakuntien kanssa yhteistyössä vuoden 1993 aikana. Varsinaisena kokeilukautena komitea ja KJMK tekevät tiivistä yhteistyötä komitean valmistaman materiaalin tuottamisessa, kokeilun seurannassa sekä palautteen keräämisessä. Koska kokeilu aika on verrattain lyhyt, tulee komitealla olla tänä aikana oma koulutus- ja tutkimussihteeri.

Käsikirjakomitea toteaa, että edellä hahmoteltu kokeilusuunnitelma on vasta puitesuunnitelma, jota komitea tarkentaa työnsä edistyessä sekä saamansa palautteen pohjalta.

9.5. Käsikirjauudistuksen aikataulu

Käsikirjauudistuksen aikatauluun vaikuttavat monet tekijät. Välimietinnön käsittely kestää kirkolliskokouksessa mahdollisesti toukokuuhun 1993. Jo tätä ennen komitea ja sen jaostot aloittavat kokeilumateriaalin valmistamisen kirkolliskokouksen hyväksyttäväksi. Kokeilukausi alkaa adventtisunnuntaina 1993. Kokeiluaineiston laatimisen ja palautteen kokoamisen lisäksi komitea jatkaa koko ajan käsikirjan eri osien uudistamistyötä. Kokeilu päättyy kirkkovuoden 1996 lopussa, ja komitea laatii ehdotuksensa kirkolliskokoukselle.

Uudistusaikatauluun vaikuttaa ratkaisevasti kirkolliskokouksen nelivuotiskausi. Jotta välttyään liialliselta kiireeltä asian päätösvaiheessa, on kirkolliskokouksenkäsittelylle oltava riittävästi aikaa. Kirkolliskokouksen nelivuotiskaudet jaksottuvat seuraavasti:

1992 – 1995
1996 – 1999
2000 – 2003

Esitys kirkolliskokoukselle tulisi antaa viimeistään nelivuotiskauden toisen vuoden lopulla. Tällöin jäisi kirkolliskokouksenkäsittelyyn aikaa kaksi vuotta.

Lausuntojen pyytäminen komitean esityksistä ovat merkittävä osa asian päätösvaihetta. Käsikirjakomitean mielestä papistolle on varattava synodaalokokouksissa mahdollisuus lausua mielipiteensä. Seuraava synodaalokokous pidetään 1997.

Koska musiikilla on uudistuksessa merkittävä osa, on erikseen selvitettävä, miten turvataan kantto-reiden ja kirkkomusiikkiväen mahdollisuus lausua mielipiteensä ehdotuksista. Käsikirjakomitean mielestä tulisi ehdotuksista pyytää lausunto ainakin Suomen kanttori-urkuriliitolta ja Suomen Kirkkomusiikkiliitolta. Eräänä palauteryhmänä on pidettävä myös kirkolliskokouksen käsikirjavalio-kuntaa, jolle komitea antaa kokeilumateriaalin.

Edellä sanotun perusteella käsikirjauudistuksen aikataulu hahmottuu seuraavaksi:

- kokeilukausi adventtisunnuntaista 1993 kirkkovuoden loppuun 1996
- evankeliumikirjaa sekä jumalanpalvelusten kirjaa ja liturgista musiikkia koskevat esitykset lausuntoja varten syksyllä 1997 ja kirkolliskokouksenkäsittelyyn vuonna 1998
- kirkon rukouskirjaa ja kirkollisten toimitusten kirjaa sekä näihin liittyvää liturgista musiikkia koskevat esitykset vuoden 1999 syksyllä, jolloin jouduttaneen pitämään ylimääräiset synodaalokokoukset

Uudistusprosessi päättyisi vuoden 2003 loppuun mennessä.

Uudistuksen aikataulua voidaan hahmotella vuosijaksoina seuraavasti:

Vuosi	Komitea	Jaostot	Resurssit
1992	Välimietintökeskustelua Kokeilun valmistelu Koulutusmateriaali	Kokeiluaineiston valmistamista	Komiteasihteeri Palkkiotoimiset projektsihteerit talousarvion puitteissa
1993	Kirkolliskokouksen päätöksen perehtyminen Kokeilukausi alkaa adventtina 1993 Käsikirjan eri osien valmistamista	Kokeiluaineiston valmistamista Käsikirjan eri osien valmistamista	Komiteasihteeri Ruotsinkielinen sihteeri (palkkiotoiminen) Toimistos sihteeri Koulutus- ja tutkimussihteeri

1994	Kokeilukausi Käsikirjan eri osien valmistamista	Kokeiluaineiston valmistamista Käsikirjan eri osien valmistamista	Komiteasihteeri Ruotsinkielinen sihteeri Koulutus- ja tutkimussihteeri Toimistos sihteeri
1995	Kokeilukausi Käsikirjan eri osien valmistamista Kokeilun arviointia	Kokeiluaineiston valmistamista Käsikirjan eri osien valmistamista	Kuten 1994
1996	Kokeilukausi päättyy Kokeilun arviointia Käsikirjan eri osien valmistamista	Kokeiluaineiston valmistamista Käsikirjan eri osien valmistamista	Kuten 1994
1997	Kokeilun arviointia Esitykset evankeliumikirjasta, jumalanpalvelusten kirjasta ja liturgisesta musiikista	Käsikirjan eri osien valmistamista Kokeilun arvioinnin koostaminen	Kuten 1994
1998	Käsikirjan muiden osien valmistelua	Käsikirjan muiden osien valmistelua	Komiteasihteeri Ruotsinkielinen sihteeri Toimistos sihteeri Palkkiotoimista sihteerivoimaa jaostoilla
1999	Esitykset rukouskirjasta ja kirkollisten toimitusten kirjasta	Käsikirjan muiden osien valmistelua	Komiteasihteeri Ruotsinkielinen sihteeri Toimistos sihteeri
2000	Lopputyöt ja arkistointi		Komiteasihteeri Toimistos sihteeri

Edellä hahmoteltu uudistusaikataulu edellyttää, että komitea saa käyttöönsä tarvittavat resurssit, jotta kokeilutoiminta sekä muut valmistelut voidaan viedä läpi suunnitelman mukaisesti.

9.6. Taloussuunnitelma

Käsikirjakomitean tilinpäätös vuonna 1989 oli 35.523 markkaa ja vuonna 1990 345.897 markkaa. Kirkolliskokous osoitti käsikirjakomitealle 580.000 markan määrärahan vuodeksi 1991. Vuoden 1992 talousarviossa on varattu käsikirjakomitean työhön 602.000 markan määräraha. Seuraava taloussuunnitelma perustuu edellä hahmotettuun työsuunnitelmaan ja aikatauluun. Summat on merkitty vuoden 1992 rahan arvon mukaan.

1993

Palkat	
Komiteasihteeri	220.000
Toimistos sihteeri (R 19)	108.000
Koulutus- ja tutkimussihteeri (R 28)	145.000
Palkkiot	
Ruotsinkielinen sihteeri	60.000
Asiantuntijapalkkiot	50.000
Muut palkkiot	40.000
Henkilöstömenot	230.000
Tarvikkeet	40.000
Huoneistomenot	45.000
Palvelukset	60.000
Yhteensä	998.000

1994

Palkat	
Komiteasihteeri	220.000
Toimistosihteeri	108.000
Koulutus- ja tutkimussihteeri	145.000
Ruotsinkielinen sihteeri (R 28)	145.000
Palkkiot	
Asiantuntijapalkkiot	30.000
Muut palkkiot	70.000
Henkilöstömenot	250.000
Tarvikkeet	60.000
Huoneistomenot	60.000
Palvelukset	60.000
	Yhteensä 1.148.000

1995

Palkat	
Komiteasihteeri	220.000
Toimistosihteeri	108.000
Koulutus- ja tutkimussihteeri	145.000
Ruotsinkielinen sihteeri	145.000
Palkkiot	
Asiantuntijapalkkiot	40.000
Muut palkkiot	60.000
Henkilöstömenot	250.000
Tarvikkeet	50.000
Huoneistomenot	60.000
Palvelukset	40.000
	Yhteensä 1.118.000

1996

Palkat	
Komiteasihteeri	220.000
Toimistosihteeri	108.000
Koulutus- ja tutkimussihteeri	145.000
Ruotsinkielinen sihteeri	145.000
Palkkiot	
Asiantuntijapalkkiot	40.000
Muut palkkiot	60.000
Henkilöstömenot	250.000
Tarvikkeet	40.000
Huoneistomenot	60.000
Palvelukset	40.000
	Yhteensä 1.108.000

1997

Palkat	
Komiteasihteeri	220.000
Toimistosihteeri	108.000
Koulutus- ja tutkimussihteeri	145.000
Ruotsinkielinen sihteeri	145.000
Palkkiot	
Asiantuntijapalkkiot	40.000
Muut palkkiot	40.000
Henkilöstömenot	250.000

Tarvikkeet	40.000	
Huoneistomenot	60.000	
Palvelukset	40.000	
	Yhteensä	1.088.000

1998

Palkat		
Komiteasihteeri	220.000	
Toimistos sihteeri	108.000	
Ruotsinkielinen sihteeri	145.000	
Palkkiot		
Asiantuntijapalkkiot	30.000	
Muut palkkiot	60.000	
Henkilöstömenot	200.000	
Tarvikkeet	30.000	
Huoneistomenot	40.000	
Palvelukset	20.000	
	Yhteensä	853.000

1999

Palkat		
Komiteasihteeri	220.000	
Toimistos sihteeri	108.000	
Ruotsinkielinen sihteeri	145.000	
Palkkiot		
Asiantuntijapalkkiot	20.000	
Muut palkkiot	20.000	
Henkilöstömenot	180.000	
Tarvikkeet	30.000	
Huoneistomenot	40.000	
Palvelukset	20.000	
	Yhteensä	783.000

2000

Palkat		
Komiteasihteeri	220.000	
Toimistos sihteeri	108.000	
Palkkiot		
Asiantuntijapalkkiot	20.000	
Muut palkkiot	20.000	
Henkilöstömenot	150.000	
Tarvikkeet	30.000	
Huoneistomenot	40.000	
Palvelukset	20.000	
	Yhteensä	608.000

Käsikirjauudistuksen kokonaismenot 9.267.420

Käsikirjakomitea arvioi myös saavansa tuloja, jotka kertyvät lähinnä välimietinnön ja kokeilumateriaalin myynnistä.

		Välimietinnön valmistelu									Komitean työskentely käsikirjan eri osien kanssa			Loppu-työt						
K o m i t e a n a s e t t a m i n e n																				
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2				
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0					
8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0					
8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	9	9	0	1					

KIRJALLISUUTTA

- Aejmelaeus, Anneli**
1991 Vanha testamentti kristillisessä julistuksessa. Purjeena perinne. Turun arkkihiippakunnan vuosikirja XLI. Pieksämäki.
- Ahonen, Risto A.**
1991 Diakonaatin uudistus. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A N:o 56. Pieksämäki.
- Baptism, Eucharist and Ministry** WCC. Geneva.
1982
- Cleve, Fredric**
1991 Jumalanpalvelusuudistus teologisessa ristivedossa. Purjeena perinne. Turun arkkihiippakunnan vuosikirja XLI. Pieksämäki.
- Evangelieboken**
1984 Den svenska. Verbum.
- Erneuerte Agende**
1990 Vorentwurf. Lutherisches Verlagshaus. Hannover.
- Forsberg, Juhani**
1988 Rukous tekona, uhrina ja jumalanpalveluksena. Rukous ja jumalanpalveluselämä. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 174. Helsinki.
- Gottesdienst als Gestaltungsaufgabe** Reihe Gottesdienst 10. Lutherisches Verlagshaus. Hamburg.
1979
- Gottesdienst in lutherischen Kirchen** Studienabteilung. Lutherischer Weltbund. Genf.
1983
- Gottesdienst in lutherischen Kirchen heute und morgen.**
1979 Studienabteilung. Lutherischer Weltbund. Genf.
- Gudstjenesteordning** OPLÆG TIL GUDSTJENESTEORDNING udarbejdet af biskopperne juni 1991. Special-Trykkeriet. Viborg.
1991
- Handbók** íslensku kirkjunnar. Reykjavík.
1981
- Hallqvist, Britt G.**
1974 Ks. SOU/1974.
- Hakulinen, Auli & Ojanen, Jussi** Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. Forssa.
1976
- Hakulinen, Lauri** Kielen näkymiä. 2. painos. Hämeenlinna.
1978
- Hakulinen, Lauri** Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
1979
- Heino, Harri** Kirkossakäynti ja kirkossakävijät Suomessa. Kirkon tutkimuskeskus Sarja B Nro 69. Pieksämäki.
1991
- Huovinen, Eero** Sakramenti Jumalan vaikuttavana tekona. TA 5/1989.
1989
- Huuhtanen, Päivi** Sanoa sanomatonta – kertoa kerrottua. TA 2/1990
1990

- Jungmann, Josef A.** 1980 The Early Liturgy to the Time of Gregory the Great. London.
- Juva, Mikko** 1989 Ihmisen vastuu yhteiskunnasta. TA 1/1989.
- Karlsson, Fred** 1975 Johdatusta yleiseen kielitieteeseen. Helsinki.
- Kaste, ehtoollinen ja virka** 1982 Faith and Order -asiakirja n:o 111. Kirkkojen maailmanneuvosto. Geneve. Oriveden sanomalehti Osakeyhtiö.
- Kurtén, Tage** 1988 (toim.) Kirkko suomalaisessa kulttuurissa. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A N:o 49.
- Kyrkohandboken** 1987 Den svenska. Del I. Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna. Verbum. Stockholm.
- Kyrkohandboken Musik** 1987 Den svenska. Orgelutgåva. Verbum.
- Lampinen, Tapio** 1989 Saarnanuotista sanaan. Kirkollisen puheen funktiot. Puheenvuoroja jumalanpalveluksesta.
- Lempiäinen, Pentti** 1989 Käsikirjauudistus ja kirkkovuosi. Käsikirjoitus. Käsikirjakomitea.
- Lewis, C.S.** 1978 Tätä on kristinusko. Pieksämäki.
- Lutheran Book of Worship** 1978 Ministers Desk Edition. Augsburg Publishing House. Minneapolis.
- Manual on the Liturgy** 1979 Lutheran Book of Worship. Augsburg Publishing House. Minneapolis.
- Mikael Agricolan kieli** 1988 Toim. Esko Koivusalo. Juva.
- Nyky-suomen sanakirja 1-3** 1975-1976 Lyhentämätön kansanpainos. Viides painos. Porvoo.
- Ordning for høymessen** 1983 Verbum Förlag. Trondheim.
- Parvio, Martti** 1988 Näkökohtia suomalaisen kirjallisuuden varhaisvaiheista. TA 4/1988
- Pfatteicher, Philip H & Messerli, Carlos R.** 1979 Manual on the Liturgy. Lutheran Book of Worship. Minneapolis, Minnesota.
- Pirinen, Kauko** 1988 Suomenkielisen liturgisen kirjallisuuden synty. – Mikael Agricolan kieli.
- Puheenvuoroja jumalanpalveluksesta** 1989 Toim. Esko Koskenvesa. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Käytännöllisen teologian julkaisuja C 8/1989. Helsinki.
- Ramshaw, Gail** 1989 Language and Liturgy. -12th International Congress 14 to 19 August 1989, York, England. Societas Liturgica 89.

- Rapola, Martti**
1962
Agricolan apajalla. Forssa.
- Rapola, Martti**
1967
Suomenkielinen proosa Ruotsin vallan aikana. Helsinki.
- Ruotsin kirkon käsikirja**
1989
Suomenkielisiä jumalanpalveluksia varten. Osa I. Yleinen jumalanpalvelus ja kirkolliset toimitukset. Käsikirjoitus. Ruotsin kirkko, suomenkielisen työn osasto.
- Saarinen, Risto-Uro, Risto**
1991
Jumalakuva-kirja. Kirkon tutkimuskeskus Sarja A N:o 54.
- Salomäki, Jukka**
1990
Jumalan todellisuuden luonne D. Z. Phillipsin uskonnollista kieltä koskevissa tutkimuksissa. TA 5/1990.
- Saraneva, Tapio**
1989
Jumalanpalveluksen ymmärrettävyys ja totuudellisuus. Puheenvuoroja jumalanpalveluksesta.
- Sariola, Yrjö**
1992
Eukaristia BEM-asiakirjassa luterilaisen ehtoolliskäsityksen valossa. TA 2/1992.
- Sariola, Yrjö**
1986
Jumalan kunniaksi ja mielen rakennukseksi. Musiikin teologian peruskysymyksiä. SLEY-kirjat. Helsinki.
- Saukkonen, Pauli**
1984
Mistä tyyli syntyy. Juva.
- Scharbau, Friedrich-Otto**
1990
(Hrsg.) Erneuerung des Gottesdienstes. Lutherisches Verlagshaus. Hannover.
- Schlink, Edmund**
1983
Ökumenische Dogmatik. Grundzüge. Göttingen.
- Schütz, Christian**
1988
Gebet. -Praktisches Lexikon der Spiritualität. Herder.
- Seitz, Manfred**
1988
Rukous jumalanpalveluksessa. Rukous ja jumalanpalveluselämä. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 174. Helsinki.
- Senn, Frank C.**
1983
Christian Worship and its Cultural Setting. Fortress Press, Philadelphia
- SOU**
1974
Hallqvist, Britt G. 1974: Det liturgiska språket. Svenska kyrkans gudstjänst. Bilaga 1. Gudstjänst i dag. 1968 års kyrkohandboks-kommitté. Statens offentliga utredningar 1974: 67. Stockholm.
- Stalman, Joachim**
1989
Tagesordnungspunkt Gottesdienst. Lutherhaus-Verlag Hannover.
- Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja I-IV.** Pieksämäki.
1989
- TA**
Teologinen Aikakauskirja. Teologisk Tidskrift. Vammala.
- Toivanen, Aarne**
1985
Ajankohtainen raamatunsuomennos. Pieksämäki.
- Työrinoja, Pirjo**
1991
Ekumeenisuus ja BEM:n ehtoollisartiklat. Käsikirjoitus. Käsikirjakomitea.
- Työrinoja, Pirjo**
Responses. Kirkkojen vastaukset BEM-dokumentin ehtoollisartikloihin.

- 1991 Käsikirjoitus. Käsikirjakomitea.
- Vahtola, Kai**
1991 Käsikirjauudistuksen teologisia näköaloja. Kirkon uudistusten teologia. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja. Helsinki.
- Vartiainen, Ritva**
1988 Agricolan kielen keskeiset hengelliset laatusanat. – Mikael Agricolan kieli.
- Veijola, Timo**
1990 Vanhan testamentin tekstit nykyisessä Evankeliumikirjassa (1958). Käsikirjoitus. Käsikirjakomitea.
- Wainwright, Geoffrey**
1982 Doxology. The Praise of God in Worship, Doctrine and Life. Epworth Press.
- Worship among Lutherans**
1983 (ed. Eugene L. Brand) Department of Studies. The Lutheran World Federation. Geneva.
- Välimentötutkimus**
1990 Käsikirjakomitean suorittama välimentötutkimus. Kyselylomake ja muu aineisto käsikirjakomitean arkistossa.

Pääosa kirjallisuudesta liittyy 7. lukuun. Muuten mainitaan vain eri lukuihin kiinteästi liittyvää kirjallisuutta.

SANASTOA

aamen	»totisesti»; hyväksyvä vahvistussana, akklamaatio, jolla seurakunta vastaa esim. liturgin lukemaan synninpäästöön, rukoukseen tai siunaukseen
absoluutio	synninpäästö
adaptaatio	mukautuminen
agenda	käsikirja, joka sisältää jumalanpalvelusten rakenteet (kaavat)
Agnus Dei	»Jumalan Karitsa»; messun ordinarium-osa (pysyvä osa) ennen ehtoollisen jakamista
akklamaatio	seurakunnan rukoushuudahdus esim. yhteisen esirukouksen rukousjaksojen välissä (esim. Kuule meitä, laupias Herra Jumala!)
akkommodaatio	mukauttaminen; mukautuminen, mukautus
akkulturaatio	vieraaseen kulttuuriin sopeutuminen
alternatim	vuoroittain, vuorotellen (esim. seurakunnan, kuoron ja soittimien vuorottelu virsilaulussa)
anamneesi, -ttinen	Jumalan hyvien tekojen muistaminen ja nykyistyminen messussa; ehtoollisrukouksen osa
antiariaaninen	Areioksen harhaoppia (Kristus on luotu olento) vastustava
antifoni	introituksen antifonisessa (vuorokuoroisessa) toteutuksessa psalmia kehystävä osa, joka liittyy kirkkovuoden ajankohtaan
antifoninen	vuorokuoroinen; psalmin toteutus kahden osapuolen (esim. naiset-miehet) vuorotteluna
benedicamus	messun päätösylistys ennen siunausta
beneficium	Jumalan hyvä teko meidän puolestamme
breviaari(o), breviarium	kirja, joka sisältää hetkirukousten rakenteet ja tekstit
codex	koodeksi, vanha käsikirjoitus
communio	kommuunio, yhteys, esim. ehtoollisessa; ehtoollisen jakaminen
completorium	rukoushetki päivän päättyessä
credo	uskontunnustus; messun ordinarium-osa saarnan tai evankeliumin jälkeen
diakonaatti	vanhakirkollisen viran kolmas »säie» piispuuden ja pappeuden ohella
diakoninen	yhteisen esirukouksen toteutustapa, jossa esilukija (»diakoni») nimeää seurakunnan pyynnöt, liturgi kokoaa ne rukoukseksi (kollehta) ja seurakunta liittyy rukoukseen aamenella
dialogi, -nen	vuoropuhelu; messussa erityisesti Jumalan ja seurakunnan, mutta myös liturgin (esilaulajan tai -lukijan) ja seurakunnan välinen vuoropuhelu
doksologija, -nen	ylistys, esim. Kunnia olkoon Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen – –
elevaatio	ehtoollisaineiden kohottaminen asetussanoja luettaessa

enkulturaatio	vieraan kulttuurin omaksuminen; vars. alkujaan ei-kristillisten kulttuuriainesten käyttö jumalanpalveluselämässä
epiklee si, -ttinen	Pyhän Hengen avuksi huutaminen; vars. ehtoollisrukouksen osa
eukaristinen juhla	katolisen kirkon käyttämä nimitys, joka tarkoittaa messua
eukaristinen rukous	suuri ehtoollisrukous
graduaalivirsi	epistolaa ja evankeliumin välissä oleva virsi, joka liittyy kirkkovuoden ajankohtaan; nk. päivän virsi
gloria	kunnia (enkelten hymni jouluyönä, Luuk. 2: 14), johon liittyy kiinteästi laudamus (Me kiitämme sinua --); messun ordinarium-osa Herra, armahda -laulun jälkeen
gloria Patri	pieni kunnia (Kunnia olkoon Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen --)
halleluja	»ylistäkää Herraa»; seurakunnan akklamaatio, joka liittyy messussa esim. evankeliumin lukemiseen ja päätösylistykseen
hoosianna	»auta, pelasta»; seurakunnan akklamaatio esim. pyhä-hymnissä
indigenisaatio	paikalliseen kulttuuriin mukauttaminen
initiaatio	alkusakramentti, vihkimys
inkarnaatio	Jumalan ihmiseksi (lihaksi) tuleminen
introitus	messun johdanto-osan psalmi
(roomalainen) Kaanon	katolisen messun perinteinen ehtoollisrukous
kantillaatio, -ointi	psalmin, lektion tai rukouksen laulaminen sävelmäkaavalla
katekumeeni	kasteoppilas
keerygma	julistus, saarna
koinonia	yhteys
kollehta(rukous)	messun johdanto-osan kokoava päätösrukous
kommuunio	ks. communio
konsekr oida, -aatio	pyhittäminen; messussa erityisesti ehtoollisaineiden pyhittäminen asetussanojen lukemisella
kontekstuaalisuus	ympäristön (kulttuurin jne.) huomioon ottaminen messun toteutuksessa
koodeksi	ks. codex
Kyrie	Herra, armahda; messun ordinarium-osa ennen gloriaa
Kyrie-ektenia	Kyrien muoto, jossa seurakunta osallistuu esilaulajan rukouskehoitukseen Herra, armahda -akklamaatiolla
Kyrie-litania	ks. Kyrie-ektenia
laudamus	pyhää Kolminaisuutta ylistävä virsi (Me kiitämme sinua --), joka liittyy kiinteästi gloriaan
laudes	aamun hetkirukous
lektio	lukukappale
matutina	aamun varhainen hetkirukous
messu	ehtoollisjumalanpalvelus
missionaari suus, -nen	lähetystä (missio) koskeva, evankeliumia viestittävä

offertorium	ehtoollisosan aloittava uhrivirsi, jonka aikana valmistetaan ehtoollispöytä ja kootaan kolehti
officium	hetkirukoukset (esim. laudes, vesper)
ordinarium	messun pysyvät osat
pax	Herran rauha -tervehdys erityisesti messun ehtoollisosassa
perikooppi	jumalanpalveluksessa luettava raamatunteksti
prefaatio(rukous)	ehtoollisvuorolaulua seuraava ylistysrukous, joka johtaa pyhä-hymniin
proprium	messun vaihtuvat osat
responsorinen	kertosäkeinen; psalmin toteutus siten, että seurakunta osallistuu kertosäkeellä (responsum) esilaulajan ja kuoron kantilloimaan psalmiin
restaauraatio	palauttaminen; esim. sävelmän palauttaminen alkuperäiseen tai sitä lähellä olevaan muotoon
sacrificium	uhri; erityisesti seurakunnan vastaus (kiitosuhri) Jumalan hyviin tekoihin
sakramentaalisuus, -nen	Jumalan läsnäolo messussa julistetussa sanassa ja sakramenteissa
sanctus	pyhä-hymni; messun ordinarium-osa, joka sisältyy ehtoollisrukoukseen
selebrantti	messua johtava pappi
symboli, -nen	merkki, vertauskuva; messuun liittyvien ainesten (elect, välineet, toiminta tms.) merkinomaisuus
trinitaarinen	pyhää Kolminaisuutta koskeva
versikkeli	lyhyt säe; messussa esim. vuorotervehdys muodostaa versikkeliparin
vesper	illan hetkirukous, iltarukous